σημειώσεις της στέπας #4

καπιταλισμός
πόλεμος
αντιμιλιταρισμός

2015 ★ εκδόσεις των ξένων

σημειώσεις της στέπας 4

σημειώσεις της στέπας #4 ★ εκδόσεις των ξένων
Μάιος 2015, Θεσσαλονίκη

Μεταφράσεις και επιμέλεια:
Λία Γυιόκα, Νίκος Νικολαΐδης, Σωκράτης Παπάζογλου, Λεωνίδας Χαλκίδης

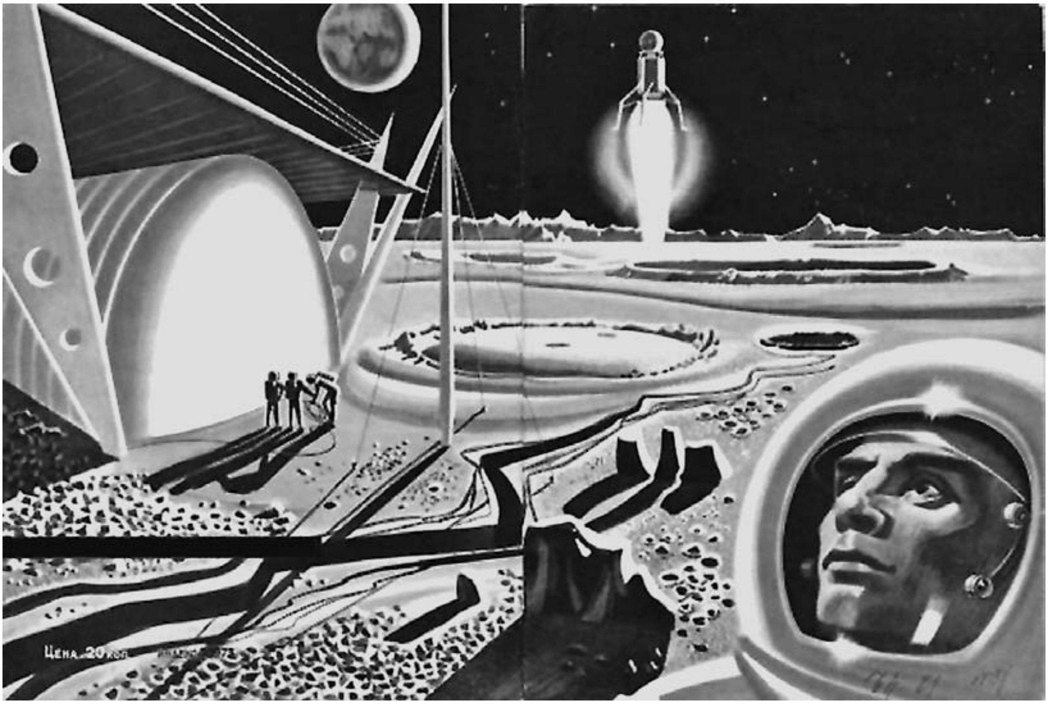
Περιεχόμενα

Editorial

Μέχρι πριν μερικά χρόνια θα ακουγόταν ανώφελο να επαναλαμβάνεται η άρρηκτη, αναγκαία και αποφασιστική σχέση του αντιμιλιταρισμού με τους κοινωνικούς αγώνες. Και ίσως ακόμη για κάποιους ο αντιμιλιταρισμός να παραπέμπει σε έναν παθητικό ειρηνισμό που αποκηρύσσει τόσο τη συνολική κριτική όσο και την αντίσταση και τη μαχητική αυτοάμυνα. Τα πρόσφατα παραδείγματα των πολέμων στην Ουκρανία και τη Συρία δεν είναι μόνον δύο από τις αφορμές -πολύ διαφορετικές είναι η αλήθεια- να ξανατεθεί το ζήτημα. Αποτελούν τουλάχιστον επιβεβαίωση όσων έγιναν αντιληπτά από την πρώτη περίοδο της πρόκλησης και κατόπιν της κήρυξης του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία.

Μαθαίνοντας για το αίμα που χύνεται, τα ευαίσθητα αντανακλαστικά συχνά αναζητούν πλευρά. Παραβλέπουν τη γενετική σχέση καπιταλισμού και μιλιταρισμού. Αναστaίνουν παλιές πολώσεις («κεντρικά και περιφερειακά κράτη», «φασιστικά και αντιφασιστικά κρατικά μπλοκ») και εξηγητικά σχήματα (από τον αντιιμπεριαλιστικό οικονομισμό έως και τον αντικρατικό πατριωτισμό) και υιοθετούν το πνεύμα της στρατιωτικοποίησης ως απελπισμένης διεξόδου από τον παραλογισμό. Αλλά δεν υπάρχει διέξοδος χωρίς διαύγεια, όπως δεν υπάρχει αγώνας για την απελευθέρωση που να αγνοεί τον πραγματικό πόλεμο.

εκδόσεις των ξένων

Цена 20 коп

Γιάννης Δ. Ιωαννίδης

Νηφάλιοι μέσα στην καταιγίδα

Έχει με δύναμη υπογραμμιστεί, τόσο από αγωνιζόμενους στοχαστές, όπως λ.χ. ο Βίκτορ Φρανκλ, που γνώρισε τη δοκιμασία των στρατόπεδων συγκέντρωσης, όσο κι από ανθρώπους της περιπέτειας –όπως ο δαιμόνιος Εντουάρ Ρεϊνάλ κι ο καπετάν Μάσγκρεϊβ με το τσούρμο τους, ναυαγοί για κοντά δυο χρόνια σ᾽ ένα ξερονήσι κοντά στην Ανταρκτική–, πως αυτό που διακρίνει τον άνθρωπο είναι τ᾽ ότι δεν μπορεί να ζήσει, ούτε καν να επιβιώσει, χωρίς έναν ορίζοντα πλουσιότερο από την γυμνή ανάγκη και την επιβίωση. Δεν μπορεί να ζήσει χωρίς να έχει *λόγους* για να ζει.

Ας το ξεκαθαρίσουμε. Δεν είναι ότι ο άνθρωπος χρειάζεται αυτούς τους λόγους σαν διακοσμητικό συμπλήρωμα της επιβίωσης, σαν παρηγοριά ή μυθοπλαστικό διεγερτικό της αυτοσυντήρησής του. Δεν είναι ότι τους έχει ανάγκη σαν «κατά συνθήκην ψεύδη», όπως πιστεύει ένας διαδεδομένος αγοραίος υλισμός. Στον άνθρωπο, το να ζει και το να έχει λόγους για να ζει είναι σαν τις δυο όψεις της ίδιας σελίδας: *δεν μπορείς να κόψεις τη μια, χωρίς να κόψεις την άλλη· δεν μπορείς να κάψεις τη μια, χωρίς να κάψεις την άλλη*. Γι᾽ αυτό και όταν σ᾽ έναν πολιτισμό εξευτελίζονται και μηδενίζονται οι λόγοι για να ζει κανείς, όταν οι ορίζοντες κλείνουν τον άνθρωπο στο κλουβί της επιβίωσης, τότε ο δρόμος είναι ορθάνοιχτος στην αγριότητα.

Με αυτό το δεδομένο, το μέγεθος και η επικινδυνότητα της παρούσας κρίσης μπορούν να μετρηθούν από το βαθμό στον οποίο δοξολογούνται οι γυμνές βιολογικές ανάγκες, καθώς κι από την έκταση των πολιτικών δυνάμεων που διαλαλούν ότι το κύρος τους βρίσκεται στο ότι μπορούν, αυτές, να εγγυηθούν την ικανοποίησή τους. Όσο περισσότερες φωνές μπαίνουν σε τούτο το παιχνίδι αναγωγής του ανθρώπινου στο βιολογικό, όσο πλαταίνει το μέτωπο που διατυμπανίζει πως «η επιβίωση προέχει» και πως οι λόγοι για να ζούμε δεν είναι παρά μια «πολυτέλεια» όταν «ο λαός πεινάει», όσο δηλαδή φτωχαίνει ο ορίζοντας της ζωής από το σκιάχτρο της απλής επιβίωσης, τόσο περισσότερο μπορούμε να είμαστε βέβαιοι πως η κρίση προχωράει προς την καρδιά του υπάρχοντος πολιτισμού. Διότι αυτές οι φωνές πολλαπλασιάζονται πάντοτε όταν καταρρέουν όλες εκείνες οι ιδέες, οι θεσμοί, οι λόγοι και οι πρακτικές μέσα από τις οποίες ο εκάστοτε κυρίαρχος πολιτισμός παρουσιάζεται πειστικά ως *πολιτισμός*, δηλαδή βε-

βαιώνει πως η κοινωνική σχέση σαν *λόγος ζωής κοινός* είναι ισχυρότερη της γυμνής ανάγκης.

Αναδιάρθρωση

Αρκετά μακριά από την έμφαση στον «καταναλωτισμό», την «ανισορροπία εσόδων - εξόδων» και την εγκατάλειψη της «παραγωγικότητας», που από πολλές πλευρές προβάλλονται σαν εξήγηση της τωρινής κρίσης, η αλήθεια είναι πως αυτή συνδέεται στενά με τη σχεδόν σαραντάχρονη περίοδο μιας ξέφρενης χρησιμοποίησης του πιστωτικού χρήματος *ως όπλου κυριαρχίας* (αυτό που ονομάστηκε «νεοφιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση»), η οποία άντλησε την έμπνευσή της και τις δυνάμεις της από μια τετράδα *διακινδυνευμένων* «αναδιαρθρώσεων» του έως τότε καπιταλιστικού συστήματος˙ και συγκεκριμένα:

1. Μια αναδιάρθρωση του κυρίαρχου *συστήματος οργάνωσης*, δηλαδή *διοίκησης* των πραγμάτων, στηριγμένη στην «πανοπτικότητα» που φαινόταν να εξασφαλίζει η πληροφορική επέλαση του Τεχνικού Συστήματος,
2. μια αναδιάρθρωση του κυρίαρχου *συστήματος παραγωγής*, δηλαδή *εργασίας*, μέσα από την οποία δόθηκε στους τεχνοκράτες διευθυντικούς υπαλλήλους του κεφάλαιου μερίδιο στη μετοχική σύνθεσή του και επομένως η συμμετοχή τους στη χρηματιστηριακή αντίληψη του «επιχειρείν»,
3. μια αναδιάρθρωση του κυρίαρχου *συστήματος κυκλοφορίας*, δηλαδή του *χρηματοπιστωτικού συστήματος*, μέσα από την παραγωγή τζογαδόρικων πιστωτικών «προϊόντων» (subprimes, cds, κ.τ.λ.) που αντιμετώπισαν το χρήμα *ως εμπόρευμα*, δηλαδή ως κάτι που *δεν είναι* και μάλιστα απαγορεύεται αυστηρά να είναι αν θέλει να επιτελεί τον κεντρικό στο σύστημα ρόλο του ως «δεσμός όλων των δεσμών»˙ και τέλος (μετά το 1990),
4. μια αναδιάρθρωση του κυρίαρχου *συστήματος διανομής*, δηλαδή *κατανάλωσης*, με την πλασματική αύξηση της αγοραστικής δύναμης των μικρομεσαίων και χαμηλών στρωμάτων μέσα από τον ανεξέλεγκτο δανεισμό (αντί μιας αύξησης των μισθών) και, με αυτό τον τρόπο, την υπαγωγή και «συμμετοχή» και αυτών (από τη θέση του καρπαζοεισπράκτορα) στη χρηματιστηριακή αντίληψη του ζην.

Διακινδύνευση

Οι αναδιαρθρώσεις αυτές δεν διέρρηξαν βέβαια τους «νόμους» συσσώρευσης του κεφαλαίου˙ υπονόμευσαν όμως τους *κανόνες* της καπιταλιστικής *κοινωνίας*. Κι εδώ θα πρέπει να τονίσουμε πως ο καπιταλισμός, όπως κάθε ανθρώπινος πολιτισμός, δεν ήταν και δεν είναι ποτέ ένα σκέτο «σύστημα δομών», ένας σκέτος

«μηχανισμός» που αυτοαναπαράγεται «αυτόματα» ακολουθώντας έναν εσωτερικό «φυσικό νόμο», χωρίς την ενεργό παρέμβαση του ανθρώπινου στοιχείου με όλη του την ευφυΐα αλλά και με όλη του την τρέλα. Όπως κάθε πολιτισμός, έτσι κι ο καπιταλιστικός, δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς τον *τύπο ανθρώπου* που του αντιστοιχεί, ούτε χωρίς τη *διακινδύνευση* και το *παιχνίδι*. Πέρα από τους οποιουσδήποτε «νόμους» του λοιπόν, αποτελεί ένα σύστημα *κανόνων*, δηλαδή ένα σύστημα *συλλογικής οργάνωσης λόγων για να ζει κανείς*. Κι αυτό είναι κάτι που δεν μπορεί να αναπαραχθεί μηχανικά χάρη σε κάποια νομοτέλεια, αλλά απαιτεί τον κατάλληλο *τύπο ανθρώπου* που θα μεριμνά συνειδητά, επίμονα και με προσπάθεια για τη διατήρηση και τις βελτιωτικές αναδιατυπώσεις των κανόνων, που συγκροτούν και συντηρούν το σύστημα ως πολιτισμό.

Έτσι, η σύγχρονη κρίση δεν προέκυψε μονόδρομα από κάποιους «αυτοματισμούς» του καπιταλιστικού κόσμου, αλλά συνδέεται μάλλον με το γεγονός ότι οι αναδιαρθρώσεις που περιγράψαμε, συντελέστηκαν παίζοντας με τους κανόνες του καπιταλιστικού πολιτισμού με τέτοιο τρόπο ώστε *υπονόμευσαν τον τύπο ανθρώπου που τους ενσάρκωσε και μεριμνούσε γι᾽ αυτούς*.

Ανασύνθεση

Κοιτάζοντας από πιο κοντά το τοπίο της σημερινής κρίσης, μπορούμε πράγματι να διακρίνουμε την *ταξική ανασύνθεση στην κορυφή της καπιταλιστικής πυραμίδας*, η οποία έλαβε χώρα τα τελευταία πενήντα χρόνια – μια ανασύνθεση κατά την οποία μια ορισμένη *τεχνοκρατική ελίτ* προοδευτικά απέπεμψε και τελικά θανάτωσε, όχι απλά τις «μεσαίες τάξεις» όπως λέγεται, αλλά πρωτίστως *τον Αστό*.

Πράγματι, το υποκείμενο, ο τύπος ανθρώπου των αναδιαρθρώσεων αυτών, ο πρωταγωνιστής τους, δεν ήταν ακριβώς ο Αστός, εκείνο το αδηφάγο Άτομο που συνάμα ήθελε να είναι και Πολίτης, εκείνος ο αμείλικτος εκμεταλλευτής που ωστόσο δεν μπορούσε να διανοηθεί τη δράση του έξω από μια ιδεολογία προόδου, δημοκρατικότητας και συνολικού μετασχηματισμού κάθε κοινωνίας που του έμοιαζε «καθυστερημένη» πολιτισμικά – αυτός δηλαδή που με την επανάστασή του πριν από λίγους αιώνες έστησε και εγκαινίασε τους κανόνες του καπιταλισμού ως πολιτισμού. Απεναντίας, ήταν, τόσο από την πλευρά του πομπού όσο και του δέκτη τους, ένας τύπος ανθρώπου που υπήρξε μεν πνευματικό παιδί και κληρονόμος του Αστού, αλλά ανέλαβε να προχωρήσει το σχέδιο του Αστού χωρίς τις ιδεολογικές δεσμεύσεις του και χωρίς κανένα άλλο όραμα πέρα από τον τεχνολογικό μεσσιανισμό. Μιλάμε για το *αποχαλινωμένο Άτομο-Ιδιώτη της ύστερης νεωτερικότητας*, δηλαδή το νεωτερικό Άτομο κατά την ιστορική στιγμή όπου:

– έχει πλέον εφησυχάσει ως προς την ικανότητα της Τεχνικής να συντηρεί την κοινωνία υπό τη μορφή Συστήματος («όπως ανοίγω τη βρύση και τρέχει νερό, έτσι απλά ξυπνώ το πρωΐ και ο κόσμος μου συνεχίζεται»)·
– αισθάνεται πλήρως αποδεσμευμένο από την ευθύνη να αγωνίζεται και να μεριμνά το ίδιο για τη συντήρηση της κοινωνίας του· και επομένως
– θεωρεί τον εαυτό του ελεύθερο να πραγματώσει το όνειρο της αστικής νεωτερικότητας, που είδε τον πολιτισμό σαν «πηγή δυσφορίας» και την κοινωνία σαν ένα απλό μέσο προς ανακούφισή της στην υπηρεσία των ατομικών βλέψεων (από όπου και όλες οι ιδέες περί «αόρατου χεριού», «νόμων της αγοράς», και τα παρόμοια, που υποτίθεται ότι τις ισορροπούν αυτόματα και μαγικά).

Αποδιάρθρωση

Έτσι οι αναδιαρθρώσεις που περιγράψαμε, στην ουσία σήμαναν μια διπλή *αποδιάρθρωση:*

1. Την αποδιάρθρωση των κανόνων της αστικής εποχής του καπιταλιστικού κόσμου, από τους οποίους απέμεινε μόνο η ιδέα του αγώνα κυριαρχίας για την κυριαρχία στο όνομα των γυμνών αναγκών – ιδέα κατάλληλη για μια συνθήκη αγριότητας και πάντως όχι πολιτισμού· και
2. την αποδιάρθρωση όχι μόνο των επιμέρους συστημάτων αλλά και του ίδιου του δεσμού τους, του «δεσμού όλων των δεσμών» και θεσμού όλων των θεσμών στον κυρίαρχο κεφαλαιοκρατικό πολιτισμό, δηλαδή του *χρήματος*.

Πράγματι, εκείνο που γίνεται ολοένα και πιο έντονα όσο και τραγικά αντιληπτό –όχι μόνο στους κυριαρχούμενους αλλά και στους ίδιους τους κυρίαρχους– μέσα από την καταφανή πλέον προσπάθεια των Δυνατών να διασώσουν το χρηματοπιστωτικό σύστημα γκρεμίζοντας στην εξαθλίωση τους λαούς τους (υπάγοντας λ.χ. ακόμα και τις συντάξεις στο κερδοσκοπικό παιχνίδι με την προοδευτική παράδοσή τους από το χρηματιστήριο στις ασφαλιστικές εταιρείες), είναι η εξώθηση στα άκρα μιας διπλής αντίφασης του πολιτισμού αυτού. Πρόκειται για:

1. την απογείωση της *εσωτερικής αντίφασης* του χρήματος, δηλαδή της αντίφασης ανάμεσα στην *τεράστια μεταφυσική ισχύ,* την οποία υπόσχεται ως ποιότητα («κατέχοντάς με μπορείς να αποκτήσεις όποιο αντικείμενο θέλεις και επιθυμείς εσύ, τον πλούτο όλου του κόσμου αν το θες»), και την *τρομακτική φυσική πενία,* την οποία πραγματώνει ως ποσότητα («μπορείς ν᾽ αγοράσεις μόνον ό,τι αντέχει η τσέπη σου και ποτέ δεν θα μπορέσεις να εξισώσεις το περιεχόμενο του πορτοφολιού σου με τον πλούτο όλου του κόσμου»)· και ταυτόχρονα
2. την απογείωση της *εσωτερικής πολιτισμικής αντίφασης* των καπιταλιστικών κοινωνιών ανάμεσα, από τη μια μεριά, στη *δημοκρατική υπόσχεση* ότι ο καθένας

υποτίθεται πως, ως πολίτης, καλείται και μπορεί πραγματικά να συμμετάσχει όχι μόνο σε ένα διάλογο αλλά και στις συλλογικές *αποφάσεις* που διαμορφώνουν τη ζωή του, κι από την άλλη την *ολιγαρχική πρακτική* του αποκλεισμού της συντριπτικής πλειοψηφίας από τη σφαίρα των αποφάσεων.

Μηδέν

Όμως αυτή η διπλή αποδιάρθρωση είναι *αποδιάρθρωση του «συμβόλου της πίστεως» τούτου εδώ του πολιτισμού!* Δεν είναι τριγμός σε κάποιο υποσύστημά του, ούτε σε κάποια επιμέρους ιδεολογία του. Ούτε καν σε κάποιο κεντρικό «μέσον» του. Είναι τριγμός στη *ραχοκοκκαλιά* του. Κι ένας τέτοιος τριγμός δεν σταματάει χωρίς να χυθούν δάκρυα, αίμα και ιδρώτας. Πολύ περισσότερο μάλιστα, όταν σκεφτούμε ότι την ατμομηχανή του σημερινού καπιταλισμού οδηγεί ένας τύπος ανθρώπου πορωμένος από το πάθος της δύναμης, εθισμένος στην ψευδαίσθηση του τεχνολογικού μεσσιανισμού, παραδομένος στην ιδιωτική αντίληψη ακόμα και της πολιτικής, και επομένως ριζικά ανίκανος να ασχοληθεί με οτιδήποτε απαιτεί η συγκρότηση κοινών λόγων ζωής.

Ένας ολάκερος κόσμος λοιπόν, κι όχι μερικές χώρες ή περιοχές μονάχα, βρίσκεται υπό κατάρρευση. Αλλά αυτό δεν σημαίνει ούτε ότι θα καταρρεύσει αύριο, ούτε κι ότι από την κατάρρευσή του –εάν και όταν συντελεστεί– θα προκύψει οπωσδήποτε μια καλύτερη κοινωνία κι ένας πιο ανθρώπινος πολιτισμός. Ας μην το ξεχνάμε. Είναι άλλο πράγμα η κρίση και άλλο η *έξοδος* από την κρίση˙ κι είναι άλλο πράγμα η έξοδος από την κρίση και άλλο η έξοδος προς έναν *πιο ανθρώπινο* πολιτισμό. Εδώ, απατάται οικτρά όποιος πιστεύει πως η ιστορία, παρά τα λοξοδρομίσματά της, δεν είναι παρά μια νομοτελειακή πρόοδος προς το καλύτερο˙ κι ακόμα πιο οικτρά όποιος, στο ίδιο πάνω-κάτω πνεύμα κινούμενος, νομίζει πως η τεχνολογική εξέλιξη αποτελεί ήδη την αντικειμενική βάση για μια περισσότερο ελεύθερη κοινωνία. Τα σημερινά τεχνικά μέσα δεν έχουν καμιά απολύτως σχέση με ό,τι ονομάζουμε «εργαλεία» κι έχουν από δεκαετίες ξεφύγει ακόμα και από ό,τι ονομάζαμε «μηχανές». Ούτε κι η τεχνολογία έχει καμιά σχέση με αυτό που με ιλιγγιώδη πλέον ταχύτητα τείνει να ολοκληρωθεί ως «τεχνικό σύστημα». Με μικρές δόσεις μιλιταρισμού, λ.χ., δεν είναι πολύ δύσκολο η «έξοδος» από την κρίση να είναι προς ένα ακόμα παγκόσμιο σφαγείο. Εάν μάλιστα σε αυτά προσθέσουμε και την ορατή κηδεμόνευση του μεγαλύτερου μέρους των «αντιπολιτευτικών» στο σύστημα δυνάμεων από τις βασικές καταγωγικές ιδέες του κυρίαρχου πολιτισμού (ωφελιμισμός, αναγκοκρατία, γραμμική ιστορικότητα, ιεροποίηση της βίας, τεχνολογικός μεσσιανισμός, κ.λπ.), τότε είναι ξεκάθαρο πως επείγει η απαλλαγή μας από τέτοιου τύπου ψευδαισθήσεις.

Μπροστά στην κρίσιμη καμπή

Βρισκόμαστε ακόμα σε τροχιά πτώσης προς το πολιτισμικό Μηδέν. Η ίδια η επικράτηση στην πολιτική και τη γενικότερη σκηνή των φωνών που μιζάρουν στις γυμνές ανάγκες, καθώς και η αίσθηση ότι όποια φωνή δεν μπαίνει σε τούτο το παιχνίδι είναι απίθανο να εισακουστεί από ένα ευρύτερο ακροατήριο, σηματοδοτεί μια πτώση του συμβολικού Λόγου, και την αιχμαλώτισή του από το πεδίο της συνθηματολογικής Μαγείας, χαρακτηριστική σε εποχές διάλυσης. Δύο είναι οι κίνδυνοι τώρα για όποιους θέλουν ακόμη να μιλούν, αντέχουν να μιλούν, και δεν μπορούν να κάνουν χωρίς να μιλούν: Η απελπισία, ότι ένας λόγος που δεν υποκύπτει στη «μαγεία» δεν βρίσκει ακροατές· και ο πειρασμός να υποκύψουν σε αυτήν προκειμένου να εισακουστούν.

Απέναντι σ᾽ αυτούς τους θανάσιμους κινδύνους, αυτό που μπορεί να μας βαστήξει όρθιους είναι κατά τη γνώμη μου η *πίστη* –αυτή η υπέρτατη ένταση ανάμεσα στη βεβαιότητα και την αμφιβολία για κάτι που «γνωρίζουμε» αλλά συνάμα διαρκώς μας διαφεύγει– πως μόνο μέσα από την αντίσταση σ᾽ αυτή την απελπισία και σε αυτόν τον πειρασμό θα μπορέσει να αρθρωθεί ο «κοινός Λόγος» κι η ραχοκοκκαλιά μιας πιο ανθρώπινης κοινωνίας… Όχι μόνο μιας κοινωνίας «αυριανής», αλλά από *εδώ και σήμερα,* μαζί μ᾽ εκείνους που γνωρίζουμε κι εκείνους που συναντάμε θελημένα ή αθέλητα στην πορεία μας.

Νηφαλιότητα, άλλωστε, σημαίνει *επαγρύπνηση*.

Anselm Jappe

Προς μία ιστορία της κριτικής της αξίας

Το 1991 το Τείχος του Βερολίνου έπεσε και η Σοβιετική Ένωση έπνεε τα λοίσθια. Η ευφορία της νίκης είχε κατακλύσει όσους ανέκαθεν, ή έστω για κάποιον καιρό, ήταν πεπεισμένοι ότι η ελεύθερη αγορά και η δυτική δημοκρατία αποτελούσαν την τελευταία λέξη της ιστορίας.

Η ριζοσπαστική αριστερά, συμπεριλαμβανομένων κι εκείνων που ποτέ δεν είχαν ψευδαισθήσεις σχετικά με κάποιον τάχα «υπαρκτό σοσιαλισμό», αναρωτιόταν: Μήπως είναι τελικά αδύνατον να ξεπεράσουμε τον καπιταλισμό; Μήπως πρέπει από δω κι εμπρός να περιορίσουμε τις απαιτήσεις μας και να προτείνουμε μόνον ήπιες μεταρρυθμίσεις;

Στο πλαίσιο αυτό, δεν μπορούσε παρά να θεωρηθεί κάπως παράξενο ένα βιβλίο στη γερμανική γλώσσα με τον τίτλο *Η Κατάρρευση της Νεωτερικότητας: Από την Πτώση του Σοσιαλισμού των Στρατοπέδων στην Κρίση της Παγκόσμιας Οικονομίας* (Kurz 1991). Το βιβλίο, ωστόσο, που εκδόθηκε από μεγάλο εκδοτικό οίκο, άσκησε σημαντική επίδραση στην προσφάτως «επανενωμένη» Γερμανία. Μέχρι τότε, ο συγγραφέας του Robert Kurz (1943-2012) ήταν γνωστός μόνον σε έναν στενό μαρξιστικό κύκλο για ένα κάπως στριφνό περιοδικό που έβγαζε, το οποίο μόλις είχε αλλάξει το όνομά του από *Marxistische Kritik* σε *Krisis*.

Robert Kurz, 1943-2012

Στο βιβλίο του, ο Kurz ισχυριζόταν ότι η πτώση των ανατολικοευρωπαϊκών χωρών, μακράν του να σηματοδοτεί τον θρίαμβο του δυτικού καπιταλισμού, αποτελούσε ένα στάδιο στη βαθμιαία κατάρρευση μιας παγκόσμιας οικονομίας βασισμένης στο εμπόρευμα, την αξία, την αφηρημένη εργασία και το χρήμα. Μετά από δύο αιώνες ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής είχε φτάσει στα ιστορικά του όρια: Ο εξορθολογισμός της παραγωγής, κατά τον οποίο η ανθρώπινη εργασία αντικαθίσταται από την τεχνολογία, υποσκάπτει τα θεμέλια της παραγωγής της αξίας, επομένως και της υπεραξίας. Η παραγωγή αξίας και υπεραξίας αποτελεί τον μοναδικό στόχο της παραγωγής εμπορευμάτων. Από την άλλη όμως, μόνον η ζωντανή εργασία και τίποτε άλλο, δηλαδή η ίδια η πράξη εκτέλεσης της εργασίας, μπορεί να παραγάγει αξία και υπεραξία.

Η Σοβιετική Ένωση υπήρξε απλά παραλλαγή της κοινωνίας της παγκόσμιας αγοράς, ένα είδος «βιαστικού εκσυγχρονισμού», με άλλα λόγια η βίαιη εισαγωγή βασικών μηχανισμών της παραγωγής της αξίας σε μια χώρα οπισθοδρομική, η οποία αλλιώς δεν θα κατάφερνε να γίνει αυτόνομο τμήμα της παγκόσμιας αγοράς. Αντίθετα όμως με τους ισχυρισμούς της αντισταλινικής αριστεράς, ο λόγος που η ΕΣΣΔ δεν υπήρξε «σοσιαλιστική» δεν ήταν η δικτατορία της τάξης των γραφειοκρατών.

Ο πραγματικός λόγος ήταν ότι τα καθοριστικά κατηγορικά στοιχεία του καπιταλισμού –το εμπόρευμα, η αξία, η εργασία, το χρήμα– δεν είχαν καταργηθεί ποτέ. Το μόνο που είχε διεκδικήσει η ΕΣΣΔ ήταν να τα «διαχειριστεί επωφελέστερα για τους εργάτες». Με την ΕΣΣΔ δεν κατέρρεε λοιπόν ένα σύστημα «εναλλακτικό» προς το καπιταλιστικό σύστημα, αλλά ο «αδύναμος κρίκος» του καπιταλιστικού συστήματος.

Ωστόσο, τελικά ο μηχανισμός του οποίου είχαν υπάρξει θύματα οι «σοσιαλιστικές» χώρες οδηγούσε σε κρίση και τους «νικητές». Ο δυτικός καπιταλισμός έμελλε να περιέλθει πολύ σύντομα σε μια φάση μεγάλων αναταραχών μέχρι την κατάρρευση της κοινωνίας του φετιχισμού του εμπορεύματος.

Και ποιος ήταν αυτός ο μηχανισμός; Επρόκειτο για την αδυναμία να συγκρατηθεί στον ζουρλομανδύα της παραγωγής εμπορευματικής αξίας η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων – κυρίως μάλιστα τα τεράστια κέρδη από την παραγωγικότητα στη μικροηλεκτρονική από τη δεκαετία του '70.

Το πρώτο βιβλίο του Kurz (θα ακολουθούσαν αμέσως άλλα τρία – τελικά άφησε πίσω του ένα σύνολο δώδεκα βιβλίων) περιείχε πολλά από τα στοιχεία που χαρακτήρισαν την «κριτική της αξίας» και τη συγκεκριμένη διατύπωσή της από τον Kurz. Πρώτ' απ' όλα την ανηλεή κριτική, συχνά με οργισμένο ύφος, σε όλες τις παραλλαγές του καπιταλισμού.

Αυτή συνοδευόταν από μια εξίσου ανηλεή κριτική στις συμβατικές μορφές της αντικαπιταλιστικής θεωρίας, στην ταξική πάλη, το προλεταριάτο ως επαναστατικό υποκείμενο, την υπεράσπιση της εργασίας και των εργατών, και την

αντίληψη ότι ο καπιταλισμός είναι ουσιαστικά η κυριαρχία μιας «καπιταλιστικής τάξης» που κατέχει τα μέσα παραγωγής. Όλες αυτές τις έννοιες τις υπέβαλε σε αυστηρή αναθεώρηση, όχι βέβαια για να συμπεράνει ότι είναι αδύνατον να αποδράσουμε από τον καπιταλισμό, αλλά, αντίθετα, για να δείξει ότι υπήρχαν ακόμη ανεπαρκείς και «εμμενείς κριτικές» του καπιταλισμού οι οποίες στόχευαν απλώς στην καλύτερη κατανομή και διαχείριση των καπιταλιστικών κατηγοριών και όχι στην κατάργησή τους.

Η *Κατάρρευση της Νεωτερικότητας* περιέχει το ισχυρό αυτό μείγμα «κατηγορικής κριτικής» από τη μια και λεπτομερών αναλύσεων των σύγχρονων οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών από την άλλη. Διακρίνεται επίσης από την περιφρόνηση του συγγραφέα για όλες σχεδόν τις μορφές του παραδοσιακού μαρξισμού και άλλων ριζοσπαστικών αριστερών προσεγγίσεων, για ολόκληρη την αστική σκέψη, καθώς και για μέρος του ίδιου του έργου του Μαρξ.

Το μόνο στοιχείο που θεωρούσε επαρκές για τη θεωρητική θεμελίωση της κατεδάφισης των αριστερών βεβαιοτήτων ήταν η κριτική στην πολιτική οικονομία που ανέπτυξε ο Μαρξ. Πέρα από αυτό, η γοητεία που άσκησε το έργο του Kurz φαίνεται να οφείλεται και στο δριμύ και αστραφτερό, συχνά πολεμικό ύφος του, καθώς και στην κλίση του στις παραστατικές περιγραφές επερχόμενων καταστροφών – αυτή μάλιστα η «αποκαλυπτική» του πλευρά από τη μια έπαιξε μεγάλο ρόλο στην προσέλκυση του ευρύτερου αναγνωστικού κοινού και των μμε προς την κριτική της αξίας, από την άλλη προκάλεσε και ορισμένες συγχύσεις.

Το ότι στην πρώτη δημόσια εμφάνισή της η κριτική της αξίας δεν μπορούσε να μπει σε κάποιο από τα συνήθη καλούπια της κριτικής σκέψης (αφού δεν ήταν ούτε αναρχική ούτε συμβουλιακή ούτε καταστασιακή ούτε οικολογική ούτε αμεσοδημοκρατική ούτε της Σχολής της Φρανκφούρτης κ.ο.κ.) οφείλεται στο γεγονός ότι αναδύθηκε στο περιθώριο των καθιερωμένων χώρων δημόσιας συζήτησης. Το πρώτο τεύχος της *Marxistische Kritik* (Νοέμβριος 1987) ήταν αυτοέκδοση.

Το τεύχος 8/9 το 1990, όταν και μετονομάστηκε το περιοδικό σε *Krisis*, ήταν το πρώτο που εκδόθηκε από κανονικό εκδότη.

Μετά από πολλές εσωτερικές αψιμαχίες, αναδύθηκε ένας πυρήνας που αποτελείτο από τους Kurz, Peter Klein, Roswitha Scholtz, Ernst Lohoff και Norbert Trenkle.[1] Κανείς τους δεν είναι ακαδημαϊκός, δημοσιογράφος ή επαγγελματίας διανοούμενος.

Ο ίδιος ο Kurz συνέχισε να δουλεύει νυχτερινή βάρδια ως διανομέας τοπικής εφημερίδας. Η ανεξαρτησία έχει και το τίμημά της. Η ομάδα *Krisis* δεν είχε αυστηρή δομή, λειτουργούσε με ομόκεντρους κύκλους: Πέρα από τη συντακτική ομάδα (που είχε έδρα τη Νυρεμβέργη), υπήρχε ένας κύκλος συνεργατών που συναντιόταν πολλές φορές τον χρόνο, και δυο φορές τον χρόνο οργάνωνε σε-

1. Ο συγγραφέας του άρθρου εντάχθηκε στην ομάδα *Krisis* το 1994.

μινάρια ανοιχτά στο κοινό με συγκεκριμένη θεματική. Ο μη θεσμικός και ανεπίσημος χαρακτήρας της ομάδας επέτρεπε διαφορετικά επίπεδα συμμετοχής, χαρακτηριστικό που διατηρούν τα γερμανόφωνα έντυπα που σχετίζονται με την κριτική της αξίας.

Οι ρήξεις, τα σχίσματα και οι αποχωρήσεις που σημάδεψαν από την αρχή την ομάδα *Krisis* ήταν σύμπτωμα της ραγδαίας ριζοσπαστικοποίησης που επέφερε αυτή η προσέγγιση. Με κάθε τεύχος, ειδικά στις αρχές, αποκαθηλωνόταν και μια «ιερή αγελάδα» της αριστεράς, όπως η κεντρική σημασία του προλεταριάτου, η έννοια του «επαναστατικού υποκειμένου», ο ταξικός αγώνας και τελικά η ίδια η έννοια της εργασίας.

Ταυτόχρονα αναδυόταν και μια θεωρία της κρίσης. Σύμφωνα με αυτήν ο καπιταλισμός δεν υπονομευόταν από τους εκμεταλλευόμενους αλλά από την ίδια του την ανάγκη για παραγωγή αξίας, η οποία είχε ήδη υπερβαθεί με την μικροηλεκτρονική επανάσταση.

Ακόμη κι αν η μαρξική κριτική στην πολιτική οικονομία παρέμενε κεντρική στη θεωρία τούτη, σε μια εποχή που ακόμη και η αριστερά έθαβε τον Μαρξ μέρα με τη μέρα διακηρύττοντας ότι η ιστορία είχε αποδείξει πόσο λάθος είχε κάνει, η ρήξη με τους εναπομείναντες μαρξιστές ήταν τελειωτική. Για τους τελευταίους, ο καπιταλισμός είχε ακόμη ζωή μπροστά του, μόνο όσο δεν την τερμάτιζε κάποιο επαναστατικό υποκείμενο.

Αν αυτό δεν ήταν το κλασικό προλεταριάτο, τότε σίγουρα θα ήταν ένας από τους διαδόχους του, οι επισφαλείς εργαζόμενοι, οι πληθυσμοί του παγκόσμιου Νότου, οι γυναίκες. Ο Kurz και οι σύντροφοί του ισχυρίζονταν ότι ο καπιταλισμός θα καταρρεύσει επειδή δεν μπορεί πια να παραγάγει επαρκή αξία.

Δεν υπάρχει ωστόσο καμία εγγύηση ότι η κατάρρευση αυτή θα οδηγήσει στη χειραφέτηση. Καμία κοινωνική ομάδα, εφόσον καθορίζεται ως προς τον ρόλο της στην παραγωγή της αξίας, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι υφίσταται ως τέτοια πέρα από τη λογική του καπιταλισμού και ότι επομένως έχει τη μοιραία αποστολή να τον υπερβεί.

Η αφετηρία της κριτικής της αξίας αφορά λοιπόν την εκ νέου ανάγνωση του μαρξικού έργου. Δεν ισχυρίζεται ότι αποκαθιστά τον «αληθινό» Μαρξ, δίνει ωστόσο έμφαση στη διάκριση μεταξύ ενός εξωτερικού και ενός εσωτερικού Μαρξ.[2] Ο εσωτερικός απαντά στο πεπερασμένο κομμάτι του ώριμου έργου (και στην πιο συμπυκνωμένη του μορφή στον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου.*)

Εκεί ο Μαρξ εξετάζει τις βασικές μορφές του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, δηλαδή το εμπόρευμα, την αξία, το χρήμα και την αφηρημένη εργασία. Σε αντίθεση με τους αστούς οικονομολόγους, όπως ο Άνταμ Σμιθ και ο Ντέιβιντ

2. Για την κατά Kurz ερμηνεία του Μαρξ, βλ. την υπομνηματισμένη του ανθολογία (Kurtz 2000) και τα πάμπολλα άρθρα που δημοσίευσε στο *Krisis* και στο *Exit!*.

Ρικάρντο, και (έμμεσα έστω) σχεδόν όλους τους μεταγενέστερους μαρξιστές, ο Μαρξ δεν αντιμετωπίζει τούτες τις κατηγορίες ως ουδέτερες, φυσικές και διιστορικές προϋποθέσεις του συνόλου της κοινωνικής ζωής, των οποίων μπορούμε να αμφισβητούμε μόνον τη διαχείριση αλλά ποτέ την ύπαρξη την ίδια.

Ο Μαρξ τις ανέλυσε, με πολλές αντιφάσεις και διασταγμούς είναι η αλήθεια, ως στοιχεία που προσιδιάζουν στην καπιταλιστική κοινωνία και ταυτόχρονα ως κατηγορίες αρνητικές και καταστροφικές. Σε ένα βαθύτερο επίπεδο, ο καπιταλισμός διακρίνεται από το γεγονός ότι η κοινωνία στο σύνολό της κυριαρχείται από τέτοιους ανώνυμους και απρόσωπους παράγοντες. Ο Μαρξ αυτό το αποκαλεί «φετιχισμό του εμπορεύματος», κάτι που επουδενί δεν περιορίζεται στην απλή «μυστικοποίηση» της καπιταλιστικής πραγματικότητας.

Στο πιο καινοτόμο μέρος του έργου του, ο Μαρξ είχε προσδιορίσει τους στοιχειώδεις μηχανισμούς του καπιταλισμού σε μια εποχή όπου καπιταλιστικά και προκαπιταλιστικά στοιχεία συνυπήρχαν αναμεμιγμένα. Στο μεγαλύτερο μέρος του έργου του ωστόσο κυριαρχεί η «εξωτερική» όψη.

Εκεί περιέγραψε, με τρόπο μέχρι και σήμερα ανυπέρβλητο, τις ιστορικές μορφές που ελάμβανε στην εποχή του η βασική λογική του καπιταλισμού. Έτσι, για μια μακρά ιστορική περίοδο, η ιστορική αναγκαιότητα για την παραγωγή αξίας, της συσσώρευσης μέσω της «απορρόφησης» ζωντανής εργασίας, ελάμβανε τη μορφή ενός βιομηχανικού προλεταριάτου που υφίστατο ακραία εκμετάλλευση, με τρόπο που παρέμενε σχεδόν φεουδαρχικός, αφού δεν είχε πλήρη δικαιώματα, όπως π.χ. το δικαίωμα στην απεργία ή στην ψήφο.

Δύο αιώνες μετά ωστόσο, η ουσία των βασικών κοινωνικών κατηγοριών του καπιταλισμού είχε αλλάξει θεμελιωδώς. Είναι φανερό ότι ο Μαρξ, θέλουμε δεν θέλουμε, καθοριζόταν από τις παραμέτρους του καιρού του και ως εκ τούτου δεν μπορούσε πάντα να διακρίνει μεταξύ του πυρήνα του καπιταλισμού από τη μια και των ιστορικών και εμπειρικών του εκφάνσεων από την άλλη, όπως ήταν για παράδειγμα η «ταξική πάλη» μεταξύ της αστικής τάξης και του προλεταριάτου.

Αργότερα, ο μαρξισμός, σε όλες του σχεδόν τις παραλλαγές, συμπεριλαμβανομένων και των πλέον «ανορθόδοξων»,[3] άνετα απέφευγαν τη μαρξική κριτική –και πάντοτε οφείλουμε να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ μαρξικής και μαρξιστικής κριτικής!– της αξίας, του χρήματος, του εμπορεύματος και της εργασίας, αποδεχόμενος, σιωπηρά ή ρητά, τη μονιμότητα των κατηγοριών αυτών. Για τον μαρξισμό δεν ετίθετο θέμα ύπαρξης αλλά *κατανομής* τους.

Αντί λοιπόν να επερωτούν την εμπορευματική αξία ως ρυθμιστική αρχή της παραγωγής και της κοινωνικής ζωής, το εργατικό κίνημα και οι θεωρητικοί του αγωνίζονταν μόνον για την πιο «δίκαιη» κατανομή της. Αποδεχόμενοι τελικά

---

3. Ο Kurz ονομάζει τον ορθόδοξο μαρξισμό «μαρξισμό του εργατικού κινήματος», ο Postone «παραδοσιακό μαρξισμό».

το πλαίσιο της καπιταλιστικής παραγωγής, ασχολούνταν κυρίως με τη διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών ζωής για τις εργαζόμενες τάξεις. Έτσι, από τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα, ο μαρξισμός άρχισε να γίνεται, με εξαίρεση λίγη από τη ρητορική του, θεωρία της αποτελεσματικής ένταξης του προλεταριάτου στην κοινωνία της αξίας. Το ίδιο το εργατικό κίνημα αντέταξε την πραγματική λογική της αξίας στις πιο στενόμυαλες οπτικές των καπιταλιστών αφεντικών, που ακόμη διακατέχονταν από νοοτροπίες κληροδοτημένες από παλαιότερες εποχές. Τελικά ωστόσο και οι ίδιοι οι καπιταλιστές συνειδητοποίησαν ότι οι υψηλότεροι μισθοί και τα συνδικαλιστικά δικαιώματα διόλου ασύμβατα δεν ήταν με τα καπιταλιστικά κέρδη. Απεναντίας μάλιστα, οι «νίκες» του εργατικού κινήματος δεν «αποσπώνταν» από ένα διστακτικό κεφάλαιο, όσο αποτελούσαν την πιο αποτελεσματική μορφή ανάπτυξής του.

Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους (δυτικούς) σοσιαλδημοκρατικούς κλάδους του εργατικού κινήματος. Όπου ανέλαβαν την εξουσία εκδοχές των λενινιστών, όπως στη Ρωσία και αργότερα σε χώρες της περιφέρειας της παγκόσμιας αγοράς, υπήρξε απλά αν μη τι άλλο «καπιταλισμός καθυστερημένος».

Αντί να καταργήσει το εμπόρευμα, την αφηρημένη εργασία, την αξία και το χρήμα, ο καπιταλισμός αυτός τα *εισήγαγε* στις αγροτικές χώρες. Ο βίαιος ολοκληρωτισμός με τον οποίο επιβλήθηκαν, πού τόσο σόκαρε τις δημοκρατίες της Δύσης (οι οποίες μετά θα της αντιπαρέθεταν τη δική τους βία για να νομιμοποιηθούν οι ίδιες), δεν ήταν παρά επιταχυμένη μορφή της πρωταρχικής συσσώρευσης, σε πλαίσιο μάλιστα κρατικής βίας αντίστοιχο με εκείνο που είχε προλειάνει το έδαφος για την απογείωση του δυτικού καπιταλισμού μεταξύ 16ου και 18ου αιώνα.

Η διαφορά ήταν ότι οι χώρες που εντάσσονταν καθυστερημένες στην παγκόσμια αγορά ήταν αναγκασμένες να επαναλάβουν τη διαδικασία αυτή, αλλά με τρόπο ραγδαίο, επομένως και σε καθεστώς απομονωτισμού. Ειδάλλως, οι πιο «ανεπτυγμένες» χώρες θα τους πουλούσαν φθηνότερα προϊόντα και θα ξεπάστρευαν μεμιάς τις νεογέννητες βιομηχανίες τους.

Κι άλλοι «αργοπορημένοι» όπως η Γερμανία, η Ιταλία και η Ιαπωνία κατέφυγαν σε αυταρχικά και κρατιστικά μέσα για να χτιστούν υποδομές και βιομηχανίες που η ιδιωτική πρωτοβουλία δεν μπορούσε να παραγάγει στο υπάρχον παγκόσμιο σύστημα οικονομικού ανταγωνισμού. Το κράτος και το ιδιωτικό κεφάλαιο, μακράν του να ανταγωνίζονται το ένα το άλλο, υπήρξαν πάντοτε συμπληρωματικοί πόλοι της καπιταλιστικής ανάπτυξης, ακόμη και αν η επιρροή του καθενός μεταβάλλεται σε κάθε ιστορική περίοδο. Το ιδιωτικό κεφάλαιο επουδενί δεν πολεμά το κράτος, ούτε και επιδιώκει να το περιορίσει.

Η λατρεία της εργασίας σε αυτές τις «καθυστερημένες» κοινωνίες έφτασε στο απόγειό της, π.χ. με τον περίφημο Σταχάνωφ. Η θεωρητική σημασία της εργασίας δεν είναι πάντοτε ξεκάθαρη στο έργο του Μαρξ. Είναι αναμφισβήτητο ωστόσο ότι θεωρούσε αρνητική και «φετιχιστική» κατηγορία την εργασία με τη μορφή της «αφηρημένης εργασίας», δηλαδή της απλής δαπάνης ενέργειας.

Η αφηρημένη εργασία και μόνον εκείνη, ή για να είμαστε ακριβέστεροι, η αφηρημένη όψη συγκεκριμένων μορφών εργασίας, προσδίδει αξία στα εμπορεύματα και επομένως αποτελεί την «ουσία» του κεφαλαίου. Το κεφάλαιο δεν είναι το αντίθετο της εργασίας, είναι η συσσωρευμένη της μορφή.

Η ζωντανή και η νεκρή εργασία δεν είναι οντότητες που αντιμάχονται η μία την άλλη, όσο δύο διαφορετικοί τύποι συγκέντρωσης της ίδιας ουσίας, της εργασίας. Ο ίδιος ο εργαζόμενος διόλου δεν είναι έξω από την καπιταλιστική κοινωνία, αντίθετα, ενσαρκώνει έναν από τους δύο πόλους της.

Από τις αναλύσεις του Μαρξ μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε ότι είναι λογικά αδύνατη μία «επανάσταση των εργαζομένων ενάντια στον καπιταλισμό». Το μόνο που μπορεί να υπάρξει είναι επανάσταση ενάντια στην υπαγωγή της κοινωνίας και των ατόμων στη λογική της αξίας και στην αφηρημένη εργασία.

Αυτού του είδους η κριτική της αξίας είναι αναγκαίο επακόλουθο της μαρξικής κριτικής της αφηρημένης εργασίας, την οποία ο ίδιος ο Μαρξ θεωρούσε τη σημαντικότερη ανακάλυψή του. Δεν είχε βέβαια αναλογιστεί όλες της τις συνέπειες, αντίθετα μάλιστα, εξήρε την έννοια της εργασίας και η βασική του κριτική στους αστούς είναι ότι δεν εργάζονται.

Η επανάσταση περιορίζεται έτσι στο πώς θα αλλάξει χέρια η νομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και θα περάσει στους εργαζόμενους, ώστε να συνεχιστεί η εργασία που παράγει αξία, μαζί με το χρήμα κ.ο.κ., υπό «εργατικό έλεγχο» όμως.[4] Σε κάποιες «καθυστερημένες» χώρες όπου το εργασιακό ήθος ήταν γενικά χαλαρό, το λεγόμενο εργατικό κίνημα ήρθε να επιβάλει την αντίληψη ότι οφείλουμε να «αγαπάμε τη δουλειά».

---

4. Όλες σχεδόν οι αντισταλινικές κριτικές έχουν επικεντρωθεί στην κυριαρχία μιας γραφειοκρατικής κάστας επί του μηχανισμού της παραγωγής. Αυτό σαφώς και αληθεύει, ήταν ωστόσο η αναπόφευκτη συνέπεια της συνέχισης της παραγωγής εμπορευμάτων, κάτι που ποτέ δεν αντιμετωπίστηκε.

Ο δήθεν υπαρκτός σοσιαλισμός ήταν μια εκδοχή της κοινωνίας της παγκόσμιας αγοράς με συγκεκριμένα γνωρίσματα που απέρρεαν από την απουσία αγοράς στη χώρα. Αρχικά κατάφερε να προλάβει τις άλλες χώρες με τρόπους μάλλον ανέφικτους σε καθεστώς ιδιωτικού καπιταλισμού.

Μέσα στην αυτάρκειά του ωστόσο, δεν μπορούσε να φτάσει στα μεταγενέστερα επίπεδα ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, ειδικά αυτά της επανάστασης στην ηλεκτρονική τη δεκαετία του 1970. Τελικά κατέρρευσε επειδή δεν μπορούσε πια να συναγωνίζεται σε παραγωγικότητα τη Δύση. Αποδείχτηκε έτσι ότι ποτέ δεν αποτελούσε μια, έστω ανεπιτυχή, εναλλακτική λύση στον παγκόσμιο καπιταλισμό, όσο μια νεκρή του παραφυάδα.

Κανένα σχέδιο χειραφέτησης δεν μπορεί επομένως να βασιστεί στην *εργασία,* πρώτιστα επειδή η εργασία ποτέ δεν ταυτιζόταν με την παραγωγική δραστηριότητα του ανθρώπου ή με τον κατά Μαρξ «μεταβολισμό με τη φύση». Η εργασία ως κοινωνική μορφή είναι «πραγματική αφαίρεση» και υποβιβάζει όλα τα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα σε ποσοτικές εκφάνσεις της ίδιας κοινωνικής ουσίας, η οποία, απηλλαγμένη από οποιοδήποτε περιεχόμενο, επιδιώκει μόνον τη συσσώρευσή της.

Όπου η παραγωγή δεν εξυπηρετεί ανάγκες, αλλά μόνον τον στόχο της μετατροπής των 100 ευρώ σε 110, κατόπιν σε 120 κ.ο.κ., η διαδικασία μπορεί να ονομαστεί «ταυτολογική». Δεν κάνει τίποτε άλλο από το να επαναλαμβάνεται, αλλά σε όλο και μεγαλύτερη κλίμακα, ακολουθώντας έναν τυφλό δυναμισμό που καταναλώνει ανθρώπινη ενέργεια και φυσικούς πόρους.

Η δημιουργία της αξίας επιβάλλεται στα δρώντα κοινωνικά υποκείμενα – δηλαδή και στους ίδιους τους καπιταλιστές. *Το να πιστεύει κανείς στην ύπαρξη μιας μεγάλης μυστικής κυβέρνησης καπιταλιστών μπορεί να είναι καθησυχαστικό, η πραγματικότητα όμως είναι πολύ πιο τραγική.*

Γιατί κανείς δεν μπορεί να ελέγξει τον αυτοαναφορικό αυτό μηχανισμό που θυσιάζει τον κόσμο του συγκεκριμένου σε μια φετιχοποιημένη αφαίρεση που πρέπει διαρκώς να διογκώνεται. Για τον ίδιο λόγο είναι ανώφελη η ηθικολογική κριτική στον καπιταλισμό, ακόμη κι αν κανείς δεν είναι υποχρεωμένος να συμπαθεί τους μεγάλους και μικρούς «αξιωματικούς και υπαξιωματικούς του κεφαλαίου» (Μαρξ).

Οι συγκρούσεις μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και πάνω από όλα εκείνες μεταξύ των ιδιοκτητών των μέσων παραγωγής και εκείνων που πωλούν την εργασιακή τους δύναμη, μεταξύ των κατόχων σταθερού κεφαλαίου και των κατόχων μεταβλητού κεφαλαίου, ζωντανής εργασίας και νεκρής εργασίας σαφώς και παίζουν σημαντικό ρόλο. Όλα τούτα τα φαινόμενα αποτελούν τις συγκεκριμένες, ορατές και μεταβαλλόμενες ιστορικές μορφές που λαμβάνει η διαρκής συσσώρευση αξίας.

Οι κλασικοί ταξικοί αγώνες περιστρέφονται γύρω από την κατανομή της υπε-

ραξίας. Η ύπαρξη της αξίας αποτελεί προϋπόθεση, θεωρείται ουδέτερο «αγαθό» το οποίο και πρέπει να διεκδικείται. Η κύρια διαφορά μεταξύ συγκεκριμένου πλούτου (που μπορεί να διεκδικηθεί αποτελεσματικά) και αφηρημένης αξίας δεν λαμβάνεται καθόλου υπ᾽ όψιν.

Δεν είναι όμως δυνατόν να καταργηθεί η αξία χωρίς να καταργηθεί και η εργασία που τη δημιούργησε. Γι᾽ αυτό και η αμφισβήτηση του καπιταλισμού στο όνομα της εργασίας δεν έχει κανένα νόημα. Ούτε έχει κανένα νόημα να λέμε ότι η συγκεκριμένη εργασία είναι καλή και η αφηρημένη είναι κακή.

Όταν όλες οι μορφές εργασίας πάψουν να υποβιβάζονται στο τι κοινό έχουν η μία με την άλλη –δηλαδή τη δαπάνη ενέργειας– θα πάψει να υφίσταται και η ξεχωριστή κατηγορία της «συγκεκριμένης» εργασίας (κατηγορία που αποτελεί αφαίρεση και η ίδια). Θα υπάρχει αντ᾽ αυτού μια πολλαπλότητα δραστηριοτήτων με ορισμένο στόχο η καθεμιά, όπως συνέβαινε στις προκαπιταλιστικές κοινωνίες, όπου ο όρος «εργασία», με τη νεωτερική έννοια, ήταν άγνωστος.

Κι αν αληθεύει αυτό σήμερα! Ιστορικά, το εργατικό κίνημα δικαιώνεται ως ένα σημείο από το γεγονός ότι ο καπιταλισμός, κατά τη μακρά φάση της εξάπλωσής του, επέτρεπε κατά καιρούς κάποια αναδιανομή του πλούτου, με ενίοτε αξιόλογες απολαβές για τις εργαζόμενες τάξεις.

Ακόμη κι αν η υπέρβαση του καπιταλισμού δεν διαφαινόταν πουθενά στον ορίζοντά τους, οι «εμμενείς» κριτικές μπορούσαν τουλάχιστον να περηφανεύονται ότι σημείωναν σοβαρές επιτυχίες. Βλέποντας τις επιτυχίες αυτές, κάποιοι πίστευαν ότι ο καπιταλισμός μπορούσε να «εξημερωθεί» στο πλαίσιο της «δημοκρατίας της αγοράς».

Εντωμεταξύ όμως η τεχνολογική πρόοδος, ειδικά η εφαρμογή της πληροφορικής στην παραγωγή, μείωνε συνεχώς τον ρόλο της ζωντανής εργασίας. Ορισμένες επιχειρήσεις μπορούσαν ακόμη να αποσπούν τεράστια κέρδη, αλλά το σύστημα στο σύνολό του είχε αρχίσει να χάνει την στέρεα υπόστασή του.

Ο καπιταλισμός πριόνιζε το κλαδί που τον στήριζε, δηλαδή τη δημιουργία της αξίας κατά τη χρήση της ζωντανής εργασίας. Αυτόν τον κίνδυνο τον διέτρεχε από την αρχή της βιομηχανικής επανάστασης με την εισαγωγή των μηχανών στην παραγωγή. Από πολύν καιρό, ο υποβιβασμός της αξίας (επομένως και του ποσού της υπεραξίας) που περιείχε κάθε συγκεκριμένο εμπόρευμα αποζημιωνόταν (και υπερ-αποζημιωνόταν) με την περαιτέρω επέκταση της παραγωγής, γεμίζοντας τον κόσμο με εμπορεύματα, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν.[5]

Με το τέλος της εποχής του φορντισμού, εξέπνευσε και το τελευταίο μοντέλο συσσώρευσης που βασιζόταν στη μαζική ζωντανή εργασία. Έκτοτε η τεχνο-

5. Σε ένα υπερχιλιοσέλιδο έργο του, ο Kurz (1999) κάνει αναδρομή στην ιστορία της κοινωνίας της αγοράς από τις απαρχές της στα τέλη του μεσαίωνα και στην επανάσταση των πυροβόλων όπλων. Βλ. κείμενο στο παρόν τεύχος «Με τον παρά και το κανόνι».

λογία, η οποία όπως είπαμε δεν παράγει αξία, επιτελεί την ουσία της παραγωγής σε όλους σχεδόν τους τομείς.

Το καθαρό ποσό της αξίας, επομένως και της υπεραξίας, καταποντίζεται. Αυτό ωθεί σε κρίση ολόκληρη την κοινωνία που βασίζεται στην αξία, συμπεριλαμβανομένων και των εργαζόμενων των ίδιων. Δεν είναι πια η εκμετάλλευση το κύριο πρόβλημα που δημιουργεί ο καπιταλισμός, είναι οι διογκούμενες μάζες «περιττών» ανθρώπινων όντων, ανθρώπων που είναι άχρηστοι για την παραγωγή και ως εκ τούτου ανίκανοι και να καταναλώσουν.

Μετά τη μακρά περίοδο επέκτασης, τις τελευταίες δεκαετίες, ο καπιταλισμός παρ᾽ όλη την «παγκοσμιοποίηση», έχει αρχίσει να συρρικνώνεται. Πληθυσμοί, περιοχές και κοινότητες γίνονται όλο και περισσότερο «νησίδες» σε μια ορμητική θάλασσα ξεβρασμένων ανθρώπων που δεν αξίζει πια ούτε να τους εκμεταλλευτεί κανείς.

Είναι άσκοπο να διεκδικεί κανείς «δουλειά» για όλους αυτούς αφού δεν είναι απαραίτητοι για την παραγωγή και θα ήταν παράλογο να αναγκάζει κανείς τους ανθρώπους να δουλεύουν χωρίς κανένα νόημα ως προϋπόθεση για την επιβίωσή τους. Θα ήταν καλύτερο να διεκδικούμε να ζούνε όλοι καλά, είτε έχουν καταφέρει να πουλήσουν την εργασιακή τους δύναμη (που δεν είναι πια απαραίτητη) είτε όχι.

Γιατί δεν έχει καταρρεύσει τελείως το καπιταλιστικό σύστημα; Κυρίως χάρη στη «χρηματιστικοποίηση» [financialisation], την καταφυγή δηλαδή στο «πλασματικό κεφάλαιο», όπως το αποκάλεσε ο Μαρξ. Αφού η πραγματική συσσώρευση έφτασε στα όριά της και σχεδόν σταμάτησε –συμβολική στιγμή του τερματισμού αυτού υπήρξε η απόφαση των ΗΠΑ να εγκαταλείψουν την ισοδυναμία του δολαρίου σε χρυσό το 1971–, η στροφή σε ολοένα και περισσότερη *πίστωση* έχει επιτρέψει την *προσομοίωση* μιας συνεχιζόμενης συσσώρευσης… Η ατμόσφαιρα της προσομοίωσης –της εικονικής πραγματικότητας, θα μπορούσε να πει κανείς– εξαπλώθηκε στην υπόλοιπη κοινωνία και εξηγεί την τεράστια διάδοση των «μεταμοντέρνων» προσεγγίσεων τις δεκαετίες του 1980 και του 1990.

Στο πιστωτικό σύστημα, τα αναμενόμενα μελλοντικά κέρδη (που ποτέ δεν πρόκειται να υλοποιηθούν) έχουν ήδη καταναλωθεί και κρατούν την οικονομία σε κίνηση. Είναι γνωστό πλέον ότι η πίστωση και οι υπόλοιπες μορφές πλασματικού χρήματος, όπως οι χρηματιστηριακές μετοχές ή οι τιμές των ακινήτων, έχουν πιάσει αστρονομικά νούμερα και τροφοδοτούν κερδοσκοπικά σχέδια γιγαντιαίων διαστάσεων που με τη σειρά τους έχουν φρικτές συνέπειες στην «πραγματική» οικονομία, όπως συνέβη το 2008.

Μακράν, ωστόσο, του να είναι η αιτία των καπιταλιστικών κρίσεων και της αυξανόμενης φτώχειας, η κερδοσκοπία αντίθετα κατάφερε για δεκαετίες να αναβάλει τη μεγαλύτερη κρίση. Η κρίση αυτή προκαλείται από το γεγονός ότι, παρ᾽

όλο που τα εμπορεύματα και οι υπηρεσίες παράγονται σε μεγαλύτερες ποσότητες, αντιπροσωπεύουν τώρα ένα ολοένα και μικρότερο ποσό αξίας.

Ένα μεγάλο μέρος του χρήματος που κυκλοφορεί παγκοσμίως είναι «πλασματικό» επειδή δεν αντιπροσωπεύει πια εργασία «παραγωγική». Έτσι, όλα τα μέτρα «ενεργοποίησης» της οικονομίας που έλαβαν οι κυβερνήσεις μετά την κρίση του 2008 δεν ήταν παρά λογιστικές ακροβασίες, όπου κανείς προσθέτει ένα μηδενικό σε νούμερα που ούτως ή άλλως είναι πλασματικά.

Δεν θα υπάρξει ποτέ καπιταλιστική ευημερία, αφού οι τεχνολογίες που αντικαθιστούν την εργασία δεν μπορούν να αφαιρεθούν από την καπιταλιστική παραγωγή. Εξίσου άσκοπη είναι και η προσδοκία ότι η Κίνα ή κάποια άλλη «ανερχόμενη» χώρα θα σώσει τον καπιταλισμό.

Οι υποτιθέμενες οικονομικές τους επιτυχίες στηρίζονται εν μέρει στην αύξηση του κόστους των πρώτων υλών και εν μέρει σε εξαγωγές σε εύπορα κράτη, παράγοντες που θα ισχύουν μόνον για όσον καιρό οι «ανερχόμενες» αυτές χώρες καταφέρουν να αναβάλουν το ξέσπασμα της κρίσης στο εσωτερικό τους (Kurz 2005, Trenkle και Lohoff 2012). Δεν τίθεται δηλαδή ζήτημα να προβλέψουμε τη *μελλοντική* κατάρρευση του καπιταλισμού, όσο να αναγνωρίσουμε ότι η κρίση ήδη επισυμβαίνει και ότι επιδεινώνεται συνεχώς παρά τις όποιες βραχυπρόθεσμες ανατάξεις.

Η κρίση αυτή απέχει πολύ από το να είναι μόνον οικονομική. Περιλαμβάνει κάθε λογής αναταραχές, από νέες μορφές πολέμου[6] μέχρι καταστροφικές επιπτώσεις στον ατομικό ψυχισμό του καθένα – ο Kurz περιγράφει τους πυροβολισμούς στα σχολεία ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της «ενόρμησης του θανάτου» που φωλιάζει στην καρδιά του καπιταλιστικού συστήματος.

Η κριτική της αξίας είναι λοιπόν μια ριζοσπαστική κριτική ολόκληρου του καπιταλιστικού συστήματος και όχι μόνον της νεοφιλελεύθερης φάσης του (ακόμη κι αν οι υποστηρικτές της κριτικής της αξίας άσκησαν τη δριμύτερη κριτική σε εκείνη τη φάση τη δεκαετία του 1990, την ώρα που η αριστερά είτε ήταν σε παράλυση είτε παρακολουθούσε συνεπαρμένη τις εξελίξεις). Είναι αδύνατον να επιστρέψουμε στην πλήρη απασχόληση της κεϋνσιανής πολιτικής, στον κρατικό παρεμβατισμό και στο κράτος πρόνοιας του χθες.

Αυτά εγκαταλείφθηκαν επειδή εξέπνεε πια η δυναμική του καπιταλιστικού συστήματος και όχι εξαιτίας κάποιας συνωμοσίας μεταξύ νεοφιλελεύθερων οικονομολόγων και των πιο άπληστων από τους καπιταλιστές. Εξάλλου, δεν θέλουμε την επιστροφή στις παλιές πολιτικές. Πρέπει να υπερβούμε τον καπιταλισμό καταργώντας τον συθέμελα, όχι επιστρέφοντας σε φαινομενικά ανεκτότερες μορφές δουλείας και αλλοτρίωσης.

---

6. Αντίθετα με τον κλασικό ιμπεριαλισμό (ο οποίος δεν έχει πια νόημα, αφού πλέον πολλές περιοχές του κόσμου παρουσιάζουν πολύ μειωμένο οικονομικό ενδιαφέρον), οι πόλεμοι είναι ένας τρόπος με τον οποιο οι ισχυρές χώρες αποφεύγουν τις άμεσες συνέπειες της παγκόσμιας κρίσης, όπως π.χ. η ανεξέλεγκτη μετανάστευση (Kurz 2003).

Το ζήτημα της κοινωνικής χειραφέτησης τίθεται πλέον σε νέα βάση. Κοιτώντας πίσω συνειδητοποιούμε ότι ολόκληρο το εργατικό κίνημα του παρελθόντος, τόσο το επαναστατικό όσο και το ρεφορμιστικό του κομμάτι, με τους λιγότερο ή περισσότερο μαρξιστές θεωρητικούς του, υπήρξε τμήμα αναπόσπαστο του καπιταλισμού που ισχυριζόταν ότι αντιμάχεται – κι αυτό διόλου δεν μειώνει τη σημασία των κατακτήσεων των μελών του, κατακτήσεων ούτως ή άλλως δίκαιων και αναγκαίων.

Κοινό έδαφος τόσο του κεφαλαίου όσο και του μισθωτού συστήματος ήταν η εργασία. Τώρα, μαζί με το κεφάλαιο, εισέρχονται σε κρίση και οι παλιές αντιλήψεις για τη χειραφέτηση, καταδεικνύοντας ότι οι διαμάχες κεφαλαίου - εργασίας υπήρξαν πάντοτε «οικογενειακοί καυγάδες».

Η κριτική της αξίας είναι βέβαια και αυτή κομμάτι μιας ιστορικής διαδικασίας. Η ανάδυσή της στα τέλη της δεκαετίας του 1980 δεν οφείλεται απλώς στο ότι κάποιοι θεωρητικοί επιτέλους «κατάλαβαν» όλα όσα οι παραδοσιακοί μαρξιστές δεν είχαν καταλάβει μέχρι τότε. Αντικατοπτρίζει, αντίθετα, το τέλος της καπιταλιστικής εξάπλωσης και επομένως το τέλος της δυνατότητας ανακατανομής του πλούτου (ο οποίος είναι συχνά τοξικός) αν δεν αμφισβητηθεί η ίδια η φύση του συστήματος. Η ριζοσπαστική μαρξική κριτική της αξίας και της αφηρημένης εργασίας που σαν την ωραία κοιμωμένη βρισκόταν για έναν αιώνα εν υπνώσει, φαινομενικά άσχετη με το «διά ταύτα» των κοινωνικών αγώνων, αποδεικνύεται τώρα ότι είναι η καλύτερη εξήγηση για την παρακμή της εμπορευματικής κοινωνίας. Η κριτική της αξίας δεν είναι απλά περίπτωση τυχαίας θεωρητικής προόδου που θα μπορούσε να είχε λάβει χώρα και σε άλλα ιστορικά συγκείμενα. Αποτελεί την πρώτη αναγνώριση μιας βαθιάς ιστορικής ρήξης.

Οι πρώτες της διατυπώσεις σημαδεύτηκαν από την ίδια την πράξη της ρήξης. Εχθρική προς τον εκλεκτικισμό και τη συνήθως αρτηριοσκληρωτική ανταλλαγή ιδεών των πανεπιστημιακών, και σθεναρή στην άρνησή της να εγγραφεί σε κάποια ήδη υπάρχουσα παράδοση (σε αντίθεση προς όλες σχεδόν τις υπόλοιπες παραλλαγές του μαρξισμού), η κριτική της αξίας έβαλε συνειδητά στόχο της να αρχίσει από το μηδέν με μόνο της όπλο τη μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας. Η σχέση της με άλλες μορφές κριτικής χαρακτηρίστηκε από αμοιβαία πολεμική, συχνά μάλιστα αντιμετωπίστηκε τόσο με εχθρότητα όσο και με αδιαφορία.

Όσο κι αν η κριτική της αξίας δεν θεωρεί ότι αποτελεί απλή συνέχιση κάποιας υπάρχουσας θεωρητικής παράδοσης, έστω της αιρετικότερης, μπορούμε να διακρίνουμε ορισμένες ιστορικές της οφειλές. Οι κύριες επιρροές της είναι το *Ιστορία και Ταξική Συνείδηση* του Γκιόργκυ Λούκατς και η Σχολή της Φρανκφούρτης, κυρίως μάλιστα ο Τέοντορ Αντόρνο (ομοίως και ο Alfred Sohn-Rethel, από τον οποίο δανείζονται τις έννοιες της «πραγματικής αφαίρεσης» και της αξίας ως «κοινωνικής σύνθεσης», βλ. και Jappe 2013a). Όσο για τη θεωρία της κρίσης,

ο Kurz αναγνωρίζει ότι η Ρόζα Λούξεμπουργκ και ο Henryk Grossman, μ' όλες τις ανεπάρκειές τους, τουλάχιστον έθεσαν το θέμα στη σωστή του βάση.

Τα *Δοκίμια για τη Θεωρία της Αξίας του Μαρξ* του Isaak Rubin (1924/1928), που επανανακαλύφθηκαν τη δεκαετία του 1970, συνεισέφεραν σημαντικά στην κατανόηση της έννοιας της αξίας. Οι συγγραφείς αυτοί ωστόσο ποτέ δεν φετιχοποιήθηκαν από την κριτική της αξίας, ενίοτε μάλιστα έγιναν και αντικείμενο δριμείας κριτικής. Γενικά, η κριτική της αξίας δεν διατείνεται ότι συζητά τις θεωρίες άλλων, όσο ότι αναλύει το παρόν και το παρελθόν του καπιταλισμού, κι αυτό μερικές φορές περνά από την εξέταση άλλων θεωριών για το ίδιο θέμα.

Υπάρχει μια προσέγγιση, η οποία παρ' όλο που δεν διεκδικεί κανέναν τέτοιο τίτλο, θα μπορούσε να ονομαστεί «ο άλλος κλάδος» της κριτικής της αξίας. Μιλώ για την προσέγγιση του Moishe Postone (1993), καθηγητή ιστορίας στο πανεπιστήμιο του Σικάγο. Ο Postone σπούδασε στη Φρανκφούρτη στις αρχές της δεκαετίας του 1970 σε ένα περιβάλλον όπου η επιρροή του Αντόρνο ήταν ακόμη έντονη.

Το σπουδαιότερο έργο του δημοσιεύθηκε στις αρχές της δεκαετίας του 1990, περίπου την ίδια στιγμή που ωρίμαζε και απέδιδε τους πρώτους της καρπούς η θεωρία που ανέπτυσσε ο κύκλος του περιοδικού *Krisis*. Παρότι υπερβαίνει το θέμα του άρθρου αυτού, σημειώνουμε ότι η θεωρία του Postone αξίζει να αναλυθεί και να συζητηθεί όσο και η θεωρία του Kurz και των υπολοίπων γερμανόφωνων κριτικών της αξίας.

Ουσιαστικά ο Postone προτείνει να ξαναδιαβάσουμε το έργο του Μαρξ, κάτι που συνεχώς απειλεί τον «παραδοσιακό μαρξισμό», και εστιάζει την προσοχή του στην έννοια της «αφηρημένης εργασίας» καθώς και στα ιστορικά της θεμέλια, όπως είναι ο «αφηρημένος χρόνος». Χωρίς να γνωρίζονται μεταξύ τους, τόσο ο Postone όσο και οι συγγραφείς του *Krisis* ανέπτυξαν τις ιδέες τους την ίδια εποχή εκκινώντας από την ίδια αφετηρία. Οι ομοιότητες μεταξύ τους είναι σε πολλά σημεία εντυπωσιακές. Η κύρια διαφορά τους είναι ότι ο Postone δεν έχει συγκεκριμένη θεωρία για την κρίση. Δεν διακρίνει δηλαδή κάποιο ιστορικό όριο στη συσσώρευση που να απορρέει από την «απο-υποστασιοποίηση» της αξίας. Δυστυχώς, δεν έλαβε ποτέ χώρα κάποιος διάλογος μεταξύ Postone και Kurz, γεγονός που εξηγείται ίσως από το διαφορετικό εύρος και ύφος της προσέγγισης του καθενός (Jappe 2009).

Αυτήν τη στιγμή δεν υπάρχουν κριτικές προσεγγίσεις συγγενείς προς την κριτική της αξίας. Σε γαλλόφωνους κύκλους, υπάρχει κάποια σύγκλιση με τον Γκυ Ντεμπόρ, οπαδούς του Μπορντίγκα (όπως ο Jacques Camatte) και συγγραφείς που έχουν εμπνευστεί από αυτούς.

Ο Jean-Marie Vincent (1987/1991), ένας από τους πρώτους πανεπιστημιακούς που ενδιαφέρθηκε για τη Σχολή της Φρανκφούρτης, ανέπτυξε ορισμένες ιδέες που ενίοτε παρουσιάζουν αναλογίες προς την κριτική της αξίας. Κι αυτός

ωστόσο, όπως και άλλοι τα τελευταία χρόνια που ισχυρίζονται ότι υποστηρίζουν την κριτική της αξίας, δεν αποκηρύττει ούτε την «ταξική πάλη» ούτε την αναζήτηση ενός υποκειμένου που τελικά θα κατανικήσει τον καπιταλισμό. Η πιθανότητα να έχουμε να κάνουμε με κρίση αντικειμενική υπονοείται μεν, αλλά μόνον θολά στο έργο του.

Ο André Gorz προσέγγισε την κριτική της αξίας στα όψιμα γραπτά του, ενώ γύρω στο 1980 άρχισε να αναπτύσσει μια κριτική της εργασίας και της αξίας. Αργότερα, αφού διάβασε κείμενα σχετικά με την κριτική της αξίας, παραδέχτηκε και ο ίδιος την ανεπάρκεια της θεωρίας του (Jappe 2013b).

Τα τελευταία 25 χρόνια η θεωρία της αξίας, τουλάχιστον στη γερμανική της μορφή, εξελίσσεται συνεχώς. Παρ' όλο που ένα μεγάλο μέρος των τομών που επέφερε ολοκληρώθηκε πριν το 1993, έγιναν και στη συνέχεια ορισμένες σημαντικές προσθήκες. Οι συγγραφείς που συνενώθηκαν γύρω από τον ιστότοπο *Exit!* προτιμούν σήμερα να μιλούν για «κριτική της αξίας-διαχωρισμού» ή της διαχωρισμένης αξίας (Wert-Abspaltungskritik).[7]

Το θεώρημα του διαχωρισμού παρουσιάστηκε πρώτη φορά το 1992 από την Roswitha Scholz (2000). Πρόκειται για την αποσύνδεση ή τη διαίρεση που φωλιάζει στα θεμέλια της ίδιας της ύπαρξης της αξίας ως φετιχιστικής κοινωνικής μορφής. Η αφηρημένη εργασία, δημιουργός της αξίας, μπορεί να υπάρξει μόνον αν ένα τμήμα της κοινωνικής αναπαραγωγής διεκπεραιώνεται από μια μη εμπορευματοποιημένη μορφή που δεν θεωρείται «εργασία».

Αφορά κυρίως τις οικιακές δραστηριότητες που κατά κανόνα αναλαμβάνουν οι γυναίκες. Τόσο η ιδιωτική όσο και η δημόσια σφαίρα είναι εξίσου απαραίτητες για την καπιταλιστική κοινωνία, αλλά η οικιακή ιδιωτική σφαίρα θεωρείται κατώτερη και εξωτερική προς την κοινωνία.

Το γεγονός ότι αυτές οι δραστηριότητες δεν παράγουν άμεσα αξία δεν σημαίνει ότι η σφαίρα αυτή είναι «ελεύθερη» ή «μη πραγμοποιημένη». Οι δραστηριότητες αυτές παίζουν έναν ρόλο βοηθητικό προς την αφηρημένη εργασία και φέρουν τη σφραγίδα της. Συγκεκριμένα ο άρρεν «εργάτης» δεν θα μπορούσε να παραγάγει αξία χωρίς μία γυναίκα να τον προσέχει, να μεγαλώνει τα παιδιά του κ.ο.κ.

---

7. Το 2004 μετά από πολλές εσωτερικές συγκρούσεις, ο Kurz και η Scholz διαγράφηκαν από το *Krisis* και σύντομα ίδρυσαν το *Exit!*. Η αιτία του σχίσματος ήταν λιγότερο το ίδιο το πεδίο της θεωρίας, όσο το ζήτημα της θέσης αυτής της θεωρίας, όπως θα αποδεικνυόταν αργότερα. Ενώ η ομάδα του *Exit!* ριζοσπαστικοποίησε την κριτική του Διαφωτισμού (με την ευρεία έννοια, συμπεριλαμβάνοντας και τη σκέψη που παραπέμπει σε αυτόν), καθώς και την κριτική στην αξία-διαχωρισμό, χωρίς να βιαστεί να εξαγάγει πρακτικά συμπεράσματα, η ομάδα του *Krisis* (η οποία συνέχισε να δημοσιεύει με τον ίδιο τίτλο και διατήρησε ιδρυτικά μέλη όπως οι Lohoff, Trenkle, Schandl και Klein) άρχισε να ασχολείται περισσότερο με τη σύνδεση της κριτικής της αξίας με ορισμένα κοινωνικά κινήματα, όπως αυτό του ελεύθερου λογισμικού ή της εναλλακτικής οικονομίας. Η σχέση μεταξύ των δύο εντύπων παραμένει τεταμένη.

Η αξία είναι λοιπόν δομικά «αρσενική», ακόμη κι αν μερικές γυναίκες παράγουν αξία και μάλιστα ενίοτε διαχειρίζονται και διοικούν και την παραγωγή της. Σύμφωνα με την κριτική της αξίας-διαχωρισμού, η κοινωνία της εργασίας στηρίζεται, ιστορικά και λογικά, σε μία ιδεολογία αποκλεισμού: Ένας άνθρωπος θεωρείται πλήρες «υποκείμενο» μόνον εφόσον έχει εσωτερικεύσει απόλυτα την εργασιακή νοοτροπία και τα παρελκόμενά της (αυτοπειθαρχία, ορθολογισμός, συναισθηματική σκληρότητα προς τον εαυτό του και τους άλλους, ανταγωνιστικότητα κ.λπ.). Ο αποκλεισμός των γυναικών, των μη λευκών και άλλων μειονοτικών υποκειμένων δεν ήταν με άλλα λόγια αντιθετικός προς την αρχή της αξίας, όπως θα υπαγόρευε μια λανθασμένη αίσθηση της οικουμενικότητας και μία ψευδής υπόσχεση ότι τελικά όλοι θα αποκτήσουν την υπόσταση του καπιταλιστικού «υποκειμένου». Οι αποκλεισμοί αυτοί υπήρξαν συστατικοί του καπιταλισμού από την αρχή, ακόμη κι αν οι εμπειρικές τους μορφές έχουν αλλάξει από την εποχή του Διαφωτισμού.

Πράγματι η κριτική της αξίας ριζοσπαστικοποιεί τη «διαλεκτική του Διαφωτισμού», αφού την αντιμετωπίζει ως μία ιστορική περίοδο κατά την οποία οι καπιταλιστικές κατηγορίες εμφυτεύτηκαν στα μυαλά των ανθρώπων. Κι ενώ ολόκληρη η αριστερά, συχνά και ο ίδιος ο Μαρξ, ήθελε να υλοποιήσει ή να «ολοκληρώσει» την ουσία του Διαφωτισμού την οποία είχε «προδώσει» η αστική τάξη, η κριτική της αξίας-διαχωρισμού βλέπει σε αυτήν ακριβώς την ουσία το νεωτερικό υποκείμενο που υφίσταται μόνον για χάρη και διαμέσου του καπιταλιστικού ανταγωνισμού.

Οι φιλόσοφοι του Διαφωτισμού –και πάνω απ' όλα ο Ιμάνουελ Καντ– διατύπωσαν τις αρχές του σεξισμού, του ρατσισμού και του αντισημιτισμού που χαρακτηρίζουν τη νεωτερικότητα, παρουσιάζοντάς τες όμως ως προϋποθέσεις για την ελευθερία. Ο «ορθός λόγος», τον οποίο ο Διαφωτισμός θέλει να δει να θριαμβεύει και η αριστερά σταθερά διεκδικεί ως δικό της, για τον Kurz δεν είναι παρά «αιματηρός Λόγος» (2004), ιδεολογία δηλαδή της καθυπόταξης ολόκληρης της ζωής στις προσταγές της αξίας, η οποία έχει οδηγήσει στην καταστροφή του κόσμου. Ο ανορθολογισμός (π.χ. του ρομαντισμού, του βιταλισμού ή του υπαρξισμού) αντιπροσωπεύει την άλλη όψη του καπιταλιστικού ορθού λόγου και γι' αυτό δεν αποτελεί εναλλακτική λύση. Έχει συνεισφέρει εξίσου στις καταστροφές που στιγματίζουν ολόκληρη την ιστορία του καπιταλισμού.

Με τέτοιες αναλύσεις, η κριτική της αξίας-διαχωρισμού έχει επιχειρήσει να υπερβεί την αρχικά «αντικειμενικοφανή» της προσέγγιση. Οι ιδεολογίες δεν «αντανακλούν» απλώς την οικονομική πραγματικότητα. Η αξία αποτελεί φετιχιστική δομή με όψεις αντικειμενικές και υποκειμενικές.

Η δυσκολία να ζήσει κανείς σε μια κοινωνία κυριαρχούμενη από την αξία οδηγεί οπωσδήποτε στη δημιουργία διαφόρων ιδεολογιών που προσφέρουν εξηγήσεις για τον πόνο που προκαλεί η κοινωνία αυτή, ή που επιτρέπουν στα υποκείμε-

να της εργασίας να προβάλουν στους άλλους τις ιδιότητες που είναι οι ίδιοι αναγκασμένοι να απαρνηθούν και να αποβάλουν, όπως π.χ. η τεμπελιά ή ο συναισθηματισμός. Η κριτική της αξίας, τόσο στη γερμανική εκδοχή της όσο και σε αυτήν του Postone, έχει επικεντρωθεί συχνά στο ζήτημα του αντισημιτισμού. Δεν τον θεωρεί επανεμφάνιση κάποιας προ-νεωτερικής ιδέας, όσο προσπάθεια να δοθεί μία ψευδο-συμπαγής όψη στην αξία, στη φρικτή αυτή και απόμακρη αφαίρεση.

Επιπλέον, είναι σαφές ότι η σύλληψη της καπιταλιστικής κοινωνίας ως κατ' ουσίαν φετιχιστικής απέχει πολύ από τον λεγόμενο ιστορικό υλισμό, ο οποίος κάνει διάκριση μεταξύ βάσης και εποικοδομήματος. Οι φετιχιστικές και ασυνείδητες κοινωνικές πρακτικές δημιουργούν τόσο το υποκείμενο όσο και το αντικείμενο.

Αν μπορεί κανείς να κατηγορήσει για οικονομισμό τον παραδοσιακό μαρξισμό, δεν ισχύει το ίδιο για την κριτική της αξίας. Ακόμη και η ίδια η αξία δεν αποτελεί «απόλυτη» δομή. Είναι «απολυταρχική» με την έννοια ότι επιδιώκει να τα μετατρέψει όλα σε εμπορεύματα.

Αλλά ποτέ δεν θα το καταφέρει αυτό γιατί μια κοινωνία όπου τα πάντα είναι εμπορευματοποιημένα δεν είναι καθόλου βιώσιμη, αφού για παράδειγμα δεν θα υπάρχει φιλία, έρωτας, μεγάλωμα παιδιών κ.ο.κ. Η ανάγκη της αξίας να εξαπλώνεται συνεχώς την οδηγεί στην καταστροφή ολόκληρου του κόσμου, σε κάθε επίπεδο, οικονομικό, περιβαλλοντικό, κοινωνικό και πολιτισμικό.

Η κριτική της αξίας διαβλέπει όχι μόνον μια οικονομική κρίση χωρίς προηγούμενο, αλλά και το τέλος ενός ολόκληρου πολιτισμού (αν μπορεί κανείς να τον αποκαλέσει έτσι). Ακόμη κι έτσι όμως, η ανθρώπινη ζωή δεν στηριζόταν πάντοτε στην αξία, το χρήμα και την εργασία, ακόμη κι αν σε όλες τις κοινωνίες συναντώνται κάποια φετιχιστικά στοιχεία. Να τονίσουμε ότι οι κατηγορίες αυτές δεν είναι οντολογικές ούτε διαχρονικές. Αντίθετα με τις περισσότερες μορφές του μαρξισμού, η κριτική της αξίας δεν αποτελεί θεωρία της ιστορίας ολόκληρης, αλλά μόνον του καπιταλισμού.

Ο Kurz επιβεβαιώνει στο τελευταίο του βιβλίο (2012) ότι δεν είναι δυνατόν να μιλούμε για εμπόριο, χρήμα, ή εμπόρευμα σε προκαπιταλιστικές κοινωνίες. Ό,τι μοιάζει παρόμοιο με τις σημερινές μορφές εμπορίου, χρήματος ή εμπορεύματος, σε εκείνες τις εποχές είχε εντελώς διαφορετική λειτουργία.

Παραμένει βεβαίως το ζήτημα της εξόδου από τον καπιταλισμό. Η κριτική της αξίας συχνά δέχθηκε επικρίσεις επειδή αρνήθηκε να υποκύψει στις πιέσεις της πρακτικής δραστηριότητας. Από την αρχή μάλιστα υπερασπίστηκε με σθένος τη θέση ότι για να αντιληφθεί κανείς αυτό που ίσως να μην είναι αμέσως φανερό, έχει ανάγκη την αυτονομία του.

Η πτώχυνση της κοινωνικής σκέψης καθ' όλη τη διάρκεια του 20ού αιώνα ήταν και το αποτέλεσμα της καθυπόταξής της σε τέτοιες επείγουσες πιέσεις (τις πιέσεις του κόμματος, των συνδικάτων, των κοινωνικών κινημάτων). Η κριτική της αξίας πάντοτε θεωρούσε την «ψευδή αμεσότητα» και τον «ψευδο-ακτι-

βισμό», καθώς και τη βιαστική αντιπαράθεση της υποκειμενικότητας στην αντικειμενικότητα που θεωρείται κάθε φορά αέναη επανάληψη του ίδιου, «εσωτερικές» μορφές κριτικής.

Την ίδια στιγμή, η κριτική της αξίας πάντοτε απέρριπτε την ταμπέλα του «ελεφάντινου πύργου». Μακράν απέχει από την δήθεν αποστασιοποιημένη ακαδημαϊκή ενατένιση. Από την αρχή υπογράμμισε τις δραματικές όψεις της κρίσης στην οποία μας οδήγησε η εμπορευματική κοινωνία και όλα τα δεινά που κουβαλάει μαζί της.

Δεν πρόκειται τόσο για ζήτημα «κατανίκησης» του καπιταλισμού, όσο για ζήτημα «αποτροπής» της κατάληξής του, η οποία ήδη δρομολογείται, σε βαρβαρότητα και ερείπια. Τα κοινωνικά κινήματα που στρέφονται μόνον ενάντια στις τράπεζες φυσικά και αποτελούν ψεύτικη απάντηση γιατί θεωρούν αιτία το σύμπτωμα.

Αναβιώνουν παλιά στερεότυπα περί «τίμιων» εργατών και «παρασίτων» και φυσικά διατρέχουν τον κίνδυνο να εκφυλιστούν σε λαϊκιστικά και αντισημιτικά κινήματα. Γενικά, κάθε καταφυγή στην «πολιτική» και ειδικά στο κράτος είναι αδύνατη γιατί το τέλος της συσσώρευσης και επομένως και του «πραγματικού χρήματος» αφαιρεί από τους δημόσιους θεσμούς κάθε μέσο παρέμβασης.

Για να βρούμε εναλλακτική πρόταση στον καπιταλισμό, πρώτα πρέπει να θέσουμε υπό αμφισβήτηση τον χαρακτήρα του εμπορεύματος και του χρήματος, της εργασίας και της αξίας. Πρέπει δηλαδή να αμφισβητήσουμε κατηγορίες που μοιάζουν θεωρητικές αλλά που οι επιπτώσεις τους καθορίζουν τι κάνουμε κάθε μέρα.

Βιβλιογραφικές αναφορές

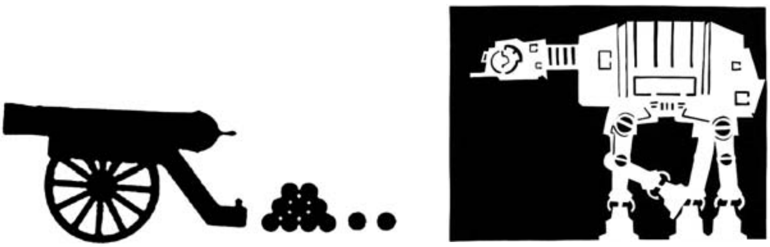

Jappe, Anselm. 2009. «Avec Marx, contre le Travail» [Με τον Μαρξ, ενάντια στη Δουλειά]: http://palim-psao.over-blog.fr/article-avec-marx-contre-le-travail-38186520.html, προσπελάστηκε στις 8 Μαρτίου 2014.

Jappe, Anselm. 2013a. «Sohn-Rethel and the Origin of 'Real Abstraction': A Critique of Production or a Critique of Circulation?» *Historical Materialism 21 (1)*: 3-14.

Jappe, Anselm. 2013b. «André Gorz et la Critique de la Valeur» [Ο André Gorz και η Κριτική της Αξίας]. Στο *Penser la Sortie du Capitalisme. Le Scénario Gorz* [Αναζητώντας την έξοδο από τον καπιταλισμό. Η εκδοχή του Gorz], επιμ. Alain Caillé και Christophe Fourel, 161-169. Λορμόντ: Le Bord de l'Eau.

Kurz, Robert. 1991. *Der Kollaps der Modernisierung. Vom Zusammenbruch des Kasernensozialismus zur Krise der Weltökonomie* [Η κατάρρευση της νεωτερικότητας. Από την πτώση του σοσιαλισμού των στρατοπέδων στην κρίση της παγκόσμιας οικονομίας]. Φρανκφούρτη: Eichborn.

Kurz, Robert. 1999. *Schwarzbuch Kapitalismus. Ein Abgesang auf die Marktwirtschaft* [Η μαύρη βίβλος του καπιταλισμού]. Φρανκφούρτη: Eichborn.
Kurz, Robert. 2000. *Marx Lesen. Die wichtigsten Texte von Karl Marx für das 21. Jahrhundert* [Διαβάζοντας τον Μαρξ. Τα βασικά κείμενα του Μαρξ για τον 21ο αιώνα]. Φρανκφούρτη: Eichborn.
Kurz, Robert. 2003. *Weltordnungskrieg. Das Ende der Souveränität und die Wandlungen des Imperialismus im Zeitalter der Globalisierung* [Ο πόλεμος για την παγκόσμια τάξη. Το τέλος της κυριαρχίας και οι μεταμορφώσεις του ιμπεριαλισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης]. Μπαντ Χόνεφ: Horlemann.
Kurz, Robert. 2004. *Blutige Vernunft. Essais zur emanzipatorischen Kritik der kapitalistischen Moderne und ihrer westlichen Werte* [Αιματηρός Λόγος. Δοκίμια για την απελευθερωτική κριτική της καπιταλιστικής νεωτερικότητας και τις δυτικές της αξίες]. Μπαντ Χόνεφ: Horlemann.
Kurz, Robert. 2005. *Das Weltkapital. Globalisierung und innere Schranken des modernen warenproduzierenden Systems* [Το Παγκόσμιο Κεφάλαιο. Η παγκοσμιοποίηση και τα εσωτερικά όρια του σύγχρονου συστήματος παραγωγής εμπορευμάτων]. Βερολίνο: Klaus Bittermann.
Kurz, Robert. 2012. *Geld ohne Wert. Grundrisse zu einer Transformation der Kritik der Politischen Ökonomie* [Χρήμα χωρίς Αξία. Περίγραμμα για μια μεταμόρφωση της κριτικής της πολιτικής οικονομίας]. Βερολίνο: Horlemann.
Postone, Moishe. 1993. *Time, Labour, and Social Domination: A Reinterpretation of Marx's Critical Theory*. Κέμπριτζ: Cambridge University Press.
Rubin, Isaak Illich. 1924/1928. *Essays on Marx's Theory of Value*. Μτφρ. Miloš Samardžija και Fredy Perlman. Ντητρόιτ: Black and Red.
Scholtz, Roswitha. 2000. *Das Geschlecht des Kapitalismus. Feministische Theorien und die postmoderne Metamorphose des Patriarchats* [Το φύλο του καπιταλισμού. Οι φεμινιστικές θεωρίες και η μεταμοντέρνα μεταμόρφωση της πατριαρχίας]. Μπαντ Χόνεφ: Horlemann.
Trenkle, Norbert, and Ernst Lohoff. 2012. *Die grosse Entwertung. Warum Spekulation und Staatsverschuldung nicht die Ursachen der Krise sind* [Η μεγάλη υποτίμηση. Γιατί η κερδοσκοπία και το κρατικό χρέος δεν είναι τα αίτια της κρίσης]. Μύνστερ: Unrast.
Vincent, Jean-Marie. 1987/1991. *Abstract Labour. A Critique*. Λονδίνο: Macmillan.

Robert Kurz

Με τον παρά και το κανόνι

Η καινοτομία των πυροβόλων όπλων και ο επεκτατισμός των πολέμων: Μια ματιά στην προϊστορία της αφηρημένης εργασίας

Με πείσμα συντηρείται η αντίληψη του Διαφωτισμού ότι το σύστημα παραγωγής προϊόντων της νεωτερικότητας προήλθε από μια «εξέλιξη του πολιτισμού» (Νόρμπερτ Ελίας) και αποτέλεσε, σε αντίθεση με τον πολιτισμό των δολοφόνων του αποκαλούμενου Μεσαίωνα, ένα προϊόν ειρηνικού εμπορίου και μεταρρυθμίσεων, αστικής εργατικότητας, επιστημονικής περιέργειας, εφευρέσεων που προωθούν την ευημερία και τις τολμηρές ανακαλύψεις. Και ως φορέας όλων

αυτών των όμορφων πραγμάτων μπορεί να θεωρηθεί το «αυτόνομο υποκείμενο», το οποίο χειραφετήθηκε από τους δεσμούς των κοινωνικών δομών του Μεσαίωνα[1] και της αγροτικής οικονομίας στο πλαίσιο της «ελευθερίας του ατόμου».

Τα πράγματι καταστροφικά και δολοφονικά αποτελέσματα του εκσυγχρονισμού παραπέμπουν σε μια άλλη εκδοχή από την επίσημη του σχολικού αναγνωστικού. Από τότε που ο Μαξ Βέμπερ υπέδειξε την πνευματική σχέση προτεσταντισμού και καπιταλισμού, η προϊστορία της νεωτερικότητας έχει κατηγοριοποιηθεί καταρχήν πολύ χοντρικά αλλά διόλου κριτικά.

Με μια τρόπον τινά «αστική απάτη» απαλείφθηκαν σε μεγάλο βαθμό τα κίνητρα και οι εξελίξεις, από τις οποίες προήλθε ο σύγχρονος κόσμος, ώστε να αστράψει με κίβδηλη λάμψη η ροδαυγή της αστικής ελευθερίας και της απελευθέρωσης του συστήματος παραγωγής προϊόντων.

Υπάρχει βέβαια και μια ιστορική προσέγγιση αντίθετη προς αυτήν της επίσημης αφήγησης η οποία επιτρέπει να διαφανεί ότι οι πραγματικές απαρχές του καπιταλισμού στην πρώιμη νεωτερικότητα δεν οφείλονται σε μια ειρηνική επέκταση των αγορών, αλλά ήτανε πολεμικοοικονομικής φύσης. Χρήμα και εμπορευματικές σχέσεις, εμπόριο εξ αποστάσεως και αγορές υπήρχαν πράγματι στην αρχαιότητα σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, χωρίς όμως να δημιουργηθεί ποτέ ολοκληρωτικό σύστημα οικονομίας του χρήματος και των αγορών όπως στη νεωτερικότητα. Επρόκειτο πάντοτε μόνο, όπως διαπίστωσε ο Μαρξ, για μια οικονομικά «εξειδικευμένη μορφή» στο περιθώριο των αρχέγονων αγροτικών οικονομιών. Το ότι η πραγματική απογείωση ενός συστήματος, στο οποίο το χρήμα ως «αυτόματο υποκείμενο» (Μαρξ) βρίσκεται σε αυτοανάδραση, θα έπρεπε να αναζητηθεί όχι αποκλειστικά στην ιδεατή επανάσταση του προτεσταντισμού, αλλά και στην καινοτομία των πυροβόλων όπλων της στρατιωτικής φύσης της πρώιμης νεωτερικότητας, ως ένα βαθμό εμφανίζεται ως δεδομένο και στις έρευνες του Μαξ Βέμπερ.

Όμως ο Βέμπερ, διαβόητος απολογητής του παλαιού γερμανικού ιμπεριαλισμού, προφανώς δεν είχε κανένα ενδιαφέρον να οξύνει και να συστηματοποιήσει αυτή τη σκέψη. Ήδη το 1913 ο ιστορικός της οικονομίας και της κοινωνίας Βέρνερ Ζόμπαρτ στο έργο του *Πόλεμος και Καπιταλισμός* είχε επιστήσει ρητά την προσοχή στις πολεμικοοικονομικές ρίζες της νεωτερικότητας. Αλλά και εκείνος δεν ανέπτυξε περαιτέρω αυτή την προσέγγιση, μια που λίγο αργότερα μετατράπηκε σε έναν από τους κύριους θεωρητικούς του πολέμου και εν συνεχεία, ως ταγμένος αντισημίτης, πέρασε στις γραμμές των ναζί. Χρειάστηκε να περάσει πάνω από μισός αιώνας, μέχρι να γίνει ξανά ο συσχετισμός της καπιταλιστικής γένεσης με την «πολιτική οικονομία των πυροβόλων όπλων» κατά τον οικονομολόγο Καρλ Γκέοργκ Τσιν (*Κανόνια και πανώλη*, 1989) στον γερμανό-

1. Στο παράδειγμα της Γαλλίας: κλήρος, ευγενείς, ελεύθεροι πολίτες. Ο όρος «κοινωνικές τάξεις» του Μαρξ αναφέρεται στις κοινωνίες μετά τον Μεσαίωνα. [Σ.τ.Μ.]

φωνο χώρο και τον νεοϊστορικό Τζέφρυ Πάρκερ (*Η στρατιωτική επανάσταση*, 1990) στον αγγλόφωνο χώρο. Ωστόσο και οι μελέτες αυτές βρίθουν απολογιών του πολέμου, παρόλο που περιέχουν εκπληκτικό αποδεικτικό υλικό. Η εξωραϊσμένη αντίληψη, που μας παραδόθηκε από τον Διαφωτισμό, εξακολουθεί να στοιχειώνει τον κόσμο.

Ελλείμματα του ιστορικού υλισμού

Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι η ριζοσπαστική, μαρξικής προέλευσης, κριτική της κοινωνίας είναι προορισμένη να ξαναπιάσει τον εγκαταλελειμμένο από την αστική θεωρία συσχετισμό καπιταλισμού και οικονομίας του πολέμου και να τον αναπτύξει περαιτέρω. Στο κάτω κάτω ο Μαρξ ήταν αυτός που όχι μόνο ανέλυσε την καταστροφική λειτουργία του «αυτόματου υποκειμένου», αλλά και περιέγραψε αφτιασίδωτη την κάθε άλλο παρά πολιτισμένη προϊστορία του καπιταλισμού – όπως στο κεφάλαιο σχετικά με την «αποκαλούμενη πρωταρχική συσσώρευση».

Φυσικά ακόμη και σ' αυτή την περιγραφή οι πολεμικοοικονομικές απαρχές του καπιταλισμού παραμένουν υποφωτισμένες, ενώ ο μαρξισμός μετά τον Μαρξ δεν ασχολήθηκε με τον συσχετισμό αυτό. Η προβιομηχανική ιστορία του συστήματος παραγωγής προϊόντων τού ήταν ξένη, αφού σύμφωνα με τα κριτήρια του δικού του δόγματος φάνταζε κάπως αντιφατική.

Υπάρχει δηλαδή στην ίδια τη μαρξική θεωρία σε σπερματική μορφή ένας συσχετισμός, τον οποίο και ίδιος ο μαρξισμός έπρεπε να εκτοπίσει επειδή ήταν δυσάρεστος για τους απολογητές του αστισμού. Μια ουσιαστική στιγμή στο οικοδόμημα του ιστορικού υλισμού συνίσταται στην ερμηνεία της ιστορίας ως ακολουθίας από «αναγκαία» στάδια εξέλιξης, στάδια στα οποία έχει τη θέση του και ο καπιταλισμός, όπου μάλιστα του αναγνωρίζεται και μια «πολιτισμική αποστολή» (Μαρξ).

Το οικοδόμημα αυτό, κληρονομιά της αστικής φιλοσοφίας του Διαφωτισμού και του Χέγκελ, απλά εφαρμόστηκε υλιστικά και επιμηκύνθηκε σοσιαλιστικά. Δεν του ταίριαζε φαίνεται καθόλου μια ιστορική μήτρα εντελώς απολίτιστη, όπου το κεφάλαιο «έρχεται στον κόσμο στάζοντας αίμα και βρωμιά απ' όλους του τους πόρους», όπως λέει κι ο Μαρξ.

Ακόμη περισσότερο, μια τέτοια εξιστόρηση του καπιταλισμού αντιτίθεται στον ιστορικό υλισμό, καθώς σύμφωνα με αυτήν η λογική της εκμετάλλευσης και

η αφηρημένη εργασία δεν γεννήθηκαν μέσω της εξέλιξης παραγωγικών δυνάμεων «από τους κόλπους» της προνεωτερικής αγροτικής κοινωνίας, αλλά εντελώς αντίθετα ως απλή «εξέλιξη καταστροφικών δυνάμεων», η οποία απλώθηκε ως ξένη αρχή καταπνίγοντας τη γεωργική φυσική οικονομία, αντί να την εξελίξει πέρα από τα όριά της.

Για να διασώσουν το μεταθεωρητικό, ιστορικοφιλοσοφικό σχήμα οι μαρξιστές αφήσανε στα σκοτάδια και την προϊστορία και την πρωταρχική ιστορία του καπιταλιστικού συστήματος και τις περιέγραψαν σε ένα σχήμα που αντιστρέφει την πραγματικότητα. Προφανώς προείχε ο φόβος τους μήπως φανεί ότι υποστηρίζουν αντιδραστικές, μη προοδευτικές ιδεολογίες. Αλλό αυτό ήταν λάθος, όπως προκύπτει ξανά και ξανά από τις αντιφάσεις της αστικής ιδεολογίας. Διαφωτιστική μυθολογία προόδου από τη μια, αντιδραστικός πολιτισμικός πεσιμισμός και αγροτικός ρομαντισμός από την άλλη αποτελούν τις δύο όψεις του ίδιου νομίσματος. Κάτω και από τους δύο τρόπους σκέψης βρίσκεται η ανάγκη μια θετικής οντολογίας.

Όταν όμως διατηρείται η αρνητική ορμή να «ανατραπούν όλες οι συνθήκες στις οποίες ο άνθρωπος είναι ένα ταπεινωμένο ον» (Μαρξ), δεν υφίσταται πλέον η ανάγκη για κάποιο οντολογικό οικοδόμημα. Από αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι η ουσία του ιστορικού υλισμού κατά βάθος ισχύει μόνο για έναν και μοναδικό σχηματισμό κοινωνίας, δηλαδή αυτόν του καπιταλισμού. Ανεξάρτητα από αυτό, τίθεται το ερώτημα πώς πραγματικά ο καπιταλιστικός τρόπος παραγωγής αναδύθηκε από την «πολιτική οικονομία των πυροβόλων όπλων».

Μη ιπποτικά όπλα

Κάποια στιγμή τον 14ο αιώνα σε μια αλχημιστική κουζίνα της νοτιοδυτικής Γερμανίας πρέπει να συνέβη ένα μεγάλο μπαμ. Ένα απρόσεκτα δουλεμένο μείγμα από νίτρο, θείο και άλλα χημικά έσκασε στον αέρα. Ο φιλομαθής μοναχός που είχε πραγματοποιήσει αυτό το πείραμα λεγότανε Μπέρτολντ Σβαρτς. Περισσότερα στοιχεία για αυτόν δεν υπάρχουν. Αλλά αυτή η έκρηξη αποτέλεσε πιθανόν την πραγματική μεγάλη έκρηξη (big bang) της νεωτερικότητας. Παρεμπιπτόντως οι Κινέζοι γνώριζαν την πυρίτιδα πολύ νωρίτερα και την χρησιμοποιούσαν κυρίως για μεγαλειώδη πυροτεχνήματα, ενίοτε και για στρατιωτικούς σκοπούς. Αλλά δεν είχαν ποτέ την ιδέα να παράγουνε με βάση αυτό το εκρηκτικό υλικό όπλα που να ρίχνουν βλήματα από μεγάλη απόσταση, όπλα των οποίων η επί-

δραση ήταν κυριολεκτικά διαπεραστική. Η εφαρμογή αυτή έμελλε να υλοποιηθεί από τους ευσεβείς χριστιανούς της Ευρώπης. Η χρήση ενός πυροβόλου καταγράφεται πρώτη φορά το έτος 1334, όταν ο επίσκοπος Νικόλαος Α′ της Κωνσταντίας το χρησιμοποίησε για την άμυνα της πόλης Μέρσμπουργκ.

Έτσι γεννήθηκε το πυροβόλο όπλο, το οποίο μέχρι και σήμερα αποτελεί το πιο γενικευμένο εργαλείο θανάτου. Αυτή η βασική καινοτομία της νεωτερικότητας επέφερε ακολούθως τη «στρατιωτική επανάσταση» (Πάρκερ), που έμελλε να χαρακτηρίσει την ιστορική άνοδο της Δύσης. Ήδη τον Μεσαίωνα είχαν προαισθανθεί τις δραστικές συνέπειες των όπλων για την παραδοσιακή επιβολή της τάξης στην κοινωνία. Οι σχετικές ιδεολογικές επιφυλάξεις απέκτησαν ισχύ, όταν γύρω στο έτος 1000 εμφανίστηκε από την Ανατολή η βαλλίστρα ως νέου είδους όπλο εξ αποστάσεως. Η δεύτερη Σύνοδος του Λατερανού απαγόρευσε το 1129 τη χρήση αυτού του πολεμικού εργαλείου ως «μη ιπποτικό όπλο». Έκτοτε, όχι άνευ λόγου, η βαλλίστρα έγινε το κατεξοχήν όπλο των ληστών, των εκτός νόμου και των επαναστατών.

Το πυροβόλο όπλο κατέστησε μεμιάς όλη την περήφανη θωρακισμένη ιπποσύνη στρατιωτικά παντελώς γελοία. Ήδη ο Γκρίμελσχάουζεν (Grimmelshausen) βάζει στο στόμα του Σιμπλισίσιμού του («Simplicissimus») τα εξής λόγια σχετικά με τη στρατιωτική του καριέρα από χωριατόπαιδο σε αξιωματικό στον τριακονταετή πόλεμο: «Αυτό που με κάνει τόσο μεγάλο, είναι το εξής: στη σημερινή εποχή κι ένας πιτσιρικάς μπορεί να σκοτώσει τον πιο θαρραλέο ήρωα του κόσμου. Αν όμως δεν είχε εφευρεθεί το μπαρούτι, θα έπρεπε να χρησιμοποιήσω τα βέλη και τη φαρέτρα».

Ωστόσο οι «σωλήνες της φωτιάς» δεν βρίσκονταν πλέον στα χέρια των περιθωριακών. Διότι από τότε που διαφάνηκαν οι δυνατότητες της νέας τεχνικής όπλων δεν υπήρχε πλέον σταματημός. Από φόβο μήπως παραγκωνιστούν, μικροί και μεγάλοι ηγεμόνες σκίζονταν για τα εκρηκτικά θαυματουργά όπλα. Και σ᾽ αυτό καμία σύνοδος δεν θα μπορούσε πλέον να βοηθήσει. Σαν αστραπή διαδόθηκε η τεχνογνωσία των νέων μηχανών καταστροφής. Ιδιαίτερα στις πόλεις της άνω Ιταλίας της Αναγέννησης, με την προχωρημένη χειροτεχνική τους επιδεξιότητα, η τεχνολογία των πυροβόλων όπλων προόδευσε γρηγορότερα από οπουδήποτε αλλού. Όλα τα επιτεύγματα και οι ανακαλύψεις κατά τη γένεση του νεωτερικού κόσμου υπερκεράστηκαν από την τέχνη της κατασκευής και της χρήσης κανονιών.

Στις αρχές του 16ου αιώνα ο βορειοϊταλός θεωρητικός Αντόνιο Κορνατσάνο (Antonio Cornazano) περιγράφει τον κυριαρχικό ρόλο των πυροβόλων όπλων, υμνεί κυριολεκτικά το κανόνι και το προσωποποιεί ως «Madama la bombarda, που ᾽χει γιο της το τουφέκι. Αυτή η διαβολική τέχνη έχει εξουδετερώσει όλους τους άλλους κι ανοίγει των εχθρών τις οχυρωμένες πόλεις και κάνει ολόκληρους στρατούς να τρέμουν στο βρόντο της» [Όπως αναφέρει ο zur Lippe 1988, 37].

Κατασκευάζονταν λοιπόν ολοένα και καλύτερα όπλα και πάνω απ' όλα ολοένα και μεγαλύτερα κανόνια, που μπορούσαν να ρίχνουν όλο και μακρύτερα. Τα μεγαλύτερα πυροβόλα πεδίου μάχης απέκτησαν μάλιστα δικά τους ονόματα. Αντίστοιχα αναπτύχθηκε η τεχνική της κατασκευής φρουρίων. Έτσι η πρώτη ώθηση του εκσυγχρονισμού ταυτίστηκε με έναν εξοπλιστικό αγώνα δρόμου κι η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται περιοδικά μέχρι σήμερα ως καθοριστικό χαρακτηριστικό της νεωτερικότητας. Όμως όσο πιο μεγάλα και πιο ώριμα τεχνολογικά γίνονταν τα κανόνια και οι προμαχώνες, τόσο περισσότερο ερχόταν στο φως ο χαρακτήρας των κοινωνικών αλλαγών της «στρατιωτικής επανάστασης».

Η αποχαλινωμένη πολεμική μηχανή

Σύντομα αποδείχτηκε ότι η καινοτομία των πυροβόλων όπλων δεν περιορίστηκε μόνο σε μια αλλαγή της στρατιωτικής τεχνολογίας. Οι ριζικές αλλαγές που ακολούθησαν στην οργάνωση και διοίκηση του πολέμου έφερε το μαχαίρι στο κόκκαλο στις κοινωνικές συνθήκες. Έως τότε, σχεδόν σε όλες τις αγροτικές κοινωνίες, αστική και στρατιωτική οργανωτική μορφή της κοινωνίας ταυτίζονταν σε μεγάλο βαθμό. Κατά κανόνα ο κάθε ελεύθερος πολίτης ήταν και στρατεύσιμος στον πόλεμο. Το στράτευμα συγκεντρωνόταν μόνο αν η εκάστοτε ύψιστη αρμόδια αρχή, με τη μορφή του κάιζερ, βασιλιά, δούκα, πρόξενου κλπ. καλούσε τους άντρες στα όπλα, ώστε να εκτελέσουν μια πολεμική κίνηση. Στα χρονικά διαστήματα μεταξύ αυτών των στιγμών δεν υπήρχε συνήθως κάποιος στρατιωτικός μηχανισμός άξιος αναφοράς.

Κάποιες αυτοκρατορίες, όπως η κινέζικη ή η ύστερη ρωμαϊκή, μπορεί να διατηρούσαν διαρκώς ετοιμοπόλεμους περισσότερο ή λιγότερο δυνατούς στρατούς. Όμως όσο δαπανηρή και να ήταν αυτή η διαρκής πολεμική επιβάρυνση, μπορούσε να αγγίξει μόνο επιφανειακά τον γενικό τρόπο παραγωγής και τις συνθήκες ζωής.

Η ειδοποιός διαφορά έγκειται στο πρόβλημα του εξοπλισμού. Ο προνεωτερικός πολεμιστής κουβαλούσε μαζί του τα όπλα του και τα είχε μαζί του στην καθημερινή του ζωή ή τα φυλούσε στο σπίτι του. Και το κάθε τσομπανόπουλο ήξερε πώς να φτιάξει μια σαΐτα, ένα τόξο ή μια σφεντόνα. Όλη συνολικά η διοίκηση του πολέμου μπορούσε να οργανωθεί αποκεντρωμένα. Κάτι που ανταποκρινόταν πλήρως στις αποκεντρωμένες συνθήκες της αγροτικής οικονομίας. Η κεντρική εξουσία, ακόμα κι η δεσποτική, είχε πάντοτε περιορισμένη αποτελεσματικότητα και το χέρι της δεν έφτανε καν ως την καθημερινή ζωή.

Όλα αυτά όμως έμελλε να λάβουν για πάντα ένα τέλος. Τα μουσκέτα και κυρίως τα κανόνια δεν μπορούσαν να κατασκευαστούν στο κάθε χωριό και να φυλαχτούν στο σπίτι, ούτε και μπορούσε κανείς να τα κουβαλάει μαζί του. Το εργαλείο του πολέμου έγινε ξαφνικά υπερμέγεθες και ξεπέρασε τα ανθρώπινα όρια. Στο κανόνι βρίσκουμε κατά κάποιον τρόπο το αρχέτυπο της νεωτερικότητας,

δηλαδή το εργαλείο που αρχίζει να κυριαρχεί στον δημιουργό του. Γεννήθηκε μια νέου τύπου βιομηχανία πολεμικού εξοπλισμού και θανάτου, που αποτέλεσε το πρότυπο ή τη μήτρα της όψιμης εκβιομηχάνησης. Έφερε μαζί της την μπόχα του πτώματος, την οποία οι σύγχρονες κοινωνίες, συμπεριλαμβανόμενων και των δημοκρατιών της παγκόσμιας αγοράς, δεν ξεφορτώθηκαν ποτέ.

Ο στρατιωτικός μηχανισμός άρχισε ν' απελευθερώνεται από την αστική οργάνωση της κοινωνίας. Το πολεμικό εργαλείο έγινε εξειδικευμένη συνθήκη εργασίας και ο στρατός ένας διαρκής θεσμός, ο οποίος άρχισε να κυριαρχεί στην υπόλοιπη κοινωνία, όπως δείχνει στην έρευνά του ο Τζέφρυ Πάρκερ: «Σε συνάρτηση της εξέλιξης αυτής το μέγεθος των στρατών σε όλη την Ευρώπη μεγάλωσε, τα στρατεύματα κάποιων χωρών την περίοδο 1500 με 1700 δεκαπλασιάστηκαν και οι στρατηγικές για την κινητοποίηση αυτών των μεγάλων στρατών έγιναν όλο και πιο φιλόδοξες και πολύπλοκες (...) Τελικά η στρατιωτική επανάσταση οδήγησε στην όξυνση των επιπτώσεων του πολέμου στην κοινωνία με δραματικό τρόπο: τα κόστη αυξήθηκαν, οι ζημιές πολλαπλασιάστηκαν και οι μεγαλύτεροι στρατοί έθεταν όλο και μεγαλύτερες απαιτήσεις προς τη διοίκηση» (Parker 1990, 20).

Έτσι, όλες οι πηγές κοινωνικού πλούτου διοχετεύθηκαν, σε βαθμό ανήκουστο έως τότε, σε στρατιωτικούς σκοπούς. Μιλιταριστική λεηλασία υπήρχε φυσικά κατά καιρούς και στο παρελθόν, αλλά ποτέ με τέτοια διάρκεια και ποτέ δεσμεύοντας τόσο μεγάλο μέρος του κοινωνικού προϊόντος.

Το νέο εξοπλιστικό και στρατιωτικό σύμπλεγμα αναπτύχθηκε σύντομα σε ακόρεστο Μολώχ που καταβρόχθιζε τρομερές ποσότητες και στον οποίο θυσιάζονταν οι καλύτερες κοινωνικές δυνατότητες. Παρά τις πολεμικές τους κραυγές και τα ηρωικά τους άσματα, ή ίσως και εξαιτίας τους, οι προνεωτερικές κουλτούρες ήταν κατά πολύ λιγότερο προσανατολισμένες στην κατανάλωση εξοπλισμού. Συγκριτικά, οι πόλεμοι που διεξήγαν ήταν απλά καυγαδάκια.

Ο Karl Georg Zinn κάνει μια σύγκριση σχετικά με αυτό το ζήτημα ακόμη λιγότερο κολακευτική για τη νεωτερικότητα: «Με τα μέτρα της ανάπτυξης της τεχνολογίας των όπλων του 14ου αιώνα, ο Μεσαίωνας (...) διέθετε μία μάλλον ισχνή στρατιωτική δύναμη. Σε παγκόσμιο επίπεδο, ο πόλεμος και οι εξοπλισμοί κατά τον Μεσαίωνα επιβάρυναν την κοινωνία πολύ λιγότερο από ό,τι κατά τους νεώτερους χρόνους.

Το ποσοστό του αγροτικού πλεονάσματος που χρησιμοποιείτο για καταστροφικούς σκοπούς παρέμενε κατά τον Μεσαίωνα σχετικά χαμηλό. Διαφορετικά δεν θα μπορούσαν να είχαν επενδυθεί τόσα στην ανάπτυξη της αγροτικής τεχνολογίας, ούτε θα είχαν χτιστεί τόσοι πολλοί καθεδρικοί, νέες πόλεις και οχυρωματικά έργα.

Η πιο εντυπωσιακή διαφορά ωστόσο μεταξύ του Μεσαίωνα και των νεώτερων χρόνων έγκειται στη ριζικά διαφορετική ποιότητα της τεχνικής προόδου σε κάθε εποχή: Στους μέσους χρόνους σημειώνονται βήματα στον αγροτικό τομέα, ενώ κατά τη νεωτερικότητα παραμελείται η γεωργία και αναπτύσσεται η τεχνολογία των αστικών εξοπλισμών και των πολυτελών προϊόντων» (Zinn 1989, 58).

Η Madama la bombarda δεν καταβρόχθιζε μόνον ένα δυσανάλογα μεγάλο κομμάτι της παραγωγής. Έδωσε και την αποφασιστική ώθηση στη χρηματική οικονομία που μέχρι τότε ήταν σχετικά περιορισμένη. Το χρήμα ποτέ δεν θα κατάφερνε να αναδειχθεί σε κυρίαρχη ανώνυμη υπερδύναμη μόνον με την ανάπτυξη της αγροτικής και της χειρωνακτικής παραγωγής.

Στο πέρασμα των χιλιετηρίδων ανέκαθεν συνέβαιναν κατά καιρούς τεχνολογικές εξελίξεις, οι άνθρωποι ωστόσο μέχρι τότε προτιμούσαν να χρησιμοποιούν τα κέρδη της αυξημένης παραγωγής για να αυξήσουν τη σχόλη ή να ευφράνουν τις αισθήσεις τους και όχι για να συσσωρεύσουν περισσότερο χρηματικό κεφάλαιο.

Μια τόσο παρανοϊκή μορφή ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων δεν θα μπορούσε παρά να επιβληθεί έξωθεν. Και η νέα μηχανή του στρατού και των εξοπλισμών, αποκομμένη εντελώς από την κοινωνία, εξασφάλιζε τις καλύτερες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη αυτή.

Επειδή η παραγωγή πυροβόλων όπλων δεν μπορούσε πλέον να γίνεται αποκεντρωμένα στο πλαίσιο της αγροτικής και οικιακής παραγωγής, έπρεπε κάπως να συγκεντροποιηθεί. Το ίδιο ίσχυε και για τους στρατούς και τους στρατιωτικούς μηχανισμούς, των οποίων τα μέλη ήταν πλέον επαγγελματίες δολοφόνοι και δεν μπορούσαν να ζουν από τη δική τους οικιακή παραγωγή. Το μοναδικό μέσο αναπαραγωγής της αποχαλινωμένης στρατιωτικής μηχανής ήταν πλέον το χρήμα. Η αφηρημένη μορφή του χρήματος ήταν το μέσο που αντιστοιχούσε στην αφαίρεση του μηχανισμού των πυροβόλων όπλων από τις υλικές κοινωνικές ανάγκες. Η διαρκής εξοπλιστική οικονομία των κανονιών και οι δομικά ανεξαρτητοποιημένοι μεγάλοι στρατοί μεταφράζονταν στην αντί-

στοιχη εξάπλωση της διαμεσολάβησης του χρήματος. Την τροφοδοτούσαν μεν διάφορες πηγές, όλες όμως απέρρεαν από τις επιπτώσεις της «στρατιωτικής επανάστασης».

Χρηματοδότες του πολέμου και μισθοφόροι

Οι μισθοφόροι της πρώιμης νεωτερικότητας (condottieri) καθώς και οι κανονιέρηδες και σωματοφύλακες υπό τις προσταγές τους ήταν τα πρώτα υποκείμενα που είχαν πλήρως απελευθερωθεί από την αγροτική αναπαραγωγή και από κάθε κοινωνική δέσμευση. Η δημιουργία τους με αυτήν τη μορφή υπήρξε το βασικό πρότυπο της μορφής του υποκειμένου, το οποίο, στην αυγή της νεωτερικότητας, θα εξελισσόταν σε γενική κοινωνική αρχή, ως η αφαίρεση της εργασίας από τις ανάγκες.

Στις αναλύσεις του ιστορικού της κουλτούρας Rudolf zur Lippe είναι σαφές πώς οι νέοι αιμοβόροι «μάστορες του θανάτου» αποτέλεσαν την πρώιμη μορφή της νεωτερικής μισθωτής εργασίας και της διαχείρισής της: «Ο σχεδιασμός στρατιωτικών επιχειρήσεων (...) έπρεπε να υπαγορευθεί από το κριτήριο του κέρδους.

Οι έννοιες της ιπποτικής τιμής ή του ατρόμητου υψηλόβαθμου πολεμιστή δεν ήσαν πλέον απαραίτητες. (...) Τα ανενεργά υπόλοιπα της φεουδαλικής στάσης, οι αδιαμεσολάβητες δηλαδή σχέσεις με τα πρόσωπα και τα πράγματα για τα οποία κανείς πολεμούσε, εξαφανίστηκαν από τη μία γενιά "τελευταίων ιπποτών" στην άλλη (...)

Πράγματι η μεγάλη μάζα των πολεμιστών είχε μεταμορφωθεί σε στρατιώτες που εισέπρατταν μισθό και οι ηγέτες τους πληρώνονταν από τα ταμεία του κράτους και των επιτελείων. Η πρώτη τεχνική επινόηση με αποφασιστική πρακτική σημασία εισήχθη σε ένα πεδίο όπου η αφηρημένη εργασία και οι αναλώσιμοι μισθωτοί εργάτες υπήρχαν προ πολλού: Τα κανόνια ταίριαζαν απόλυτα σε πολέμους όπου ο στόχος ήταν κάτι τόσο αφηρημένο όσο και η συσσώρευση κέρδους στον εμπορικό καπιταλισμό. (...)

Ο αριθμός των οπλαρχηγών μιας στρατιωτικής μονάδας αντιπροσώπευε απλώς τον αριθμό που μπορούσε να πληρώνει ο εργολάβος. Οπότε ήταν λογικό επακόλουθο η αφηρημένη σύνθεση της πολεμικής ισχύος και ο υπολογισμός της σε κανόνια, δηλαδή σε μηχανές εξόντωσης» (Lippe 1988, 37).

Το παλιό εμπορικό κεφάλαιο δεν ήταν η αιτία της σχέσης αυτής μεταξύ του νεωτερισμού των πυροβόλων και της αφηρημένης εργασίας, όπως επιμένει να ισχυρίζεται η οντολογία του ιστορικού υλισμού. Η αφηρημένη φονική μηχανή του κανονιού δεν ανταποκρίθηκε στο συμφέρον της συσσώρευσης του εμπορικού κεφαλαίου. Αντίστροφα, η ανάδυση τούτης της μορφής του καπιταλιστικού συμφέροντος οφείλεται στη «στρατιωτική επανάσταση» και τις κοινωνικές της συνέπειες.

Στο σημείο αυτό ο ιστορικός υλισμός φαίνεται να ξεμωραίνεται. Προϋποθέτει σε όλα μια «οικονομική βάση», σε αυτήν την περίπτωση την οικονομική βά-

ση του εμπορικού κεφαλαίου της πρώιμης νεωτερικότητας, κάτι τέτοιο ωστόσο δεν συνάδει με κάποια διαλεκτική παραγωγικών δυνάμεων και παραγωγικών σχέσεων, η οποία στην πραγματικότητα προκύπτει αργότερα, ως αποτέλεσμα του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Από ποιες παραγωγικές δυνάμεις δηλαδή μπορεί να προέκυψε το αφηρημένο συμφέρον της συσσώρευσης του εμπορικού κεφαλαίου κατά την πρώιμη νεωτερικότητα; Από την πυξίδα ή από την ανακάλυψη της διόπτρας; Η υποτιθέμενη αιτιακή σχέση δεν στοιχειοθετείται με τίποτε.

Στην πραγματικότητα το αφηρημένο ενδιαφέρον της συσσώρευσης και της ελεύθερης αγοράς στην νεωτερική χρηματιστικοποιημένη οικονομία δεν μπορούσε να προκύψει άμεσα από τους εμπόρους και τους τεχνίτες των μεσαιωνικών πόλεων. Οι ομάδες αυτές, στο πλαίσιο της αγροτικής κοινωνίας, παρέμεναν στις συντεχνίες και τις επαγγελματικές τους ενώσεις, δέσμιοι ενός στενόμυαλου συστήματος αμοιβαίων υποχρεώσεων και παραδόσεων.

Οι αγορές τους δεν χαρακτηρίζονταν διόλου από τον ελεύθερο ανταγωνισμό, ούτε φυσικά από κάποια αφηρημένη λογική συσσώρευσης. Μόνον όταν ομάδες εμπόρων, όπως π.χ. οι περιώνυμοι Fugger[2], αναδείχθησαν σε χορηγοί πολεμικών επιχειρήσεων υπό το καθεστώς κυριαρχίας των πυροβόλων όπλων, στράφηκε το ενδιαφέρον στη σκέτη συσσώρευση χρήματος.

Ως εγγυητές των ηγεμόνων, οι χρηματοδότες αυτοί ενδιαφέρονταν να είναι η πολεμική τους λεία όσο το δυνατόν πιο εντυπωσιακή και εξαργυρώσιμη. Η νοοτροπία τους, δηλαδή ο αφηρημένος υπολογισμός του κέρδους, αποκομμένος από κάθε κοινωνικό δεσμό, μεταδόθηκε και στους μισθοφόρους στρατιώτες. Το σκεπτικό της νεωτερικής διοίκησης επιχειρήσεων προήλθε από τις κάνες των πυροβόλων και από τα κανόνια που βρέθηκαν στα χέρια επαγγελματιών δολοφόνων και πυρπολητών κι όχι από το ενδιαφέρον για την κοινωνική ευημερία.

Η χρήση μουσκέτων και κανονιών αποτελούσε ως ένα βαθμό μια πρώιμη μορφή «αφηρημένης εργασίας». Ακόμη και σήμερα πολλοί διστάζουν απέναντι στον όρο, παρότι δεν είναι και τόσο δυσνόητος. «Αφηρημένη εργασία» είναι κάθε δραστηριότητα που διεξάγεται για το χρήμα, όπου το χρήμα είναι ο καθοριστικός παράγοντας ενώ το περιεχόμενο της δραστηριότητας παραμένει σχετικά αδιάφορο.

Στην αρχική μορφή της νεωτερικής χρηματικής υποκειμενικότητας, η αδιαφορία αυτή έφτανε στο σημείο της άμεσης εξόντωσης, ενώ διακινδύνευε και τον ίδιο της τον εαυτό. Η αντικειμενοποίηση του κόσμου με στόχο την ανέμελη κερδοσκοπία συμπεριλάμβανε και την αυτοαντικειμενοποίηση μέσω του θανατηφόρου ρίσκου.

---

2. Οικογένεια σουαβών επιχειρηματιών και τραπεζιτών με έδρα το Άουγκσμπουργκ και ιδιαίτερη ισχύ στο πρώτο μισό του 16ου αιώνα. Στην κεντρική Ευρώπη το όνομα Fugger ήταν συνώνυμο του πλούτου, αντίστοιχο των Μεδίκων στην Ιταλία. [Σ.τ.Μ.]

Επιχειρηματίες του θανάτου και εργάτες του θανάτου ταυτίζονταν με το πρότυπο της σχέσης υποκειμένου-αντικειμένου της ιστορίας. Οι επικεφαλής ήταν οι μάνατζερς, οι στρατιώτες οι μισθωτοί εργάτες. Δεν έχει σημασία εναντίον ποιανού και για ποιο λόγο κάνει κανείς τον πόλεμο, σε ποιον παραγωγικό τομέα επενδύουμε, τι είδους δουλειά κάνει κανείς. Το παραδάκι να πέφτει κι ας τυλίγονται στις φλόγες κόσμοι ολόκληροι.

Ο μηδενισμός του χρήματος μεταμφιέστηκε αρχικά σε εικόνες της καθημερινότητας του χωρικού. Η πρώτη αργκό έκφραση για το αφηρημένο συμφέρον του χρήματος ήταν το «άχυρο». Έπρεπε κανείς να «κάνει» ένα «κάρο λεφτά», αλλιώς τίποτε δεν είχε σημασία, όπως λέει κι ένα τραγούδι των μισθοφόρων:

Ούτε μας μέλλει ούτε μας ενδιαφέρει
για των ρωμαίων την αυτοκρατορία
πότε το κάστρο της νεκρό θα πέσει
γιατί αν το παραδάκι μας συμφέρει
κι αν γκρεμιστεί απόψε με τη μία
θα υφάνουμε σκοινί που θα το δέσει

Οι απλοί στρατιώτες άρχισαν να εκμαυλίζονται και ταυτόχρονα να υποβιβάζονται κοινωνικά εξαιτίας της έλλειψης παραγωγικών μέσων. Υπήρξαν και οι πρώτοι που έζησαν την εμπειρία της ανεργίας. Όταν στέρευε το χρήμα στα ταμεία των ηγετών του πολέμου, συρρικνώνονταν και οι θέσεις εργασίας στο στράτευμα.

Πολλοί στρατιώτες και κανονιέρηδες έπεσαν θύματα μαζικών απολύσεων. Βρέθηκαν κυριολεκτικά στο δρόμο χωρίς στον ήλιο μοίρα. Ο κόσμος άρχισε να τους φοβάται ως περιπλανώμενους ζητιάνους, ληστές ή τυχοδιώκτες δολοφόνους. Γεννήθηκε σε μαζική κλίμακα ο τύπος του ξεριζωμένου και συχνά άνεργου στρατιώτη.

Χρηματικοποίηση της κοινωνίας

Η λεία του πολέμου και η επιβολή χρεών στους ηττημένους από τους χρηματοδότες του πολέμου δεν επαρκούσε για τη λειτουργία της στρατιωτικής μηχανής. Για να την τροφοδοτήσει λοιπόν έπρεπε να στραφεί στον πόλεμο ολόκληρη η κοινωνική αναπαραγωγή και να υποταχθεί στη μορφή του χρήματος.

Το πρώτο που έπρεπε να μετατραπεί σε χρήμα ήταν οι απολαβές της φύσης. Μέχρι τότε ο φόρος σε γεωργικό προϊόν ήταν ακόμη προσδεδεμένος στην πραγματική σοδειά. Τώρα οι χρηματικοί φόροι αφαιρούνταν πλήρως από τις φυσικές συνθήκες και ενέτασσαν έτσι και την καθημερινότητα της ζωής στη λογική της στρατιωτικής μηχανής.

Η ακόρεστη πείνα για χρήμα υπό το καθεστώς των πυροβόλων όπλων άρχισε να διαφεντεύει την κοινωνική ζωή. Σύμφωνα με πρόσφατους υπολογισμούς

η φορολογική επιβάρυνση αυξήθηκε κατά 2.200% μεταξύ του 15ου και του 18ου αιώνα. Πολυάριθμες πηγές μαρτυρούν πόσο η επιβολή του χρήματος εξουθένωσε τους ανθρώπους.

Στις αυτοβιογραφικές *Εξομολογήσεις* του, ο Ρουσσώ αφηγείται πώς κατά τις περιπλανήσεις της νεότητάς του ήρθε σε επαφή με τα βάσανα του εξαντλημένου αγροτικού πληθυσμού: «Μετά από πολλές ώρες (...) έφτασα, κουρασμένος και ψόφιος από την πείνα και τη δίψα, στο κατώφλι ενός χωρικού. (...) Παρακάλεσα τον χωρικό να τον πληρώσω για να μου δώσει ένα πιάτο φαΐ.

Μου πρόσφερε γάλα στραγγιστό και κριθαρόψωμο και μου ᾽πε ότι αυτά είχε όλο κι όλο. (...) Ενώ ήταν καχύποπτος μαζί μου στην αρχή, βλέποντας την όρεξη με την οποία τα καταβρόχθισα, πίστεψε την ιστορία μου. Αφού μου εξήγησε λοιπόν ότι είχε πλέον καταλάβει πως ήμουν καλός και τίμιος νέος, που δεν είχα πάει να τον εξαπατήσω, άνοιξε μια μικρή καταπακτή στο πάτωμα δίπλα στην κουζίνα του, κατέβηκε τις σκάλες και ξανανέβηκε λίγο αργότερα (...) μ᾽ ένα λαχταριστό κομμάτι κρέας κι ένα μπουκάλι κρασί. (...)

Μαζί μ᾽ όλ᾽ αυτά έφερε και μια μεγάλη πίτα. (...) Όταν έφτασε η ώρα να πληρώσω τον έπιασε πάλι φόβος κι ανησυχία. Όχι μόνον δεν ήθελε χρήματα, αλλά φαινόταν και εξαιρετικά προσβεβλημένος (...), τόσο που δεν μπορούσα να καταλάβω τι φοβόταν.

Στο τέλος, τρέμοντας σύγκορμος, εκστόμισε τις τρομερές λέξεις "εισπράκτορας" και "κελλαροπόντικας". Μου έδωσε να καταλάβω ότι έκρυβε το κρασί του από τους κρατικούς υπαλλήλους και το ψωμί του λόγω της φορολογίας και ότι ήταν χαμένος αν διέρρεε η παραμικρή υποψία ότι δεν πεθαίνει της πείνας. (...) Έφυγα από το σπίτι του οργισμένος και συγκινημένος ταυτόχρονα, θρηνώντας για τα πανέμορφα τούτα μέρη που τόσο αφειδωλα είχε προικίσει η φύση, για να πέσουν τώρα στα χέρια των βάρβαρων φοροεισπρακτόρων».

Οι φοροεισπράκτορες αποτέλεσαν, δίπλα στους χρηματοδότες του πολέμου [αναδόχους των συμβολαίων] και τους κοντοτιέρι [επικεφαλής των μισθοφορικών ταγμάτων], ένα ακόμη πρότυπο ελεύθερου επαγγελματία, αφού αγόραζαν από το κράτος, αντί ενός εφάπαξ, το δικαίωμα να συλλέγουν φόρους. Κι αν κάποιος δεν είχε να πληρώσει, ο δικαστικός κλητήρας μπορούσε να κατασχέσει την τελευταία του αγελάδα ή τα εργαλεία του.

Αλλά ούτε και η μετατροπή των καρπών της φύσης σε χρηματικό φόρο, ούτε και η εξωφρενική του αύξηση δεν επαρκούσαν για να χορτάσουν χρήμα οι ακόρεστες μηχανές του πολέμου. Οι στρατιωτικές δεσποτείες της νεωτερικότητας άρχισαν να ιδρύουν δικές τους παραγωγικές επιχειρήσεις έξω από τις συντεχνίες και τα εμπορικά σωματεία. Στόχος των επιχειρήσεων αυτών δεν ήταν πλέον η κάλυψη αναγκών, αλλά αποκλειστικά και μόνον το χρήμα.

Οι κρατικές βιοτεχνίες και η γη παρήγαν για πρώτη φορά προϊόντα για μια τεράστια ανώνυμη αγορά, προϋπόθεση εντέλει του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Κι επειδή κανείς δεν πήγαινε εθελοντικά να δουλέψει ως φθηνός μισθωτός εργάτης, χρησιμοποιήθηκαν γι' αυτήν τη δουλειά κατάδικοι, ψυχικά ασθενείς, φυλακισμένοι και δούλοι.

Για να μπορεί μάλιστα να μαζικοποιηθεί η αναγκαστική εργασία, μέχρι που επινοήθηκαν και νέα εγκλήματα. Οι διευθυντές των νέων αυτών σωφρονιστηρίων για την ελεύθερη αγορά, των πτωχοκομείων εξαναγκαστικής εργασίας που αναπτύχθηκαν κατά την βίαιη χρηματικοποίηση της κοινωνίας, συμπληρώνουν την ομάδα των επιφανών προτύπων του «ελεύθερου ανταγωνισμού».

Πόλεμος για την οικοδόμηση του Κράτους

Οι κοντοτιέρι, που πουλούσαν τον εαυτό τους και το στρατό τους σε όποια πόλη ή όποιον γαιοκτήμονα προσέφερε τα περισσότερα, ήσαν φαινόμενο μεταβατικό. Σύντομα οι διοικήσεις των ηγεμόνων, που μέχρι τότε εμφανίζονταν μόνον ως πελάτες-εντολοδόχοι των εργολάβων, πήραν την κατάσταση στα χέρια τους. Αυτό που αργότερα θα γινόταν αναπτυξιακός νόμος της νεωτερικής οικονομίας πρωτοεγκαθιδρύθηκε από τις μεγάλες δυνάμεις στο πεδίο των πολέμων με πυροβόλα όπλα: Τα μεγάλα ψάρια έφαγαν τα μικρά.

Με το που τέθηκαν σε κίνηση από την αυτονομημένη πλέον δυναμική της «στρατιωτικής επανάστασης», οι νεόκοποι κρατικοί μηχανισμοί της πρώιμης νεωτερικότητας άρχισαν να αλληλοσυγκρούονται σε μια διαρκή κίνηση επέκτασης. Άρχισαν να αναμετριούνται σε λουτρά αίματος χωρίς προηγούμενο. Για πρώτη φορά, η μάχη για την ηγεμονία στην Ευρώπη δινόταν πλέον με βαριά τεχνολογία μεγάλης κλίμακας.

Ο συντηρητικός φιλελεύθερος ελβετός ιστορικός Jakob Burckhard μίλησε χαρακτηριστικά για «πολέμους για την οικοδόμηση του κράτους» κατά την πρώιμη νεωτερικότητα. Τότε ήταν που θεμελιώθηκαν οι δομές εξουσίας που υφίστανται ακόμη και που αναδύθηκε αυτό που ονομάζουμε πολιτική, η άλλη όψη της χρηματοποιημένης παραγωγής.

Η δυναμική αυτή επιταχύνθηκε με την ανακάλυψη της Αμερικής. Όπως πυροδοτήθηκε η ανάπτυξη της νεωτερικής στρατιωτικής τεχνολογίας, έτσι, μέσα

δηλαδή από την ανάγκη της στρατιωτικής μηχανής για διαρκή καταβρόχθιση χρήματος, άρχισε να προχωρά και η αποικιακή επέκταση στη Βόρεια και τη Νότια Αμερική, επέκταση αδιανόητη χωρίς τα πυροβόλα όπλα.

Είναι γνωστό πώς τυχοδιώκτες όπως ο Πισάρο έσφαξαν ολόκληρους λαούς ινδιάνων με καναδυό κανόνια και μια χούφτα μισθοφόρους. Η οικονομία των εξοπλισμών και η αποικιοκρατία αλληλοϋποστηρίζονταν και αλληλοεξυψώνονταν.

Το συνεχές πηγαινέλα στον Ατλαντικό απαιτούσε τεράστιες ναυπηγικές επιχειρήσεις, κι αυτές δεν μπορούσαν να υλοποιηθούν χωρίς μια αφηρημένη χρηματική οικονομία. Ο «πόλεμος για την οικοδόμηση του κράτους» έλαβε διαστάσεις διηπειρωτικές. Πίσω από τη λογική των κανονιών γεννιόταν η ύβρις της παγκόσμιας ηγεμονίας.

Με αυτήν την έννοια ο επταετής πόλεμος (γνωστός στην Αμερική ως ο «γαλλο-ινδιάνικος» πόλεμος) από το 1756 μέχρι το 1763 μεταξύ της Πρωσίας και της Αγγλίας από τη μια πλευρά και της Αυστρίας, της Ρωσίας και της Γαλλίας από την άλλη, ήταν ο πρώτος παγκόσμιος πόλεμος. Κι αυτό γιατί διεξήχθη ταυτόχρονα στην Ευρώπη και στις αποικίες του Νέου Κόσμου.

Η ιστορία πλέον είχε μετατραπεί σε μια ολοένα επιταχυνόμενη διαδοχή στρατιωτικών αναμετρήσεων. Σύμφωνα με τον Geoffry Parker η νεωτερικότητα υπήρξε η λιγότερο ειρηνική περίοδος ολόκληρης της ανθρώπινης ιστορίας, τόσο από την άποψη της συχνότητας, όσο και από την άποψη της έκτασης και της έντασης των πολέμων.

Η συμπύκνωση του πολέμου και η στρατιωτικοποίηση της οικονομίας συνόδευσε τον αναγκαίο συγκεντρωτισμό της κοινωνίας. Τα μεγάλα ψάρια έτρωγαν τα μικρά, όχι μόνον όμως εξωτερικά, δηλαδή στις διμερείς σχέσεις μεταξύ των κρατών. Η κυριαρχία αναδιαμορφωνόταν και στο εσωτερικό των κρατών, ανάλογα με τα κανόνια και τη λογική τους.

Μέχρι τον 16ο αιώνα δεν υπήρχε οργανωμένος διοικητικός μηχανισμός από τα πάνω προς τα κάτω. Οι άνθρωποι έπρεπε να πληρώσουν φόρους με τη μορφή προϊόντων της φύσης ή υπηρεσιών, κατά τα άλλα όμως τους άφηναν στην ησυχία τους. Οι περισσότερες υποθέσεις ρυθμίζονταν με θεσμούς εξίσου περιορισμένους και αυτόνομους.

Υπήρχαν μάλιστα και μεγάλες περιοχές όπου αγρότες και τεχνίτες ήταν ελεύθεροι, οπλισμένοι και χωρίς φεουδαρχικό καθεστώς. Ο καταπιεστικός χαρακτήρας των δομών αυτών προερχόταν κυρίως από τους ασφυκτικούς συγγενικούς δεσμούς του αίματος.

Αρχικά λοιπόν εκσυγχρονισμός δεν σήμαινε παρά καταστροφή με τη βία της «στενόμυαλης αυτονομίας» άνωθεν και έξωθεν, ώστε οι άνθρωποι να καθυποταχθούν στην «πολιτική οικονομία των πυροβόλων» με τη μορφή του χρηματικού φόρου και τελικά να γίνουν και οι ίδιοι μονάδες παραγωγής αφηρημένης ερ-

γασίας με στόχο τον πολλαπλασιασμό του χρήματος. Από τους αγροτικούς πολέμους του 15ου και του 16ου αιώνα μέχρι τους λουδδίτες του 19ου, οι ανεξάρτητοι παραγωγοί προσπάθησαν να υπερασπιστούν τον εαυτό τους και εξεγέρθηκαν απεγνωσμένα ενάντια στη μετατροπή τους σε λειτουργικό εξάρτημα της πολεμικής μηχανής και της αφηρημένης της οικονομίας. Η αντίσταση αυτή καταστάλθηκε με αίμα. Το ολοκληρωτικό κράτος, θεμελιωμένο στον νεωτερισμό των πυροβόλων όπλων επέβαλε τις προσταγές του με τη βία.

Η αποχαλινωμένη οικονομία

Πίσω από την πανταχού παρούσα εμμονή με το χρήμα βρίσκεται η βροντερή λογική του κανονιού. Αυτή απελευθέρωσε μια δυναμική κοινωνικών μετασχηματισμών η οποία από τον 18ο αιώνα και μετά άρχισε να επιτίθεται στους προγόνους της.

Το σύστημα της «πολιτικής οικονομίας», που διαμορφώθηκε στην κοινωνία μέσω της αφηρημένης εργασίας με στόχο μόνον την κάλυψη των αναγκών του καθεστώτος των εξοπλισμών και του στρατού, αυτονομήθηκε και αποκόπηκε από τον αρχικό του σκοπό. Από τη μανία για χρήμα των δυναστών της πρώιμης νεωτερικότητας ξεπήδησε η αρχή της «αξιοποίησης της αξίας» η οποία εγκαθιδρύθηκε από τις αρχές του 19ου αιώνα υπό την ονομασία «καπιταλισμός».

Ο σκληρός φλοιός της κρατικο-στρατιωτικής διοίκησης διερρήχθη μόνον για να επιτρέψει στην ανεξάρτητη πλέον μηχανή του χρήματος να προχωρήσει ως αυτοσκοπός. Η οικονομία του χρήματος, αποχαλινωμένη, σύμφωνα με την έκφραση του Karl Polanyi, από κοινωνικά και πολιτισμικά δεσμά, άνοιξε τον δρόμο για τον ανώνυμο «ελεύθερο» ανταγωνισμό της αγοράς.

Η μορφή αυτή του απόλυτου ανταγωνισμού φέρει στην όψη της τη σφραγίδα του Κάιν, προδίδοντας έτσι την προέλευσή της από τον ολικό πόλεμο. Δεν είναι τυχαίο που ο Τόμας Χομπς, ο εμπνευστής της θεωρίας του νεωτερικού φιλελεύθερου κράτους, χαρακτήρισε φυσική κατάσταση του ανθρώπου τον «πόλεμο όλων εναντίον όλων».

Οι πρωταγωνιστές μάλιστα του λεγόμενου Διαφωτισμού τον 18ο αιώνα μετέφρασαν τις προσταγές της αποχαλινωμένης οικονομίας σε αφηρημένη φιλοσοφική οντολογία του «αυτόνομου υποκειμένου», το οποίο εξάλλου προδιαγραφόταν ήδη στην απολυταρχική μορφή της αξίας. Από την άλλη μεριά, ο σοσιαλισμός οικειοποιήθηκε τη μεταφυσική του κράτους ως τον αντίθετο πόλο της ίδιας

αστικής οντολογίας και μαζί με αυτήν κληρονόμησε και τη θεμελίωση του νεωτερικού κόσμου στην οικονομία του πολέμου. Δεν είναι τυχαίο που ο εργατιστικός μαρξισμός μίλησε απερίφραστα και μάλιστα θετικά για «στρατιές των εργατών».

Για τις σημερινές δημοκρατίες της παγκόσμιας αγοράς ο «αποχαλινωμένος» αυτοσκοπός της αξιοποίησης της αξίας και της αφηρημένης εργασίας αποτελεί παράδοση τόσο εσωτερικευμένη που θεωρείται πλέον φυσικό φαινόμενο. Έχουν οξύνει μέχρι τα άκρα τη χρηματικοποίηση του συνόλου της ζωής και τη συνακόλουθη γραφειοκρατική διαχείριση των ανθρώπων. Όλα τα δικαιώματα κι όλες οι ελευθερίες, κάθε υποτιθέμενη αυτοδιάθεση ή ευθύνη, κάθε πολιτική και κάθε κομματικό πρόγραμμα υπόκειται σε τούτο το βουβό *a priori*.

Η ριζοσπαστική κριτική του καπιταλισμού θα χωλαίνει όσο θα επιμένει να μοιράζεται την οντολογική βάση της αστικής υποκειμενικότητας. Οι περισσότεροι αριστεροί που ασκούν κριτική στους οπαδούς της αστικής οντολογίας είναι και οι ίδιοι τέτοιοι.

Άρρητα –ή ακόμη και ρητά– επιδιώκουν να αυτοεπιβεβαιωθούν μέσω των θεωρητικών κατασκευασμάτων της αστικής οντολογίας του Διαφωτισμού κι έτσι δηλώνουν αγνωστικισμό ως προς τις πραγματικές απαρχές της νεωτερικότητας. Εις πείσμα των γεγονότων, αναφέρουν κι αυτοί ότι ο καπιταλισμός προέκυψε άμεσα από τη φεουδαρχική κοινωνία.

Το κίνημα της χειραφέτησης ενάντια στη νεωτερικότητα δεν ενδιαφέρεται να διαφυλάξει καμία οπισθοδρομική ιδεολογία. Επιχειρεί να λάβει σοβαρά υπ᾽ όψιν την «αρνητική διαλεκτική» πέρα και από τον Αντόρνο, πέρα και από τον ιστορικό υλισμό, να διαρρήξει δηλαδή κάθε σχέση με την οντολογία του υποκειμένου του Διαφωτισμού. Αυτό περιλαμβάνει και την αναθεώρηση της ιστορίας και την παραδοχή ότι η έλευση της νεωτερικότητας δεν μπορεί να ιδωθεί ξεχωριστά από την «πολιτική οικονομία των πυροβόλων όπλων».

Βιβλιογραφία

Μαξ Βέμπερ, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του καπιταλισμού*, μτφρ. Δημοσθένης Κούρτοβικ. Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη, 2010.

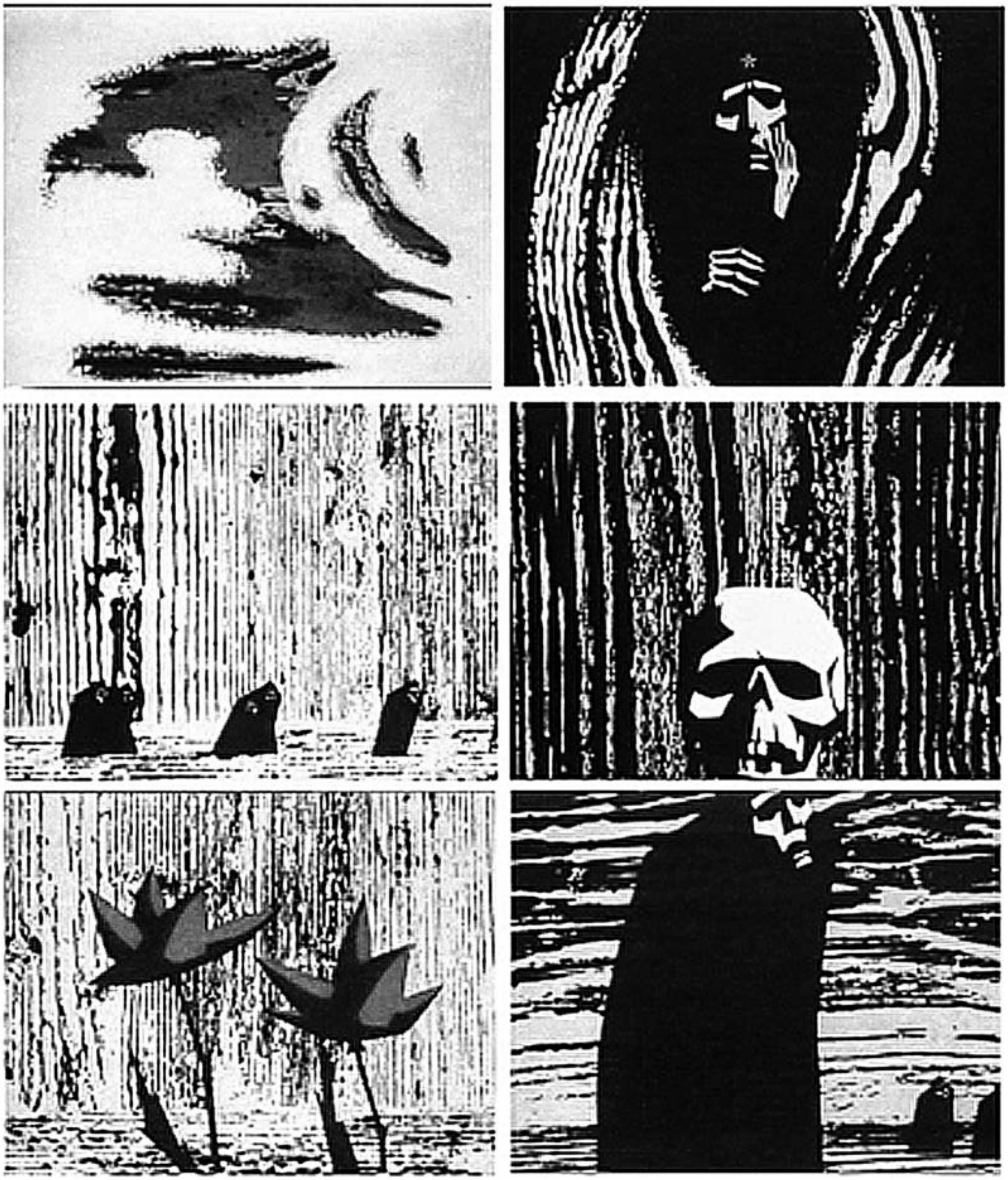
Μαξ Βέμπερ, *Οικονομία και κοινωνία: Κοινωνιολογία της εξουσίας*, μτφρ. Θανάσης Γκιούρας. Σαββάλας, 2009.

Νόρμπερτ Ελίας, *Η εξέλιξη του πολιτισμού*, μτφρ. Έμη Βαϊκούση. Νεφέλη, 1997.

Rudolf zur Lippe, *Vom Leib zum Körper. Naturbeherrschung am Menschen in der Renaissance.* Αμβούργο 1988.

Καρλ Μαρξ, *Το Κεφάλαιο. Κριτική της πολιτικής οικονομίας - Τόμος Α΄: Το προτσές της παραγωγής του κεφαλαίου*, μτφρ. Παναγιώτης Μαυρομάτης. Σύγχρονη Εποχή, 1976.
Geoffrey Parker, *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500-1800,* 2η έκδοση Press Syndicate of U. of Cambridge, 1996.
Καρλ Πολάνυϊ, *Ο μεγάλος μετασχηματισμός. Οι πολιτικές και κοινωνικές απαρχές του καιρού μας,* μτφρ. Κώστας Γαγανάκης. Νησίδες, 2001.
Werner Sombart, *Krieg und Kapitalismus*. Μόναχο 1913.
Karl Georg Zinn*, Kanonen und Pest. Über die Ursprünge der Neuzeit im 15. und 16. Jahrhundert*. Οπλάντεν 1989.

Marko Z.

Αναρχική αλληλεγγύη και αντιπολεμικές πρωτοβουλίες στις χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας

Ορισμένες σημαντικές παρατηρήσεις. Γράφω από τη δική μου οπτική γωνία, δηλαδή ζούσα εκείνη τη στιγμή στην Κροατία και όλ' αυτά είναι προσωπικές μου καταθέσεις. Όταν αναφέρομαι σε κάποιον άλλον, το σημειώνω. Επίσης, τονίζω ότι το κείμενο δεν είναι ιστοριογραφικό. Αντικειμενική ιστορία ούτως ή άλλως δεν υπάρχει. Παρακάτω μία προσωπική επισκόπηση των δράσεων και των εκδηλώσεων που οργανώθηκαν ενάντια στον πόλεμο, τον εθνικισμό και τη στρατιωτικοποίηση, με στόχο την αλληλεγγύη, έμπρακτη και συμβολική, σε όσους υπέφεραν άμεσα από τον πόλεμο ή τις παρενέργειές του.

Με τίποτε δεν πρόκειται για ανάλυση του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία, ούτε για προσπάθεια διερεύνησης των αιτίων του. Κι αυτό γιατί ποτέ δεν απορήσαμε γιατί ξέσπασε. Όπως και κάθε πόλεμος στο παρελθόν, έτσι κι αυτός γινόταν για την εξουσία, τον πλούτο και τον έλεγχο εδαφών και πληθυσμών, από όποια πλευρά και να το δεις.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το περιβάλλον στο οποίο συνέβησαν όλα, να επισημάνουμε ότι στα χρόνια πριν τον πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία αναρχικό κίνημα δεν υπήρχε. Κάποια άτομα και πρωτοβουλίες είχαν αρχίσει να δραστηριοποιούνται προς τα τέλη της δεκαετίας του 1980 και τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Έτσι, η έλευση του πολέμου συνέπεσε και με την επανεμφάνιση (μετά από 60 χρόνια) οργανωμένης αντίστασης από αναρχικούς.

Ο αντιμιλιταρισμός ωστόσο δεν ήταν κάτι καινούργιο. Υπήρχε για χρόνια, και μάλιστα τη δεκαετία του '80 έγιναν πάμπολλες καμπάνιες ενάντια στη στρατιωτικοποίηση της κοινωνίας και τη δωδεκάμηνη υποχρεωτική στράτευση για κάθε άντρα πάνω από 18. Ο όρος «αντιρρησίας συνείδησης» ήταν καινούργιος, ειδικά στα μμε και στον δημόσιο λόγο. Άνθρωποι φυλακίζονταν, γίνονταν διαδηλώσεις, εφημερίδες που σχετίζονταν με τους συλληφθέντες τίθενταν υπό απαγόρευση… Για πρώτη φορά κάποιοι αμφισβητούσαν τη θέση του στρατού ανοιχτά και σε τόσο ευρεία κλίμακα. Οι καμπάνιες αυτές εξέφραζαν την αντίθε-

ση στον πόλεμο από τη σκοπιά ενός πασιφιστικού αντιμιλιταρισμού και όχι από αυτήν του εθνικισμού, όπως θα συνέβαινε στα επόμενα χρόνια όπου ο Εθνικός Στρατός της Γιουγκοσλαβίας (JNA – Jugoslavenska Narodna Armija) θα εναντιωνόταν στον πόλεμο στις αρχές του 1990, την ώρα που χτίζονταν νέοι εθνικοί στρατοί με την υποστήριξη των ίδιων των δήθεν διαμαρτυρομένων για τον πόλεμο, με κίνητρα τη νέα άνοδο του εθνικισμού.

Στην Κροατία βέβαια η εθνικιστική αντιπολίτευση στον JNA ήταν σκέτη πόζα, αφού την χειραγώγησαν οι ανερχόμενες πολιτικές ελίτ ώστε να δημιουργήσουν μια κατάσταση στην οποία ο ένας στρατός είναι ο εχθρός και ο άλλος ο «δικός μας». Όλα ξεκίνησαν από μια προσπάθεια κάποιων μητέρων να πάρουν πίσω τα παιδιά τους από τον JNA, αφού την άνοιξη του 1991 ήταν ήδη σαφές ότι θα ξεσπούσε πόλεμος από στιγμή σε στιγμή.

Ορισμένοι λένε (και δεν έχω κανέναν λόγο να μην τους πιστέψω) ότι η πρωτοβουλία ξεκίνησε χωρίς την επιρροή των πολιτικών ελίτ, ότι επρόκειτο για γνήσια και από τα κάτω πρωτοβουλία γονέων. Παρόλ' αυτά με το που ξεκίνησε ο πόλεμος οι εξουσιαστές στην Κροατία ήξεραν ότι μπορούσαν να χρησιμοποιήσουν το κίνημα για τους δικούς τους πολιτικούς σκοπούς.

Έτσι άρχισαν να τους παρέχουν δωρεάν μετακίνηση με τα λεωφορεία, άρχισαν να τους βοηθούν να οργανώνουν πορείες στις Βρυξέλες και να μοιράζουν εθνικά σημαιάκια. Σε λίγους μήνες, ένα κίνημα βάσης είχε στραφεί πλήρως προς την εθνικιστική ρητορική, ακυρώνοντας έτσι κάθε προοπτική να γίνει αντιμιλιταριστικό και αντιπολεμικό.

Αντιπολεμικές Πρωτοβουλίες Αναρχικών και Άλλων

Την ίδια στιγμή, στα τέλη της άνοιξης του 1991, δημιουργήθηκε στο Ζάγκρεμπ η αναρχο-ειρηνιστική ομάδα ZAPO (Αναρχοειρηνιστική Οργάνωση Ζάγκρεμπ), η οποία οργάνωσε την πρώτη αντιπολεμική και αντιμιλιταριστική διαμαρτυρία έξω από τη Βουλή. Η προσέγγισή της ήταν πολύ διαφορετική από των άλλων – δεν υπήρχαν εθνικές σημαίες (εννοείται) και το μήνυμα ενάντια στην πολιτική του πολέμου ήταν ξεκάθαρο σε όλους.

Μιλούμε για τον Ιούνιο του 1991, λίγες βδομάδες πριν ξεσπάσει ο πόλεμος στη Σλοβενία και δύο μήνες πριν ξεσπάσει στην Κροατία (παρότι βέβαια είχαν αρχίσει από νωρίτερα πυροβολισμοί και χαμηλής έντασης εχθροπραξίες, που αποκαλούνταν ωστόσο «πόλεμος».) Η ZAPO αποτελείτο από νέους του Ζάγκρεμπ, με αναφορές κυρίως στην αντικουλτούρα.

Κατά τους πρώτους μήνες του πολέμου, πολλοί έφυγαν από τη χώρα για να αποφύγουν την επιστράτευση ή τη θητεία, οπότε από πολύ νωρίς η ομάδα περιορίστηκε αριθμητικά. Αυτό ωστόσο δεν έφερε και την παύση της δραστηριότητάς της, απλώς την επιβράδυνε και την επικέντρωσε σε άμεσες ανάγκες όπως

Αντιπολεμική διαδήλωση που οργανώθηκε από τη ZAPO Ζάγκρεμπ, 19 Ιουνίου 1991.

για παράδειγμα την παροχή βοήθειας σε όσους ήθελαν να αποφύγουν τη στράτευση, το μοίρασμα προκηρύξεων στον δρόμο, την αφισοκόλληση με αντιπολεμικό και αντιεθνικιστικό περιεχόμενο.

Όλ᾽ αυτά ήταν βέβαια ελάχιστα και με μια έννοια συμβολικά, από τη στιγμή που γύρω μας μαινόταν ο πόλεμος, το μεγαλύτερο μέρος της χώρας βομβαρδιζόταν ή πλησίαζε στη γραμμή του πυρός… Ο στρατός ήταν παντού και τα μμε ασχολούνταν μόνο με τον πόλεμο.

Η βαριά ατμόσφαιρα του πολέμου τύλιγε τα πάντα, έγινε η κανονικότητά μας. Μόνο ο πόλεμος υπήρχε. Ή τουλάχιστον έτσι μας φαινόταν εκείνη τη στιγμή. Δεν θα εξηγήσω περαιτέρω την περιρρέουσα ατμόσφαιρα, δεν υπάρχει χώρος γι᾽ αυτό. Είναι όμως σημαντικό να την αναφέρουμε για να κατανοήσουμε καλύτερα τις συνθήκες υπό τις οποίες δρούσαμε. Ο πόλεμος δεν είχε κάθε στιγμή και σε κάθε περιοχή την ίδια ένταση, οι τελευταίοι μήνες όμως του 1991 υπήρξαν αφόρητοι για ολόκληρη τη χώρα. Αν μη τι άλλο, όλοι βίωναν μια εντελώς νέα κατάσταση γεμάτη αγωνία, φόβο, θάνατο και ισχυρή εθνικιστική προπαγάνδα. Μετά από λίγο, ακόμη και οι χειρότερες συνθήκες είχαν αποκτήσει μια κανονικότητα. «Τι τα θέλεις; Κάπως πρέπει να ζήσουμε κι εμείς…» έλεγαν όλοι. Ο πόλεμος ήταν η νέα πραγματικότητα.

Τον Ιούλιο του 1991 δημιουργήθηκε η Αντιπολεμική Καμπάνια Κροατίας και πάλι στο Ζάγκρεμπ. Επρόκειτο για χαλαρό δίκτυο ομάδων και ατόμων και περι-

ελάμβανε από αναρχικούς-ές και φεμινίστριες μέχρι αντιπυρηνικές, περιβαλλοντικές, ειρηνιστικές ομάδες, οργανώσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων και άλλους. Επιχείρησε να ενδυναμώσει την αντίσταση στην κανονικοποίηση του πολέμου. Παρόλο που είχε πλήρη συναίσθηση ότι βιώνουμε τον πόλεμο στο πετσί μας, η Καμπάνια θεωρούσε πολύ σημαντικό να κρατηθούν ζωντανές οι ιδέες της ειρήνης, του αντιεθνικισμού, του αντιμιλιταρισμού, ώστε να μην κυριαρχείται πλήρως ο δημόσιος λόγος από τη νέα κανονικότητα.

Δεν έμειναν όλα στα συμβολικό επίπεδο. Πολλές ομάδες και άτομα ασχολούνταν με το να φροντίζουν άμεσα και να εκφράζουν την έμπρακτη αλληλεγγύη τους σε θύματα του πολέμου, άσχετα με την πλευρά που τους κατέστησε θύματα και ανεξάρτητα από την πολιτική τους ταυτότητα. Η δουλειά αυτή υπήρξε ιδιαίτερα σημαντική, αφού οι μη Κροάτες, κυρίως οι Σέρβοι της Κροατίας, είχαν ξαφνικά ένα σωρό προβλήματα επειδή γεννήθηκαν με το λάθος επίθετο.

Για παράδειγμα, η Καμπάνια βοηθούσε κόσμο που αντιμετώπιζε έξωση από το σπίτι του λόγω της εθνικότητάς του. Το σενάριο ήταν συχνά το ίδιο: Άγνωστοι με στολές καμουφλάζ μπουκάρανε σε ένα σπίτι κρατώντας χαρτιά που τάχα τους έδιναν το δικαίωμα να μετακομίσουν εκεί. Αν η έξωση δεν πετύχαινε, επέστρεφαν με μπάτσους ή με περισσότερους ενόπλους μέχρι που τα κατάφερναν.

Όλ' αυτά μπορούσαν βέβαια να γίνουν επειδή το νομιμοποιούσαν και οι νέοι κανονισμοί που επιβλήθηκαν τουλάχιστον για τα τέσσερα χρόνια του πολέμου. Ο μόνος τρόπος να το σταματήσεις ήταν να το πεις σε όσο περισσότερους γίνεται, ελπίζοντας ότι η παρουσία πολλών ανθρώπων στο σημείο της έξωσης θα την αποτρέψει. Τις περισσότερες φορές ούτε η παρουσία του κόσμου κατάφερνε τίποτε. Εκατοντάδες άνθρωποι διώχθηκαν από τα σπίτια τους και πετάχτηκαν στο δρόμο. Κάποιοι ωστόσο έμειναν στα σπίτια τους χάρη στις δράσεις αλληλεγγύης.

Στις αρχές του 1992, η ΖΑΡΟ προσχώρησε στην Αντιπολεμική Καμπάνια, με την έννοια ότι καταχωρήθηκε στη λίστα του δικτύου. Όλες οι ομάδες του δικτύου οργάνωναν τη δραστηριότητά τους πλήρως αυτόνομα η καθεμία και συντονίζονταν μόνον όταν υπήρχε ανάγκη (ή αμοιβαία βούληση).

Από την αρχή του πολέμου, βασική κίνηση των κυριάρχων ήταν η πληροφοριακή συσκότιση, δηλαδή νέα από την «άλλη πλευρά» δεν λαμβάναμε καθόλου. Με άλλα λόγια, στα επίσημα μμε δεν έβρισκες τίποτε για τη Σερβία ή για την Κράινα, το τμήμα της Κροατίας υπό σερβικό έλεγχο, ή αργότερα για τη Βοσνία και την Ερζεγοβίνη.

Το μπλοκάρισμα της ενημέρωσης ήταν μέρος της προσπάθειας να δαιμονοποιηθεί η άλλη πλευρά και να αποτραπεί η διαρροή ειδήσεων που θα έδειχνε ότι όλες οι πλευρές υποφέρουν και κυρίως ότι υπήρχε ενεργή αντίσταση στον πόλεμο. Στην Κροατία, για παράδειγμα, δεν δημοσιευόταν τίποτε για τις αντιπολεμικές διαμαρτυρίες ή για τον τεράστιο αριθμό ατόμων που απέφυγαν την επι-

στράτευση. Για όσα συνέβησαν στη Σερβία μπορούν να μιλήσουν οι φίλοι από κει, αφού δεν έχω εμπειρία από πρώτο χέρι.

Για να σας περιγράψω με μια φράση τα γεγονότα για τα οποία γράφω, αντιγράφω ένα παράθεμα από το βιβλίο του Μπόγιαν Μπίλιτς *Προσπαθούσαμε να πάρουμε ανάσα: Οι αντιπολεμικές δράσεις στην Γιουγκοσλαβία και η κληρονομιά τους*, Μπάντεν-Μπάντεν, 2012.

> *Τον Ιούνιο του 1992 στο Βελιγράδι χιλιάδες πολίτες ξεχύθηκαν στους δρόμους για να διαμαρτυρηθούν για την πολιορκία του Σαράγεβο και να εκφράσουν την αλληλεγγύη τους στους κατοίκους του. Κρατούσαν κομμάτια μαύρο χαρτί που όταν ενώνονταν μεταξύ τους έφτιαχναν μια μακριά μαύρη κορδέλα, σύμβολο πένθους και συμπόνοιας. (…) Λίγα χρόνια μετά, κάποιοι από αυτούς που συμμετείχαν στη διαδήλωση ταξίδεψαν μέσω Κροατίας στην Ουγγαρία, πέρασαν το όρος Ιγκμάν και έφτασαν στο Σαράγεβο μέσα από το τούνελ για να μεταφέρουν στους ανθρώπους της πολιορκημένης πόλης το μήνυμα ότι πολλοί που ζουν στην «άλλη πλευρα» είναι εναντίον της παράλογης αυτής καταστροφής.*

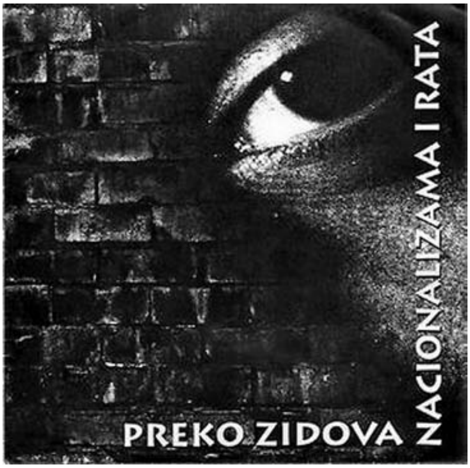
Το μπλοκάρισμα των πληροφοριών δεν αφορούσε μόνο στην έλλειψη σχετικών ειδήσεων στα μμε… Δεν υπήρχαν ούτε τηλεφωνικές γραμμές ούτε ίντερνετ (το οποίο βέβαια ακόμη δεν είχε καθιερωθεί όπως το ξέρουμε σήμερα…) ούτε ταχυδρομικές υπηρεσίες άμεσης αποστολής.

Ως απάντηση (αλλά και λύση) στο πρόβλημα της μπλοκαρισμένης ενημέρωσης και της προπαγάνδας των επίσημων μμε, δημιουργήθηκαν ορισμένες μεγάλες πρωτοβουλίες ως μέσα επικοινωνίας. Στα 1993/1994 η ZAPO συμμετείχε μαζί με άλλες αναρχικές ομάδες από την πρώην Γιουγκοσλαβία στην έκδοση και διακίνηση μιας εφημερίδας που λεγόταν *Πέρα από τα Τείχη των Εθνικισμών και των Πολέμων* (Preko zidova nacionalizama i rata), που τυπωνόταν στην Ιταλία με την οικονομική υποστήριξη αναρχικών από εκεί και κυκλοφορούσε σε ολόκληρη την πρώην Γιουγκοσλαβία ή όπου τελοσπάντων βρίσκονταν άτομα να τη διακινήσουν. Στην Κροατία μοιραζόταν στον δρόμο, σε δημόσιους χώρους και σε στρατόπεδα μεταξύ στρατιωτών που έκαναν τη θητεία τους. Παρόλο που δεν μπορούν να κάνουν και πολλά μερικές χιλιάδες φύλλα, η εφημερίδα μπήκε στο μάτι της λογοκρισίας και των εθνικιστών και αποτέλεσε τη φωνή της αλληλεγγύης για ανθρώπους που ζούσαν και από τις δύο πλευρές της πρώτης γραμμής αλλά δεν υποστήριζαν τον πόλεμο ή την πολιτική εξουσία καμίας πλευράς. Τα κείμενα στην εφημερίδα κάλυπταν πολιτικές απόψεις ανθρώπων από όλες τις «πλευρές» σχετικά με τον πόλεμο, τον εθνικισμό, την οικονομία. Το σημαντικότερο είναι ότι αποτελούσε κοινή προσπάθεια. Κατά τη διάρκεια της πρωτοβουλίας αυτής, η λέξη *αλληλεγγύη* ήταν ακόμη βρώμικη λέξη και κομμουνιστικό απο-

λίθωμα για το καθεστώς, και κάθε δράση αλληλεγγύης παρουσιαζόταν ως πράξη προδοσίας. Και μπορεί να ήταν κιόλας, λέω εγώ, γιατί πού είναι το πρόβλημα να προδίδεις τους εξουσιαστές, το κράτος και τους θεσμούς του; Ό,τι βέβαια κι αν πιστεύαμε οι αναρχικοί, ήταν πραγματικά δύσκολο να οργανώσεις οποιοαδήποτε δράση αλληλεγγύης, αφού οι περισσότεροι στην Κροατία αισθάνονταν θύματα ενός πολέμου που ξεκίνησαν οι «άλλοι», οπότε αποκλειόταν κάθε σκέψη αλληλεγγύης. Οι αναρχικοί μιλούσαν για θύματα σε όλες τις πλευρές. Οι περισσότεροι Κροάτες αυτό δεν μπορούσαν να το αντέξουν.

Το *Πέρα από τα Τείχη των Εθνικισμών και των Πολέμων* αρχικά θέλαμε να το εκδίδουμε κάθε τόσο, ανάλογα με τις οικονομικές δυνατότητες και από διαφορετική ομάδα κάθε φορά. Δυστυχώς όμως μόνον ένα αυτόνομο τεύχος καταφέραμε να βγάλουμε. Το επόμενο εκδόθηκε ως τμήμα του *Comunitas*, του περιοδικού του ZAPO, πράγμα που αποφασίστηκε ώστε να μην πάει χαμένο όλο το υλικό που είχε συλλεχθεί, γνωρίζοντας ότι το αποτέλεσμα δεν θα ήταν βέβαια το ίδιο.

Η αδυναμία να συνεχιστεί η έκδοση δεν σήμανε ωστόσο και το τέλος της ιδέας αυτής. Αναρχοπάνκ μπάντες και diy δισκογραφικές κολεκτίβες συνέχισαν το έργο του *Πέρα από τα Τείχη*… οργανώνοντας περιοδείες με το ίδιο όνομα. Δύο περιοδείες έγιναν στη Σλοβενία (τη μόνη χώρα της πρώην Γιουγκοσλαβίας για την οποία δεν χρειαζόταν βίζα ή, αν χρειαζόταν, ήταν εύκολο να αποκτηθεί).

Η πρώτη έγινε το 1997 με δύο μπάντες, τους Bad Justice από την Κροατία και τους Totalni promašaj από τη Σερβία. Το 1998 συμμετείχαν οι Radikalna promjena από την Κροατία και οι Unutrašnji bunt από τη Σερβία. Οι περιοδείες δεν υπήρξαν απλώς μουσικά γεγονότα, είχαν δημόσιο πολιτικό χαρακτήρα και ξεκάθαρο μήνυμα.

Εκείνα τα χρόνια κόπηκαν και δύο εφτάιντσα με το όνομα *Πέρα από τα Τείχη των Εθνικισμών και των Πολέμων,* το ένα ήταν σπλιτ των Totalni promašaj και των Bad Justice, το άλλο συλλογή με μπάντες από χώρες της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Αυτό όμως δεν ήταν το μοναδικό προϊόν της diy σκηνής της χώρας. Κάποια στιγμή, μέσα στους πρώτους μήνες του 1994, κάποια άτομα από την Πούλα πέρασαν μέσω Ουγγαρίας στη Σερβία (δεν υπήρχε άλλη οδός, εκτός αν ήθελες να περάσεις από τη γραμμή του πυρός) για να πάρουν συνεντεύξεις από άτομα της εκεί underground (ή όχι και τόσο underground) σκηνής και να τις ανθολογήσουν για ένα φανζίν ονόματι Distorzija που περιλάμβανε και μια κασετοσυλλογή, τη *No Border Compilation*.

Ήταν μια γενναία και ευτυχής προσπάθεια να σπάσει το εμπάργκο της επικοινωνίας που είχε επιβληθεί.

Την ίδια περίπου εποχή (1992) με το *Πέρα από τα Τείχη…*, ξεκίνησε μια παρόμοια πρωτοβουλία στους κόλπους της Αντιπολεμικής Καμπάνιας, που λεγόταν ZaMir (Για την Ειρήνη), την πρώτη μορφή συστήματος ηλεκτρονικής επικοινωνίας, κάτι σαν απλή εκδοχή του σημερινού ίντερνετ (δεν ξέρω από τεχνικά για να το εξηγήσω καλύτερα). Μια σειρά υπολογιστών που είχαν δωρηθεί στο πρότζεκτ από διάφορο κόσμο συνδέθηκαν μεταξύ τους με παλιά μόντεμ και τηλέφωνα. Έτσι μυηθήκαμε στον κόσμο των e-mails.

Η νέα αυτή επικοινωνία δεν έφερε μόνον κοντά ανθρώπους από όλη την πρώην Γιουγκοσλαβία που εναντιώνονταν στον πόλεμο και τον εθνικισμό, αλλά χάραξε και διαχωριστικές γραμμές στο οικογενειακό και το φιλικό περιβάλλον του καθένα. Δεν αποτέλεσε μόνο σημαντική βοήθεια οργανωμένη από μια χούφτα διεθνών και ντόπιων ακτιβιστών με τεχνικές γνώσεις. Η ύπαρξη της επικοινωνίας αυτής στάθηκε επιπλέον καθοριστική για τα γεγονότα που θα ακολουθούσαν.

Να αναφερθεί εδώ κι άλλο ένα σημαντικό έντυπο, το *Arkzin*, έκδοση της Αντιπολεμικής Καμπάνιας που πρωτοεμφανίστηκε το 1991. Μέχρι το 1993 είχε σταδιακά λάβει τη μορφή κανονικής εφημερίδας με «ακανόνιστο» περιεχόμενο, αφού αναφερόταν σε πράγματα που δεν ξέφευγαν από την κανονικότητα της Κροατίας και των κυρίαρχων αξιών.

Παρόλο που το έντυπο δεν ήταν αναρχικό, ήταν ανοιχτό στις αντιεξουσιαστικές ιδέες και εξέφραζε έντονα την αντίθεσή του στο καθεστώς, οπότε υπήρχε κοινό έδαφος για συνεργασία μαζί μας. Στο απόγειο της κυκλοφορίας του, το *Arkzin* έφτασε τα 10.000 φύλλα το δεκαπενθήμερο.

Το 1994 η ΖΑΡΟ αποφάσισε να αλλάξει το όνομά της. Από Αναρχοειρηνιστική Οργάνωση Ζάγκρεμπ μετονομάστηκε σε Αναρχικό Κίνημα Ζάγκρεμπ (ZAP-Zagrebacki anarhisticki pokret), απέβαλε δηλαδή τον πασιφισμό και παρέμεινε αντιμιλιταριστική και αντιπολεμική οργάνωση. Η Αντιπολεμική Καμπάνια το δέχτηκε αυτό χωρίς ποτέ να το πολυσυζητήσει. Δεν υπήρχε και λόγος, αφού είπαμε ότι η κάθε συλλογικότητα στο πλαίσιο της Καμπάνιας είχε την αυτονομία της.

Την ίδια εποχή έκαναν την εμφάνισή τους άλλες δύο πρωτοβουλίες, το δελτίο πληροφόρησης *Nećemo i Nedamo* (Δεν θέλουμε, δεν δίνουμε) και η αγγλική του εκ-

δοχή, το *Zaginflatch* (αρχικά του: Πληροφοριακό Πότλατς του Ζάγκρεμπ). Στα επτά-οκτώ χρόνια που ακολούθησαν, τα δύο αυτά έντυπα, που εκδίδονταν κάθε μερικούς μήνες ανάλογα με τις οικονομικές και άλλες δυνατότητες, αποτέλεσαν σημαντικές πηγές ενημέρωσης, με κυκλοφορία από μερικές εκατοντάδες έως μερικές χιλιάδες φύλλα. Η βασική ιδέα ήταν να συνεχιστεί ό,τι είχε ξεκινήσει το *Πέρα από τα Τείχη των Εθνικισμών και των Πολέμων,* με έμφαση αυτήν τη φορά στην αντιπληροφόρηση.

Κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών του ΝΑΤΟ το 1999, το Ζάγκινφλατς έπαιξε πολύ σπουδαίο ρόλο (στον οποίο να σημειώσουμε εδώ ότι βοήθησαν ιδιαίτερα τα ηλεκτρονικά μηνύματα και οι τεχνικές γνώσεις και υποδομές του ZaMir). Η Σερβία διένυε την πολλοστή χρονιά αποκλεισμών και εμπάργκο, τώρα βομβαρδιζόταν και άμεσα, η επικοινωνία μαζί της είχε κοπεί εντελώς, οι ξένοι δημοσιογράφοι έπρεπε να εγκαταλείψουν τη χώρα και η μόνη μας επαφή με Σέρβους αναρχικούς ήταν η ex-yu-a-lista, μία λίστα και φόρουμ αναρχικών της πρώην Γιουγκοσλαβίας που φιλοξενούσε ο server του ZaMir. Ειδήσεις, ιστορίες, κείμενα και αναλύσεις που στέλνονταν στη λίστα τα έπαιρναν τα μέλη του ZAP και μαζί με κάποιους φίλους τα μετέφραζαν και κατά τη διάρκεια των βομβαρδισμών εξέδιδαν τεύχη του Ζάγκινφλατς σε καθημερινή βάση. Για μας ήταν πολύ σημαντικό που νιώθαμε ότι κάτι μπορούμε να κάνουμε έστω από απόσταση για να εκφράσουμε την αλληλεγγύη μας. Επίσης, μαθαίναμε από ανθρώπους στη Σερβία και αλλού ότι η προσπάθειά μας κατάφερνε να σπάσει την απόλυτη απομόνωση που βίωναν, οπότε ήταν ξεκάθαρο ότι η καθημερινή κυκλοφορία έπρεπε να συνεχιστεί. Και πράγματι συνεχίστηκε, για δύο ολόκληρους μήνες.

Για να γίνει κατανοητή η σημασία αυτής της επιμονής, θα περιγράψουμε λίγο την ατμόσφαιρα που επικρατούσε στην Κροατία κατά τη διάρκεια των νατοϊκών βομβαρδισμών. Πολλοί πανηγύριζαν με το γεγονός ότι οι Σέρβοι επιτέλους τιμωρούνταν για τους πολέμους στην πρώην Γιουγκοσλαβία – η κυρίαρχη αντίληψη ήταν ότι εκείνοι ευθύνονταν για όλα.

Ξαναήρθε στην επιφάνεια η λογική του πολέμου (ο οποίος στην Κροατία είχε τελειώσει τέσσερα χρόνια πριν) με τη δαινομοποίηση της «άλλης πλευράς» και με το σκεπτικό ότι «όλοι ίδιοι είναι». Έτσι, η αλληλεγγύη άρχισε και πάλι να θεωρείται πράξη προδοσίας. Εν πάση περιπτώσει, το Ζάγκινφλατς είχε καθημερινή διεθνή κυκλοφορία κατά τις 75 μέρες των βομβαρδισμών και μεταφραζόταν σε πολλές γλώσσες. [Σ.τ.Μ.: Το Ζ μεταφραζόταν και στα ελληνικά, από συντρόφους που σήμερα συμμετέχουν στις *εκδόσεις των ξένων*]

Όλη εκείνη την περίοδο, οι άνθρωποι που επικοινωνούσαν μέσω της ex-yu-a-lista δεν γνωρίζονταν προσωπικά. Κάποια στιγμή ορισμένοι πήραν την πρωτοβουλία να καλέσουν συνάντηση όσο το δυνατόν περισσότερων συμμετεχόντων για να τονωθεί η συνεργασία, κυρίως μεταξύ ανθρώπων από Σερβία και Κροατία.

Μετά από δύο μικρότερες συναντήσεις το 1997 και το 1998 στην Ουγγαρία

(αυτονόητη επιλογή καθώς δεν χρειαζόταν βίζα για να μεταβεί κανείς εκεί) –συναντήσεις που δεν προσέλκυσαν και πολύ κόσμο για λόγους οικονομικούς και οργανωτικούς–, οργανώθηκε μία μεγαλύτερη τον Μάιο του 2000 με πάνω από 100 συμμετοχές στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη στο οικοχωριό του Ζελένκοβατς. Μπορεί η συνάντηση να μην απέφερε συγκεκριμένα αποτελέσματα (συμπερασματικά κείμενα ή νέες πρωτοβουλίες), υπήρξε ωστόσο καλή αφετηρία συζήτησης. Εξάλλου ήταν από μόνη της πολιτική δήλωση. Η αμοιβαία αλληλεγγύη και τα τοπικά εγχειρήματα συνεχίστηκαν και αυτό είχε σημασία.

Ας επιστρέψουμε όμως στα προηγούμενα χρόνια του πολέμου στην Κροατία και πιο συγκεκριμένα στο καλοκαίρι του 1993, όταν ορισμένοι ντόπιοι ακτιβιστές του αντιπολεμικού κινήματος και οι διεθνείς φίλοι τους πήγαν στην πόλη του Πακράτς, τότε διαιρεμένη, με την πρώτη γραμμή του πολέμου να διατρέχει το κέντρο της πόλης. Τον Ιούλιο της χρονιάς εκείνης, οι άνθρωποι αυτοί συγκρότησαν το Σχέδιο Εθελοντών του Πακράτς. Να σημειώσουμε εδώ ότι η πρωτοβουλία αυτή δεν ήταν αμιγώς αναρχική, αλλά πολλοί αναρχικοί συμμετείχαν σε αυτήν. Πάνω απ᾽ όλα ήταν ένα εγχείρημα κοινότητας, ειρήνης και αλληλεγγύης. Είχε από την αρχή τη στήριξη της Αντιπολεμικής Καμπάνιας και μέσα στο καλοκαίρι άρχισαν να καταφτάνουν οι πρώτοι εθελοντές. Μέχρι το καλοκαίρι του 1997 πέρασαν γύρω στους 400 εθελοντές από το εγχείρημα, άλλοι για λίγο (3 εβδομάδες) άλλοι για περισσότερο, (από μερικούς μήνες έως μερικά χρόνια…) Η ιδιαιτερότητα του εγχειρήματος ήταν η εξής: Μια παρέα παιδιών (όχι απαραίτητα νεαρών στην ηλικία…) που πίστευαν στην ουτοπία έφτασαν σε μια κατεστραμμένη πόλη, όπου κάθε κοινωνικός ιστός είχε διαρραγεί, η οικονομία ήταν ρημαγμένη, τα σπίτια καμμένα, βομβαρδισμένα ή γκρεμισμένα, και αποφάσισαν να οικοδομήσουν νέους κοινωνικούς δεσμούς, να δουλέψουν για την ειρήνη, να ξαναχτίσουν σπίτια, με άλλα λόγια να αναλάβουν αλληλέγγυα κοινωνική δράση σε διάφορους τομείς μαζί με τους ντόπιους. Μην ξεχνάμε ότι ο πόλεμος συνεχιζόταν, η «ειρήνη» (ή μάλλον η κατάπαυση του πυρός) ελεγχόταν από τα «ειρηνευτικά» σώματα των Ηνωμένων Εθνών, η ζωή ωστόσο μόνο «κανονική» δεν ήταν. Χιλιάδες νάρκες και μηχανισμοί έτοιμοι να εκραγούν

ήταν ακόμη μέσα και γύρω από την πόλη. Και η γραμμή του πυρός συνέχιζε να διατρέχει την πόλη, απλά δεν ήταν πια τόσο ενεργή.

Μια από τις βασικές δουλειές των (διεθνών κυρίως) εθελοντών ήταν να απομακρύνουν τα μπάζα από τα κατεστραμμένα σπίτια και να τα ετοιμάσουν για ανοικοδόμηση. Σε αυτό συνεργάστηκαν με τους ντόπιους και τους κατοίκους των σπιτιών. Αυτό σήμαινε ότι σε μια συνηθισμένη μέρα πέντε-δέκα άτομα καθάριζαν παλιές ή καμμένες ταπετσαρίες από τους τοίχους, μετέφεραν τόνους μπάζα και ξεκαθάριζαν τα καμμένα από τα χρήσιμα τούβλα και τα προσωπικά αντικείμενα, όπως φωτογραφίες και παιχνίδια, τα μόνα πράγματα που θύμιζαν τους πραγματικούς ανθρώπους που κάποτε έμεναν εκεί.

Ύστερα ερχόταν το διάλειμμα: Καφεδάκι, ρακή, φαγητό και κουβέντα με τους ανθρώπους που ξανάφτιαχναν το σπίτι τους. Η χειρωνακτική δουλειά ήταν από μόνη της σημαντική, αλλά ήταν και αφορμή για αλληλεπίδραση με τους ανθρώπους και συζήτηση για τα προβλήματα, τους φόβους και τις εμπειρίες τους.

Κι αυτό ήταν νομίζω ακόμη σημαντικότερο. Τους έδινε την ευκαιρία να μιλήσουν για πράγματα για τα οποία αλλιώς δεν θα μιλούσαν με τους γείτονές τους και εκτίθενταν σε ανθρώπους από μέρη όπου η πραγματικότητα ήταν διαφορετική. Όπου δεν επικρατούσε η κανονικότητα του πολέμου. Και ας μην ξεχνάμε ότι και μόνο η αίσθηση της διεθνούς αλληλεγγύης και επικοινωνίας ξεπερνάει και τους πολέμους και τον εθνικισμό και την καθημερινή μιζέρια που βίωναν οι περισσότεροι εκείνη την εποχή.

Για να κάνω πλήρη ανάλυση και να αναπτύξω τη σημασία της πρωτοβουλίας αυτής θα χρειαζόμουν ολόκληρο βιβλίο, γι᾽ αυτό καλύτερα να διακόψω την περιγραφή εδώ.

Και οι αντιρρησίες συνείδησης; Τέτοιοι υπήρχαν αρκετοί, δεν εκφράζονταν ωστόσο δημοσίως. Οι περισσότεροι προσπαθούσαν να αποφύγουν τη στράτευση και τη θητεία με διάφορους τρόπους τα επόμενα χρόνια, αφού τον πρώτο χρόνο του πολέμου δεν υπήρχε καν κανονική θητεία. Στην Κροατία επικρατούσε μια ειδική συνθήκη, η κοινωνική πίεση ήταν μεγάλη, η προπαγάνδα έντονη και η γενική αίσθηση ήταν ότι «η χώρα δέχεται επίθεση, γι᾽ αυτό όλοι πρέπει να συνεισφέρουν στον πόλεμο με τον τρόπο τους». Προσθέστε σ᾽ αυτό και την πατριαρχική κουλτούρα και τη μυθολογία του άνδρα-πολεμιστή και καταλαβαίνετε πάνω-κάτω ποιο ήταν το ιδεολογικό κλίμα. Αντιρρησίας σήμαινε λιποτάκτης. Ακόμη κι αν τη δεκαετία του ᾽90 υπήρχε νομικός τρόπος αποφυγής της θητείας, στην πράξη ακυρωνόταν, αφού η κοινωνική πίεση ήταν πολύ ισχυρότερη από κάθε νομική διάταξη.

Για να εξηγήσω λίγο τι εννοώ, θα αναφέρω ένα περιστατικό πολύ χαρακτηριστικό. Το 1993, η Αντιπολεμική Καμπάνια οργάνωσε μια δημόσια συζήτηση με τον τίτλο «Η Καταστροφή της Βοσνίας» για την επιθετική πολιτική της Κροατίας στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη και την αντίρρηση συνείδησης ως πρακτική αντίθε-

ση στην πολιτική του πολέμου. Λίγο μετά, ο Ντράγκο Κρπίνα, ένα από τα ισχυρότερα τότε μέλη του HDZ (ενός δεξιού κόμματος που κυβερνούσε τη δεκαετία του ’90, της Κροατικής Δημοκρατικής Ένωσης), είπε δημόσια σε αντιπολεμικό ακτιβιστή: «Εσείς κύριε θα έπρεπε να στρατολογηθείτε, να σταλείτε στο μέτωπο και να πυροβοληθείτε στο κεφάλι πισώπλατα!» Η απειλή αυτή συνοψίζει το κοινωνικό πλαίσιο στο οποίο συνέβαιναν όλ’ αυτά. Ένα υψηλά ιστάμενο κυβερνητικό στέλεχος περιέγραφε ανοιχτά ένα πρότυπο διαχείρισης των πολιτικών εχθρών, χωρίς να φοβάται να εκφραστεί δημόσια, πόσω μάλλον να ανησυχεί για τις νομικές συνέπειες.

Η πίεση ενάντια στους ανθρώπους που εμπλέκονταν σε δραστηριότητες αντιπολεμικές και αντιεθνικιστικές ήταν διαρκής. Αντιμετώπιζαν από δημόσιες απειλές μέχρι μυστικές παρακολουθήσεις, από επιθέσεις στα επίσημα μμε μέχρι «διακριτικές απειλές» μέσω των γειτόνων, της οικογένειας ή και ευθέως. Αυτή είναι η λειτουργία του Κράτους. Σε ακραίους καιρούς λαμβάνει ακραία μέτρα.

Όχι ακριβώς συμπέρασμα

Αυτές ήταν εν συντομία κάποιες προσωπικές μου μνήμες ορισμένων στιγμιοτύπων από τους αντιμιλιταριστικούς, αντιπολεμικούς και αντιεθνικιστικούς αγώνες του 1990, που δίνουν μια γενική ιδέα για τις πρωτοβουλίες και τις ομάδες της εποχής. Ανέφερα κυρίως εκείνες που αφορούσαν αναρχικούς. Το εύρος των εγχειρημάτων αυτών ήταν φυσικά πολύ μεγαλύτερο. Δεν ανέφερα για παράδειγμα τις φεμινιστικές και γυναικείες ομάδες που εργάζονταν με τις γυναίκες που είχαν βιαστεί ή είχαν γενικά θυματοποιηθεί στον πόλεμο – αυτό το κεφάλαιο της ιστορίας μένει να γραφτεί. Δεν ανέφερα κι άλλες σημαντικές όψεις του αγώνα, όπως τις πρώτες καταλήψεις σπιτιών που οργανώθηκαν στο Ζάγκρεμπ και το Σπλιτ το 1994, όσο ο πόλεμος ακόμη μαινόταν, ή την τεράστια diy πανκ υποκουλτούρα, αρκετά πολιτικοποιημένη εκείνη την εποχή, και ένα δίκτυο πάνω από 150 φανζίν μόνο στην Κροατία (σε ολόκληρη την πρώην Γιουγκοσλαβία ο αριθμός ήταν πολύ μεγαλύτερος), φανζίν που εκδίδονταν όλη τη δεκαετία του ’90. Επίσης η ZAP οργάνωσε μια σειρά δράσεων και διαμαρτυριών ενάντια στο ΝΑΤΟ στις αρχές του 2000, άμεση συνέπεια των δράσεων όλα τα προηγούμενα χρόνια. Για να αναφερθούν όλ’ αυτά θα χρειαζόταν πολύς χώρος και χρόνος. Η ιστορία της αντίστασης είναι μεγάλη.

Είπα όμως από την αρχή ότι στόχος μου δεν ήταν να γράψω ένα ιστορικό κείμενο. Έτσι, το κείμενο αυτό δεν μπορεί να καταλήξει σε κάποιο συμπέρασμα, αλλά σε ορισμένα ερωτήματα. Τι μάθαμε από όλ' αυτά τα χρόνια του πολέμου; Τι μας δίδαξε αυτή η εμπειρία; Και έχει άραγε τελειώσει;

Είναι δύσκολο να απαντήσουμε με σιγουριά. Τίποτε δεν έχει τελειώσει οριστικά, ο εθνικισμός είναι παντού, απλά είναι λίγο πιο σιωπηλός και θα δυναμώνει κάθε φορά που οι εξουσιαστές θα χρειάζονται έναν νέο περισπασμό, κάτι θεαματικό που να ανεβάζει την αδρεναλίνη των μαζών που αλλιώς θα εξεγείρονταν. Ο πόλεμος πάντα τους δίνει ένα θέμα συζήτησης… Τα τραύματα και οι φόβοι είναι ακόμη νωπά. Είκοσι χρόνια πέρασαν και για κάποιους ο πόλεμος δεν έχει ακόμη τελειώσει. Για άλλους (σίγουρα πάντως και για τους κυρίαρχους) ο πόλεμος είναι ιερός, τον θυμόμαστε με χαρά, ήταν οι «ένδοξες εποχές».

Αυτό είναι άλλωστε το έρεισμά τους για όλους τους εθνικιστές ανά τον κόσμο. Όλα τα κράτη, μικρά και μεγάλα, γιορτάζουν τις πολεμικές τους περιπέτειες, τις νίκες και τις ήττες τους, ως συμβάντα ιερά και όσια.

Δεν υπάρχει τίποτε το ιερό στον πόλεμο. Και τίποτα καλό. Ο πόλεμος είναι σκέτη δυστυχία και καταστροφή. Αυτό είναι το βασικό πράγμα που μάθαμε. *Ο πόλεμος είναι η υγεία του κράτους.* Η ρήση αυτή είναι πέρα για πέρα αληθής. Μας υπενθυμίζει ότι το μόνο κίνητρο για τον πόλεμο είναι η θέληση για περισσότερη εξουσία (και περισσότερο πλούτο) από εκείνους που ήδη την κατέχουν.

Μάθαμε επίσης πόσο σπουδαίο πράγμα είναι η αλληλεγγύη. Όποια και να είναι η κατάσταση, όποιες οι άμεσες και καταστροφικές της επιπτώσεις, μακροπρόθεσμα μόνον η αλληλεγγύη έχει σημασία.

Νίκος Νικολαΐδης

Ισπανία 1896-1939: αντιμιλιταρισμός και ελευθεριακό κίνημα

«Ματαιοδοξία, μιλιταρισμός, πόλεμος – αυτό είναι ο φασισμός.
Σύντριψέ τον ενώνοντας τη δύναμή σου με τη δύναμη των υπολοίπων»
αφίσα των CNT-FAI, 1936

Πώς να μιλήσεις για αντιμιλιταρισμό στο πλαίσιο ενός πολέμου ενάντια στον φασισμό; Πώς μπορούμε σήμερα να αντιληφθούμε το ακόλουθο περιστατικό που καταγράφεται στο βιβλίο του Abel Paz «Ταξίδι στο παρελθόν»;

> Ο νεαρός Abel Paz, έχοντας πάρει κατά τις πρώτες μέρες της επανάστασης ένα τουφέκι, αρνείται πεισματικά να το δώσει όταν του το ζητάνε για να φυλάξει σκοπιά με αυτό κάποιος άλλος σύντροφος. Τότε, ένας αναρχικός μεγαλύτερος σε ηλικία τον πλησιάζει και του λέει: «Άκου, μέχρι τώρα η ατομική ιδιοκτησία έχει γεννήσει πολλές αθλιότητες. Η ατομική ιδιοκτησία, για να διατηρηθεί, έχει πάντα ανάγκη από στρατιώτες. Αν είσαι τόσο δεμένος με ένα τουφέκι, εκτός του ότι εκφράζεις το ένστικτο της ιδιοκτησίας, κινδυνεύεις και να μετατραπείς σε στρατιώτη. Εμείς δεν αγωνιζόμαστε ούτε για την ατομική ιδιοκτησία, ούτε και για να υπάρχουν στρατιώτες». Και συνεχίζει ο Paz: «Ήμουν μπερδεμένος. Δεν ήξερα τι να πω. Κοίταξα το όπλο και μου φάνηκε αντιπαθητικό, σχεδόν μου προκάλεσε αηδία. Έδωσα το τουφέκι στον σύντροφο. Αυτός με κοίταξε σιωπηλός. Με κοίταξε τόσο βαθιά που ακόμα και σήμερα θυμάμαι τα σκούρα μάτια του καρφωμένα στα δικά μου».

Ενώ στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ η άρνηση στράτευσης και οι αντιρρησίες συνείδησης εμφανίστηκαν κυρίως ως αποτέλεσμα του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, στην Ισπανία ο αντιμιλιταρισμός παίζει καθοριστικό ρόλο ήδη από την εποχή των αποικιοκρατικών πολέμων της Ισπανίας για τον έλεγχο της Κούβας, των Φιλιππίνων και του Μαρόκου.

Η αφετηρία του αντιμιλιταρισμού στην Ισπανία

Το 1896 ξεκινά ο πόλεμος στην Κούβα. Στην εβδομαδιαία αναρχική εφημερίδα *El Corsario*, το σημαντικότερο αναρχικό έντυπο της Ισπανίας εκείνη την εποχή,

όπου αρθογραφούσαν οι γνωστότεροι αναρχικοί, όπως η Soledad Gustavo και ο Frederic Urales, γονείς της Federica Montseny, δημοσιεύεται αντιμιλιταριστικό μανιφέστο με τίτλο «Κάτω ο πόλεμος!»:

> «Ακούστε, μητέρες! Προλετάριες μητέρες, μητέρες των στρατευμένων παιδιών, των παιδιών των ανθρώπων που πληρώνουν το φόρο του αίματος, ακούστε, ακούστε τι σας λέμε! Σταθείτε μια στιγμή για να σκεφτείτε και ακούστε: Πού στέλνουν τα παιδιά σας; Στην Κούβα, σωστά; Και γιατί τα στέλνουν εκεί; Για να υπερασπιστούν την πατρίδα, σας λένε, σωστά; Και γιατί πάνε; Γιατί αυτό τους διατάζουν να κάνουν και είναι υποχρεωμένα να πάνε, σωστά; (…) Η αγάπη της πατρίδας που επικαλούνται εκείνοι που στέλνουν τα παιδιά σας στον πόλεμο είναι μια ανοησία. Καθεμία από εσάς γνωρίζει ότι αν εμείς δεν δουλέψουμε, η πατρίδα δεν πρόκειται να κάνει τίποτε για εμάς. Γνωρίζει ότι η πατρίδα προσφέρει τα πάντα μόνο στους πλούσιους που κλέβουν τον ιδρώτα μας. Ότι πολλές φορές αναγκαστήκαμε να αφήσουμε τη χώρα μας διότι, ακόμη και παλεύοντας σαν θηρία για την επιβίωση, δεν μπορούσαμε να τα βγάλουμε πέρα εδώ, και έτσι συχνά αναγκαστήκαμε να φύγουμε για την Αμερική "σε αναζήτηση καλύτερης τύχης". Σήμερα, ακόμη και οι άνθρωποι με τη λιγότερη μόρφωση έχουν φτάσει στο σημείο να αναρωτιούνται: "σε τι χρησιμεύει η πατρίδα σε εμάς που ζουμε από τη δουλειά μας;" Σε τίποτα, ή μάλλον χρησιμεύει ως μια λέξη που τη μεταχειρίζονται για να ανάβουν το αίμα των ανθρώπων χωρίς συνείδηση, να φουσκώνουν τα στήθη τους με πολεμοχαρή

Αποικιοκρατία, διεθνές εμπόριο και χρέος σε γελοιογραφία της εποχής του πολέμου στην Κούβα.

ενθουσιασμό και να τους εξαπολύουν σαν πεινασμένους λύκους ενάντια σε αδελφούς τους, οι οποίοι όχι μόνο δεν τους έχουν βλάψει, αλλά ούτε καν τους γνωρίζουν» (*El Corsario*, Νο 245, Λα Κορούνια, 22 Αυγ. 1896).

Λίγο αργότερα, η κυκλοφορία της εφημερίδας απαγορεύθηκε από τις αρχές εξαιτίας της καμπάνιας που οργάνωσε ενάντια στον πόλεμο στην Κούβα.

Το 1900, ο «πιο αγαπητός αναρχικός στην Ισπανία του 19ου αι.», ο Fermín Salvochea (1842-1907), δημοσίευσε μια φλογερή αντιμιλιταριστική μπροσούρα με τίτλο «Η προσφορά του αίματος» [«La contribución de la sangre»: ο βασιλιάς Juan της Καστίλλης (1406-1454) χρησιμοποίησε αυτό τον όρο για να περιγράψει την υποχρεωτική στράτευση που θεσπίστηκε κατά τη βασιλεία του]:

> Η υποχρεωτική στράτευση είναι ο πιο κραυγαλέος και μισητός από τους φόρους υποτέλειας που οι ηττημένοι οφείλουν να καταβάλλουν στους νικητές. Οι καταπιεσμένοι όχι μόνο υποχρεώνονται να προσφέρουν στους κατακτητές το προϊόν της εργασίας τους αλλά εξαναγκάζονται να υποστούν τον μέγιστο εξευτελισμό, να προσφέρουν στους αφέντες τους τα ίδια τους τα παιδιά, γεγονός που υπερβαίνει όχι απλά τα όρια της λογικής αλλά και εκείνα της πιο αδιανόητης φαντασίας (…) Διακεκριμένοι και σημαντικοί συγγραφείς έχουν ήδη πραγματευθεί την πανούκλα του μιλιταρισμού και εμείς, με την ταπεινή μας μελέτη υπέρ του αφοπλισμού (κείμενο στη *Revista Blanca*, 15 Μάη 1899), έχουμε επίσης τονίσει ότι η πηγή της δυστυχίας μας και ο ακρογωνιαίος λίθος πάνω στον οποίο στηρίζεται σήμερα το παλιό καπιταλιστικό οικοδόμημα δεν είναι η θρησκεία, όπως υποστηρίζει ο Γαμβέττας, αλλά ο μιλιταρισμός.

Το 1907 πραγματοποιείται στο Άμστερνταμ ένα διεθνές αναρχικό συνέδριο με τεράστια σημασία στην ιστορία του αναρχισμού, μιας και ως βασικό θέμα είχε τον αναρχισμό και την οργάνωση, σε μια εποχή όπου ο ατομικιστικός αναρχισμός είχε μεγάλη επιρροή.

Οι σύνεδροι είχαν την ευκαιρία να συμμετάσχουν σε άλλη μία διεθνή συνάντηση, ένα μεγάλο αντιμιλιταριστικό συνέδριο, το οποίο πραγματοποιήθηκε τις ίδιες μέρες και στην ίδια πόλη. Το αντιμιλιταριστικό συνέδριο είχε οργανωθεί με πρωτοβουλία του «πατέρα του ολλανδικού σοσιαλισμού» Ferdinand Domela Nieuwenhuis (1846-1919).

Ferdinand Domela Nieuwenhuis.

Ο Nieuwenhuis ήταν από τους παλιότερους και γνωστότερους ευρωπαίους αντιμιλιταριστές και υποστηρικτής του αναρχικού σοσιαλισμού. Ήδη το 1900, δύο χρόνια πριν την κυκλοφορία της μελέτης «Imperialism: A Study» του John A. Hobson, ο Nieuwenhuis είχε γράψει: «οι πόλεμοι σήμερα ξεκινούν για να διοχετευθούν τα προϊόντα που συσσωρεύονται. Οι πόλεμοί μας είναι αποτέλεσμα της οικονομικής ανισορροπίας».

Το αντιμιλιταριστικό συνέδριο υιοθέτησε πολλές από τις αναρχικές προτάσεις:

– Αγώνας ενάντια στους στρατιωτικούς θεσμούς.
– Δυνάμωμα της αντιμιλιταριστικής προπαγάνδας.
– Διεθνής συντονισμός.
– Δημιουργία ομάδων υποστήριξης της λιποταξίας των στρατιωτών.

Στο μεταξύ, στην Ισπανία, κατά τη διάρκεια του αποικιοκρατικού πολέμου στο Μαρόκο, έγιναν τρεις εργατικές εξεγέρσεις: το 1904, το 1905 και το 1909, με σημαντικότερη την εξέγερση του 1909 στη Βαρκελώνη, η οποία έμεινε γνωστή ως «η τραγική εβδομάδα».

Στις 26 Ιούλιου του 1909 η αναρχοσυνδικαλιστική ένωση *Solidaridad Obrera* (ο ιδρυτικός πυρήνας αυτού που ένα χρόνο αργότερα θα ονομαζόταν CNT) κήρυξε γενική απεργία ενάντα στον πόλεμο στο Μαρόκο. Η Βαρκελώνη γέμισε οδοφράγματα. Πυρπολήθηκαν πολλές εκκλησίες και μοναστήρια. Η καταστολή από το στρατό ήταν ιδιαίτερα βίαιη: σε μια βδομάδα, δηλ. μέχρι την 1η Αυγούστου 1909, έχασαν τη ζωή τους 106 άνθρωποι, 1.725 αγωνιστές στάλθηκαν σε στρατοδικεία και 17 καταδικάστηκαν σε θάνατο, πέντε εκ των οποίων εκτελέστηκαν (με πιο γνωστό τον αναρχικό παιδαγωγό Francisco Ferrer i Guardia).

Η CNT και ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος

Όταν ξέσπασε ο Πρώτος Παγκόσμιος Πόλεμος, η CNT είχε ήδη τεθεί στην παρανομία. Ωστόσο, οι εργατικές οργανώσεις της Βαρκελώνης, διατηρώντας την αντιμιλιταριστική τους παράδοση, κατήγγειλαν την προδοσία των ευρωπαίων σοσιαλιστών, οι οποίοι εγκατέλειψαν τον διεθνισμό και υποστήριξαν τις εθνικές τους κυβερνήσεις. Για τους ισπανούς αναρχικούς, η μόνη απάντηση στον πόλεμο ήταν η αναγέννηση της Πρώτης Διεθνούς. Ο Anselmo Lorenzo (1841-1914, η ιστορικότερη μορφή του ισπανικού αναρχισμού) διατύπωσε με σαφήνεια αυτή τη θέση σε ένα κείμενο που έγραψε λίγο πριν πεθάνει και δημοσιεύθηκε μετά θάνατον στην αναρχική εφημερίδα *Tierra y Libertad*, τον Γενάρη του 1915: «οι εργαζόμενοι εκείνοι οι οποίοι διατηρούν την παράδοση της Διεθνούς Ένωσης Εργαζομένων και του ιστορικού της προγράμματος, έχουν κάθε λόγο να διακατέχονται από ορθολογική αισιοδοξία, γιατί στην ουσία αποτελούν τη μονα-

δική ελπίδα σωτηρίας της ανθρώπινης κοινωνίας». Ο Anselmo Lorenzo έγραψε χαρακτηριστικά ότι η γερμανική σοσιαλδημοκρατία, η γαλλική CGT και τα αγγλικά Trade Unions «θυσίασαν τα ιδανικά τους στο βωμό των πατρίδων τους και απαρνήθηκαν τον ουσιώδη στο κοινωνικό ζήτημα διεθνισμό».

Ήδη τον Νοέμβρη του 1914 αναρχικές ομάδες, συνδικάτα και εργατικές ενώσεις από όλη την Ισπανία είχαν συντάξει ένα μανιφέστο ενάντια στον πόλεμο με το οποίο επιτίθονταν και στις δύο εμπόλεμες παρατάξεις υποστηρίζοντας ότι «μόνο η κοινωνική επανάσταση μπορεί να εγγυηθεί την ειρήνη» – απαραίτητη προϋπόθεση θεωρούσαν την επείγουσα συγκρότηση μιας νέας Διεθνούς.

Τον Φλεβάρη του 1915, το Συνδικαλιστικό Αθήναιο της βιομηχανικής πόλης Φερόλ στη Γαλικία πήρε την πρωτοβουλία ενός καλέσματος «προς όλες τις εργατικές οργανώσεις του κόσμου για τη διοργάνωση ενός διεθνούς συνεδρίου» ενάντια στον πόλεμο. Οι ισπανικές αρχές απαγόρευσαν τη διεξαγωγή του συνεδρίου και δήλωσαν ότι όλοι οι σύνεδροι από το εξωτερικό θα συλληφθούν. Το ισπανικό σοσιαλιστικό κόμμα, το οποίο υποστήριζε την Αντάντ, ξεκίνησε προπαγανδιστική εκστρατεία ενάντια στην πρωτοβουλία των αναρχοσυνδικαλιστών. Τελικά το συνέδριο πραγματοποιήθηκε μυστικά, στις 29 Απρίλη του 1915, με συμμετοχή αναρχοσυνδικαλιστών από την Πορτογαλία, τη Γαλλία και τη Βραζιλία, ορίζοντας ως «μέσο για τον τερματισμό του πολέμου την οργάνωση μιας διεθνούς επαναστατικής γενικής απεργίας». Προς αυτή την κατεύθυνση ξεκίνησε στην Ισπανία μια καμπάνια ενάντια στον πόλεμο, με συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις αλλά και την επαναβεβαίωση της αναγκαιότητας δημιουργίας μιας Εργατικής Διεθνούς.

Οι ισπανοί αναρχοσυνδικαλιστές υποδέχτηκαν με ενθουσιασμό τις αποφάσεις του συνεδρίου του Τσίμερβαλντ (Σεπτέμβριος 1915) και ξεκίνησαν επαφές με όλες τις εργατικές οργανώσεις της Ευρώπης που είχαν υιοθετήσει διεθνιστική στάση. Τον Ιούνιο του 1917 η εφημερίδα της CNT, η *Solidaridad Obrera*, έγραψε: «οι σύμμαχες καπιταλιστικές τάξεις επιθυμούν μια ειρήνη μέσω ενός στρατιωτικού θριάμβου. Εμείς, και όλοι οι εργάτες, επιθυμούμε να επιβάλουμε το τέλος του πολέμου μέσω προλεταριακών εξεγέρσεων στις εμπόλεμες χώρες» («Sobre la paz dos criterios»). Η Οκτωβριανή Επανάσταση, όπως ήταν φυσικό, αντιμετωπίστηκε ως εκπλήρωση των επαναστατικών προσδοκιών.

Ένας ακήρυχτος πόλεμος

Στα τέλη του καλοκαιριού του 1918 η CNT είχε μισό εκατομμύριο μέλη στην Καταλωνία και 250.000 μέλη στην υπόλοιπη Ισπανία, κυρίως στην Ανδαλουσία. Το 1919, ως απάντηση στον επαναστατικό αναβρασμό που είχε προκαλέσει στην Ισπανία η επανάσταση στη Ρωσία, ξεκίνησε η περίοδος του «πιστολερισμού», ενός ακήρυχτου πολέμου μεταξύ των μπράβων της εργοδοσίας και των

μελών της CNT. Μόνο στη Βαρκελώνη, πάνω από 400 συνδικαλιστές έχασαν τη ζωή τους μέσα σε τρία χρόνια.

Μέσα σε αυτό το αιματηρό περιβάλλον, στις 28 Απριλίου του 1921 πραγματοποιήθηκε στη Βαρκελώνη ολομέλεια της CNT κατά τη διάρκεια της οποίας και ύστερα από ανάλυση της κατάστασης αποφασίστηκε ότι η λαϊκή εξέγερση είχε αρχίσει να προδιαγράφεται ως μοναδική επιλογή. Για την επιτυχία όμως της εξέγερσης κρίθηκε αναγκαία η υποστήριξη από μεριάς των ρωσικών Σοβιέτ. Η CNT είχε ενταχθεί με ενθουσιασμό στην Τρίτη Διεθνή κι έτσι συμφωνήθηκε να αποσταλούν στη Ρωσία οι Andreu Nin, Hilarí Arlandis και Joaquin Maurín. Φτάνοντας στη Μόσχα συναντήθηκαν με τον Τρότσκι, ο οποίος τότε ήταν «Λαϊκός Επίτροπος για την Άμυνα». Στη συζήτηση που είχαν με τον Τρότσκι, εκείνος τους ρώτησε αν υπολόγιζαν στην υποστήριξη του στρατού σε περίπτωση εξέγερσης. Οι εκπρόσωποι της CNT απάντησαν έκπληκτοι ότι φυσικά και όχι. Ο Τρότσκι θεώρησε αδιανόητο να τους υποσχεθεί οπλισμό και η συνάντηση κατέληξε σε αποτυχία.

Στις 11 Ιουνίου του 1922, σε ολομέλεια που πραγματοποιήθηκε στη Σαραγόσα, αποφασίστηκε η CNT να αποχωρήσει από την 3η Διεθνή και να ενταχθεί στην αναρχοσυνδικαλιστική διεθνή (IWA-AIT) η οποία είχε αρχίσει να συγκροτείται με καθοριστικές πρωτοβολίες του Rudolph Rocker.

Στο ιδρυτικό συνέδριο της IWA-AIT, το 1922 στο Βερολίνο, υιοθετήθηκε ως θέση της αναρχοσυνδικαλιστικής διεθνούς το εξής:

> «Αγωνιζόμαστε ενάντια στους μιλιταρισμούς και θεωρούμε την αντιμιλιταριστική προπαγάνδα ως ένα από τα πιο σημαντικά καθήκοντα στον αγώνα ενάντια στο σημερινό σύστημα. Η πολιτική γραμμή που υιοθετούμε είναι η ατομική άρνηση στράτευσης και το οργανωμένο μποϋκοτάζ από τους εργαζόμενους της παραγωγής πολεμικού υλικού».

Ήδη το 1919, στην πόλη Έρφουρτ, στο συνέδριο των εργαζόμενων στην πολεμική βιομηχανία στη Γερμανία, ο Rudolph Rocker είχε εναντιωθεί ευθέως στην τάση στο εσωτερικό του εργατικού κινήματος η οποία ενδιαφερόταν αποκλειστικά για μισθολογικές διεκδικήσεις, προτάσσοντας τον αγώνα για την κοινωνική αλλαγή. Ο Rocker χρησιμοποίησε μια φράση που πέρασε στην ιστορία: «Ούτε ένας άνθρωπος, ούτε ένα όπλο για το κράτος».

Την ίδια περίοδο κυρίαρχη στη CNT ήταν η τάση που εκφραζόταν από τον γενικό της γραμματέα Salvador Seguí και υποστήριζε ως επαναστατικό δρόμο «τη δημιουργία μιας παράλληλης κοινωνίας». Ο ίδιος ο Segui ήταν αντίθετος προς την αύξηση των ένοπλων επιθέσεων, υπερασπιζομενος συγχρόνως την αναγκαιότητα της αυτοάμυνας. Ο Segui ήταν δεξιοτέχνης στη χρήση του περίστροφου. Είχε μάλιστα καταφέρει να αποκρούσει μόνος του δύο εναντίον του δολοφονι-

κές απόπειρες το 1920, προτού πέσει νεκρός από τις σφαίρες των μπράβων των βιομηχάνων το 1923.

Πέρα από τις διαφορές μεταξύ των αναρχοσυνδικαλιστών και των υποστηρικτών της άμεσης αναρχικής επανάστασης, ο ένοπλος αγώνας μεταξύ του 1918 και 1922 ήταν στην πραγματικότητα περισσότερο ένα ζήτημα αυτοάμυνας, ένοπλης απάντησης ή αντιποίνων παρά απόπειρα πραγματοποίησης μιας άμεσης αναρχικής επανάστασης. Ωστόσο, στα τέλη του 1922 η ομάδα Solidarios, με βασικό εκφραστή τον García Oliver, επιχείρησε να ενώσει όλες τις ένοπλες ομάδες που είχαν σχηματιστεί για να απαντήσουν στις επιθέσεις των μπράβων των βιομηχάνων και στην αστυνομική καταστολή. Το σκεπτικό τους ήταν πως ο ένοπλος αγώνας θα μπορούσε να αποτελέσει μια μέθοδο για την έναρξη μιας αναρχικής επανάστασης, μια άποψη που ήρθε σε αντίθεση με τους περισσότερους αναρχοσυνδικαλιστές οι οποίοι προτιμούσαν μια κυρίως συνδικαλιστική δράση. Επέκριναν μάλιστα την τακτική που προτάθηκε από τον Oliver ως «αναρχομπολσεβικισμό».

Στις 2 Ιανουαρίου 1923 η CNT Καταλωνίας πραγματοποίησε ένα περιφερειακό συνέδριο κατά τη διάρκεια του οποίου αποφασίστηκε τα συνδικάτα κάθε κλάδου της οικονομίας να ενοποιηθούν (με σκοπό να είναι έτοιμα να αναλάβουν την παραγωγή και τη διανομή), να δημιουργηθούν συνεταιρισμοί ανά κλάδο και, παράλληλα, κάθε συνδικάτο να αναλάβει τη δημιουργία ενός ελευθεριακού σχολείου.

Στις 23 Φεβρουαρίου εκπρόσωποι πολλών αναρχικών ομάδων συγγένειας συναντήθηκαν στη Βαρκελώνη με σκοπό να προωθήσουν την άποψή τους για άμεση αναρχική επανάσταση.

Στις 10 Μαρτίου ο Segui δολοφονήθηκε. Οι ομάδες συγγένειας θεώρησαν ότι είχε φθάσει η στιγμή της επίθεσης. Ο García Oliver συγκάλεσε μια συνάντηση εκπροσώπων των ομάδων συγγένειας και των σημαντικότερων συνδικαλιστικών ενώσεων της CNT. Η άποψη που υποστηρίχθηκε από την πλειοψηφία ήταν η συνέχιση της οικοδόμησης της παράλληλης κοινωνίας και όχι η επιδίωξη της άμεσης αναρχικής επανάστασης που υποστηρίχθηκε από ορισμένες ομάδες συγγένειας. Οι ομάδες συγγένειας αποδέχθηκαν την απόφαση.

Στις 23 Σεπτεμβρίου 1923 ο στρατηγός Miguel Primo de Rivera πραγματοποιεί στρατιωτικό πραξικόπημα. Η CNT τίθεται ξανά στην παρανομία, οι γνωστότεροι μαχητές των ομάδων δράσης φεύγουν στο εξωτερικό (με πρωτοβουλία κυρίως των εξόριστων ιδρύεται το 1927 η FAI). Το ελευθεριακό κίνημα επιβιώνει χάρις στα ελευθεριακά αθήναια και τα ρασιοναλιστικά σχολεία που είχαν ιδρυθεί από τη CNT.

Το 1930 η δικτατορία καταρρέει και ανακηρύσσεται η δημοκρατία. Παρά τα εφτά χρόνια της δικτατορίας, η CNT όχι μόνο δεν αποδυναμώθηκε, αλλά τους πρώτους μήνες της επιστροφής της στη νομιμότητα κατέγραφε 800.000 μέλη.

Η εξεγερτική τάση που εκφραζόταν από τον García Oliver έγινε πλέον κυρίαρχη στη CNT. Το 1931 η FAI υιοθετεί τη μέθοδο της «επαναστατικής γυμναστικής», δηλαδή της διαρκούς πρόκλησης εξεγέρσεων με σκοπό «την απόκτηση επαναστατικής εμπειρίας», ιδιαίτερα εν όψει της πανευρωπαϊκής ανόδου του φασισμού. Το 1932 τα συνδικάτα της CNT που διαφωνούσαν με τη γραμμή που ακολουθούσε η FAI άρχισαν να αποκαλούνται «συνδικάτα της αντιπολίτευσης» και μάλιστα συντονίζονταν μέσω της «Ελευθεριακής Συνδικαλιστικής Ομοσπονδίας». Αποστασιοποιούνται από τη CNT, χωρίς όμως να αποχωρήσουν επίσημα. Τον Αύγουστο του 1932 ο στρατηγός Sanjurjo επιχειρεί αποτυχημένο πραξικόπημα – η αποτυχία του σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στη γενική απεργία που κάλεσαν άμεσα η CNT και η UGT. Στα τρία χρόνια «επαναστατικής γυμναστικής» της CNT, με αλλεπάλληλες εξεγέρσεις σε διάφορες επαρχίες της Ισπανίας, προστίθεται η εξέγερση στις Αστούριες τον Οκτώβριο του 1934, στην οποία συμμετείχαν από κοινού η CNT και η UGT. Το 1935 υπάρχουν 30.000 φυλακισμένα μέλη της CNT. Παρά την καταστολή, η CNT έχει διατηρήσει τις δυνάμεις της, αποτέλεσμα τόσο της αίγλης που είχε αποκτήσει στην ισπανική εργατική τάξη λόγω της αποφασιστικότητας των μελών της αλλά και χάρις στην οικοδόμηση της παράλληλης κοινωνίας, του ελευθεριακού γαλαξία που είχε αποφασιστεί το 1923. Εκατοντάδες χιλιάδες νέα παιδιά είχαν μορφωθεί στα σχολεία της CNT και είχαν διαμορφωθεί πολιτικά και πολιτισμικά στα ελευθεριακά αθήναια. Το 1936, λίγο πριν το στρατιωτικό πραξικόπημα, ο αριθμός των εγγεγραμμένων στη CNT είχε εκτιναχθεί στα 1.580.000 μέλη.

Αντιμιλιταρισμός παράλληλα με την προετοιμασία μιας επανάστασης

Το 1932 με πρωτοβουλία του καθηγητή José Brocca ιδρύεται στην Ισπανία το «Τάγμα της Ελιάς», οργάνωση που συνδέεται με τη Διεθνή Αντιρρησιών Πολέμου (War-Resisters International, WRI).

Την ίδια χρονιά, η Ομοσπονδία Συνδικάτων της Αλμερίας (Ανδαλουσία) δημοσιοποιεί διακήρυξη με την οποία απαιτεί την κατάργηση της στρατιωτικής θητείας, την κατάργηση της πολεμικής βιομηχανίας και την ανεξαρτησία του Μαρόκου. Το 1935 τρεις νέοι Καταλανοί αναρχικοί παρουσιάζονται στις αρχές και αρνούνται δημόσια να υπηρετήσουν τη στρατιωτική θητεία. Μετά τη σύλληψή τους ξέσπασε μια έντονη αντιμιλιταριστική εκστρατεία, με αποτέλεσμα να αφεθούν ελεύθεροι μετά από τέσσερις ημέρες κράτησης, καθώς οι στρατιωτικές αρχές έκριναν την άρνησή τους να στρατευθούν ως «αποτέλεσμα παραφροσύνης». Μόλις απελευθερώθηκαν, παρουσίασαν δημόσια τους λόγους της άρνησης τους, με αποτέλεσμα να ακολούθησουν άμεσα το παράδειγμά τους άλλοι εκατό νέοι.

Τον Φλεβάρη του 1936 ιδρύεται η Ισπανική Ένωση Ενάντια στον Πόλεμο (Liga Hispánica contra la Guerra) ως ισπανικό τμήμα της Διεθνούς Αντιρρησι-

ών Πολέμου (WRI). Πρόεδρός της ορίζεται η αναρχική αγωνίστρια και γιατρός Amparo Poch, η οποία συμμετείχε επίσης στον ιδρυτικό πυρήνα των Mujeres Libres. Ο José Brocca ορίστηκε εκπρόσωπος της Ένωσης στο διεθνές συμβούλιο της WRI.

Παράλληλα με την προώθηση του αντιμιλιταριασμού, η CNT, στο πλαίσιο της εκρηκτικής πολιτικής κατάστασης στην Ισπανία και της ανόδου του φασισμού στην Ευρώπη, προωθούσε τη συγκρότηση της αυτοάμυνας.

Οι Επιτροπές Άμυνας ήταν η παράνομη οργάνωση αυτοάμυνας της CNT. Χρηματοδοτούνταν από τα συνδικάτα και η δράση τους υπόκειτο στις αποφάσεις τους. Δεν ήταν μια οργάνωση της FAI. Μόνο στη Βαρκελώνη, στις παραμονές της έναρξης του εμφυλίου πολέμου, οι Επιτροπές Άμυνας είχαν 20.000 μέλη.

Τον Οκτώβριο του 1934 (κατά τη διάρκεια συνεδρίασης της Εθνικής Επιτροπής των Επιτροπών Άμυνας) εγκαταλείφθηκε η παλιά τακτική των ομάδων δράσης, προκρίνοντας μια σοβαρή και μεθοδική επαναστατική προετοιμασία: «Δεν υπάρχει επανάσταση χωρίς προετοιμασία. Θα πρέπει να εγκαταλειφθεί η εμμονή του αυτοσχεδιασμού. Αυτό το σφάλμα, η τυφλή εμπιστοσύνη στο δημιουργικό ένστικτο των μαζών, μας έχει κοστίσει ακριβά. Δεν θα επιτύχουμε ποτέ μέσω απλά του αυθορμητισμού την απόκτηση των μέσων που μας είναι απαραίτητα για την καταπολέμηση μιας κρατικής πολεμικής μηχανής η οποία έχει εμπειρία, ισχυρά όπλα και μεγαλύτερες επιθετικές και αμυντικές ικανότητες».

Τον Ιανουάριο του 1935 οι αναρχικές ομάδες Indomables, Nervio, Nosotros, Tierra Libre και Germen, κατά τη διάρκεια της ολομέλειας της Ομοσπονδίας Αναρχικών Ομάδων της Βαρκελώνης, ιδρύουν την Τοπική Επιτροπή Επαναστατικής Προετοιμασίας (Comité Local de Preparación Revolucionaria - CLPR). Αντιμέτωπη με μια πραγματικά ζοφερή ιστορική πραγματικότητα, την άνοδο του φασισμού στην Ιταλία, του ναζισμού στη Γερμανία, του σταλινισμού στην Σοβιετική Ένωση, την οικονομική ύφεση και τη μαζική και μόνιμη ανεργία στις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρώπη, η CLPR αντιτείνει την ελπίδα του επαναστατικού προλεταριάτου: «Απέναντι στην καθολική χρεοκοπία των ιδεών, των κομμάτων και των συστήματων, παραμένει όρθιο μόνο το επαναστατικό προλεταριάτο, με το πρόγραμμα της αλληλεγγύης και της αναδιοργάνωσης της βάσης της εργασίας και της οικονομικής και κοινωνικής πραγματικότητας». Η CLPR επέκρινε την παλιά τακτική της «επαναστατικής γυμναστικής», η οποία είχε ήδη εγκαταλειφθεί τον Οκτώβρη του 1934, αντλώντας συμπεράσματα από τις αυτοσχέδιες εξεγέρσεις του Γενάρη του 1932, και του Γενάρη και Δεκέμβρη του 1933: «Δεν επιτρέπεται να αντιλαμβανόμαστε την κοινωνική επανάσταση ως ένα πραξικόπημα ιακωβίνικου στυλ. Θα είναι συνέπεια και αποτέλεσμα ενός αναπόφευκτου εμφυλίου πολέμου, τη διάρκεια του οποίου είναι αδύνατο να προβλέψουμε».

Τον Απρίλη του 1936 η επιθεώρηση *Más Lejos* θέτει δύο ερωτήματα σε σχέση με το μέλλον του ελευθεριακού κινήματος: το πρώτο αφορούσε την αποχή

ή όχι στις εκλογές και το δεύτερο το ζήτημα της κατάληψης της εξουσίας: «Θα μπορούσαν οι αναρχικοί, κάτω από δεδομένες συνθήκες και ξεπερνώντας όλους τους ενδοιασμούς, να καταλάβουν με οποιονδήποτε τρόπο την εξουσία, ως μέσο για την επιτάχυνση της επίτευξης της Αναρχίας;». Σχεδόν όλες οι απαντήσεις ήταν αρνητικές.

Τον Μάιο του 1936 η CNT πραγματοποιεί ένα μεγάλης σημασίας συνέδριο κατά τη διάρκεια του οποίου επανεντάσσονται στη συνομοσπονδία τα συνδικάτα της αντιπολίτευσης. Το συνέδριο της Σαραγόσα ήταν ίσως το πιο σημαντικό στην ιστορία του επαναστατικού εργατικού κινήματος.

Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου συντάχθηκε η «Συνομοσπονδιακή Θεώρηση του Ελευθεριακού Κομμουνισμού»:

> «Είναι ολοκληρωτικά απαρχαιωμένη η παλιά αντίληψη σύμφωνα με την οποία η επανάσταση δεν είναι παρά η βίαιη στιγμή της καταστροφής του καπιταλιστικού συστήματος. Στην πραγματικότητα πρόκειται για την υλοποίηση μιας κατάστασης πραγμάτων που έχει ήδη λάβει σάρκα και οστά στη συλλογική συνείδηση (...)
>
> Γι᾽ αυτό, με λίγα λόγια, θεωρούμε ότι η επανάσταση ορίζεται:
>
> – Ως η ψυχική κατάσταση απέναντι σε μια τάξη πραγμάτων που έρχεται σε σύγκρουση με τις ελπίδες και τις αναγκαιότητες του ατόμου.
>
> – Ως κοινωνική πράξη, όταν υλοποιείται μέσα σε συλλογικότητες μια δράση που έρχεται σε σύγκρουση με τους θεσμούς του καπιταλιστικού συστήματος.
>
> – Ως οργανωμένη πράξη, όταν βιώνεται η αναγκαιότητα της συγκρότησης μιας δύναμης ικανής για την εξασφάλιση της υλικής της υπόστασης.
>
> Θα πρέπει επίσης να επισημάνουμε τους εξής παράγοντες:
>
> α) την κατάρρευση της ηθικής εκείνης που αποτέλεσε τη βάση του καπιταλιστικού συστήματος,
>
> β) τη χρεοκοπία του στον οικονομικό τομέα,
>
> γ) την αποτυχία της πολιτικής του έκφρασης, τόσο υπό τη μορφή του "δημοκρατικού καθεστώτος" όσο και στη νέα μορφή του, τον κρατικό καπιταλισμό, δηλαδή τον εξουσιαστικό κομμουνισμό.
>
> Η συνισταμένη αυτών των παραγόντων σε μια συγκεκριμένη χρονική στιγμή θα προκαλέσει την έναρξη της βίαιης περιόδου που θα οδηγήσει στην πραγματικά δημιουργική εποχή της επανάστασης».

Σε ό,τι αφορά τον αντιμιλιταρισμό, αποφασίστηκε η έναρξη καμπάνιας για την αμνηστία των αρνητών στράτευσης και την εμπέδωση στη νεολαία της αποστροφής προς τον πόλεμο και της άρνησης να ενταχθούν στο στρατό. Επίσης, η δημιουργία αντιμιλιταριστικών επιτροπών σε συντονισμό με την ΑΙΤ, με το γενικό σύνθημα: «Απέναντι στον πόλεμο, γενική απεργία».

Στη «Συνομοσπονδιακή Θεώρηση του Ελευθεριακού Κομμουνισμού» αναφέρεται:

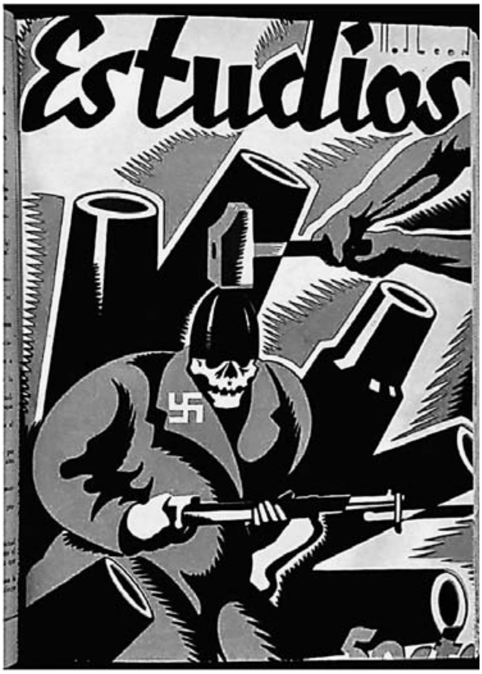
> «Για όσο καιρό η κοινωνική επανάσταση δεν θα έχει θριαμβεύσει στον πλανήτη, θα ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα για την υπεράσπιση του νέου συστήματος, τόσο από μια ξένη καπιταλιστική επέμβαση, όπως προαναφέραμε, όσο και για να αποτραπεί η αντεπανάσταση μέσα στη χώρα. Όμως ένας μόνιμος ξεχωριστός στρατός αποτελεί τον μεγαλύτερο κίνδυνο για την επανάσταση, γιατί κάτω από την επιρροή του μπορεί να προκύψει η δικτατορία που θα της δώσει το θανάσιμο χτύπημα».

Όπως είδαμε, το συνέδριο της CNT εναντιώθηκε στη δημιουργία ενός μόνιμου στρατού μετά την έκρηξη της επανάστασης. Υπήρχε όμως μια τάση που υποστήριζε ότι η δημιουργία ενός επαναστατικού στρατού ήταν απαραίτητη για την έναρξη της επανάστασης. Έτσι, στην ολομέλεια των Αναρχικών Ομάδων της Βαρκελώνης που πραγματοποιήθηκε λίγο αργότερα, τον Ιούνιο του 1936, ο García Oliver υποστήριξε ότι η οργάνωση των ομάδων αυτοάμυνας, οι οποίες συντονίζονταν από τις Επιτροπές Άμυνας των γειτονιών της Βαρκελώνης, ήταν το μοντέλο που έπρεπε να αναπτυχθεί σε όλη την Ισπανία. Η δομή και ο συντονισμός τους έπρεπε να επεκταθούν σε περιφερειακό και εθνικό επίπεδο, με στόχο οι Επιτροπές Άμυνας «να μετασχηματισθούν σε έναν επαναστατικό στρατό του προλεταριάτου». Πρότεινε αυτός ο στρατός να αποτελείται από αντάρτικες μονάδες εκατό ανδρών. Οι εκπρόσωποι των περισσότερων αναρχικών ομάδων εναντιώθηκαν στις απόψεις του García Oliver, λέγοντας ότι ήταν προτιμότερος ο αυθορμητισμός των εργαζομένων με τα προβλήματά του, παρά ένας πειθαρχημένος επαναστατικός στρατός. Οι αντιμιλιταριστικές πεποιθήσεις των ομάδων συγγένειας προκάλεσαν μια σχεδόν ομόφωνη απόρριψη των προτάσεων του García Oliver, παρά την τεράστια αίγλη που ο Oliver και η ομάδα Nosotros είχαν αποκτήσει τα τελευταία χρόνια.

Το «προλεταριάτο στα όπλα» συντρίβει το στρατιωτικό πραξικόπημα

Στις 19 Ιούλη του 1936, μετά το στρατιωτικό πραξικόπημα, σε πολλές επαρχίες της Ισπανίας ξεσπά η κοινωνική επανάσταση. Ειδικότερα στη Βαρκελώνη οι Επιτροπές Άμυνας της CNT, μετά την απόκρουση των πραξικοπηματιών και την κατάληψη των στρατώνων, μετασχηματίζονται σε κάθε γειτονιά σε επαναστατικές επιτροπές. Οργανώνουν τα νοσοκομεία, δημιουργούν λαϊκές τραπεζαρίες, επιτάσσουν οχήματα και αποθήκες τροφίμων, αποκαθιστούν τα μέσα συγκοινωνίας υπό εργατικό έλεγχο, καταλαμβάνουν δημόσια κτήρια και συγκροτούν επιτροπές συντονισμού. Παράλληλα, τα συνδικάτα της CNT κολεκτιβοποιούν τμήματα της οικονομίας.

Η προλεταριακή αξιοπρέπεια και ο αντιμιλιταρισμός χαρακτηρίζουν τα ελευθεριακά έντυπα μέσα. Η αφίσσα των CNT-FAI-AIT τονίζει: «ενάντια στον τραμπούκικο μιλιταρισμό, η ακατανίκητη δύναμη του Προλεταριάτου».

Οι πραξικοπηματίες από την άλλη μεριά έχουν υπό τον έλεγχό τους περίπου τον μισό ισπανικό στρατό (60.000 άντρες) και τη διαβόητη Αφρικανική Στρατιά, περίπου 35.000 άντρες, υπό τη διοίκηση του στρατηγού Φράνκο. Η Αφρικανική Στρατιά ήταν το πιο έμπειρο τμήμα του στρατού, είχε διαπράξει θηριωδίες στον αποικιοκρατικό πόλεμο στο Μαρόκο και είχε χρησιμοποιηθεί για τη συντριβή της εξέγερσης στις Αστούριες, τον Οκτώβρη του 1934.

Στις περιοχές όπου το πραξικόπημα ηττήθηκε από τους εργάτες, ο στρατός είχε πρακτικά διαλυθεί. Οι εργατικές πολιτοφυλακές (που συγκροτήθηκαν αρχικά από τις Επιτροπές Άμυνας της CNT) είχαν τον απόλυτο έλεγχο. Ο συνολικός αριθμός των πολιτοφυλάκων έφτασε τις 100.000. Πάνω από τους μισούς ήταν μέλη της CNT, το σοσιαλιστικό συνδικάτο UGT είχε 30.000 πολιτοφύλακες, το Κομμουνιστικό Κόμμα 10.000 και το POUM 5.000. Πιστοί στην κυβέρνηση παρέμειναν 12.000 «guardias de asalto», 200 αξιωματικοί και μερικές χιλιάδες στρατιώτες του υπό διάλυση ισπανικού στρατού.

Στη Βαρκελώνη, παρόλο που το ελευθεριακό κίνημα είχε τον απόλυτο έλεγχο της Καταλωνίας, η CNT, πιστή στην απόφαση για «άρνηση κατάληψης της εξουσίας» πρωτοστάτησε στις 21 Ιουλίου 1936 στη δημιουργία της «Κεντρικής Επιτροπής Αντιφασιστικών Πολιτοφυλακών» (Comité Central de Milicias

Antifascistas), όπου εκπροσωπούνταν αναλογικά οι διάφορες πολιτικές τάσεις. Στις 24 Ιούλη ξεκινούν για τη Σαραγόσα οι δύο πρώτες αναρχικές πολιτοφυλακές, η φάλαγγα Ντουρρούτι και η φάλαγγα Ortiz. Εκείνη τη στιγμή η κυρίαρχη αίσθηση ήταν πως η ολοκληρωτική ήττα των πραξικοπηματιών «ήταν ζήτημα μερικών εβδομάδων».

Η στρατιωτικοποίηση, πρώτο βήμα της αντεπανάστασης

Τα δεδομένα άλλαξαν όταν η ναζιστική Γερμανία κατάφερε να μεταφέρει με αεροπλάνα και πλοία την Αφρικανική Στρατιά από το Μαρόκο στην Ισπανία. Οι φασίστες αποδεικνύονται περισσότερο διεθνιστές… Ή, καλύτερα, τα διεθνή συμφέροντα των καπιταλιστών επιτάσσουν την ανοχή απέναντι στους φασίστες: η κυβέρνηση του Λαϊκού Μετώπου στη Γαλλία ανακοινώνει στις 27 Ιούλη ότι δεν θα ενισχύσει στρατιωτικά την ισπανική κυβέρνηση. Μαζί με την αγγλική κυβέρνηση εκπονούν μια διεθνή συμφωνία «ουδετερότητας», η οποία καταστρατηγείται χωρίς ούτε καν προσχήματα από τη ναζιστική Γερμανία και τη φασιστική Ιταλία. Η Γερμανία έστειλε άμεσα μια επίλεκτη μονάδα της Luftwaffe και η Ιταλία 100.000 «εθελοντές». Κατά τη διάρκεια του πολέμου, η Γερμανία διέθεσε επιπλέον στις δυνάμεις του Φράνκο 600 αεροπλάνα και 200 τεθωρακισμένα ενώ η Ιταλία 660 αεροπλάνα, 150 τεθωρακισμένα, 800 πυροβόλα, 10.000 πολυβόλα και 240.000 τουφέκια. Για να αντιληφθούμε τη διαφορά δυναμικού, αρκεί να αναφερθεί ότι τη στιγμή του πραξικοπήματος ο ισπανικός στρατός διέθετε 18 τεθωρακισμένα, 10 εκ των οποίων είχαν πέσει στα χέρια των δημοκρατικών. Οι δυνάμεις του Φράνκο είχαν επίσης τη στήριξη του δικτάτορα Σαλαζάρ της Πορτογαλίας, ο οποίος εξασφάλιζε τη διοχέτευση των φασιστικών ενισχύσεων από τα πορτογαλικά λιμάνια.

Απέναντι στην ενεργό υποστήριξη των φασιστικών καθεστώτων προς τους πραξικοπηματίες και την ουδετερότητα των δημοκρατικών κυβερνήσεων, η αναγκαιότητα της υποστήριξης των δημοκρατικών από τη Σοβιετική Ένωση παρουσιαζόταν ως μονόδρομος. Η πολιτική όμως του Στάλιν εκείνη την περίοδο ήταν η προώθηση της τακτικής των «λαϊκών μετώπων», προσδοκώντας μια συμμαχία με την καπιταλιστική Δύση ενάντια στη ναζιστική Γερμανία και τη φασιστική Ιταλία. Επομένως, προϋπόθεση για την παροχή βοήθειας ήταν η παλινόρθωση του κράτους και η κατάργηση των επαναστατικών κατακτήσεων.

Στις 3 Σεπτέμβρη του 1936 το Κομμουνιστικό Κόμμα μπαίνει στην κυβέρνηση του Largo Caballero. Την 1η Οκτώβρη ανακοινώνεται η διάλυση της Κεντρικής Επιτροπής Αντιφασιστικών Πολιτοφυλακών και ανασυγκροτείται η τοπική κυβέρνηση της Καταλωνίας, με συμμετοχή των CNT-FAI. Στις 24 Οκτώβρη η κεντρική κυβέρνηση ανακοινώνει τη στρατιωτικοποίηση των πολιτοφυλακών. Στις 4 Νοέμβρη ανακοινώνεται η συμμετοχή 4 αναρχικών υπουργών στην κε-

Το Κομμουνιστικό Κόμμα, «για την υπεράσπιση της δημοκρατικής τάξης», απαιτεί: «σεβασμό της ιδιοκτησίας των μικρών εμπόρων και βιομηχάνων» και άμεση στρατιωτικοποίηση με υποχρεωτική θητεία.

ντρική κυβέρνηση. Ο Ντουρρούτι, με ραδιοφωνικό του μήνυμα από το μέτωπο της Αραγωνίας, αντιτίθεται στη στρατιωτικοποίηση των πολιτοφυλακών και απειλεί ότι οι πολιτοφύλακες «θα κατέβουν στη Βαρκελώνη για να σταματήσουν την αντεπανάσταση». Αντιθέτως, η φάλαγγα Ντουρρούτι μετακινείται στη Μαδρίτη για να αποτρέψει την κατάληψη της πόλης από τους φασίστες. Ο Ντουρρούτι πεθαίνει στις 20 Νοέμβρη. Στα τέλη Δεκέμβρη του 1936 ολοκληρώνεται η στρατιωτικοποίηση των πολιτοφυλακών. Είναι η στιγμή όπου η «Πράβδα» ανακοινώνει ότι στην Ισπανία «έχει ξεκινήσει η εκκαθάριση των αναρχοσυνδικαλιστών και των τροτσκιστών».

Ο Στάλιν αποστέλλει σταδιακά στην ισπανική κυβέρνηση περίπου 700 αεροπλάνα και 350 τεθωρακισμένα, αλλά με πικρά ανταλλάγματα. Όλα τα αποθέματα χρυσού της Τράπεζας της Ισπανίας μεταφέρονται στη Μόσχα, το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ισπανίας πρακτικά αναλαμβάνει τον έλεγχο της κυβέρνησης και εκατοντάδες πράκτορες της NKVD μεταφέρονται στην Ισπανία για να εκκαθαρίσουν τους «ανεξέλεγκτους».

Το επαναστατικό όραμα έχει πλέον πεθάνει, ο πόλεμος ενάντια στον Φράνκο είναι ένας πόλεμος μεταξύ δύο συμβατικών στρατών και μάλιστα με ολοένα και πιο δυσμενείς όρους για τους δημοκρατικούς. Ο Χίτλερ επιπλέον χρησιμο-

ποεί τον πόλεμο στην Ισπανία για να δοκιμάσει το νέο του οπλοστάσιο και τις νέες τακτικές, όπως τους αεροπορικούς βομβαρδισμούς άμαχου πληθυσμού, με εμβληματική στιγμή τον βομβαρδισμό της βασκικής πόλης Γκερνίκα, τον Απρίλιο του 1937.

Στις 3 Μάη του 1937, στη Βαρκελώνη, η αστυνομία, υπό τον έλεγχο του Κομμουνιστικού Κόμματος, επιχειρεί να καταλάβει το κτήριο της Τηλεφωνικής το οποίο εξακολουθούσε να βρίσκεται υπό τον έλεγχο της CNT. Ξεσπά ένας «εμφύλιος μέσα στον εμφύλιο», 500 άνθρωποι σκοτώνονται μέσα σε μια βδομάδα – ουσιαστικά το επίσημο τέλος της ελευθεριακής επανάστασης στην Καταλωνία.

Τον Αύγουστο του 1937, κατά τη διάρκεια της μάχης του Μπελτσίτε, τα τεθωρακισμένα που είχαν σταλεί στην Ισπανία από τον Στάλιν επιτίθενται στο τελευταίο προπύργιο της ελευθεριακής επανάστασης, την Αραγωνία, και υπό τη διοίκηση του κομμουνιστή Enrique Líster διαλύουν τις αγροτικές κολεκτίβες και το Συμβούλιο της Αραγωνίας, ένα επαναστατικό συμβούλιο αντίστοιχο της Κεντρικής Επιτροπής Αντιφασιστικών Πολιτοφυλακών, ο μόνος επαναστατικός σχηματισμός που είχε απομείνει στην Ισπανία. Στις 20 Σεπτέμβρη 1937, στη Βαρκελώνη, η ελεγχόμενη από το Κομμουνιστικό Κόμμα αστυνομία επιτίθεται με τεθωρακισμένα στο κτήριο του Συνδικάτου Επισιτισμού της CNT, έδρα των Επιτροπών Άμυνας της πόλης, οι οποίες τίθενται σε παρανομία.

Η συντριβή της επανάστασης έχει ως άμεση συνέπεια την κατάρρευση του μετώπου της Αραγωνίας, το 1938. Παρ᾽ όλα αυτά, και μέχρι το τέλος του πολέμου, το ένα τρίτο των στρατιωτών του στρατού των δημοκρατικών είναι μέλη της CNT, πολεμώντας με απελπισία σε έναν χαμένο πόλεμο ενάντια στον διεθνή φασισμό.

Η ουδετερότητα των εργατικών τάξεων της Ευρώπης απέναντι στο σφαγείο της Ισπανίας ανταμείφθηκε με το ακόμα μεγαλύτερο σφαγείο του Δεύτερου Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος ξέσπασε λίγο μετά τη νίκη του Φράνκο.

Ειρηνιστές στη δίνη του πολέμου

Η Ελευθεριακή Νεολαία είχε προγραμματίσει για τις 18 Ιουλίου 1936 (την ημέρα δηλαδή που έγινε γνωστό το στρατιωτικό πραξικόπημα του στρατηγού Sanjurjo στο Μαρόκο), μια «μεγαλειώδη διεθνή συνάντηση ενάντια στον πόλεμο» στη Βαρκελώνη. Οι ομιλητές ήταν: η γιατρός Amparo Poch, ως πρόεδρος του ισπανικού τμήματος της Διεθνούς Αντιρρησιών Πολέμου, ο Fidel Miró (Ελευθεριακή Νεολαία), ο Max Muller (αναρχοσυνδικαλιστική νεολαία Σουηδίας), ο καθηγητής José Brocca ως μέλος του διεθνούς συμβουλίου της Διεθνούς Αντιρρησιών Πολέμου, ο γιατρός Félix Martí Ibáñez της οργάνωσης «Πρακτικοί Ιδεαλιστές», ο Manuel Pérez ως εκπρόσωπος των αναρχικών ομάδων της Βαρκελώνης, ο Agustín Souchy (Διεθνής Αντιμιλιταριστική Επιτροπή) και η Federica Montseny

ως εκπρόσωπος της CNT. Η συνάντηση «ενάντια στον πόλεμο» δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Οι υποψήφιοι ακροατές, αντίθετα, συγκεντρώθηκαν στα συνδικάτα, στα ελευθεριακά αθήναια και όπου αλλού είχαν δημιουργηθεί Επιτροπές Άμυνας, περιμένοντας την αντίδραση του ισπανικού στρατού στο *pronunciamiento*.

Λίγες μέρες μετά, ο José Brocca έστειλε επιστολή στο συμβούλιο της Διεθνούς Αντιρρησιών Πολέμου με την οποία εξηγούσε ότι η μόνη λύση που απέμενε στον ισπανικό λαό απέναντι στο φασιστικό πραξικόπημα ήταν να πάρει τα όπλα: «Ο λαός δεν είχε άλλη λύση από το να αντιμετωπίσει τη βία με βία (…) Βρέθηκα στη Βαρκελώνη για να συμμετάσχω σε μια μαζική εκδήλωση που είχαμε οργανώσει ενάντια στον πόλεμο, εκδήλωση η οποία δεν μπόρεσε να πραγματοποιηθεί γιατί εκδηλώθηκε το στρατιωτικο-φασιστικό πραξικόπημα για το οποίο σας είχα προϊδεάσει. Στη Βαρκελώνη έζησα μέρες ενός πικρού αγώνα. Όμως απο την πρώτη στιγμή και χωρίς καμία επιφύλαξη τέθηκα στην υπηρεσία της ελευθερίας, χωρίς να απαρνούμαι τις αρχές μου της απόλυτης εναντίωσης στον πόλεμο…».

Απέναντι στα γεγονότα της Ισπανίας, ο ίδιος ο γραμματέας της Διεθνούς Αντιρρησιών Πολέμου (WRI), ο Fenner Brockway, αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τη θέση του καθώς πίστευε πως ο μοναδικός δρόμος ήταν η ολόψυχη υποστήριξη των δημοκρατικών με όλες της τις συνέπειες, περιλαμβανόμενης της προσφυγής στα όπλα: «Με μεγάλη μου θλίψη αισθάνομαι πως πρέπει να αποσυνδεθώ από την WRI (…) η στενή μου σχέση με το κίνημά μας κάνει ιδαίτερα δύσκολη αυτή μου την απόφαση, νομίζω όμως πως είναι ο μόνος τίμιος δρόμος που μου απομένει. Εξακολουθώ να είναι πασιφιστής στην ιδιοσυγκρασία και τη φιλοσοφία μου (…) αλλά βρίσκομαι αντιμέτωπος με αυτό το δεδομένο: αν σήμερα βρισκόμουν στην Ισπανία, θα αγωνιζόμουν μαζί με τους εργάτες ενάντια στους φασίστες. Ξέρω ότι είναι σωστό να ζητάμε από τους εργάτες του κόσμου να σταματήσουν να παράγουν τα όπλα που με τόση ευκολία τα φασιστικά καθεστώτα αποστέλλουν στους εχθρούς των εργατών. Εκτιμώ τη στάση εκείνων των πασιφιστών στην Ισπανία, οι οποίοι, παρόλο που τάσσονται στο πλευ-

ρό των εργατών, πιστεύουν ότι για να είναι συνεπείς με τις ιδέες τους μπορούν μόνο να συνεισφέρουν στο δημιουργικό κοινωνικό έργο (…) πιστεύω όμως ότι όποιος επιθυμεί το θρίαμβο των εργατών, οφείλει να κάνει ό,τι είναι αναγκαίο ώστε αυτή η νίκη να καταστεί εφικτή» (*The War Resister*, χειμώνας 1936). Με το ίδιο σκεπτικό, ο αμερικάνος σοσιαλιστής Norman Thomas, ηγετικό στέλεχος της WRI και ιδρυτής μαζί με τους Alexander Berkman και Emma Goldman της «No Conscription League» κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, πήρε την πρωτοβουλία για τη δημιουργία του εθελοντικού σώματος «Eugene Debs» των Διεθνών Ταξιαρχιών. Ο πόλεμος ενάντια στον Φράνκο σήμαινε για τον Thomas «την ενίσχυση της ελπίδας ο κόσμος να αποφύγει την καταστροφή ενός ακόμα παγκοσμίου πολέμου» (*Socialist Call*, 1937).

Η Amparo Poch γράφει στην εφημερίδα της FAI, την *Tierra y Libertad*: «Η συνείδησή μας αποστρέφεται ολοκληρωτικά τον πόλεμο, η καρδιά μας δεν μπορεί σε καμία περίπτωση να αποδεχθεί τη βία ως επιλογή (...) Αξιότιμοι άρχοντες του πολέμου που πήρατε τα όπλα ενάντια στις λαϊκές ελευθερίες, καρδιές από πέτρα που έχετε ορκιστεί να εξοντώσετε τη φλόγα που γέννησαν η αγωνία, οι πικρίες και τα μέχρι θανάτου βασανιστήρια που επιβάλλετε στην Ισπανία, ήρθε η ώρα για τις συνέπειες. Όταν πολεμάς στο όνομα της ελευθερίας, δεν είναι εύκολο να πέσεις. Όταν ένα βαθύ ιδανικό κινεί τα χέρια σου, δεν είναι εύκολο αυτά να κουραστούν. Ένας κλοιός από φλογισμένες καρδιές, οι οποίες πολεμούν για να υπερασπιστούν την ίδια τους την ύπαρξη, θα σας φράξει το δρόμο».

Σε ένα άλλο κείμενό της, στην αναρχική επιθεώρηση *Tiempos Nuevos*, με τίτλο «Απέναντι στον στρατιωτικό χαιρετισμό», η Amparo Poch είχε γράψει το 1935, δηλαδή λίγο πριν ξεκινήσει ο πόλεμος: «Τι πρέπει να κάνουμε, γυναίκες, απέναντι σε αυτό τον νέο εφιάλτη; Ως πότε θα μένετε ανεξήγητα και ασυγχώρητα παθητικές; Πού είσαστε; Δεν είναι οι θρήνοι που μας λείπουν, αλλά τα βήματα εμπρός. Να φέρουμε το φως και να συντρίψουμε όλα όσα το μίσος επιδιώκει να γεννήσει. Μην μαθαίνετε τον στρατιωτικό χαιρετισμό, γυναίκες. Πρέπει να βιαστούμε, να βιαστούμε για να τελειώνουμε με όλα αυτά. Μην σηκώνετε το κεφάλι προς το πανί με τα εθνικά σύμβολα, κατεβάστε το βλέμμα, αλλά μόνο για να δείτε την ανθρωπότητα, που στον αγώνα της για εξέλιξη υφίσταται βασανιστήρια από τους ψυχρούς διευθυντές της. Μην ακούτε τους εθνικούς ύμνους και τις πομπώδεις λέξεις αυτών που σας μιλούν για τα κάλπικα πατριωτικά καθήκοντα, ακούστε αυτή την άλλη φωνή, τη γλυκιά και βαθιά φωνή που έρχεται από την καρδιά και διδάσκει την αγάπη για όλες τις υπάρξεις και για όλα τα πράγματα».

Όταν η Federica Montseny έγινε υπουργός υγείας, όρισε την Amparo Poch ως υπεύθυνη κοινωνικής πρόνοιας. Από αυτήν της τη θέση η Poch προώθησε τη δημιουργία των «κέντρων απελευθέρωσης από την πορνεία» (liberatorios de prostitución), όπου στις εκδιδόμενες παρέχονταν ιατρική περίθαλψη, ψυχολογική υποστήριξη και επαγγελματική κατάρτιση ώστε να καταφέρουν να λυ-

τρωθούν από την πορνεία. (Ήδη από τις πρώτες μέρες του πολέμου οι Mujeres Libres είχαν δημιουργήσει μια σχολή για νοσοκόμες, ένα νοσοκομείο κι ένα μαιευτήριο στην Τεράσα, λίγο αργότερα ίδρυσαν στη Βαρκελώνη το «Ινστιτούτο Μητρότητας και Παιδικής Φροντίδας *Λουίζ Μισέλ*» και το μαιευτήριο «Casa de Maternidad» κ.ά.)

Το φθινόπωρο του 1937 η Amparo Poch ορίστηκε υπεύθυνη της Casal de la Dona Treballadora, του εκπαιδευτικού κέντρου για γυναίκες που είχαν φτιάξει οι Mujeres Libres στη Βαρκελώνη. Η αφίσα της Casal de la Dona Treballadora έγραφε: «Συντρόφισσα! Θέλεις να βοηθήσεις να κερδίσουμε τον πόλεμο; Θέλεις να αποκτήσεις τα εφόδια για τον αντιφασιστικό αγώνα; (…) Γράψου στην Casal de la Dona Treballadora».

Την ίδια χρονιά, η Amparo Poch μαζί με τον José Brocca πραγματοποίησαν επίσης μια εκστρατεία στο τμήμα της Ισπανίας που ελεγχόταν από τους δημοκρατικούς για την κατάργηση των ορφανοτροφείων, τα οποία «έμοιαζαν θλιβερά με φυλακές» και την αντικατάστασή τους από οικογενειακές εστίες ορφανών σε ομάδες που δεν θα υπερβαίναν τα 25 παιδιά. Η Amparo Poch και ο José Brocca χρησιμοποιήσαν τα διεθνή τμήματα και τα μέλη της Διεθνούς Αντιρρησιών Πολέμων για να φτιάξουν καταφύγια για ορφανά στο εξωτερικό, όπως η «Casa Vasca» στη Βρετανία, ενώ το 1937 οργάνωσαν τη μεταφορά 500 ορφανών στο Μεξικό.

Συμπεράσματα

Σε τι μπορεί να μας χρησιμεύσει σήμερα αυτή η μακρά ιστορική αναδρομή; Στο περιβάλλον της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, όπου στον εκφασισμό των κοινωνιών και τη φασιστικοποιήση των κυβερνήσεων προστίθεται η αύξηση των περιφερειακών συγκρούσεων; Όπου την αραβική άνοιξη διαδέχθηκαν οι πολεμικές συρράξεις σε αραβικές χώρες και η εκατόμβη των μεταναστών στη Μεσόγειο; Όπου το ελληνικό κράτος διεξάγει πόλεμο ενάντια στους φτωχούς και η ελληνική κοινωνία στρατιωτικοποιείται μέσω των στρατοπέδων συγκέντρωσης μεταναστών;

Η μελέτη της ιστορίας μπορεί, αν μη τι αλλο, να αποτρέψει την εξάπλωση της σύγχυσης. Της σύγχυσης που στο παρελθόν επέτρεψε σε ευρωπαίους ριζοσπάστες διανοούμενους και στο «ειρηνιστικό» κόμμα των γερμανών Πράσινων να υποστηρίξουν «για ανθρωπιστικούς λόγους» τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Κόσοβο, το Αφγανιστάν και το Ιράκ, και σήμερα επιτρέπει στον Ομπάμα να παρουσιάζεται ως περιστέρι της ειρήνης ενάντια στους λεγόμενους τζιχαντιστές. Της σύγχυσης που έχει ως αποτέλεσμα οι θέσεις της ελληνικής αριστεράς να μοιάζουν επικίνδυνα με εκείνες της πατριωτικής και φασιστικής δεξιάς, παλαιότερα σχετικά με τον πόλεμο στη Γιουγκοσλαβία και πρό-

σφατα σχετικά με τους ισραηλινούς βομβαρδισμούς στη Γάζα και τον πόλεμο στην ανατολική Ουκρανία.

Η μελέτη της ιστορίας μπορεί επίσης να αποτρέψει την εξάπλωση της απόγνωσης και της αδυναμίας. Η εξουσία μπορεί να φαντάζει πανίσχυρη, κυρίως όμως γιατί μας διδάσκει την αδυναμία. Δεν είμαστε υποχρεωμένοι να επιλέξουμε μεταξύ της Χαμάς και της «κυβέρνησης διαρκούς πολέμου» του Ισραήλ, δεν είμαστε υποχρεωμένοι να επιλέξουμε μεταξύ του «αντιφασίστα» Πούτιν και της κυβέρνησης συνασπισμού νεοφιλελεύθερων και νεοναζί του Κιέβου. Δεν είμαστε υποχρεωμένοι να επιλέξουμε, αλλά δεν επιτρέπεται και να μένουμε παθητικοί θεατές.

Μπορεί σήμερα «το τέλος των πολέμων μέσω προλεταριακών εξεγέρσεων στις εμπόλεμες χώρες» να φαντάζει οδυνηρά ανέφικτο, αυτό όμως δεν κάνει λιγότερο αδιανόητη την παθητικότητα ή την υποστήριξη της μίας ή της άλλης εκδοχής του ολοκληρωτισμού.

Η ιστορία του αντιμιλιταρισμού στο ελευθεριακό κίνημα της Ισπανίας μάς κληροδοτεί ορισμένα πολύτιμα διδάγματα:

- Ο αγώνας ενάντια στον μιλιταρισμό είναι ένα από τα πιο σημαντικά καθήκοντα του κινήματος.
- Ο μιλιταρισμός διαπερνά το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Δεν υπάρχει «επαναστατικός μιλιταρισμός», παρά μόνο επαναστατικός αγώνας ενάντια σε κάθε εκδοχή του μιλιταρισμού.
- Η επίκληση στον πατριωτισμό δεν φράζει αλλά ανοίγει το δρόμο στον εθνικισμό και την ανάδυση των φασιστών ως εγγυητών της τάξης.
- Πίσω από τον κρατικό αντιφασισμό κρύβονται οι εχθροί της ελευθερίας.
- Η στρατιωτικοποίηση του κινήματος δεν είναι προϋπόθεση για την επιτυχία του αλλά εγγύηση για την καταστροφή του.
- Μόνη απάντηση στον καθημερινό πόλεμο που διεξάγει παντού το κόμμα του θανάτου και στους περιφερειακούς πολέμους στους οποίους καταφεύγει για να διαχειριστεί την κρίση, είναι η οργάνωση, τοπική και διεθνής, πέρα από σύνορα και αναβολές.

Ίσως η διοργάνωση μιας διεθνούς αντιμιλιταριστικής συνάντησης να είναι και πάλι επιτακτικά επίκαιρη. Ως πότε θα μένουμε ανεξήγητα και ασυγχώρητα παθητικοί;

Βιβλιογραφία

AAMOC, «La tradición del antimilitarismo en España», άρθρο στο αντιμιλιταριστικό περιοδικό *La elefanta sabia*, 2006.

Manel Aisa, *L'Efervescencia social de los años 20, Barcelona 1917-1923*, εκδ. Ateneu Enciclopèdic Popular de Barcelona, Βαρκελώνη, 1999.

Xabier Agirre Aranburu, «Los Insumisos del 36: El Movimiento Antimilitarista y la Guerra Civil Española» (1996), δημοσιεύθηκε στο *En Legítima Desobediencia: Tres décadas de objeción, insumisión y antimilitarismo*, εκδ. Movimiento de Objeción de Conciencia y Traficantes de Sueños, Μαδρίτη, 2002.

Bert Altena, *«No man and no penny»: F. Domela Nieuwenhuis and World War I*, Βιέννη, 2014 (κείμενο υπό διαμόρφωση).

«El Congreso Confederal de Zaragoza, 1936», εκδ. Zero, Μαδρίτη, 1978.

Grupo Anarquista «La Mecha», *Antimilitarismo, una visión anarquista*, Μαδρίτη, 2010.

Agustín Guillamón, *Los comités de defensa de la CNT en Barcelona, la situación revolucionaria de julio de 1936 y la Agrupación de Los Amigos de Durruti*, Ateneu Cooperatiu La Base, 2014.

«Historia del movimiento obrero – La CNT ante la guerra y la revolución (1914-1919)». *Revista Internacional* 129, 2007.

Luis P. Martín, *La difusión del pacifismo en España (1896-1936), libros y folletos en torno a la cuestión de la paz (1896-1936)*, χ.χ.

Fernanda Romeu Alfaro, «Memoria en Sombra: Los pacifistas en la Guerra Civil Española», *El Viejo Topo* 287, Μαδρίτη, 2011.

José Miguel Santacreu Soler, «Los españoles que discrepaban sobre la guerra: la otra cara del 98», *Anales de Historia Contemporánea* 14, 1998.

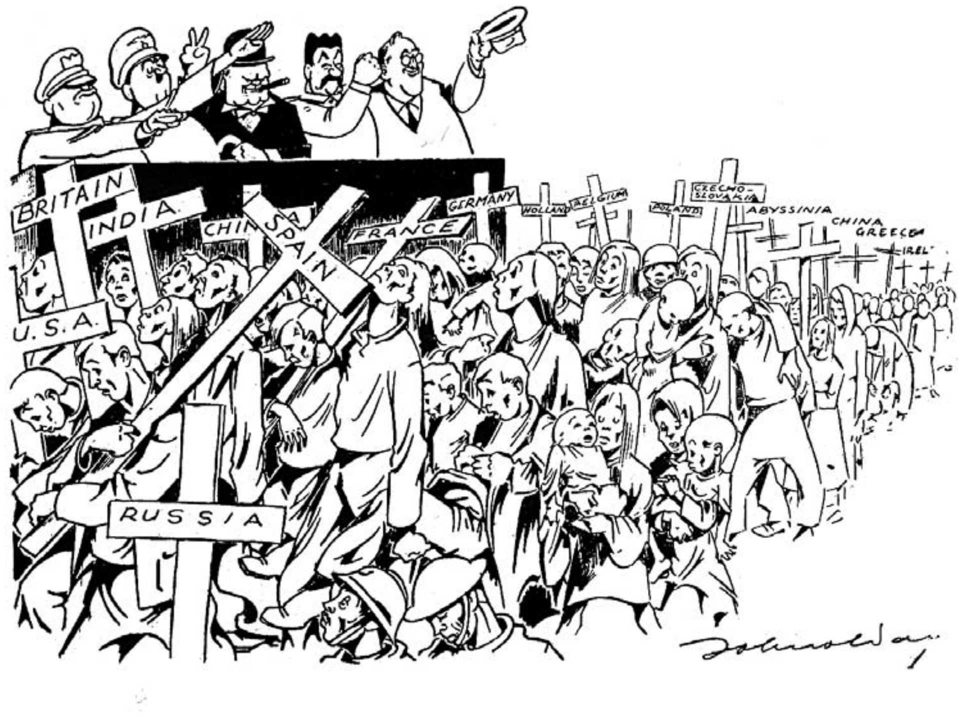
Fermín Salvochea, *La contribución de sangre*, 1900.

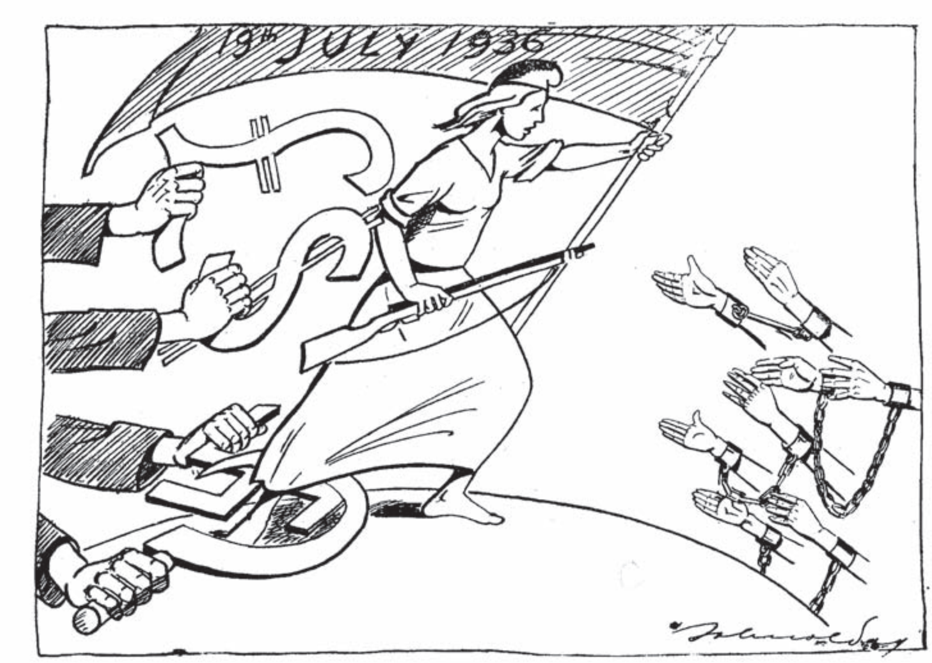
Marie Louise Berneri - John Olday

Παρελαύνοντας προς τον θάνατο

Στις αρχές του 2ου Παγκοσμίου Πολέμου η αναρχική αγωνίστρια Marie Louise Berneri (κόρη του Camillo Berneri που δολοφονήθηκε από τους σταλινικούς το 1937) και ο σπαρτακιστής καλλιτέχνης John Olday δημιούργησαν μια σειρά από σκίτσα συνοδευόμενα από κείμενα (κυρίως αποσπάσματα από τον Τύπο) που αναδείκνυαν όψεις του σφαγείου του πολέμου οι οποίες επιμελώς αποκρύπτονταν κάτω από το μεγαλείο του «αντιφασισμού» Δύσης και Σοβιετικής Ένωσης.

Τα σκίτσα δημοσιεύτηκαν το 1943 στο Λονδίνο υπό τον γενικό τίτλο «The March to Death». Αναδημοσιεύουμε ορισμένα καθώς και τα κειμένα που τα συνόδευαν, για τη διάσωση της μνήμης του γνήσιου αντιφασισμού, ο οποίος δεν μπορεί παρά να είναι και αντικαπιταλιστικός, αντιμιλιταριστικός και αντιαποικιοκρατικός.

Η ΙΣΠΑΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΑΠΕΤΥΧΕ

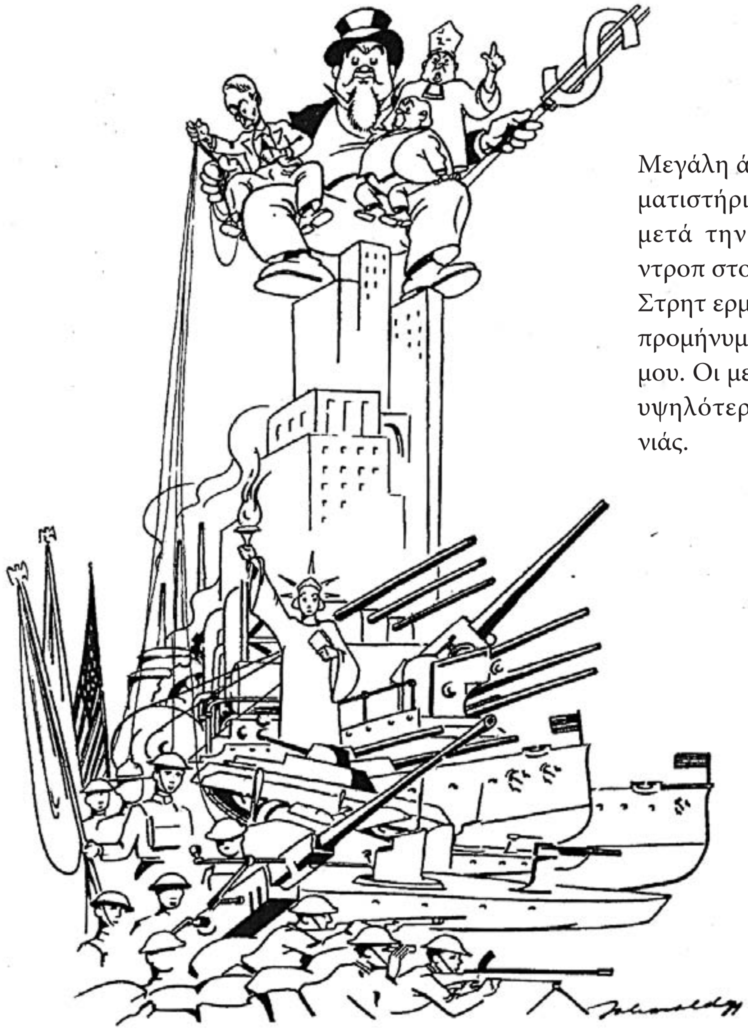

[κράτος, μιλιταρισμός, εκκλησία: τα 3 κεφάλια του καπιταλισμού]

ΜΗΝ ΤΟΝ ΣΚΟΤΩΝΕΙΣ, ΓΙΑ ΟΝΟΜΑ ΤΟΥ ΘΕΟΥ,
παρακαλούν ο Τύπος, οι πολιτικοί και οι πιστοί

Η αγγλική εργατική τάξη παρακολουθεί απαθής την φιλοφασιστική πολιτική της συντηρητικής μας κυβέρνησης απέναντι στα γεγονότα στην Ισπανία. Οι γάλλοι εργάτες υπερηφανεύονται για την τυφλή τους πίστη στο Λαϊκό Μέτωπο που κυβερνά τη χώρα προς όφελος των 200 οικογενειών οι οποίες θα προτιμούσαν την επαναφορά της μοναρχίας τόσο στην Ισπανία όσο και στη Γαλλία παρά να διακινδυνεύσουν τις μετοχές και τα μερίσματά τους στην Ισπανία. Όσο για τη Ρωσία, ο κύριος Λιτβίνοφ ήταν περισσότερο από αποκαλυπτικός όταν είπε στη Γενεύη ότι προτιμήσαμε «να θυσιάσουμε την Ισπανία» παρά να ρισκάρουμε τη φιλία μας με την ημι-φεουδαρχική Αγγλία και την πλουτοκρατική Γαλλία.

Max Sartin, *Spain and the World*, Δεκέμβριος 1937

Μεγάλη άνοδος χθες στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης, μετά την ομιλία του Ρίμπεντροπ στο Ντάντσιχ. Η Γουώλ Στρητ ερμηνεύει την ομιλία ως προμήνυμα ενός μακρού πολέμου. Οι μετοχές ανέβηκαν στα υψηλότερα επίπεδα της χρονιάς.

Daily Sketch,
26 Οκτώβρη 1939

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΔΟΛΑΡΙΟΥ

ΤΙΠΟΤΕ ΔΕΝ ΛΕΙΠΕΙ ΑΠΟ ΤΟ ΜΩΡΟ ΤΩΝ ΝΑΖΙ

Το επιχείρημα ότι η Βρετανία επιθυμούσε τον πόλεμο παραγνωρίζει τη βοήθεια που προσέφεραν οι κυβερνήσεις του Λόρδου Baldwin και του κ. MacDonald στο καθεστώς των ναζί στα πρώτα του βήματα.

The London Times,
26 Οκτώβρη 1939

Από τον Σεπτέμβρη του 1938 έως τον Φλεβάρη του 1939 η Γερμανία εισήγαγε 39.000 τόνους χάλυβα από τη Βρετανία, ενώ η συνηθισμένη ποσότητα ήταν 5.000 τόνοι. Τους πρώτους μήνες του 1939 η Βρετανία εξήγαγε στη Γερμανία 5.136 τόνους χαλκού και ορείχαλκου καθώς και 1.156 τόνους αλουμινίου. Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, όλο αυτό το μέταλλο θα μας επιστραφεί σύντομα!

Oliver Brown,
Η υποκρισία και ο παραλογισμός του πολέμου

ΕΣΕΝΑ ΑΥΤΟ ΔΕΝ ΠΡΟΚΕΙΤΑΙ
ΝΑ ΣΟΥ ΣΥΜΒΕΙ!

Με δεδομένο ότι η Ιαπωνία χρειάζεται να ανοίξουν νέες αγορές σε ένα περιβάλλον ειρήνης και ευστάθειας, ποιος από εμάς θα έριχνε τον πρώτο λίθο ή θα έλεγε ότι η Ιαπωνία δεν είχε το δικαίωμα να επιβάλει την τάξη στην Μαντζουρία, υπερασπιζόμενη τον εαυτό της από τον κινέζικο εθνικισμό; Αν καταγγείλουμε την πολιτική της Ιαπωνίας θα είναι σαν να καταγγέλουμε τη δική μας πολιτική στην Ινδία και στην Αίγυπτο.

L.S. Amery, υπουργός ινδικών υποθέσεων, 1933

Μια πιθανή νίκη της Ιαπωνίας θα σήμαινε το ξερίζωμα των ευρωπαϊκών και των αμερικανικών συμφερόντων στην Άπω Ανατολή. Η νίκη της Κίνας, υποβοηθούμενη από τις μεγάλες δημοκρατίες μας, θα τους εξασφάλιζε έναν αιώνα επωφελούς εμπορίου.

Γουίνστον Τσώρτσιλ,
New York Herald Tribune, 14/8/1939

Ποτέ δεν έχει υπάρξει ένα έθνος τόσο ευγενές όσο το δικό μας, τόσο τέλειο στη δημόσια και ιδιωτική του ακεραιότητα, με τόσο εξαπλωμένο το ιδανικό της προόδου... Μερικές φορές λέγεται ότι η αρχαία Ελλάδα μας ξεπερνά. Μην ξεχνάτε ποτέ ότι στη μέγιστη ακμή της υπέροχης Αθήνας υπήρχαν 19 σκλάβοι για κάθε έναν πολίτη με δικαίωμα ψήφου. Δεν είναι αυτή η δημοκρατία στην οποία αποσκοπούμε, ποτέ όμως δεν έχει υπάρξει κάποιο μεγάλο έθνος που να μην βασίζεται στο γεγονός ότι κάποιο τμήμα του πληθυσμού του ζούσε στην πραγματικότητα σε συνθήκες δουλείας.

William Barkley,
Daily Express, 17 Μάρτη 1942

Αν υπάρχει θεός τότε η επιθυμία του σίγουρα είναι να με δει να βάφω το μεγαλύτερο μέρος της αφρικανικής ηπείρου με τα χρώματα της βρετανικής σημαίας. Σκοπός μου είναι η διακυβέρνηση του κόσμου από την πιο εκλεπτυσμένη του φυλή, [τη βρετανική].

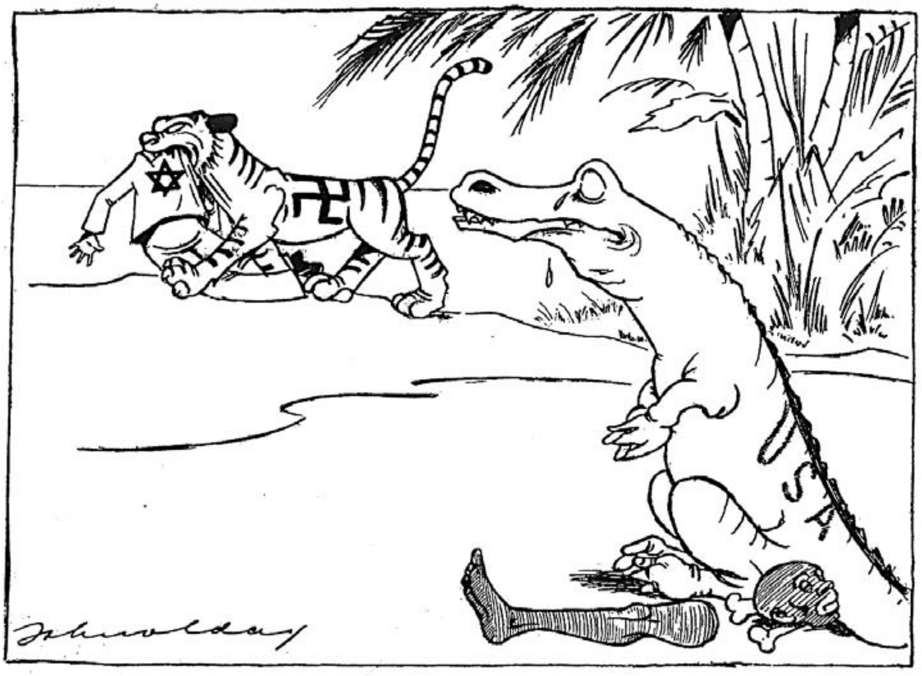
(από τη διαθήκη
του Cecil Rhodes)

Τον πόλεμο που διεξάγεται τώρα θα τον διαδεχθεί ένας εμπορικός πόλεμος.

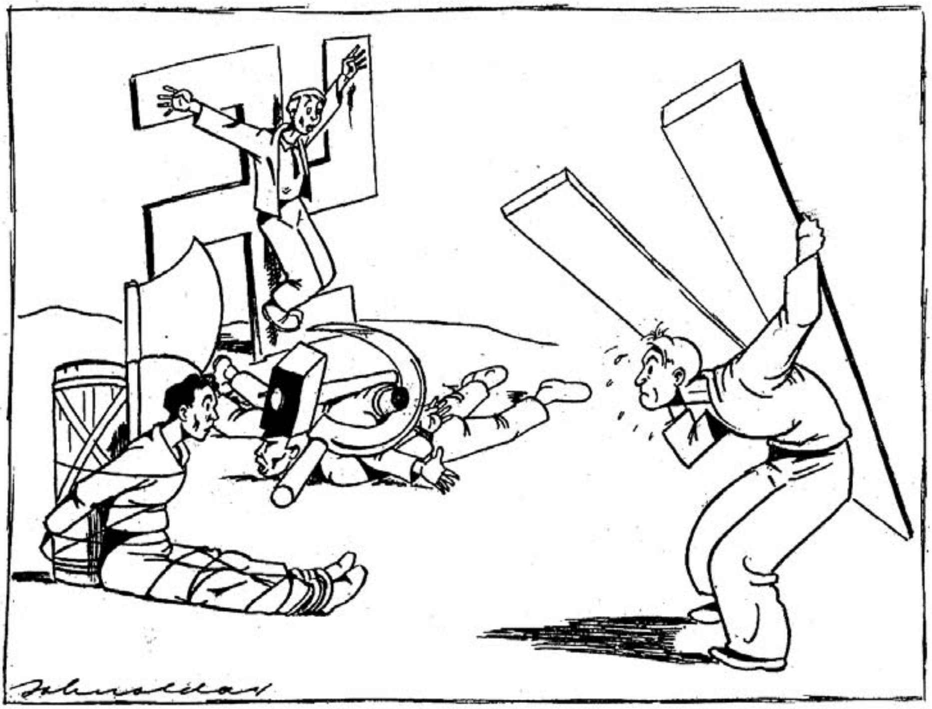
Shepard Morgan Chase,
διευθυντής της Εθνικής Τράπεζας,
Νέα Υόρκη, 3/1/1941

ΡΩΣΟΣ ΕΡΓΑΤΗΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΒΡΕΤΑΝΟ ΕΡΓΑΤΗ
«ΔΕΝ ΒΛΕΠΕΙΣ ΤΙ ΧΑΝΕΙΣ ΣΥΝΤΡΟΦΕ…»

ΕΥΤΥΧΩΣ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΙΜΑΙ ΦΟΝΙΑΣ ΣΑΝ ΑΥΤΟΝ!

ΟΥΤΕ ΑΥΤΟ ΘΑ ΜΑΣ ΒΟΗΘΗΣΕΙ (Το «V» ήταν το σήμα της νίκης των συμμάχων)

ΤΟ ΨΕΜΑ ΕΧΕΙ ΠΟΛΛΕΣ ΓΛΩΣΣΕΣ

ΕΝΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΠΟΙΟ ΑΞΙΖΕΙ ΝΑ ΠΕΘΑΝΟΥΜΕ

Ξυπόλητο Τάγμα

Για την ανάδειξη της σύγκρουσης με τους στρατοκράτες! όχι για την αποφυγή της...

[ΣτΣ: Το κείμενο που ακολουθεί γράφτηκε από το «Ξυπόλητο Τάγμα» για τις *Σημειώσεις της Στέπας* πριν από την κυβερνητική εναλλαγή. Κάτι η εισβολή της αστυνομίας στο σπίτι του ολικού αρνητή στράτευσης Θ. Νεδελκόπουλου στις 29 Απρίλη 2015, κάτι τα πρόσφατα εξοπλιστικά προγράμματα, κάτι το χουντογλέντι της 25ης Μαρτίου 2015, κάτι το άρθρο στους *Financial Times* πριν την «κρίσιμη διαπραγμάτευση» της 20ής Φλεβάρη με τίτλο «Παραμονή της Ελλάδας στο Ευρώ: Αξία... ανεκτίμητη!» όπου αναφέρεται χαρακτηριστική ότι «η γεωπολιτική, πολύ περισσότερο από την οικονομία, είναι το κύριο ζήτημα (...) Η Ελλάδα είναι υπεύθυνη για την εξασφάλιση ενός μεγάλου και ασταθούς τμήματος των εξωτερικών συνόρων της Ε.Ε. Κι αυτός ο ρόλος θα γίνει ακόμη σημαντικότερος, με τις συγκρούσεις που μαίνονται στην βόρεια Αφρική και την Μέση Ανατολή. (...) Η στρατηγική σημασία της χώρας ως πυλώνα της Ευρώπης έχει αυξηθεί κι ας έχει συρρικνωθεί η οικονομία της κατά το ένα τέταρτο»... Όλα τα παραπάνω υποδεικνύουν ότι το κείμενο διατηρεί την επικαιρότητά του.]

Θα περίμενε κανείς πως το κράτος δεν θα ασχολούνταν με την επιλογή μιας μειοψηφίας. Πως δεν θα ξεδίπλωνε μια γκάμα κατασταλτικών μέσων για τους ανθρώπους εκείνους που αποτελούν μειοψηφία ακόμα και στον ίδιο τους τον πολιτικό χώρο. Η πραγματικότητα, όμως, είναι αδυσώπητη: διοικητικά πρόστιμα, αυτόφωρα, μεταγωγές, επαναλαμβανόμενες διώξεις και δικαστήρια είναι κάποια από τα όπλα του κράτους ενάντια σε μια πολιτική κίνηση που καταφέρνει να παράγει όλες κι όλες μερικές δηλώσεις ολικής άρνησης στράτευσης το χρόνο.

Τι είναι αυτό που αντιλαμβάνονται οι εχθροί μας, αλλά διαφεύγει από τον πολιτικό μας χώρο; Σε τι συνίσταται η αναβαθμισμένη αντιμετώπιση των ολικών αρνητών στράτευσης από το κράτος; Τολμούμε να πούμε πως, το απέναντι στρατόπεδο έχει πολύ μεγαλύτερη συναίσθηση της σημασίας που φέρει η ολική άρνηση στράτευσης, από ό,τι ο ίδιος ο αναρχικός, αυτόνομος, αντιεξουσιαστικός χώρος. Και για αυτό παίρνει τα μέτρα του.

Όσο εύκολα, τα εγχώρια κινήματα, έχουν καταδείξει την αστυνομία ως στυλοβάτη της κρατικής υπόστασης, τόσο δύσκολα αναγνωρίζουν τη μήτρα της

αστυνομίας –το στρατό δηλαδή– ως θεμελιωτή της ταξικής κυριαρχίας των αφεντικών και ταυτόχρονο εγγυητή της καπιταλιστικής λειτουργίας. Η θέρμη που χαρακτηρίζει όσους/ες συγκρούονται με την αστυνομία, μετατρέπεται σε ψύχος όταν πρόκειται για το στρατό, ή σε στρίψιμο διά του τρελόχαρτου όταν πρόκειται για τη θητεία. Η έλλειψη άμεσης βιωματικής καταστολής των κινημάτων από το στρατό, τον έχει βγάλει σχεδόν από το κάδρο των αντιστάσεων και τον έχει καταστήσει σχεδόν αόρατο για τα υποκείμενα του κοινωνικού και ταξικού ανταγωνισμού. Υπάρχουν βέβαια και αυτοί/ές, κυρίως στο χώρο της αριστεράς, που βλέπουν το στρατό ως απαραίτητο στοιχείο της δικιάς τους μελλοντικής κρατικής κόκκινης υπόστασης. Και άλλοι/ες, κυρίως στον αντιεξουσιαστικό χώρο, ως μέσο για την απόκτηση χρήσιμων στρατιωτικών γνώσεων για τη μεγάλη μέρα της επανάστασης ή για την ένοπλη σύγκρουση με το κράτος. Εργατικά συνδικάτα βγάζουν πύρινους λόγους όταν ανακοινώνονται κλεισίματα βιομηχανιών όπλων, καταγγέλλοντας πολλές φορές το ξεπούλημα της εθνικής τεχνογνωσίας πολέμου, ενώ οργανώσεις που θέλουν να θεωρούνται επαναστατικές ελπίζουν σε μια προοδευτική κυβέρνηση που θα μοιράσει καλύτερα την πίτα μεταξύ υπουργείου Άμυνας και Παιδείας.

Όταν, δε, γίνεται λόγος για τη στρατιωτική θητεία, όλος ο τσακωμός περιστρέφεται γύρω από το ηλικιακό όριο κατάταξης και το μήκος της θητείας, ενώ δεν είναι λίγες οι φορές που οι τοπικές κοινωνίες αντέδρασαν στο κλείσιμο ενός στρατοπέδου, μιας και για αυτές η εξέλιξη αυτή σηματοδοτεί το στέρεμα οικονομικών απολαβών. Υψηλή αξία απολαμβάνει ο σταθερός και μόνιμος μισθός του ένστολου, πράγμα που εκτοξεύει τις βάσεις των στρατιωτικών και αστυνομικών σχολών.

Όλα αυτά συμβαίνουν σε μια χώρα που χρησιμοποιείται αδιάλειπτα το μέτρο της στρατιωτικής επίταξης ως μέσο αντιμετώπισης απεργιών και που ο στρατός έχει βγει επίσημα στους δρόμους κατά την Ολυμπιάδα του 2004, του έχει ζητηθεί να αναλάβει κατασταλτική δράση τρεις φορές μετά το ξέσπασμα της κρίσης,[1] εμπλέκεται σε Αφγανιστάν, Ιράκ, Κόσοβο, Λιβύη, Συρία και Κεντροαφρικανική Δημοκρατία. Ας μην ξεχνάμε πως ο στρατός έχει πρωταγωνιστήσει και σε τρεις δικτατορίες...

πίσω στα βασικά

Η Ελλάδα, λόγω των επιλογών των κυρίαρχων τάξεων, είχε την προνοητικότητα να βρίσκεται από την πλευρά των νικητών και στους δύο Παγκόσμιους Πολέμους. Επιπλέον, κατά τον Ψυχρό Πόλεμο βρισκόταν στο σύνορο του Δυτικού

1. Στις 03/04/2014 ο επίτιμος αρχηγός του ΓΕΝ, Κοσμάς Χρηστίδης, δήλωσε σε ιντερνετική εκπομπή πως τρεις φορές υπήρξε πολιτική εντολή να κατεβεί ο στρατός στο δρόμο.

με τον Ανατολικό κόσμο. Τα δεδομένα αυτά, μαζί με το πάντοτε ζηλευτό γεωπολιτικό της στίγμα, της προσέφεραν μια σημαντική θέση στον παγκόσμιο καταμερισμό δύναμης και εξουσίας. Απότοκο αυτών ήταν τα κρατικά επιτελεία να θεωρούνε τη βαλκανική χερσόνησο και την νοτιοανατολική Μεσόγειο ως τον δικό τους ζωτικό χώρο. Για αυτό και η ελληνική οικονομική κυριαρχία στα Βαλκάνια, μετά την πτώση του ανατολικού μπλοκ, ήταν κάτι παραπάνω από προφανής. Είναι περιττό να αναφέρουμε πως η διατήρηση και η επέκταση αυτής της κυριαρχίας περνούσε και θα περνάει μέσα από την ετοιμότητα της ελληνικής στρατιωτικής μηχανής.

Όμως, η οικονομική κρίση που ξέσπασε από το 2008 και μετά, έχει θέσει υπό αναδιαμόρφωση τα όσα γνωρίζαμε. Καπιταλιστικές δομές που δεν λειτουργούνε αποτελεσματικά, απειλούνται να χάσουν τη θέση τους από άλλες καπιταλιστικές δομές. Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αποτελούν οι ελληνικές τράπεζες, η καρδιά δηλαδή του ελληνικού καπιταλισμού. Μια οποιαδήποτε χρεοκοπία του ελληνικού τραπεζικού συστήματος θα κόστιζε στους έλληνες καπιταλιστές όλο το δίκτυο των τραπεζικών τους καταστημάτων, σε όλες τις χώρες των Βαλκανίων. Ζημιά ανυπολόγιστη, η οποία θα καταβαράθρωνε όλες τις επιτυχημένες προσπάθειες για επεκτατισμό που κατέστρωσε και εφήρμοσε το ελληνικό κράτος από το 1991 και έπειτα.

Παρόλο που οι τράπεζες δεν χρεοκόπησαν ανοιχτά, τα σημάδια του ασθμαίνοντος ελληνικού καπιταλισμού είναι εμφανή για τους ανταγωνιστές του. Πλέον, για να πετύχει η Ελλάδα μια συμφωνία με τους ανταγωνιστές της θα πρέπει να ιδρώσουν πιο πολύ τα διπλωματικά επιτελεία και ο στρατός να φαντάζει στους εχθρούς ως ακόμα πιο αξιόμαχος, αποτελώντας το βαρύ διαπραγματευτικό χαρτί, ικανός να συνεχίσει τη δουλειά των διπλωματών σε περίπτωση εμφάνισης κωλυμάτων. Αν κοιτάξουμε τη δυστοκία του υπουργείου Εξωτερικών να έρθει σε μια συμφέρουσα για τα ελληνικά αφεντικά συμφωνία για την ΑΟΖ

με την Αλβανία, μέσα από το προηγούμενο αναλυτικό σχήμα, τότε πολλά μπορούν να ερμηνευτούν.

Τα ήδη εκμεταλλεύσιμα κοιτάσματα υδρογονανθράκων του Δέλβινου στην Αλβανία, δίπλα στη συνοριακή γραμμή, πολύ πιθανά θα αποτελέσουν ακόμα μια αφορμή για διπλωματικό πυρετό με την Αλβανία. Μην εκπλαγούμε εάν η κυβέρνηση των Αθηνών ανασύρει το πατριωτικό επιχείρημα πως οι κοιλότητες στις οποίες είναι αποθηκευμένα τα κοιτάσματα είναι ελληνικές, καθότι βρίσκονται στο υπέδαφος της «Βορείου Ηπείρου». Βάσει των τελευταίων συμφωνιών της χώρας, από την περιοχή μας αναμένεται να περάσει και ο αγωγός μεταφοράς του αζέρικου φυσικού αερίου, με το σχέδιο να κάνει ξεκάθαρη πρόβλεψη πως σε νευραλγικά σημεία θα δημιουργηθούν αποθηκευτικοί κόμβοι, από τους οποίους θα ξεκινήσουν μελλοντικά κάθετοι αγωγοί με σκοπό να προμηθεύσουν τη βαλκανική ενδοχώρα. Πλάι μας θα βρίσκεται τόσο το σημείο προσθαλάσσωσης του αγωγού με κατεύθυνση την Ιταλία, όσο και ένας αποθηκευτικός κόμβος με κατεύθυνση την Αλβανία. Το πρόσφατο παράδειγμα της ενεργειακής κρίσης στην Ουκρανία δεν αφήνει περιθώριο για εφησυχασμό για εμάς τους «από κάτω». Τα αφεντικά γνωρίζουν μόνο μια λύση όταν οι μπίζνες δισεκατομμυρίων μπαίνουν σε αμφισβήτηση: εθνικιστική κινητοποίηση των πληθυσμών και πόλεμος στο όνομα της πατρίδας, του έθνους και λοιπών κενών εννοιών.

Η σημασία του στρατού, όμως, δεν εξαντλείται στις εξωτερικές υποθέσεις. Όσοι θεωρούν τον εαυτό τους επαναστάτη οφείλουν να κοιτάξουν και εντός συνόρων. Είναι αποδεδειγμένο πως η κρίση σηματοδότησε τη στροφή σημαντικών κομματιών της κοινωνίας προς παραδοσιακούς θεσμούς, όπως η θρησκεία, η πατρίδα και ο στρατός. Σε πρόσφατες δημοσκοπήσεις δεν ήταν λίγοι αυτοί που ξεστόμισαν τη φράση «μια χούντα θα έλυνε το πρόβλημα», βλέποντας στο μηχανισμό του στρατό τον σωτήρα. Το ιδιαίτερα ανησυχητικό αυτό δεδομένο αποδεικνύει περίτρανα πως η επιλογή των κινημάτων να μην αναμετρούνται με τη στρατοκρατία είχε ως αποτέλεσμα τη σταδιακή κάθαρση των καραβανάδων από τις αμαρτίες του παρελθόντος και του παρόντος, σε βαθμό που τώρα να φαντάζουν άγιοι.

Ο επικίνδυνος αυτός εναγκαλισμός στρατιωτικού και κοινωνικού αποδεικνύει την αποτελεσματικότητα του στρατού ως μηχανισμού παραγωγής ιδεολογίας. Η σταθερή ροή ανθρώπων στις τάξεις του, μέσω της υποχρεωτικής στράτευσης, ενσταλλάζει εθνικιστικά, ρατσιστικά, σεξιστικά και ιεραρχικά πρότυπα στους φαντάρους, ενώ ταυτόχρονα τους εθίζει στην ιδέα του θανάτου, τόσο για τους ίδιους –μιας και θεωρείται τιμή να θυσιάσουν τη ζωή τους– όσο και για τους άλλους – τους εκάστοτε επιλεγμένους από το κράτος εχθρούς. Από μια άλλη κριτική σκοπιά θα πρέπει να εντοπιστεί η εισδοχή του στρατού σε όλο και περισσότερες πτυχές του κοινωνικού. Η πανεπιστημιακή έρευνα και μελέτη έχει από καιρό μετατραπεί σε προνομιακό πεδίο των στρατοκρατών. Μικρότερα ή μεγα-

λύτερα project, διπλωματικές εργασίες, διδακτορικές έρευνες χρηματοδοτούνται από το στρατό. Επιπλέον θα πρέπει να ρίξουμε τη ματιά μας στους διάφορους οικονομικούς κλάδους που συσχετίζουν την κερδοφορία τους με την ύπαρξη του στρατού, ή την προετοιμασία και εκτέλεση του πολέμου. Κεντρική αναφορά πρέπει να γίνει στη στρατιωτικού τύπου διαχείριση ανθρώπων –και κατ᾽ επέκταση της εργασίας τους (βλέπε στρατόπεδα συγκέντρωσης μεταναστών)–, αλλά και στην αναβάθμιση της αστυνομικής καταστολής με στρατιωτικά πρότυπα και τεχογνωσία.

μπροστά με αρνήσεις

Εκτός και εντός συνόρων, η δουλειά των καραβανάδων αποδεικνύεται θεμελιακή για την ύπαρξη αυτού του συστήματος, για την απρόσκοπτη λειτουργία της εκμετάλλευσης και της κερδοφορίας. Η διαπίστωση αυτή φέρνει την καθεμιά μπροστά σε πολιτικά ερωτήματα απίστευτου ειδικού βάρους. Πώς γίνεται όσοι και όσες δηλώνουν εχθροί και δυνάμει καταστροφείς του καπιταλιστικού τρόπου οργάνωσης της εργασίας και της ζωής να προσφέρουν το κορμί τους στο μηχανισμό που δημιουργήθηκε από τους αντιπάλους, για να διασφαλίζουν την κυριαρχία τους επάνω μας; Πρόσφατα το ΣτΕ, με αφορμή το μισθολογικό των σωμάτων ασφαλείας, ανακύρηξε το στρατό ως τον «πυρήνα του κράτους». Πώς γίνεται ο «πυρήνας του κράτους» να μη βρίσκεται ψηλά στην ατζέντα μας;

Συγκροτήσαμε το Ξυπόλυτο Τάγμα για να κάνουμε αυτό που θα έπρεπε να θεωρείται δεδομένο. Για εμάς σημασία έχει η ρητορική που συνοδεύεται από πρακτική. Όσο κι αν συμφωνούμε με την «κατάργηση των στρατών εδώ και τώρα», αναγνωρίζουμε ότι αυτό δεν μπορεί να συμβεί όσο προσφέρουμε τις υπηρεσίες μας σε αυτόν. Επειδή το πολιτικό είναι και προσωπικό, και αντίστροφα, επιλέξαμε συνειδητά να αρνηθούμε να υπηρετήσουμε. Μια προσωπική στάση, που δεν μπορεί ούτε να σταθεί αλλά ούτε και να νικήσει εάν δεν είναι ταυτόχρονα και συλλογική. Επιλέξαμε την ολική άρνηση στράτευσης, γιατί πιστεύουμε ότι είναι η αποτελεσματικότερη μέθοδος εναντίωσης στον μιλιταρισμό.

Δεν είμαστε ούτε ήρωες του κινήματος ούτε πεφωτισμένη πρωτοπορία του. Είμαστε σύντροφοι που η ταξική μας θέση και η ιδεολογικοπολιτική μας τοποθέτηση μάς επιβάλει να πούμε «όχι». Ένα «όχι» που δεν συνοδευέται από παραίτηση, αλλά είναι η πρώτη θέση μάχης που καταλαμβάνουμε ενάντια στους στρατοκράτες. Οι αντικαπιταλιστικές, αντικρατικές και διεθνιστικές μας καταβολές προφυλάσσουν τις αρνήσεις μας από τις κακοτοπιές της αφομοίωσης. Η άρνηση στράτευσης δεν επικαλείται τη μεγαλοψυχία του αστικού φιλελευθερισμού, καθώς δεν επιδιώκει την προστασία και την αναγνώριση του δικαιώματος στην αντίρρηση συνείδησης.

Ενάντια στην «έννομη τάξη» και τον «αναπάντεχο πόλεμο» των αφεντικών

Κείμενο αλληλεγγύης αναρχικών από το Βελιγράδι, το Ζάγκρεμπ και το Μόσταρ (11 Μαρτίου 2014) που διαβάστηκε στο πρώτο στρατοδικείο του ολικού αρνητή Μιχάλη Τόλη

Όπως κατέδειξαν τα γεγονότα της δεκαετίας του 1990 στην πρώην Γιουγκοσλαβία, οι πόλεμοι είναι μια εξαιρετική μέθοδος για την απρόσκοπτη διάχυση των κανόνων του καπιταλιστικού κέρδους. Είτε η δικαιολογία ήταν η εθνικιστική ιδεολογία (στην περίπτωση της τοπικής ηγετικής τάξης) είτε ήταν η ιδεολογία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (στην περίπτωση της παρέμβασης του ΝΑΤΟ), το στρατιωτικο-βιομηχανικό σύμπλεγμα ήταν ο προσφορότερος τρόπος να προετοιμαστεί το έδαφος για τη νεοφιλελευθερη επίθεση ενάντια στις εκμεταλλευόμενες τάξεις.

Οι αντιμιλιταριστές ήταν ανέκαθεν εκείνοι που πρώτοι αντιλαμβάνονταν την πραγματική λειτουργία της πατριωτικής ρητορικής, οι πρώτοι που αντιστέκονταν και υπερασπίζονταν την ιδέα της ελευθερίας και της αυτονομίας, ακόμη και στις στιγμές της πιο οξυμμένης εθνικιστικής υστερίας. Σήμερα που η υστερία φαίνεται να έχει κοπάσει, είναι πλέον σαφές ότι οι δήθεν προδότες και οι λιποτάκτες είναι εκείνοι ακριβώς που επέδειξαν το υψηλότερο θάρρος και την υψηλότερη αίσθηση ευθύνης τη στιγμή που ήταν όσο ποτέ απαραίτητα, όταν δηλαδή οι πολλοί κατρακυλούσαν στην κατάσταση του νηπίου και εκχωρούσαν κάθε προσωπική τους ευθύνη στο Κράτος.

Οι πόλεμοι στην πρώην Γιουγκοσλαβία ήταν, όπως λέγεται συχνά εδώ στα μέρη μας, «αναπάντεχοι». Κι όμως οι ηγετικές τάξεις όχι μόνον δεν αιφνιδιάστηκαν, φάνηκαν και προετοιμασμένες να τους υποδεχθούν. Τίποτε το αυθόρμητο δεν ενείχε το ξέσπασμα του πολέμου, αντίθετα πολύ οργανωμένα η βία και η προπαγάνδα ώθησαν τον κόσμο να συμμετάσχει. Η πείρα λοιπόν μας διδάσκει ότι αιματηροί πόλεμοι μπορούν να ξεσπάσουν όταν οι πληττόμενοι τοπικοί πληθυσμοί δεν το περιμένουν και μάλιστα αρνούνται να το παραδεχτούν ως την τελευταία στιγμή. Παρόμοιους μηχανισμούς παρατηρούμε να ξεδιπλώνονται αυτήν την εποχή στην Ουκρανία.

Γι' αυτό και ο αντιμιλιταριστικός αγώνας είναι σημαντικός ακόμη και σε στιγμές όταν η πλειοψηφία δεν πιστεύει στην πιθανότητα ενός πολέμου κι όταν νιώθει ότι η «έννομη τάξη» δήθεν βασιλεύει. Αλλά αυτή ακριβώς η έννομη τάξη, το κράτος, η πατριωτική ιδεολογία και το στρατιωτικό - βιομηχανικό σύμπλεγμα

αναπαράγουν όλες τις συνθήκες που είναι απαραίτητες για τους «αναπάντεχους» τάχα πολέμους, τους πολέμους που πάντοτε περιλαμβάνουν νέες επιθέσεις στις τάξεις των εκμεταλλευομένων και νέα καταστολή των κοινωνικών αγώνων ενάντια στην κυριαρχία.

Για τους λόγους αυτούς ο αγώνας του Μιχάλη Τόλη και των συντρόφων τού Ξυπόλυτου Τάγματος είναι ιδιαίτερα σημαντικός και ουσιαστικός.

Αλληλέγγυοι χαιρετισμοί

Πάνω από τα τείχη των εθνικισμών και των πολέμων

Ανακοίνωση των συμμετεχόντων στο 8ο βαλκανικό αναρχικό φεστιβάλ βιβλίου Μόσταρ, Βοσνία, 13 Σεπτέμβρη 2014

Είναι σαφές πως ο εθνικισμός αποτελεί ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται εναντίον των εκμεταλλευόμενων τάξεων. Στα Βαλκάνια (και ιδίως στην περιοχή της πρώην Γιουγκοσλαβίας) η άνοδος της εθνικιστικής ιδεολογίας τη δεκαετία του 1990 διευκόλυνε την ωμή καπιταλιστική επίθεση που εξαπολύθηκε εναντίον της κοινωνίας. Εξατομίκευσε τον πληθυσμό και κατέστρεψε υπάρχοντα δίκτυα συνεργασίας και αλληλεγγύης.

Η αναγκαιότητα να αντιπαρατεθούμε στην εθνικιστική ιδεολογία από μια ριζοσπαστική και αντεξουσιαστική προοπτική αποτέλεσε το λόγο για τον οποίο συγκεντρωθήκαμε στην πόλη του Μόσταρ την 5η και 6η Σεπτέμβρη 2014, στο πλαίσιο του 8ου Βαλκανικού Αναρχικού Φεστιβάλ Βιβλίου, ερχόμενοι/ες από τη Βοσνία και Ερζεγοβίνη, την Κροατία, τη Σερβία, τη Σλοβενία, την Αλβανία, τη Ρουμανία, την Ελλάδα κι άλλες χώρες εκτός βαλκανικής περιοχής.

Η πραγματική φύση του εθνικισμού αποκαλύπτεται περισσότερο απ᾽ οπουδήποτε αλλού στο Μόσταρ, μια πόλη χωρισμένη στα δύο, με τα σημάδια της πολεμικής βαναυσότητας να είναι ακόμα φανερά στους δρόμους της.

Είναι ζωτικό να αντιληφθούμε πως αυτή η διαίρεση δεν είναι το αίτιο του πολέμου, αλλά η συνέπεια πολέμων και εθνικιστικών ιδεολογιών που κατασκεύασε η άρχουσα τάξη.

Αυτό ήταν ξεκάθαρο στους διαδηλωτές στην Τούζλα που έγραψαν στους τοίχους το σύνθημα «Θάνατος στον εθνικισμό», όπως και στους διαδηλωτές στο

Μόσταρ που πυρπόλησαν τα αρχηγεία και των δύο εθνικιστικών κομμάτων τον Φλεβάρη του 2014.

Ωστόσο, σε άλλες περιοχές του κόσμου κατασκευάζονται νέοι εθνικισμοί και συρράξεις ακολουθώντας παρόμοια τακτική και με προβλέψιμες συνέπειες.

Πολλοί σήμερα στην Ουκρανία πιστεύουν πως πρέπει να απαντήσουν στις ψευδείς πολειμικές επιλογές που προσφέρουν το κράτος και οι εταιρείες – ανάμεσά τους ακόμα και αναρχικοί, αλλά και «αναρχικοί».[1] Εμείς πάντως συνεχίζουμε να υποστηρίζουμε ότι ο εθνικισμός είναι πάντοτε μια ιδεολογία η οποία αναπαράγει το κράτος, ένα σύστημα καταστολής και εκμετάλλευσης που ωθεί τους εκμεταλλευόμενους και τους καταπιεζόμενους στον αλληλοεξόντωση. Βλέπουμε σήμερα στην Ουκρανία τον ίδιο μηχανισμό που χρησιμοποιήθηκε κατά τη διάρκεια των πολέμων στην πρώην Γιουγκοσλαβία: ο εθνικισμός είναι το εργαλείο των εξουσιαστών για να εξωθήσουν τους ανθρώπους σε πόλεμο για τα συμφέροντα του Κεφαλαίου. Ως αναρχικοί/ές, εναντιωθήκαμε σε όλες τις πολεμικές απόπειρες στην πρώην Γιουγκοσλαβία μέσω της αλληλέγγυας στάσης μας που συνεχίζεται μέχρι σήμερα. Μακριά από τον φιλελεύθερο πασιφισμό ή τις εμμονές με τα αριστερά-εθνικιστικά αντάρτικα, ο αγώνας μας δεν πρόκειται ποτέ να σταθεί στο πλευρό μιλιταριστικών πολιτικών και της καταστροφής στην οποία βασίζονται όλα τα κράτη.

Ενάντια στον εθνικισμό, τον μιλιταρισμό και τον πόλεμο!
Ενάντια σε κάθε κυβέρνηση και κάθε κράτος!
Για την αλληλεγγύη και την αυτονομία!

1. Από τους αντιαποικιοκράτες εθνικιστές της Mlada Bosna («Νέας Βοσνίας») του Σαράγεβο του 1914, που είχαν επηρεαστεί απ᾽ τον αναρχισμό, μέχρι συγκεκριμένα την περίπτωση της «αναρχο»-εθνικιστικής ομάδας Slobodari («Ελευθεριακοί») του Σαράγεβο του 2014, όλες οι απόπειρες συνδυασμού του αναρχισμού με τον εθνικισμό έχουν αποδείξει πως το αποτέλεσμα είναι απλώς ένα: εθνικισμός. Οι Slobodari είναι μια μικρή ομάδα από το Σαράγεβο που παριστάνουν τους αναρχικούς αλλά έχουν επαφές με ναζί από την Ουκρανία (τους αποκαλούμενους αυτόνομους εθνικιστές της Avtonomy Opir [«Αυτόνομης Αντίστασης»]). Διαθέτουν πολλές ιστοσελίδες και μπλογκ στο ίντερνετ οι οποίες σπέρνουν τη σύγχυση, συμπεριλαμβανομένης μιας σελίδας ενός υποτιθέμενου βαλκανικού αναρχικού μαύρου σταυρού – περισσότερα για το θέμα στο sabotagemedia: *http://www.sabotagemedia.anarkhia.org/2014/03/on-self-styled-libertarians-and-antiauthoritarians-from-bosnia/*

Ουκρανία: το δίπολο φασισμός/αντιφασισμός και ο αντιμιλιταρισμός ως ταξική πάλη

Η Ουκρανία εξελίσσεται σε ένα μεγάλο ζήτημα, με πολλές πολιτικές προεκτάσεις για την αριστερά, τον αντιφασισμό, αλλά και τη διεθνή πολιτική σκηνή. Όπως είπαμε πολλές φορές, το ουκρανικό ζήτημα έθεσε επί τάπητος πολλά ζητήματα. Τα ζητήματα αυτά ξεκινούν από θεωρητικά ζητήματα, επεκτείνονται σε «πολιτικά» και προφανώς σε τελική ανάλυση αποτελούν ζητήματα θέσεων μέσα στα ιστορικά γεγονότα. Πάμε όμως να τα πιάσουμε από την αρχή.

1. Η ρευστοποίηση της εργατικής ταυτότητας και το κράτος

Η δημοκρατική εθνική (εθνικιστική προφανώς) εξέγερση της Ουκρανίας τον Δεκέμβριο του 2013 έθεσε ζητήματα θεωρίας του κράτους, ιμπεριαλισμού/αντιιμπεριαλισμού ως πολιτικής θέσης και ιδεολογίας. Αρχικά ως προς το ζήτημα του κράτους (και της εξουσίας γενικότερα ίσως στην εποχή μας) θα πρέπει να

είναι καιρός να αποδεχτούμε τα άμεσα επακόλουθα της ρευστοποίησης της εργατικής ταυτότητας ως επαναστατικού συλλογικού υποκειμένου τις τελευταίες τρεις δεκαετίες. Αυτή η διαδικασία όλο και βαθαίνει αντί να επιλύεται. Σε αυτό έπαιξε ρόλο τόσο η νέα ιδεολογία του νεοφιλελευθερισμού που αναπαριστούσε την εργασία ως αρνητική κατηγορία και κατάσταση, αλλά και η γενική αποτυχία της ίδιας της εργατικής ταυτότητας ως προορισμού χειραφέτησης. Στην Ανατολική Ευρώπη, η εργατική ταυτότητα βιώθηκε ως εξαναγκασμός από το κράτος, και ως αδιέξοδο χειραφέτησης: το «εργατικό» και «αντιφασιστικό» κράτος της ΕΣΣΔ, το απόλυτο στάδιο του λενινισμού για τη μετάβαση στον κομμουνισμό και την «απονέκρωση του κράτους», έγινε τελικά το απόλυτο όριο και εμπόδιο προς τα εκεί. Το εργατικό κράτος με την κατάφαση στην εργατική ταυτότητα (και άρα την προϋπόθεση ύπαρξης ενός κεφαλαίου εντός του οποίου να υπάρχει η εργατική τάξη, ακόμα και κρατικού) και την υποχρεωτική επιβολή της, από ένα σημείο και μετά, οδήγησε στο αντίθετο αποτέλεσμα με την κατάρρευσή του στην (θεωρητική και νομική) απελευθέρωση του αστικού υποκειμένου από την αναγκαστική εργατική ταυτότητα που του είχε επιβληθεί. Γι' αυτό και παρά το τεράστιο σοκ της απώλειας μισθών και συντάξεων το 1991 βιώθηκε στην Ευρώπη ως μια διαδικασία δύο κατευθύνσεων: από τη μία πείνα και καταστροφή, από την άλλη επανακεφαλαιοποίηση, ανασυγκρότηση, απελευθέρωση από τους προηγούμενους περιορισμούς και πλήρωση όλων των πιθανών αστικών ρόλων: πλέον κανένας δεν θα ήταν αναγκασμένος να γίνει αποκλειστικά εργάτης, θα μπορούσε να γίνει (θεωρητικά πάντα) τα «*πάντα*». Ο ανταγωνισμός, το «άτομο» κτλ, άμεσα χαρακτηριστικά της χρηματικής κυκλοφορίας, πλέον βρήκαν από το 1991 και μετά την ολοκλήρωσή τους. Αυτή η διαδικασία, που εκφράστηκε στην Ανατολική Ευρώπη ως ο γνωστός «νεοφιλελεύθερος νεοπλουτισμός» και συντηρητισμός, εντάθηκε σίγουρα από κομβικές αλλαγές στην παραγωγή και την οργάνωση του κεφαλαίου: η επισφάλεια στην εργασία, η επισφάλεια στο ίδιο το ανατολικοευρωπαϊκό κεφάλαιο λόγω χαμηλής ανταγωνιστικότητας, και ταυτόχρονα η πρόσδεση των εργαζομένων στο κεφάλαιο σε συνθήκες υψηλού ανταγωνισμού μεταξύ τους (λόγω του χαμηλού επίπεδου ζωής) και μεταξύ των κεφαλαίων τους, σίγουρα βάθυναν περαιτέρω την κατάσταση απουσίας της εργατικής ταυτότητας. Ταυτόχρονα, η συνεχόμενη κρίση από το '90 και μετά, αυτών των χωρών και η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου που παρατηρείται από τότε, άρχισε να αφήνει όλο και πιο πολλούς δυσαρεστημένους, κυρίως αυτούς –τους νεότερους– που δεν θέλουν να γίνουν ξανά εργάτες χαμηλόμισθοι, αλλά να έχουν μια «άλλη ζωή», τη ζωή της μεσαίας «αυτοδημιούργητης τάξης», που βιώνει μια «αστική ελευθερία» κτλ. Πολλοί από αυτούς και αυτές έφευγαν στη Δυτική Ευρώπη για να βρουν αυτό το «μέλλον». Εκεί κατέληγαν υποτιμημένοι εργάτες, στην πορνεία κτλ. Αυτό είναι το γενικό πλαίσιο της Ανατολικής Ευρώπης αλλά και της Ουκρανίας.

Με μια μόνο διαφορά: η Ουκρανία είχε σημαντικά προβλήματα στο πλαίσιο της στροφής της στην οικονομία της αγοράς. Οι παραπάνω παράγοντες δεν ήταν ομοιογενώς μοιρασμένοι. Ένα κομμάτι του πληθυσμού (μεταξύ αυτών και οι νέοι των δυτικών περιοχών) απασχολούταν στις κερδοφόρες αγροτικές επιχειρήσεις, στον μικρό βιομηχανικό τομέα της δυτικής Ουκρανίας και στις υπηρεσίες. Αυτός ο οικονομικός κύκλος είχε κυρίως δεσμούς (εξαγωγικούς κτλ) με τη Δύση. Από την άλλη, η ανατολική Ουκρανία και η Κριμαία, κατοικημένη κυρίως από Ρώσους, απασχολούταν σε επιχειρήσεις χαμηλής ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας που συμμετείχαν στον ρωσικό οικονομικό κύκλο. Η χαμηλή ανταγωνιστικότητα του κεφαλαίου στα ανατολικά, για να μπορεί να λειτουργήσει απαιτούσε επιδοτήσεις για να μπορούν τα προϊόντα να πουλιούνται φθηνά στη Ρωσία. Οι επιδοτήσεις αυτές έρχονταν (και) από υπερφορολόγηση της δυτικής Ουκρανίας.

Η βασική αυτή σχάση της ουκρανικής κοινωνίας βάσει της οργάνωσης του κεφαλαίου, και η πρόσδεση των προλετάριων στην έννοια του κεφαλαίου για τους λόγους που προαναφέρθηκαν, οδήγησε στη συγκρότηση στην Ουκρανία δύο αντίπαλων και αλληλοαποκλειόμενων κοινωνικών και οικονομικών στρατοπέδων τα οποία όμως έμοιαζαν πολύ στην εσωτερική τους λογική και σύνθεση. Οι προλετάριοι και από τις δύο πλευρές ήταν προσκολλημένοι στα κεφάλαια τους ή αιτούμενοι μια τέτοια πρόσδεση (π.χ. οι άνεργοι της δυτικής Ουκρανίας που ήταν αισθητά περισσότεροι από αυτούς της ανατολικής Ουκρανίας). Αυτή ήταν συνεπώς *η αντίφαση* του ουκρανικού κράτους, το οποίο αδυνατούσε να λειτουργήσει –παρά την όποια «σχετική αυτονομία του»– ως συλλογικός καπιταλιστής. Η οργάνωση της συσσώρευσης στην Ουκρανία ήταν προβληματική. Συνεπώς η συμβίωση εντός του ίδιου κοινωνικού σχηματισμού, του ίδιου έθνους-κράτους, όπως είναι εμφανές ήταν προβληματική. Η διεθνής οικονομική κρίση και η διαδικασία περιφερειοποίησης (σχηματισμού ευρύτερων οικονομικών συσσωματώσεων) από την ΕΕ και τη Ρωσία αντίστοιχα βάθυναν αυτή την αντίφαση του ουκρανικού κράτους. Και αυτό γιατί η περιφερειοποίηση και η κρίση, πέρα από περαιτέρω συγκεντροποίηση του κεφαλαίου και βάθεμα των κοινωνικών αντιθέσεων σήμαινε και ανεπανόρθωτες αλλαγές της ουκρανικής διάρθρωσης του κεφαλαίου και συνεπώς γενική αναδιάρθρωση των κοινωνικών σχέσεων. Αυτό ειδώθηκε ως πιθανότητα ότι κάποιο από τα δύο μέρη του πληθυσμού θα επιβαρυνόταν περισσότερο ανάλογα με την επιλογή που θα γινόταν. Έτσι η επιλογή σε ποιανού την περιφέρεια θα ενταχθεί η Ουκρανία, πήρε τα χαρακτηριστικά της εσωτερικής σύγκρουσης. Κάθε πλευρά προσπαθούσε να κερδίσει τον έλεγχο του κράτους ώστε να εντάξει μέσω της ανάλογης πολιτικής τη χώρα στην ανάλογη περιφέρεια. Όταν όμως –για προφανείς και ουσιαστικούς λόγους στα πλαίσια των αντιφάσεων της Ουκρανίας– ο ουσιαστικά φιλορώσος Γιανούκοβιτς, με εκλογική βάση (αλλά και επιχειρηματικά συμφέρο-

ντα να τον στηρίζουν) στα ανατολικά της χώρας, αρνήθηκε τη συνεργασία με την ΕΕ, έγινε το Μαϊντάν, και η αντίφαση πλέον του ουκρανικού κράτους άρχισε να στροβιλίζεται εκτός έλεγχου. Σύντομα γεννήθηκε και το αντι-Μαϊντάν, το αντίθετο αλλά παρόμοιο κίνημα των κατοίκων των νοτιοανατολικών περιοχών, το οποίο μεγεθύνθηκε μετά τον Φεβρουάριο του 2014 και την οριστική ανατροπή Γιανούκοβιτς.

Το Μαϊντάν ουσιαστικά ήταν η έκρηξη των κοινωνικών αντιφάσεων της Ουκρανίας, και ήταν η «από τα κάτω» συγκρουσιακή επίλυση της αντίφασης του ουκρανικού κράτους. Ήταν. Υπό αυτή την έννοια ήταν ο αστικός «εξορθολογισμός» του κράτους από τα ίδια τα υποκείμενα. Και φυσικά σε τελική ανάλυση εξορθολογισμός του έθνους-κράτους από τα ίδια τα υποκείμενα, πέρα από τις όποιες αυταπάτες τους, σημαίνει περαιτέρω διαχωρισμοί, πολιτικές πειθάρχησης κτλ. Ο εξορθολογισμός του κράτους εκεί, και η ενότητα των αστικών υποκειμένων στις ουκρανικές πλατείες, το γεγονός ότι στο δρόμο κατέβαιναν μαζί, εργάτες και αφεντικά, «δημοκράτες και φασίστες» κτλ μας δείχνει ότι παρά τα βαθιά αντιδραστικά χαρακτηριστικά και των δύο πλευρών κανένα δεν αποτέλεσε φασιστική εξέγερση, γιατί καμία πλευρά –παρά την έντονη παρουσία εθνικιστών και φασιστών και στις δύο πλευρές– υπό την έννοια ότι δεν υπήρχε εξ *αρχής εργατικό απείθαρχο ή επαναστατικό υποκείμενο και άρνηση της αστικής δημοκρατίας* ως γενικότερης μορφής οργάνωσης της κοινωνίας για να υπάρξει «φασιστικό φαινόμενο» με τους όρους του '30 και του '40, δηλαδή με την κατάργηση της δημοκρατικής μορφής του κράτους και την ανάδυση του φασιστικού κορπορατιστικού κράτους το οποίο λειτουργεί ουσιαστικά ως επαναφορά της. Αντίθετα η ουκρανική εθνική αναδιάρθρωση και η προφανής επακόλουθη ραγδαία άνοδος του εθνικισμού σε όλες τις πλευρές, πραγματοποιείται εντός της αστικοδημοκρατικής μορφής ακριβώς λόγω αυτής της απουσίας. Οι φασίστες συνεπώς υπάγονται στο αστικοδημοκρατικό φαινόμενο. Η δημοκρατία γίνεται κενό σημαίνον, μπορεί να πάρει οποιοδήποτε περιεχόμενο. Προφανώς και εθνικιστικό.

2. Το ζήτημα της σύνθεσης των κινημάτων και των κοινωνικών συμβολισμών. Μια σύντομη επισκόπηση

Η αναδιάρθρωση και η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου προφανώς επηρεάζουν ένα πλήθος κοινωνικών ομάδων. Αυτή η αναδιάρθρωση, στην οποία παίζει πολύ μεγάλο ρόλο η όλο και σημαντικότερη χρηματοπιστωτική πλευρά του κεφαλαίου είναι η ολότητα, η παγκόσμια μορφή του κεφαλαίου. Η αναδιάρθρωση οργανώνεται επιμέρους σε κοινωνικό κεφάλαιο και κράτη. Η αναδιάρθρωση του κεφαλαίου σε κάθε χώρα αρχικά εξαρθρώνει ένα πλήθος κοινωνικών ομάδων και τους τρόπους που αυτές διαμεσολαβούν και αλληλοπαράγουν η μία την άλλη. Αν αυτό συνδυαστεί με τις συνθήκες απουσίας της εργατικής τάξης ως κεντρικού

υποκειμένου, το γεγονός ότι η αναδιάρθρωση φαίνεται να σχετίζεται περισσότερο με τις απαιτήσεις του χρηματοπιστωτικού κεφαλαίου και όχι των άμεσων εργοδοτών και το γεγονός ότι βασικός φορέας φαίνεται να είναι το κράτος (και η άμεσα βιωμένη πλευρά του, δηλαδή η κυβέρνηση), η εργασία γίνεται αντιληπτή ως μη προνομιακό ή άσχετο πεδίο αντιπαράθεσης για την κρίση. Έτσι τα μεσαία στρώματα, η εργατική τάξη, μικροϊδιοκτήτες και μικροεπιχειρηματίες βγαίνουν από κοινού στο δρόμο να υπερασπιστούν τις κοινωνικές και παραγωγικές σχέσεις που τους ορίζουν. Ενώ ο καθένας έχει μια διαφορετική κοινωνική ταυτότητα και «ταξικό ανήκειν», οι σχέσεις που τους όριζαν ήταν κοινές, και δέχονταν κοινή «επίθεση» από τη συγκεντροποίηση του κεφαλαίου. Παρ' όλα αυτά ο διαχωρισμός και η αντίφαση του ουκρανικού κράτους και της κοινωνίας όπως εξηγήθηκε παραπάνω, τελικά γέννησε αντί για μία «πλατεία» δύο ανάλογα κινήματα, όμοια αλλά ταυτόχρονα αντίπαλα. Ταυτόχρονα η συγκεντροποίηση του κεφαλαίου στο πλαίσιο των επιταγών του παγκόσμιου χρηματοπιστωτικού τομέα ωθεί τα κινήματα στην Ουκρανία αλλά και παντού (όπου εκφράστηκαν ανάλογα κινήματα τύπου «πλατείας») να ερμηνεύουνε αυτή την κρίση ως κρίση αντιπροσώπευσης (έλλειμμα δημοκρατίας) ή/και κρίση του έθνους-κράτους, η οποία συμπυκνώνεται σε μια εθνική / εθνικοαπελευθερωτική ρητορική και προσωποποιείται στο υποτιθέμενο «χαμηλό εθνικό φρόνημα» των πολιτικών που δεν «ακούνε τον λαό». Και αυτό γιατί το κράτος φετιχιστικά θεωρείται ακόμα ουδέτερη και αυτοαξιοποιούμενη οικονομικά οντότητα, η οποία με μια σωστή και «απομονωμένη» εθνικά διαχείριση μπορεί πάλι να ορθοποδήσει. Αυτό ουσιαστικά αγνοεί ότι τα εθνικά κράτη είναι ο τρόπος και η μορφή της οργάνωσης του διεθνοποιημένου καπιταλισμού και ότι οι δύο έννοιες δεν αντιπαραβάλλονται αλλά αντίθετα συμπληρώνουν η μία την άλλη. Αντίθετα, τα έθνη-κράτη υπάρχουν μόνο στο πλαίσιο της διεθνούς οργάνωσης του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής.

Στο πλαίσιο αυτό τα κινήματα του Μαϊντάν και του αντι-Μαϊντάν ήταν κινήματα που προσπαθούσαν από τα κάτω να λύσουν την κεντρική αντίφαση του ουκρανικού κράτους που οξυνόταν στο πλαίσιο της ευρύτερης δυναμικής. Γι' αυτό και απέκτησαν παρόμοια σύνθεση: εργάτες, φοιτητές, ακροδεξιοί, στρατιωτικοί, μπάτσοι και σταλινικοί, δημιούργησαν ένα μείγμα ιδεολογιών και κοινωνικών κατηγοριών όλου του φάσματος, με μια σαφή ηγεμονία του πατριωτικού λόγου και της δεξιάς. Και αυτό έγινε τόσο λόγω των ιδιαίτερων συνθηκών της κρίσης αλλά και λόγω των ιδιαιτεροτήτων του ουκρανικού κράτους τόσο ιδεολογικά όσο και υλικά.

Το ουκρανικό κράτος είχε πάρει τη μορφή του «ολιγαρχικού κράτους», σύμφωνα με την ανατολικοευρωπαϊκή ορολογία. Αυτό σημαίνει ότι κύκλοι επιχειρηματιών επηρέαζαν άμεσα την πολιτική ζωή ή συμμετείχαν σε αυτήν και δημιουργούσαν ευρύτατες υλικές βάσεις υποστήριξης στις περιοχές όπου δραστηριοποιούνταν. Το κράτος έπαιρνε τη μορφή πεδίου αντιπαράθεσης όλο και πιο

ανταγωνιστικών κοινωνικών σχέσεων που συμπυκνώνονταν σε έναν διαχωρισμό ανατολής και δύσης στη χώρα. Αυτός ο τρόπος οργάνωσης διαπερνούσε συνολικά το κράτος μέχρι τον πυρήνα του, την αστυνομία, και αυτό είναι που έδωσε την τελευταία αλλά πιο καθοριστική πινελιά στο Μαϊντάν και το αντι-Μαϊντάν.

Η χρόνια ενσωμάτωση φιλορώσων ακροδεξιών στα σώματα ασφαλείας από τα ανατολικά, από την κυβέρνηση Γιανούκοβιτς για να δημιουργήσει μια όλο και πιο πιστή σε αυτόν αστυνομία, συνεπαγόταν και τον αποκλεισμό σε μεγάλο βαθμό από τα σώματα αυτά, των ακροδεξιών και πρώην στρατιωτικών από τη δυτική Ουκρανία. Έτσι, με την πτώση Γιανούκοβιτς οι πρώην μπάτσοι μπερκρούτ συμμετείχαν μαζικά στο αντι-Μαϊντάν, ενώ οι ακροδεξιοί του Δεξιού Τομέα και της NSA στο Μαϊντάν επίσης ήθελαν να ρίξουν τον Γιανούκοβιτς για να μπουν στα σώματα ασφαλείας (και το κατάφεραν). Ταυτόχρονα ο φιλορωσικός χαρακτήρας της κυβέρνησης και η εγκόλπωση της σοβιετικής κρατικιστικής κληρονομιάς από τη Ρωσία και τις φιλορωσικές κυβερνήσεις της Ουκρανίας ως «ιστορικά χαρακτηριστικά του ρωσικού έθνους» δημιούργησε ένα double effect στην πολιτική και κοινωνική ζωή: η Ρωσία ταυτιζόταν με τον ιστορικό κομμουνισμό τόσο στα μάτια των Ουκρανών όσο και στα μάτια των Ρώσων. Έτσι ο φιλοουκρανικός πατριωτισμός και εθνικισμός δεν απείχε παρά ελάχιστα από την άμεση καταδίκη του κομμουνισμού (ως καθαρά ρωσικού!) και την ιδεολογική συστράτευση με την ΕΕ. Αντίστροφα, αλλά ανάλογα, η φιλορωσική πλευρά του αντι-Μαϊντάν εσωτερικά δημιούργησε ένα μείγμα κλασικής ρωσικής ακροδεξιάς, σταλινισμού και φιλοσοβιετισμού και ρωσικού πατριωτισμού που ως βάση του έχει τον «αντιδυτικισμό».

Αυτή η ρητορική εγκολπώνεται εξίσου την αντιδυτική παράδοση της κομμουνιστικής ΕΣΣΔ με τον κλασικό σοβινισμό, καθώς αυτή θεωρείται ως νίκη του «ρωσικού έθνους». *Κάθε κίνημα πάντα εκφράζεται εντός συγκεκριμένων συνθηκών και ως προς ένα συγκεκριμένο κράτος* (και όχι ως προς το «κράτος» ή τον «καπιταλισμό» γενικά). Έτσι αφού το κράτος τόσο σε ιδεολογικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο είχε τέτοιους χρωματισμούς, ήταν αναμενόμενο να εκφραστούν αντίθετα αλλά ανάλογα και αυτά τα κινήματα. Έτσι μπορεί να ερμηνευτεί το ότι το Μαϊντάν σήκωνε τις σημαίες της ΕΕ και το αντι-Μαϊντάν τις σημαίες της Ρωσίας και των σοβιετικών στρατιωτικών μεραρχιών που εισέβαλαν το '45 στο Βερολίνο (!). Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι κάθε σύμβολο, κάθε σημαίνον έχει πολλαπλά νοήματα αρθρωμένα πάνω του ιστορικά, και η ιστορική εθνοποιητική διαδικασία είναι μια διαδικασία που αντιστοιχεί επιλεκτικά αυτά τα ιστορικά νοήματα με το παρόν για να κατασκευάσει τις αντίστοιχες εθνικές αφηγήσεις, χρήσιμες και αναγκαίες στα πλαίσια συγκρότησης εθνικών κρατών. Τα σφυροδρέπανα –που πάντα συνυπήρχαν με τις ρωσικές τρικολόρε– δεν σήμαιναν κομμουνισμό ή αντιφασισμό αλλά αντίθετα ό,τι σήμαιναν και οι σημαίες της ΕΕ: εγκαλούσαν το κράτος με σκοπό την ανασύστασή του, όχι την κα-

ταστροφή του. Ήταν σημαίες κρατισμού και έθνους, κατασκευής εθνικής ταυτότητας και ιστορικής συνέχειας.

3. Η ταξική πάλη ως αυθόρμητος αντιμιλιταρισμός: πέρα από το διακηρυγμένο δίπολο «αντιφασισμού-φασισμού»

Ξεκαθαρίζουμε συνεπώς ότι στη Ουκρανία δεν έγινε μια εθνικιστική - φασιστική εξέγερση με την έννοια της ανατροπής της δημοκρατικότητας και του ερχομού μιας επιθετικής μορφής του κράτους για να πειθαρχήσει την εργατική τάξη (η οποία ήταν έτσι κι αλλιώς απούσα ως «αρνητικό» πολιτικό υποκείμενο), ούτε αντίθετα στα ανατολικά μια αντιφασιστική εξέγερση. Μια σχετικά πρόχειρη ματιά στην κοινωνική αλλά και ιδεολογική σύνθεση των δύο πλευρών το κάνει αυτό εμφανές. Η Ουκρανία δεν είναι μια νέα χαμένη Βαϊμάρη. Αντίθετα, είναι κάτι πολύ πιο πρόσφατο που η αριστερά λόγω του ντροπιαστικού ρόλου που είχε πάρει τότε επιμένει να ξεχνά: είναι μια νέα εθνοποιητική διαδικασία, είναι μια νέα επίλυση των αντιφάσεων του κράτους, *είναι μια νέα –άλλη– Γιουγκοσλαβία*. Αυτό είναι ορατό από το γεγονός ότι ενώ η άνοδος του εθνικισμού είναι εμφανής σε όλες τις πλευρές –και κυρίως μετά τον πόλεμο– δεν αλλάζει ριζικά η μορφή του κράτους, όπως την περιέγραφε ο Σμιτ. Αντίθετα, το κράτος παραμένει στην Ουκρανία –και κατ᾽ επίφαση στις Λαϊκές Δημοκρατίες– αστικοδημοκρατικό. Οι φασίστες ενσωματώνονται στο περιεχόμενο της αστικής δημοκρατίας, χωρίς αυτή να υποχωρεί ουσιαστικά. Συνεπώς υπάρχει ένας ακόμα λόγος για τον οποίο δεν μπορεί να αρθρωθεί ο αντιφασιστικός λόγος ως πρόταγμα, ως λόγος που de facto αντιπαραθέτει το φασιστικό φαινόμενο στη δημοκρατία: τα δύο αυτά από το ᾽80 και μετά δεν αντιπαραβάλλονται αλλά αντίθετα αλληλοδιαχέονται. Ένα ζήτημα που έθεσε η Ουκρανία λοιπόν, το πιο κεντρικό ίσως, είναι: «ήρθε η ώρα να ξεφύγουμε από την αντι-ΕΕ και γενικά αντιιμπεριαλιστική θέση, να ξεφύγουμε από τη μονόπλευρη αντιφασιστική ρητορεία και να μιλήσουμε για τη δημοκρατία και το έθνος ως μορφές του κεφαλαίου, που δεν διαχωρίζονται ουσιωδώς από το φασισμό».

Αν όμως όλα αυτά είναι έτσι, τι απομένει σε εμάς τους θιασώτες της ταξικής πάλης να υπερασπιστούμε;

Το ερώτημα ξεκινά από το *τι είναι η τάξη*. Η τάξη τόσο γενικά όσο και μέσα στη μαρξιστική παράδοση έχει –χονδρικά– δύο ορισμούς: ορίζεται κοινωνιολογικά με βάση τη σχέση με τα μέσα παραγωγής ή το εισόδημα (ακόμα χειρότερα), και ως αρνητικό φαινόμενο, δηλαδή ως άρνηση από τα άτομα της υποκειμενοποίησής τους από το κράτος και την εξουσία, ως άρνηση των αστικών ρόλων και των μορφών του κεφαλαίου. Εδώ η τάξη αποκτά έναν αρνητικό και αντι-χειραφετικό ορισμό. Δεν είναι η ομάδα υποκειμένων που θα χειραφετηθεί απέναντι σε μια καταπίεση, αλλά η ομάδα που συγκροτείται στη βάση της άρνη-

σης μιας υλικής και θεσμικής πραγματικότητας και υποκειμενοποίησης (η οποία δεν μπορεί παρά να είναι κομμάτι και μέρος της ολότητας). Η τάξη εδώ ξεφεύγει από τον κοινωνιολογικό και στενά οικονομικό της ορισμό και γίνεται άρνηση του κεφαλαίου στις διάφορες μορφές του. Αν δεχτούμε το γεγονός ότι το κεφάλαιο (με τη στενή οικονομική του έννοια), το κράτος, το έθνος, το φύλο κτλ είναι μορφές της ίδιας σχέσης (της σχέσης κεφάλαιο), τότε βλέπουμε ότι η *τάξη και η ταξική πάλη* είναι μια ευρύτερη αρνητική διαδικασία που μπορεί να ξεσπάσει λόγω των αντιφάσεων των μορφών του κεφαλαίου σε όλο το κύκλωμα. Αυτός είναι και ο λόγος που είμαστε ταυτόχρονα και αδιαίρετα ενάντια στα αφεντικά, στο κράτος, στο έθνος, το φύλο κτλ.

Ένας από τους βασικούς μηχανισμούς του κράτους, και μια από τις βασικές πράξεις του κεφαλαίου είναι ο στρατός και ο πόλεμος. Αν η τάξη είναι αρνητική κατηγορία ενάντια στους γενικότερους ρόλους των μορφών του κεφαλαίου, σε ένα περιβάλλον που δύο αμιγώς καπιταλιστικοί σχηματισμοί διεξάγουν πόλεμο, η ταξική πάλη παίρνει τη μορφή του *συνειδητού ή μη αντιμιλιταρισμού*. Στην Ουκρανία και τη Ρωσία, παρά την προπαγάνδα και παρά την *αδιαμφισβήτητη* πολιτική και ιδεολογική υποστήριξη από μεγάλο μέρος των κατοίκων που είχε η (εθνική) σύγκρουση μεταξύ δυτικής και ανατολικής Ουκρανίας, οι πρώτες δημοσκοπήσεις παρουσιάζουν ένα ενδιαφέρον φαινόμενο: ετερόκλητες κοινωνικές κατηγορίες στήριζαν το Μαϊντάν και το αντι-Μαϊντάν, όμως το ποσοστό και από τις δύο πλευρές που δήλωνε διατεθειμένο να πάει σε έναν επικείμενο πόλεμο ήταν τραγικά μικρό. Και φυσικά αυτό ήταν λογικό: εντάχθηκαν σε αυτά τα κινήματα γιατί ήθελαν *να ζήσουν*, όχι το αντίστροφο. Όταν η σύγκρουση πήρε το πιο καθαρό και θανατερό πρόσωπο του κεφαλαίου, τον πόλεμο, κανείς δεν ήθελε να πάει *να πεθάνει*. Ο πόλεμος ανέδειξε καθαρά τα όρια της ταύτισης των αντιφατικών ρόλων των κοινωνικών σχέσεων του κεφαλαίου. Όσο και να ταυτίζονται οι εργάτες ή ο οποιοσδήποτε και να ορίζεται από τους κοινωνικούς του ρόλους, αυτό έχει ένα προφανές όριο, και είναι αυτή η αντίφαση με την οποία μπορεί να δουλέψει το πολιτικό κίνημα. Ο αυθόρμητος αντιμιλιταρισμός στην Ουκρανία, με τη μορφή της άρνησης στράτευσης ή της φυγής από το πεδίο της μάχης, είναι ό,τι πιο ενθαρρυντικό είδαμε στα γεγονότα. Και είναι δεδομένο ότι αυτοί οι άνθρωποι *δεν είναι συνειδητά (με την πολιτική έννοια) αντιμιλιταριστές*. Μπορεί να φέρουν μέσα τους –όπως κάθε διαδικασία κοινωνική– πατριωτικές, δημοκρατικές, θρησκευτικές προκαταλήψεις κτλ. Το ζήτημα έγκειται όμως ότι σε γενικότερο επίπεδο (άμα κοιτάξουμε το «δάσος» θα λέγαμε χαριτολογώντας) είναι αυτοί που αρνήθηκαν να πολεμήσουν σε έναν πόλεμο συγκρότησης κρατών και εθνών. Σε επίπεδο κοινωνικών σχέσεων, είναι αυτοί που παρουσιαστήκαν ως εμπόδιο στη στρατηγική του κεφαλαίου να πολεμήσει – το ουκρανικό αλλά και το ρωσικό κεφάλαιο δεν μπορούσαν σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό να βρουν στρατιώτες για τα κανόνια τους. Συνεπώς, ανεξάρτητα από

τις ιδιαίτερες υποκειμενικές προθέσεις τους, σε ευρύτερο κοινωνικό και κρατικό επίπεδο αυτοί οι άνθρωποι εγγράφονται σαφώς στην ταξική ή την «αντικαπιταλιστική» πλευρά, ενώ, παρά τις πολιτικές τους υποκειμενικές θέσεις, οι γραφικοί τύποι που εντάχθηκαν στο στρατό της Νοβορωσίας (για να την κάνουν στο μέλλον «σοσιαλιστική» εκ των έσω) και οι εξίσου γραφικοί τύποι που εντάχθηκαν στο στρατό της Ουκρανίας για να προστατέψουν τη «χώρα», ακόμα και αν δεν θεωρούν τον εαυτό τους φασίστες, εγγράφονται ιστορικά προφανώς στην πλευρά του κράτους, του κεφαλαίου και των φασιστών.

Αυτό το φαινόμενο είναι που ανάγκασε το ουκρανικό κράτος να στηρίξει τόσο μεγάλο μέρος της στρατιωτικής του δραστηριότητας στις ακροδεξιές ομάδες εθελοντών. Αυτοί ήταν οι μόνοι που ήταν διατεθειμένοι να πάνε να πολεμήσουν στο μέτωπο. Επιπρόσθετα, εσωτερικά στην Ουκρανία η εδώ και ένα χρόνο (από την έναρξη του Μαϊντάν) επιστράτευση νεαρών ανδρών, η απόσυρσή τους από τις όποιες εργασίες έκαναν, και ταυτόχρονα η αδυναμία του κράτους να πληρώσει έστω συμβολικούς μισθούς, δημιουργεί περαιτέρω αναταράξεις μέσα στο στράτευμα, που θα μπορούσαν να αποτελέσουν υλικό και αφορμή για αγώνες ενάντια στο κράτος και τη νέα ουκρανική κυβέρνηση. Ταυτόχρονα στη Νοβο-

ρωσία, το μεγαλύτερο μέρος των πολιτοφυλακών βασίστηκε σε εθελοντές ακροδεξιούς και σταλινικούς από τη Ρωσία, αλλά και τους πρώην Μπερκρούτ (πρώην σώμα της ουκρανικής αστυνομίας επί Γιανούκοβιτς). Οι ντόπιοι, όσο και αν είχαν στηρίξει κατά χιλιάδες το αντι-Μαϊντάν κατά τη φάση που το διακύβευμα ήταν «είσοδος στην ΕΕ ή όχι, ανατροπή ή στήριξη του Γιανούκοβιτς», όταν ήρθε ο πόλεμος δεν συμμετείχαν. Γι᾽ αυτό και η Ρωσία αναγκάστηκε να στηρίξει στρατιωτικά, τόσο με στρατό όσο και με εθελοντές που στρατολογούνταν κυριολεκτικά από το δρόμο στη Ρωσία. Είναι ακόμα χαρακτηριστική η δήλωση του γενικού διοικητή των πολιτοφυλάκων, Στρελκόβ, ότι «οι ντόπιοι δεν μας στηρίζουν, δεν θέλουν να ελευθερώσουν την πατρίδα τους, δεν θέλουν να καταταγούν, χρειαζόμαστε βοήθεια». Βέβαια η βοήθεια που περίμενε ο Στρελκόβ δεν ήρθε τόσο μαζικά όσο την περίμενε γιατί η Ρωσία είχε ένα μεγαλύτερο παιχνίδι να παίξει και να εξισορροπήσει. Παρ᾽ όλα αυτά οι ουκρανοί στρατιώτες που αρνούνται να καταταγούν ή αυτομολούν, οι ντόπιοι της ανατολικής Ουκρανίας που κάνουν το ίδιο και οι ρώσοι στρατιώτες που στασιάζουν αρνούμενοι να πάνε στον πόλεμο και να επιστρέψουν ως «gruz 200»[1] είναι οι μορφές εμφάνισης της ταξικής πάλης ως αντιμιλιταρισμός στο ασφυκτικό ουκρανικό περιβάλλον.

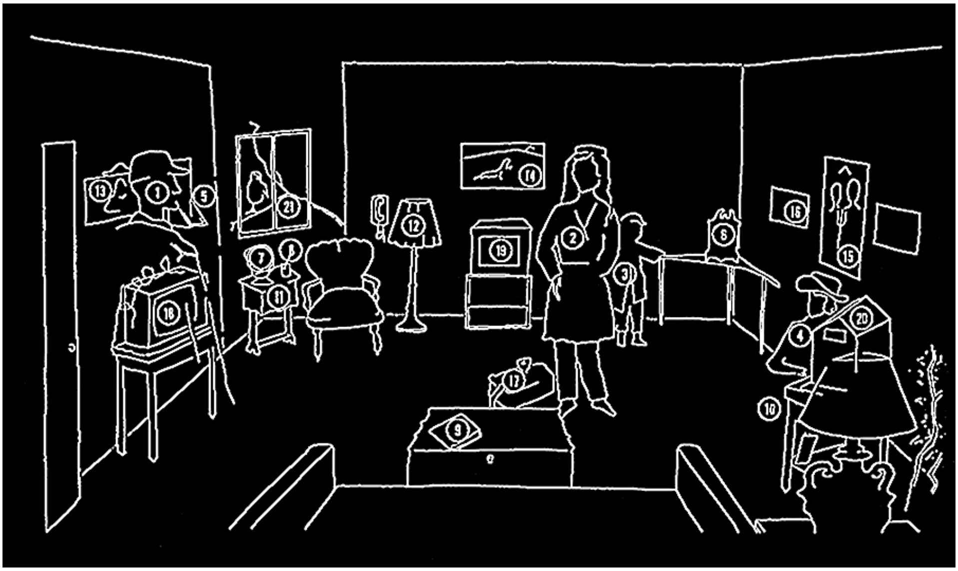
1. Όρος που περιγράφει τα πτώματα των στρατιωτών που σκοτώθηκαν σε πεδίο μάχης.

Sherry Millner, Ernie Larsen

Μουσείο Μισθοφορικού Πολιτισμού

Το 1991, την εποχή του πρώτου «Πολέμου του Κόλπου», οι αναρχικοί καλλιτέχνες S. Millner και E. Larsen (αρνητής στράτευσης στον πόλεμο του Βιετνάμ) δημιούργησαν ένα *διόραμα*, μια αντιμιλιταριστική παρέμβαση με τη μορφή μουσειακής έκθεσης του σπιτιού μιας τυπικής στρατιωτικοποιημένης αμερικάνικης οικογένειας, των «Mercs». Η έκθεση των Millner και Larsen παρουσιάστηκε στο *Artists Space* της Νέας Υόρκης ενώ οι ίδιοι περιφέρονταν στην πόλη με το αυτοκίνητό τους βαμμένο με χρώματα παραλλαγής, ντυμένοι οικογενειακά με ρούχα μισθοφόρων. Ακολουθεί το «Υπόμνημα Διοράματος» που συνόδευε την έκθεση:

1. Ενήλικος Άνδρας *Merc* [= Μισθοφόρος] **(ΕΑΜ)**
Αναλαμβάνει την υπεράσπιση οχυρωμένων Θυλάκων, κατέχει την τεχνογνωσία των λουκέτων, των συσκευών ασφαλείας και του εξοπλισμού επιτήρησης. Έχει εκπαιδευθεί επίσης και στη σωματική ετοιμότητα για μάχη, τη φροντίδα και τη συντήρηση όπλων, με στόχο να καταστούν ο ίδιος και η οικογένειά του αλώβητοι σε οποιαδήποτε επίθεση, στόχο που με ιδιαίτερη ευχαρίστηση χαρακτηρίζει ο ίδιος ως «απώτερο» και «ποτέ πλήρως κατακτημένο», αφού η ασφάλεια θέτει συνεχώς νέες προκλήσεις.

Πραγματικοί και δυνητικοί εχθροί, τα επονομαζόμενα Στοιχεία, απειλούν συνεχώς τον προαστιακό Θύλακα της κάστας του, όπως μαύροι, λατινογενείς, ξένοι και παντός είδους έκφυλοι. Επειδή μάλιστα προς τα τέλη του εικοστού αιώνα εξαφανίστηκε απροσδόκητα ένας τεράστιος αριθμός κομμουνιστικών συμμοριών που επιτίθενταν στις πύλες του Θύλακα, οι μισθοφόροι αύξησαν την ετοιμότητά τους για επίθεση. Ο Ενήλικος Άνδρας Μισθοφόρος είναι πάντοτε και Ιδιοκτήτης.

2. Ενήλικη Γυναίκα Μισθοφόρος (ΕΓΜ)

Ο χρόνος δεν μας επιτρέπει ακόμη πλήρη εικόνα των δραστηριοτήτων της. Σύμφωνα με ανώνυμη πηγή, «πρόκειται για βοηθό, σύζυγο, μητέρα, που γνωρίζει τη θέση της και είναι περήφανη γι᾽ αυτήν. Περνά ώρες ολόκληρες έξω από τον Θύλακα, κινείται διαρκώς, εκτός από τις στιγμές που, ως νεκρή πεταλούδα-μονάρχης, βρίσκεται καρφιτσωμένη στο κρεβάτι του Θύλακα. Γνωρίζει τα πάντα σχετικά με το καμουφλάζ, ενώ ούτε ο ίδιος ο ΕΑΜ δεν γνωρίζει πόσα πράγματα γνωρίζει η ΕΓΜ. Η γλώσσα της είναι μαχαίρι και συχνά λειτουργεί ως τιρμπουσόν. Είναι σβέλτη, αλλά ανίκανη για πολλές αποστολές. Το σώμα της είναι το ίδιο ένας Θύλακας. Δεν ονειρεύεται».

3. Ανήλικο Αρσενικό Παιδί (ΑΑΠ)

Κάνει τη βασική του εκπαίδευση για να γίνει ΕΑΜ. Δεν επιδεικνύει σοβαρή αντίσταση στην εκπαίδευση, αλλά συχνά παρουσιάζει τα συμπεριφορικά χαρακτηριστικά που συνδέονται με την παιδική ηλικία, όπως οι απότομες κινήσεις, η ανυπακοή, τα ψέματα και ο βασανισμός μικρών ζώων, ο ξυλοδαρμός μικρότερων παιδιών, το κενό βλέμμα, οι αυτοτραυματισμοί που επιβεβαιώνουν την ανάπτυξη και τη ρώμη του.

4. Ανήλικο Θηλυκό Παιδί (ΑΘΠ)

Κάνει τη βασική του εκπαίδευση για να γίνει ΕΓΜ. Για το ΑΘΠ γνωρίζουμε ακόμη λιγότερα απ᾽ ό,τι για την ΕΓΜ. Χαμογελά συχνά.

5. Το Θυσιαστήριο

Στα περισσότερα πολιτισμικά μορφώματα –φυλές, γένη, έθνη, εταιρείες, σωματεία και συλλόγους– η λατρεία των προγόνων συνδέεται με κάποιον ιερό τόπο. Οι περισσότερες οικογένειες των ΕΑΜ ανεγείρουν μνημεία σε λευκούς θεούς-ήρωες των μμε. Είναι όλοι τους άφοβοι και πολεμοχαρείς και παραπέμπουν στο ηθικό μεγαλείο των προεδρικών υποψηφίων και των κατά συρροήν δολοφόνων.

6. Το Ρολόι

Πρόκειται για παραπομπή στην προ-Μισθοφορική εποχή, στον υπολογισμό του χρόνου βάσει της εικοσιτετράωρης ημέρας, και επιτελεί σκοπούς καθαρά τελε-

τουργικούς. Οι ΕΑΜ και οι ΕΓΜ μετρούν τον χρόνο με ψηφιακές συσκευές και μονάδες ανάλογες του παλαιότερου νανο-δευτερολέπτου. Μέρος των εκπαιδευτικών τους ασκήσεων είναι ο διαρκής διαγωνισμός για τη ρύθμιση πολλών μαζί δραστηριοτήτων ώστε να συμπέσουν την ίδια ακριβώς νανο-στιγμή. Η εκλέπτυνση αυτή του χρόνου τον καθιστά ένα ακόμη υπερόπλο στη μάχη ενάντια στα Στοιχεία.

7. Ο Κόσμος
Η ακλόνητη πεποίθηση ότι ολόκληρη η γη έχει γίνει ζούγκλα κατέκλυσε τον πολιτισμό των Μισθοφόρων την ίδια στιγμή που οι πραγματικές ζούγκλες του πλανήτη άρχισαν να αφανίζονται. Για τους Μισθοφόρους, ο Κόσμος είναι αντικείμενο με αρκετή υπεραξία, άρα είναι καλό να μην αποκαλύπτεται συχνά στους ξένους.

8. Αναψυκτικό
Τα σπάνια αυτά αντικείμενα είχαν αρχίσει να παράγονται μαζικά και πριν από το τέλος του Πολέμου του Κόλπου. Το Αναψυκτικό με γεύση Λεμόνι-Κίτρο είναι εξαιρετικό δείγμα εταιρικής δημιουργικότητας της μισθοφορικής βιομηχανίας. Προσέξτε τη συναισθηματική ένταση στη λεπτομέρεια του κολάρου του σκυλιού, που ταυτίζεται με τον γραμμωτό κώδικα του προϊόντος!

9. Οικογενειακό Άλμπουμ
Το ευτυχές αυτό τεκμήριο, εκ του οποίου σώζονται ανέπαφες ορισμένες σελίδες, πιστοποιεί την κανονικότητα της μισθοφορικής οικογένειας.

10. Κρυμμένο Άλμπουμ *(αυστηρώς ακατάλληλο)*
Το ευτυχές αυτό τεκμήριο, εκ του οποίου σώζονται ανέπαφες ορισμένες σελίδες, πιστοποιεί ότι ακόμη και στις ιδιωτικές τους στιγμές οι Μισθοφόροι δεν εγκαταλείπουν την πανοπλία τους και την ετοιμότητα για μάχη.

11. Το Τραπέζι
Εκπληκτικό δείγμα καμουφλάζ, ανάγεται στον Α′ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπου πολλά δισδιάστατα αντικείμενα παρουσιάζονταν ως τρισδιάστατα. Ο ίδιος ο πολιτισμός των Μισθοφόρων επιδιώκει να παρουσιάζεται ως τρισδιάστατος, πράγμα που επιτυγχάνεται μέσω φίλτρων ψυχονοητικής πρόσληψης. (Εδώ ας σημειωθεί ότι ο πολιτισμός των Μισθοφόρων επηρεάστηκε σε μεγάλο βαθμό από την εξάπλωση της επιδημίας της Αφασικής Σύγχυσης – ΑΣ.)

12. Το Λαμπατέρ
Η βάση του Λαμπατέρ αποτελεί απογείωση του Μισθοφορικού Πολυφωνικού Ύφους (ΜΠΥ), συνδυάζοντας καμουφλάζ από κορμό δέντρου, αναφορές στην ΑΣ, ζούγκλα και έρημο.

13. Υπερασπιστής της Πίστεως
ΜΠΥ

14. Η Τάξη Πραγμάτων της Χριστίνας
ΜΠΥ

15. Αμερικανικό Μπαρόκ
ΜΠΥ

16. Οι Αμερικανοί στα Καλύτερά Τους
Πολλοί γλωσσολόγοι ανάγουν την ετυμολογία της λέξης *Μισθοφόρος (Merc)* στη λέξη *american* και όχι στη λέξη *mercenary*.

17. Ηλεκτρική Σκούπα της Ερήμου τύπου ΕΥΡΗΚΑ
ΜΠΥ

18. Τηλεόραση με Συρματόπλεγμα
Δείγμα εσωτερικής ασφαλείας, κοινό σε πολλούς Θύλακες.

19. Βίντεο της Μονάδας Εκπαίδευσης του Θύλακα
Η απαρχαιωμένη έννοια του *ελεύθερου χρόνου* ξεπεράστηκε μέσω της διαρκούς εκπαίδευσης με σεμινάρια ετοιμότητας και την βιντεοσκόπησή τους. Παρακολουθήστε με τα ειδικά γυαλιά και τους αισθητήρες ταύτισης.

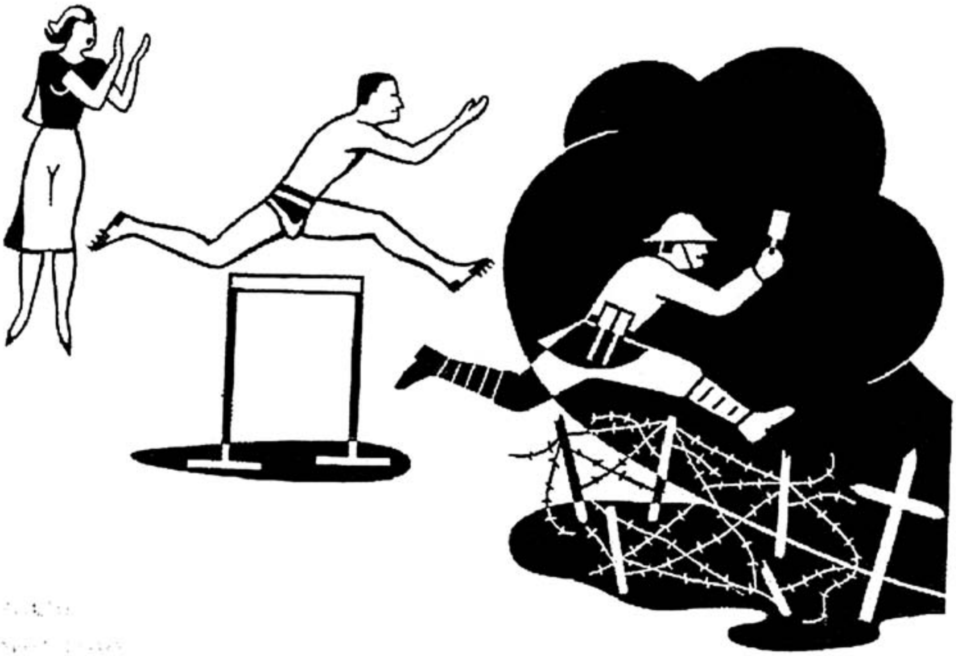
20. Θύλακας με Κούκλες
Οι υπεύθυνοι Μισθοφόροι γονείς (ΕΑΜ και ΕΓΜ) δεν άφηναν στην τύχη την ανάπτυξη της φαντασίας των παιδιών τους και φρόντιζαν κάθε παιχνίδι να παρέχει ψυχικές εικόνες που να σχετίζονται άμεσα με τις υψηλές αξίες του πολέμου, του ανταγωνισμού και της ετοιμότητας για μάχη.

21. Θέα από το Παράθυρο
Ο παρατηρητικός θεατής να προσέξει ένα δείγμα φυσικού καμουφλάζ, έναν αητό που παριστάνει το περιστέρι.

Όλες οι κουλτούρες διαθέτουν τυπικές συνήθειες. Αυτό το διόραμα απεικονίζει εξέχουσες όψεις της καθημερινής κουλτούρας των *Mercs*, μιας ημι-φυλετικής οντότητας η οποία ανέκυψε μάλλον απρόσμενα προς τα τέλη του 20ού αιώνα στους προαστιακούς θύλακες των θαυμαστών θνησκουσών μεγαλουπόλεων της βορειο-αμερικάνικης ηπείρου. Σε αυτή την τυπική σκηνή, παρατηρούμε μια πυρηνική οικογενειακή μονάδα (μάχης) από Μισθοφόρους στο λίβινγκρουμ-θανάτου τού καταφυγίου της να περιτριγυρίζεται ολοκληρωτικά από τοτεμικά τεχνουργήματα. Αν και αυτά τα αντικείμενα διέθεταν πρακτική χρησιμότητα για την καθημερινή ύπαρξη των Μισθοφόρων, ούτε ένα εξ αυτών δεν αντλούσε τη μεγάλη του σπουδαιότητα από τον πρακτικό του προορισμό. Αντιθέτως, όλα και το καθένα τους ήταν επενδεδυμένα με αξία συμβολική. Το πολύπλοκο θρησκευτικό σύστημα των Μισθοφόρων συνίστατο σε μια μυστικιστική και ιδιαίτερα άκαμπτη (αλλά ελάχιστα αναλυμένη ακόμα και στην εποχή μας) εκστατική λατρεία του θανάτου, με τη μορφή της αναπάντεχης και εκρηκτικής βίας. Όσο και αν σήμερα αδυνατούμε να κατανοήσουμε αυτό το θρησκευτικό σύστημα, δεν μπορούμε παρά να εκφράσουμε τον ταπεινό μας θαυμασμό απέναντι στην αισθητική, με τις μυριάδες ανησυχητικά όμορφες λεπτομέρειες, ποιότητά του.

POUR LA PATRIE
FÜRS VATERLAND
FOR THE COUNTRY
PRO PATRIA

clandestina

Περί πολέμου

Αντικαπιταλισμοί και αντιμιλιταρισμός

Η αναγκαιότητα της κριτικής στον πόλεμο

Η συντριπτική πλειονότητα των ανθρώπων στον «ανεπτυγμένο κόσμο» ζούσαν με την πεποίθηση –και το ασυνείδητο– ότι ο παραλογισμός της απεριόριστης ανάπτυξης σε έναν κόσμο τόσο περιορισμένων πόρων όσο και πεπερασμένο κυριολεκτικά ήταν όχι απλά εφικτός αλλά και μονόδρομος. Ο καπιταλισμός ισορροπεί μόνο εφόσον επεκτείνεται διαρκώς: τον 16ο αιώνα είχε υπό τον έλεγχό του το 35% του πλανήτη ενώ στο τέλος της βιομηχανικής επανάστασης το 85%. Το μπλοκάρισμα της καπιταλιστικής μηχανής που έφτανε τα όριά της είχε ήδη αρχίσει να γίνεται αισθητό από τη δεκαετία του 1970. Αυτό επιχειρήθηκε να ξεπεραστεί κατά την ολοκλήρωση της λεγόμενης παγκοσμιοποίησης μέσω του «outsourcing» (της εξαγωγής της παραγωγής σε χώρες χαμηλού κόστους εργασίας) και της χρηματιστικοποίησης (δηλαδή της επέκτασης προς το μέλλον, μέσω του χρέους), με προσωρινά μόνο αποτελέσματα. Ο αρπακτικός καπιταλισμός γιγάντωσε τις πολυεθνικές και τους διεθνείς χρηματοοικονομικούς σχηματισμούς αλλά η τακτική αυτή έφτασε στα όριά της. Σήμερα οι πληθυσμοί της Δύσης βρίσκονται αντιμέτωποι με μια «απο-ανάπτυξη από τα πάνω», η οποία περιγράφεται ως αρνητική ανάπτυξη και επιβάλλεται με αυταρχικό τρόπο, υπό το πρόσχημα της πολυδιαφημιζόμενης λιτότητας (ή «λιτού βίου»).

Το τελευταίο χρονικό διάστημα χαρακτηρίζεται από την έναρξη (ή τη συνέχιση) μιας σειράς πολέμων που χωροθετούνται στα όρια μεταξύ του ευρωπαϊκού καπιταλιστικού κέντρου και της περιφέρειας και καταλαμβάνουν το επίκεντρο της θεαματικής πραγματικότητας: πόλεμος στην Ουκρανία, βομβαρδισμοί στη Γάζα, πολιορκία του Κομπάνι (στο πλαίσιο του πολέμου στην Συρία), πόλεμος στο Ιράκ, πόλεμος στη Λιβύη, την Υεμένη κ.λπ.

Το περασμένο καλοκαίρι, με τη συμπλήρωση 100 χρόνων από τη δολοφονία του αρχιδούκα Φερδινάνδου στο Σαράγεβο, ο Τύπος έκανε λόγο για πιθανότητα επιστροφής στις συνθήκες που επικρατούσαν πριν την έκρηξη του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Η αντιπαράθεση μεταξύ Ρωσίας και ΕΕ/ΗΠΑ για τη λεγόμενη Νοβορωσία τροφοδότησε σενάρια επιστροφής στον Ψυχρό Πόλεμο, 25 χρόνια μετά την πτώση του Τείχους.

Η πολεμική εκδοχή του καπιταλισμού, φαίνεται να επιστρέφει. Έφυγε άραγε ποτέ;

Στο πλαίσιο της κρίσης συνεχίζεται as usual η ***λεηλασία πρώτων υλών και ανθρώπων στην περιφέρεια***, μόνο που τώρα αυτή η πρακτική έχει μεταφερθεί σε κάποιο βαθμό ***και στο κέντρο***. Ασχέτως αν τα media ασχολούνταν ή όχι μαζί της, αυτή η ευγενής δραστηριότητα της Δύσης διεκπεραιωνόταν πάντοτε μέσω του πολέμου. Η ***αποανάπτυξη από τα πάνω*** και η ***μετάβαση από το κράτος πρόνοιας στο κράτος-αστυνόμο*** που επιτελείται στις μέρες μας στη Δύση δεν θα είχε πραγματοποιηθεί με τόση ευκολία αν δεν είχε προηγηθεί η αποχαύνωση των καταναλωτών/τηλεθεατών χάρη στη λεηλασία της περιφέρειας και η στρατιωτικοποίηση των δυτικών κοινωνιών μέσω της αφασικής κατανάλωσης του θανάτου (των άλλων). Μας είχανε άλλωστε προετοιμάσει: πόλεμος ενάντια στο έγκλημα, πόλεμος ενάντια στην τρομοκρατία, πόλεμος ενάντια στη μετανάστευση.

Οι κλυδωνισμοί που υφίσταται η παγκοσμιοπημένη οικονομία επιχειρείται επιπλέον να απαντηθούν με μεθόδους για τις οποίες η στρατιωτική μηχανή είναι καθοριστική. Είτε μιλάμε για την ***συγκρότηση «εναλλακτικών κέντρων εξουσίας»*** είτε για τη λεγόμενη ***περιφερειοποίηση***, η *ενδοκαπιταλιστική σύγκρουση* (*πραγματική* ή *εικονική*) ως μέθοδος για την δημιουργία μιας νέας παγκόσμιας ισορροπίας απαιτεί τον πόλεμο (ή την απειλή του). Το όραμα του «προφήτη Ντούγκιν» περί συγκρότησης της υπό ρωσικό έλεγχο «Ευρασίας» θυμίζει κατά τρόπο εκπληκτικό την τριμερή ισορροπία που περιγράφει ο Όργουελ στο *1984*, όπου η βασική μέθοδος επιβίωσης και αναπαραγωγής της Ευρασίας, της Ανατολασίας και της Ωκεανίας ήταν ο διαρκής μεταξύ τους πόλεμος, *πραγματικός* ή *εικονικός*.

Ο πόλεμος, με την συστηματικοποιημένη και διαρκή παρουσία του, είναι ζωτικό συστατικό του καπιταλισμού. Προσφέρει το μοντέλο τόσο για την επεκτατική φύση του καπιταλισμού προς ό,τι είναι έξω από αυτόν όσο και για την πειθαρχία στο εσωτερικό του. Επιλύει το κενό στην μαθηματική σχέση μισθού/υπεραξίας μέσω της προσθήκης πόρων έξω από τους «οικονομικούς νόμους», με απλά λόγια μέσω του πλιάτσικου και της λεηλασίας. Διατηρεί και τροφοδοτεί μια ολόκληρη βιομηχανία με απεριόριστο πεδίο επέκτασης, η οποία πρέπει να διοχετεύει τα προϊόντα που παράγει, δηλαδή να προκαλεί πολέμους ως απαραίτητο συστατικό του κύκλου παραγωγή-κατανάλωση. Ο πόλεμος χρησιμεύει για τη συντριβή των διαφωνούντων στο εσωτερικό του καπιταλιστικού κέντρου και είναι πράγματι «η υγεία του κράτους», όπως ανέφερε ο R. Bourne το 1918.

Η τελική χρήση του πολέμου στον καπιταλισμό είναι το ξεπέρασμα της περιοδικής υπερσυσσώρευσης ή της δήθεν υπερσυσσώρευσης την οποία πολλοί μαρξιστές έχουν επανειλημμένα ορίσει ως τερματική «κρίση». Η «τελική λύση» για το ξεκίνημα ενός νέου κύκλου συσσώρευσης και την «επιστροφή στην ανάπτυξη» είναι η άμεση καταστροφή παραγωγικού κεφαλαίου σημαντικής αξίας. Δηλαδή, ο πόλεμος…

Η αναγκαιότητα κριτικής στις περί πολέμου απόψεις των Μαρξ, Ένγκελς, Λένιν

Δεν γνωρίζουμε αν η «ιστορία της ανθρωπότητας είναι η ιστορία της πάλης των τάξεων» (είναι θέμα του πώς αντιλαμβάνεται κανείς την έννοια της «τάξης»), πάντως είναι βέβαιο ότι ο τρόπος με τον οποίο διαμορφώθηκε ο κόσμος μας είναι προϊόν της αντιπαράθεσης μεταξύ της επεκτατικής μανίας του καπιταλισμού και των αντιστάσεων που αναπτύχθηκαν εναντίον της. Σε μεγάλο βαθμό, η ιστορία της αντιπαράθεσης καπιταλισμού/αντικαπιταλιστών είναι η αντιπαράθεση μεταξύ της πολεμικής φύσης του καπιταλισμού και των αντιστάσεων σε αυτήν. Επειδή όμως «ο πόλεμος βασίζεται στην εξαπάτηση» και «η πρώτη περιοχή που πρέπει να απελευθερώσουμε βρίσκεται στο κεφάλι μας», έχει σημασία να εξετάσουμε πώς αντιλήφθηκαν οι αντικαπιταλιστές τους πολέμους του καπιταλισμού και τη σχέση καπιταλισμού και πολέμου.

Η διερεύνηση αυτή δεν μπορεί παρά να ασχοληθεί εκτενώς με τις μαρξιστικές θεωρίες για τον πόλεμο, λόγω του καθοριστικού τους ρόλου στη διαμόρφωση της στάσης των αντικαπιταλιστών, τόσο στην εποχή της εμφάνισης του αντικαπιταλιστικού κινήματος, όσο και στην περίοδο μετά την κατάληψη της εξουσίας από τους μπολσεβίκους το 1917, όταν ο μαρξισμός-λενινισμός έγινε το κυρίαρχο δόγμα των αντικαπιταλιστών, αλλά και στη συνέχεια, στην περίοδο του διπολισμού και της αντιπαράθεσης της Δύσης με την ΕΣΣΔ και την Κίνα.

Τέλος, θα εξεταστούν οι αντιλήψεις περί πολέμου στον ύστερο παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό, όπου ο κατακλυσμός «έγκυρων» κειμένων από τη σκοπιά της μαρξιστικής ανάλυσης κάνει τον μαρξισμό να φαντάζει ως η «σοβαρή ερμηνευτική προσέγγιση», σε αντιπαράθεση με τα «απλοϊκά, ʻενστικτώδηʼ αναρχικά επιχειρήματα». Η «νέα αριστερά», η «κοινωνική αριστερά», ακόμα και ο αντιεξουσιαστικός χώρος εξακολουθούν και σήμερα να χρησιμοποιούν έννοιες και ορολογίες που προέρχονται από τη μαρξιστική-λενινιστική γενεαλογία.

Συνοπτικά, μπορούμε να πούμε ότι η στάση των Μαρξ-Ένγκελς απέναντι στη σχέση καπιταλισμός-πολέμος χαρακτηριζόταν από ***ευρωκεντρισμό*** και ***οικονομισμό*** (πόσο πιο βάρβαρη από την «Ανατολή» έμελλε να αποδειχθεί η πολιτισμένη Δύση!). Ο ευρωκεντρισμός τους έβλεπε θετικά στοιχεία στην αποικιοκρατία ενώ ο οικονομισμός τους εστίαζε στην αποικιοκρατία μόνο ως προς τα οικονομικά της χαρακτηριστικά, άρα δεν μπόρεσε ούτε να κατανοήσει πλήρως τον καπιταλισμό ως πλανητικό σύστημα ούτε να εντοπίσει την εγγενή σχέση του με τον πόλεμο. Σύμφωνα με τους Μαρξ-Ένγκελς η παγκόσμια καπιταλιστική επέκταση προετοίμαζε τον δρόμο για την κομμουνιστική επανάσταση, προβλέποντας μάλιστα στα μέσα του 19ου αιώνα ότι η αστική τάξη «το πολύ πολύ να κερδίσει λίγα χρόνια ταραγμένης χαράς, που θα προηγηθούν της άμεσης ανατροπής της στη συνέχεια». Στη συνέχεια, και κυρίως στη γερμανική σοσιαλδημοκρατία, ο ευ-

ρωκεντρισμός έλαβε τη μορφή του ***διεκδικητικού οικονομισμού*** και του ***πατριωτισμού***, με τα γνωστά τραγικά αποτελέσματα κατά τη διάρκεια του πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου. Ο «επαναστατικός μαρξισμός» του Λένιν, την ίδια περίοδο, βασίστηκε στον ***τακτικισμό*** και τη ***σιδερένια πειθαρχία***. Η πειθαρχία απαιτούσε πίστη και ο τακτικισμός θεωρητική «ευελιξία», έτσι η αντικαπιταλιστική κριτική μετατράπηκε σε αποκαλυπτική ***θεολογία***. Ως προς τους καπιταλιστικούς πολέμους, διαβεβαίωνε ότι η αναπόφευκτη σύγκρουση μεταξύ των ιμπεριαλιστικών καπιταλιστικών χωρών θα οδηγούσε σε κατάρρευση του καπιταλισμού και έλευση του σοσιαλισμού: «Ο ιμπεριαλισμός είναι η παραμονή της κοινωνικής επανάστασης του προλεταριάτου». Η θεολογία αυτή κατά την σταλινική περίοδο εξελίχθηκε σε ανοιχτό ***μιλιταρισμό*** και μεγαλορωσσικό ***εθνικισμό***. Ο «σοβιετικός ***αντιιμπεριαλισμός***», ο μιλιταρισμός και η αποδοχή του πατριωτισμού και του έθνους-κράτους από τη μια έθρεψαν το εθνικό φαντασιακό και από την άλλη επιτάχυναν την καπιταλιστική ανάπτυξη στις ζώνες επιρροής των «κομμουνιστικών» χωρών «[οργανώνοντας] το ισοδύναμο της πρωταρχικής συσσώρευσης, προκειμένου να εφαρμοστούν προγράμματα εκσυγχρονισμού σ' εκείνες τις χώρες που δεν είχαν περάσει από τη μύηση στην καπιταλιστική ανάπτυξη».

Τις δεκαετίες 1960-1970 εκατοντάδες χιλιάδες «κόκκινοι» στρατιώτες και αντάρτες που πίστευαν πως μάχονταν για την ελευθερία θυσίασαν τις ζωές τους στο βωμό του ανταγωνισμού της Δύσης με την ΕΣΣΔ και την Κίνα, ενώ ο όψιμος «αντιιμπεριαλισμός» μεταφέρθηκε στο εσωτερικό της Δύσης με την στρατιωτικοποίηση του κοινωνικού κινήματος. Ο αντιιμπεριαλισμός στη Δύση μπορεί μάλλον να γίνει περισσότερο κατανοητός στο πλαίσιο της κριτικής της καταναλωτικής-θεαματικής κοινωνίας.

ποια είναι η μαρξιστική θεωρία και πράξη απέναντι στον πόλεμο;

1. Η αποικιοκρατία ως πρόοδος

Ο ίδιος ο Μαρξ συμμεριζόταν την πεποίθηση του Άνταμ Σμιθ ότι ο καπιταλισμός προωθεί την ειρήνη μεταξύ των κρατών. Όπως ο Σμιθ, ο Μαρξ πίστευε ότι η αύξηση του εμπορίου θα υποχρέωνε τα καπιταλιστικά κράτη να συνυπάρξουν ειρηνικά. Ο Μαρξ απέδωσε την πολεμική συμπεριφορά των κρατών της εποχής του, όπως η Πρωσία του Βίσμαρκ και η Γαλλία του Ναπολέοντα ΙΙΙ, στην αποτυχία τους να αναπτύξουν πλήρως τις καπιταλιστικές οικονομίες. Επιπλέον θεωρούσε ότι η αποικιοκρατία μακροπρόθεσμα στρεφόταν ενάντια στα καπιταλιστικά συμφέροντα:

> «Ο στρατιώτης ανήκει στα παρεπόμενα έξοδα της παραγωγής, με τον ίδιο τρόπο που το κάνουν ένα μεγάλο μέρος των μη παραγωγικών εργατών οι οποίοι

δεν παράγουν τίποτα (είτε πνευματικό είτε υλικό), αλλά παραμένουν χρήσιμοι και απαραίτητοι μόνο εξαιτίας των ελαττωματικών κοινωνικών σχέσεων, καθώς οφείλουν την ύπαρξή τους στις κοινωνικές ασθένειες».

(Μαρξ, *Θεωρίες της υπεραξίας*)

«Είναι φανερό ότι συγκεκριμένα άτομα αποκομίζουν σε μεγάλο βαθμό οφέλη από την πρόσδεση της Ινδίας στην Αγγλία και φυσικά το κέρδος τους προστίθεται στην αύξηση του εθνικού πλούτου. Ωστόσο, απαιτείται ένα πολύ μεγάλο αντιστάθμισμα. Οι στρατιωτικές και ναυτικές δαπάνες που καταβάλλονται αυξάνονται διαρκώς, αναλόγως με την έκταση της κυριαρχίας επί της Ινδίας. Σε αυτό πρέπει να προστεθεί το κόστος των πολέμων στη Βιρμανία, το Αφγανιστάν, την Κίνα και την Περσία (…) Προσθέστε την αναγκαιότητα ατέρμονης κατάκτησης και διαρκούς επιθετικότητας στις οποίες η Αγγλία εμπλέκεται λόγω της κατοχής της Ινδίας και μπορείτε κάλλιστα να αναρωτηθείτε αν, στο σύνολό της, αυτή η κυριαρχία απειλεί να κοστίσει τόσο όσο δεν είχε ποτέ προβλεφθεί».

(Μαρξ, *Οι βρετανικές πρόσοδοι στην Ινδία*)

Τα παραπάνω αποσπάσματα παρατίθενται από τον George Caffentzis στο «Freezing the Movement and the Marxist Theory of War» (περιλαμβάνεται στη συλλογή κειμένων *In Letters of Blood and Fire*, PM Press, 2013 – μια προγενέστερη εκδοχή του κειμένου περιλαμβάνεται στο Τζ. Καφέντζις, *Η εργασία, η ενέργεια, η κρίση και το τέλος του κόσμου*, Αρχείο 71, 2012). Σε ό,τι αφορά τη μαρξική θεωρία για τον πόλεμο ο Caffentzis αναφέρει: «Η τελική θέση των Μαρξ και Ένγκελς για τον πόλεμο δεν είναι καθόλου ξεκάθαρη, αλλά, συνυπολογίζοντας την κοινωνική και οικονομική τους ανάλυση, μπορούμε ίσως να εξαγάγουμε αυτή την εικόνα: ο πόλεμος είναι απολύτως απαραίτητος κατά την περίοδο της "πρωταρχικής συσσώρευσης", προκειμένου να δημιουργήσει τις συνθήκες συσσώρευσης (ειδικά την υφαρπαγή της γης από τους εργάτες), αλλά με τη δημιουργία ενός καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής οι συναφείς με τον πόλεμο δαπάνες καθίστανται αυξητικά αντιθετικές προς τη διαδικασία της συσσώρευσης» και σταδιακά θα ελαττωθούν.

Ακόμα χειρότερη από την πεποίθηση περί ειρηνικής φύσης του καπιταλισμού ήταν η αντίληψη των Μαρξ και Ένγκελς περί αναγκαίου περάσματος προς το «βασίλειο της ελευθερίας» μέσω του σταδίου του βιομηχανικού καπιταλισμού και της «εξάπλωσης του πολιτισμού». Ο διάχυτος ευρωκεντρισμός σε συνδυασμό με την άποψη του Μαρξ πως υπάρχει ένα θετικό περιεχόμενο στην καπιταλιστική ανάπτυξη, στην περίπτωση του Ένγκελς έφτανε στα όρια της σχεδόν ρατσιστικής αποτίμησης της ευρωπαϊκής αποικιοκρατίας. Ο Ένγκελς έγραψε το 1848 για την κατάκτηση της Αλγερίας από τη Γαλλία (*The Northern Star*, 22 Ιανουαρίου 1848):

«Ο τρόπος με τον οποίο βάναυσοι στρατιωτικοί, όπως ο Bugeaud, διεξήγαγαν τον πόλεμο είναι ιδιαίτερα κατακριτέος, ωστόσο η κατάκτηση της Αλγερίας εί-

ναι ένα σημαντικό και ευτυχές γεγονός για την πρόοδο του πολιτισμού. (…) Αν και θα μπορούσαμε να θρηνήσουμε για το γεγονός ότι καταστράφηκε η ελευθερία των Βεδουίνων της ερήμου, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτοί οι ίδιοι οι Βεδουίνοι δεν ήταν παρά ένα έθνος ληστών. (…) Όλα αυτά τα έθνη των ελεύθερων βάρβαρων φαντάζουν από απόσταση πολύ υπερήφανα, ευγενή και ένδοξα, αλλά αν τα δει κανείς από κοντά θα διαπιστώσει ότι, όπως και τα πιο πολιτισμένα έθνη, κυβερνώνται από τη σφοδρή επιθυμία του κέρδους, απλά καταφεύγουν σε πιο αγενείς και σκληρές μεθόδους. Εν τέλει, ο σύγχρονος αστός, με τον πολιτισμό, τη βιομηχανία, την τάξη και τον ελάχιστο τουλάχιστον διαφωτισμό που τον συνοδεύουν, είναι προτιμότερος από τον φεουδάρχη ή τον ληστή και την βάρβαρη κοινωνική κατάσταση στην οποία ανήκουν».

Το 1848 ο Ένγκελς έγραψε για τον πόλεμο ΗΠΑ-Μεξικού (*Deutsche-Brüsseler-Zeitung*, 23 Ιανουαρίου 1848):

«Στην Αμερική έχουμε την κατάκτηση του Μεξικού, γεγονός που μας χαροποίησε. Αποτελεί πρόοδο το γεγονός ότι μια χώρα η οποία μέχρι σήμερα εμπλεκόταν αποκλειστικά με τις δικές της υποθέσεις, διαρκώς σπαρασσόμενη από εμφύλιους πολέμους, με την ανάπτυξή της να αποτρέπεται ολοκληρωτικά, μια χώρα της οποίας η καλύτερη προοπτική ήταν να γίνει βιομηχανικός υποτελής της Βρετανίας – για μια τέτοια χώρα αποτελεί πρόοδο το γεγονός ότι εντάσσεται βίαια στο ιστορικό προτσές. Είναι προς το συμφέρον της ανάπτυξης του Μεξικού το γεγονός ότι στο εξής τίθεται υπό την κηδεμονία των Ηνωμένων Πολιτειών. Η εξέλιξη του συνόλου της αμερικάνικης ηπείρου θα ενισχυθεί από το γεγονός ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες, μέσω της κατάληψης της Καλιφόρνιας, αποκτούν τον έλεγχο του Ειρηνικού. Βέβαια το ερώτημα επανέρχεται: Ποιος θα ωφεληθεί σε πρώτη φάση από αυτόν τον πόλεμο; Η αστική τάξη και μόνο».

Το 1849 ο Ένγκελς επανέρχεται στο θέμα του πολέμου ΗΠΑ-Μεξικού (*Neue Rheinische Zeitung* αρ. 222):

«…άραγε ο Μπακούνιν θα κατηγορήσει τους Αμερικανούς για έναν "κατακτητικό πόλεμο", ο οποίος, αν και αποτέλεσε ένα σοβαρό πλήγμα στη θεωρία του (που βασίζεται στη "δικαιοσύνη" και την "ανθρωπιά") ουσιαστικά ήταν μια εξέλιξη αποκλειστικά προς το συμφέρον του πολιτισμού; Ή είναι μήπως ατυχές το γεγονός ότι η υπέροχη Καλιφόρνια αφαιρέθηκε από τους τεμπέληδες Μεξικάνους, που δεν ήξεραν τι να την κάνουν; Είναι μήπως ατυχές το γεγονός ότι οι ενεργητικοί Γιάνκηδες, με την ταχεία εκμετάλλευση των μεταλλείων χρυσού της Καλιφόρνιας θα αυξήσουν τα μέσα συγκοινωνίας και σε λίγα χρόνια ένας πυκνότατος πληθυσμός κι ένα εκτεταμένο εμπόριο θα συγκεντρωθούν στα πιο κατάλληλα μέρη της ακτής του Ειρηνικού Ωκεανού, θα δημιουργηθούν μεγάλες πόλεις και διευρύνοντας την επικοινωνία με τα ατμόπλοια και την κατασκευή ενός σι-

δηροδρόμου από τη Νέα Υόρκη στο Σαν Φρανσίσκο, θα φέρουν για πρώτη φορά στην ιστορία τον πολιτισμό στον Ειρηνικό Ωκεανό και, παράλληλα, για τρίτη φορά στην ιστορία, θα δώσουν μια νέα κατεύθυνση στο παγκόσμιο εμπόριο; Η "ανεξαρτησία" των λιγοστών ισπανόφωνων Καλιφορνέζων και Τεξανών μπορεί να καταστρατηγηθεί, σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να παραβιαστούν η "δικαιοσύνη" και άλλες ηθικές αρχές, αλλά τι σημασία έχει αυτό εμπρός σε παρόμοια γεγονότα παγκόσμιας ιστορικής σημασίας; (...) Μέχρι στιγμής, λοιπόν, έχουμε δει ότι το έτος 1847 ήταν μια λαμπρή χρονιά για την αστική τάξη. (...) [η οποία] είναι τόσο κοντόφθαλμη ώστε να φαντασιώνεται ότι μέσω του θριάμβου της ο κόσμος θα πάρει την τελική του μορφή. Ωστόσο, τίποτα δεν είναι πιο σαφές από το γεγονός ότι [η αστική τάξη] προετοιμάζει παντού το δρόμο για εμάς, τους δημοκράτες και τους Κομμουνιστές. Το πολύ πολύ να κερδίσει λίγα χρόνια ταραγμένης χαράς, που θα προηγηθούν της άμεσης ανατροπής της στη συνέχεια».

Και το 1853 ο Μαρξ έγραψε για την βρετανική αποικιοκρατία στην Ινδία:

«Η Αγγλία έχει να επιτελέσει μια διπλή αποστολή στην Ινδία: μία καταστροφική και μία αναγέννησης – την εξόντωση της παλιάς ασιατικής κοινωνίας και την τοποθέτηση των υλικών θεμελίων της δυτικής κοινωνίας στην Ασία. (…) Ξέρω ότι η αγγλική εξουσία των βιομηχάνων της υφαντουργίας προτίθεται να κατασκευάσει σιδηροδρόμους στην Ινδία με αποκλειστικό στόχο την απόκτηση με μειωμένο κόστος του βαμβακιού και άλλων πρώτων υλών. Αλλά όταν εισάγεται η εκβιομηχάνιση σε μια χώρα, η οποία διαθέτει σίδηρο και άνθρακα, δεν μπορεί να αποτραπεί η δημιουργία βιομηχανιών στο εσωτερικό της. (…) Το σιδηροδρομικό σύστημα, ως εκ τούτου, θα αποδειχθεί στην Ινδία ο πραγματικός πρόδρομος της σύγχρονης βιομηχανίας. Αυτό είναι βέβαιο, καθώς οι ίδιες οι βρετανικές αρχές θα επιτρέψουν στους Ινδούς να υιοθετήσουν τις νέες μορφές παραγωγής και να αποκτήσουν τις απαιτούμενες γνώσεις χειρισμού των μηχανημάτων. (…) Η σύγχρονη βιομηχανία, που θα προκύψει από το σιδηροδρομικό σύστημα, θα διαλύσει τον παραδοσιακό καταμερισμό της εργασίας, στον οποίο στηρίζονται στην Ινδία οι κάστες, αυτά τα καθοριστικά εμπόδια στην πρόοδο και την εξουσία της Ινδίας.

Όλα όσα θα αναγκαστεί να κάνει η αγγλική αστική τάξη ούτε θα χειραφετήσουν ούτε θα απαλύνουν ουσιαστικά τα κοινωνικά δεινά της μάζας των Ινδών, εξελίξεις που εξαρτώνται όχι μόνο από την ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων, αλλά και από την ιδιοποίησή τους από τους λαούς. Αυτό όμως που αναγκαστικά θα κάνει η αγγλική αστική τάξη είναι να θέσει τις υλικές προϋποθέσεις και για τα δύο. Έχει ποτέ η αστική τάξη κάνει κάτι περισσότερο; Έχει ποτέ συμβάλει σε κάποια πρόοδο χωρίς να σύρει τα άτομα και τους λαούς στο αίμα και τη βρωμιά, στη δυστυχία και την υποβάθμιση;

Οι Ινδοί δεν θα δρέψουν τους καρπούς από τα νέα κοινωνικά στοιχεία που εγκαθιδρύει η βρετανική αστική τάξη, μέχρι τη στιγμή που είτε στην ίδια τη Βρε-

> τανία το βιομηχανικό προλεταριάτο θα αντικαταστήσει τις άρχουσες τάξεις είτε οι Ινδοί οι ίδιοι θα έχουν γίνει αρκετά ισχυροί ώστε να αποτινάξουν εντελώς τον αγγλικό ζυγό» (Μαρξ, *New York Daily Tribune*, 5 Αυγούστου 1853).

Βλέπουμε λοιπόν ότι η απώλεια της ανεξαρτησίας των λαών λόγω του προελαύνοντος καπιταλισμού θεωρούνταν εκείνη την εποχή από τους Μαρξ και Ένγκελς ως γεγονός δευτερεύουσας σημασίας σε σχέση με το όφελος που θα προκαλούσε στο επαναστατικό κίνημα η επέκταση της καπιταλιστικής σχέσης σε όλο τον πλανήτη.

Εκείνη την περίοδο απόψεις υπέρ της ελευθερίας των υπόδουλων εθνών που αργότερα θα υιοθετούνταν στο πλαίσιο των «εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων» εκφράζονταν από τον Μπακούνιν, ο οποίος εστίαζε στην «ενστικτώδη αποζήτηση της ελευθερίας» και τη «φυσική αγάπη του λαού για τον τόπο όπου γεννήθηκε» χωρίς να λαμβάνει υπ᾽ όψιν πόσο εύκολα χειραγωγήσιμες είναι όλες οι μορφές συλλογικού ναρκισσισμού – και σήμερα, διάφοροι αριστεροί πατριώτες αναπαράγουν συγκεκριμένα εδάφια της πανσλαβιστικής περιόδου του Μπακούνιν για να επιχειρηματολογήσουν υπέρ του πατριωτισμού αντιπαραβάλλοντάς τον με τον εθνικισμό. Ωστόσο οι μεταγενέστερες απόψεις του Μπακούνιν είναι ακριβώς οι αντίθετες:

> «…Το κράτος βρισκόταν πάντα υπό τον έλεγχο κάποιας προνομιούχας τάξης: του ιερατείου, των ευγενών, των αστών, και, τελικά, όταν όλες οι άλλες κατηγορίες έχουν εξαντληθεί, της γραφειοκρατίας. Το κράτος τελικά υποβιβάζεται ή αναβαθμίζεται, ανάλογα με την οπτική γωνία του καθενός, στην κατάσταση μιας μηχανής. Είναι απολύτως απαραίτητο για την αναπαραγωγή του κράτους, να υπάρχει κάποια προνομιούχος τάξη που να φροντίζει για την ύπαρξή του. Και ο πατριωτισμός είναι ακριβώς η εξυπηρέτηση των συμφερόντων αυτής της προνομιούχας τάξης» (Μπακούνιν, *Προς τους συντρόφους της Διεθνούς Ένωσης Εργατών του Locle και του Chaux-De-Fonds*, εφ. "Πρόοδος", Γενεύη 1869). «…Η αρχή της πολιτικής ή αλλιώς η ηθική του κράτους είναι πολύ απλή. Το κράτος είναι ο υπέρτατος σκοπός και ό,τι είναι ευνοϊκό για την ανάπτυξη της δύναμής του είναι καλό. Όλα όσα είναι αντίθετα στο κράτος, ακόμη και αν πρόκειται για τα πιο ανθρώπινα πράγματα στον κόσμο, συνιστούν το κακό. Αυτή η ηθική ονομάζεται πατριωτισμός. Η Διεθνής είναι η άρνηση του πατριωτισμού και, κατά συνέπεια, η άρνηση του κράτους» (Μπακούνιν, 1872, στο Mikhail Bakunin, *Marxism, Freedom and the State*, Freedom Press, Λονδίνο 1950).

Στα τέλη του 19ου αιώνα και παρά τις προβλέψεις των Μαρξ-Ένγκελς, οι μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις είχαν στραφεί στον επεκτατισμό και τον στρατιωτικό ανταγωνισμό. Η έκρηξη της αποικιοκρατίας έφερνε εντάσεις και ο μιλιταρισμός βρισκόταν σε άνοδο. Η Πρώτη Διεθνής είχε διαλυθεί ενώ κυρίαρχη δύναμη στο

ευρωπαϊκό σοσιαλιστικό κίνημα ήταν η (μαρξιστική) γερμανική σοσιαλδημοκρατία, η οποία πρακτικά είχε τον έλεγχο της 2ης Διεθνούς.

2. Ο αντιμιλιταρισμός ως «αναρχική ουτοπία»

Τον Αύγουστο του 1891, στις Βρυξέλλες, πραγματοποιήθηκε το δεύτερο συνέδριο της 2ης Διεθνούς. Ένα από τα θέματά του ήταν ο εντεινόμενος διεθνής μιλιταρισμός. Κατά τη διάρκεια του συνεδρίου υπήρξε έντονη αντιπαράθεση μεταξύ του Wilhelm Liebknecht και του Domela Nieuwenhuis. Ο πρώτος ήταν ο πατέρας του Καρλ Λήμπκνεχτ και τότε η πιο διάσημη φωνή, μαζί με τον Αύγουστο Μπέμπελ, του γερμανικού σοσιαλδημοκρατικού κόμματος (SPD). Ο Nieuwenhuis ήταν η γνωστότερη μορφή του ολλανδικού σοσιαλιστικού κινήματος καθώς και ο γνωστότερος εκπρόσωπος του εμβρυακού ευρωπαϊκού αντιπολεμικού ρεύματος. Ο Nieuwenhuis υποστήριξε ότι ο πόλεμος ήταν το αποτέλεσμα της διεθνούς βούλησης του καπιταλισμού και ένα μέσο για τη συντριβή του επαναστατικού κινήματος. Η πρότασή του για υιοθέτηση από τη 2η Διεθνή μιας απόφασης σύμφωνα με την οποία οι σοσιαλιστές σε κάθε χώρα θα έπρεπε να απαντήσουν σε κάθε πόλεμο με γενική απεργία καταψηφίστηκε. Υιοθετήθηκε η πρόταση του Liebknecht, σύμφωνα με την οποία η μόνη μέθοδος αποτροπής του πολέμου ήταν η ανάπτυξη των διεθνών οργανώσεων του προλεταριάτου. Η απροθυμία αυτή για υιοθέτηση συγκεκριμένων αποφάσεων έκανε τον Nieuwenhuis να μιλήσει για υποτιθέμενους διεθνιστές που στην πραγματικότητα ήταν «στενόμυαλοι εθνικιστές». Η στάση της 2ης Διεθνούς κατά τον 1ο παγκόσμιο πόλεμο, 23 χρόνια αργότερα, θα αποδεικνυόταν η πικρή του δικαίωση. Ο Nieuwenhuis επανέφερε την πρότασή του για γενική απεργία σε περίπτωση πολέμου στο συνέδριο της Ζυρίχης, το 1893, αλλά και πάλι απορρίφθηκε. Ο Nieuwenhuis πλέον δήλωνε αναρχικός αντιμιλιταριστής. Πέραν της γενικής απεργίας σε περίπτωση πολέμου, ο Nieuwenhuis επιχειρηματολογούσε επίσης υπέρ της μαζικής άρνησης στράτευσης και της αντιμιλιταριστικής εκπαίδευσης της νεολαίας «προτού να είναι αργά».

Το 1901 ο Nieuwenhuis κυκλοφόρησε μια μπροσούρα για τον μιλιταρισμό, όπου ανέφερε ότι οι βασιλιάδες και οι κυβερνήσεις δεν είναι παρά όργανα στα χέρια των τραπεζιτών και των καπιταλιστών. «Το χρήμα είναι η ραχοκοκαλιά των πάντων. Οι πόλεμοι σήμερα ξεκινούν για να διοχετευθούν τα προϊόντα που συσσωρεύονται. Οι πόλεμοί μας είναι αποτέλεσμα της οικονομικής ανισορροπίας». Επισήμανε επίσης ότι οι πόλεμοι είναι μια μέθοδος πειθάρχησης, μέσω της ενστάλαξης του μιλιταριστικού αισθήματος στον πληθυσμό. Ο Nieuwenhuis έθεσε τον αντιμιλιταρισμό ως πρωταρχικό καθήκον του σοσιαλιστικού κινήματος.

Το 1904, στο Άμστερνταμ, πραγματοποιήθηκε το ιδρυτικό συνέδριο της Διεθνούς Αντιμιλιταριστικής Ένωσης, με το σύνθημα «ούτε ένας άντρας, ούτε μια δεκάρα για τον στρατό». Στο συνέδριο συμμετείχαν κυρίως αναρχικοί από διάφο-

ρες χώρες, λίγοι βρετανοί συνδικαλιστές καθώς και πασιφιστές αντιμιλιταριστές για λόγους συνείδησης ή θρησκευτικής πίστης. Οι πασιφιστές και οι θρησκευόμενοι παραμερίστηκαν, ωστόσο ήταν εμφανής η απουσία των άλλων ρευμάτων του σοσιαλιστικού κινήματος, πλην των αναρχικών. Η πρώτη σοβαρή μαρξιστική τοποθέτηση απέναντι στον μιλιταρισμό ήταν το φυλλάδιο «Μιλιταρισμός και Αντιμιλιταρισμός» που συνέταξε το 1907 ο Καρλ Λήμπκνεχτ. Στο κείμενό του ο Λήμπκνεχτ, αν και αξιολογεί ως εξαιρετικό το σύνθημα «ούτε ένας άντρας, ούτε μια δεκάρα για τον στρατό», δεν παραλείπει να επικρίνει τον Nieuwenhuis για έλλειψη επιστημονικής σοσιαλιστικής ανάλυσης:

> «Σύμφωνα με αυτόν [τον Nieuwenhuis] οι κύριοι της γης δεν είναι οι εστεμμένοι αλλά οι τραπεζίτες, οι χρηματιστές και οι καπιταλιστές (και όχι ο καπιταλισμός ως οργανικά απαραίτητο κοινωνικό σύστημα). Σύμφωνα με τον ίδιο, οι πόλεμοι εξαρτώνται από τις αποφάσεις αυτών των τραπεζιτών. Για τον Nieuwenhuis το κόμμα που βρίσκεται στην εξουσία είναι η αντίδραση, η οποία "εκτείνεται από τον Πάπα έως τον Μαρξ".[1] Χωρίς να εξετάζει την ταξική θέση των στρατιωτών, υιοθετεί απλά τη ρήση του βασιλιά Φρειδερίκου "όταν οι στρατιώτες μου αρχίσουν να σκέφτονται, ούτε ένας δεν θα παραμείνει στον στρατό"».

Ακόμα και για μαρξιστές διανοητές του διαμετρήματος του Λήμπκνεχτ, ο αντιμιλιταρισμός στις αρχές του 20ού αιώνα ήταν λίγο-πολύ ένα αναρχικό καπρίτσιο που φλέρταρε με τον πολιτικό φιλελευθερισμό, καθώς οι αναρχικοί αδυνατούσαν να αναγνωρίσουν τη νομοτέλεια της ταξικής ανάλυσης, σύμφωνα με την οποία το ουσιώδες ήταν η «ταξική θέση των στρατιωτών» και όχι η μάχη ενάντια στον μιλιταρισμό... Όπως αναφέρει ο Nicholas Stargardt στο έργο του *The German Idea of Militarism: Radical and Socialist Critics 1866-1914* (Κέμπριτζ 1994), ο ορθόδοξος μαρξισμός δεν μπόρεσε ποτέ να δημιουργήσει μια κατάλληλη θεωρία για τον μιλιταρισμό, καθώς τον υποβάθμιζε, όπως και τον ιμπεριαλισμό, σε μια δευτερεύουσα συνέπεια του βασικού ζητήματος –της επικείμενης κρίσης του καπιταλισμού.

3. Ο καπιταλισμός ως ιμπεριαλισμός

Η ξεκάθαρη στροφή των ευρωπαϊκών κρατών προς τον επεκτατισμό και τον στρατιωτικό ανταγωνισμό στα τέλη του 19ου αιώνα ερχόταν σε αντίθεση με τις προβλέψεις του Μαρξ, επομένως για τους μαρξιστές αναλυτές υπήρχε επιτακτική ανάγκη για τη συγκρότηση ενός θεωρητικού σχήματος που θα ερμήνευε τη

---

1. σ.σ.: Η φράση του Nieuwenhuis στην οποία αναφέρεται ο Λήμπκνεχτ έχει ως εξής: «Οι δυνάμεις της αντίδρασης είναι το κόμμα της εξουσίας, το οποίο εκτείνεται από τη Ρώμη ως τη σοσιαλδημοκρατία, από τον Πάπα μέχρι τον Μαρξ, μια μάζα αντιδραστικών ενάντια στην αναρχία».

μετατροπή των στρατιωτικών δαπανών από «παρεπόμενα έξοδα της διαδικασίας συσσώρευσης» σε ζωτικά της συστατικά. Η κεντρική ιδέα ήταν ότι οι καπιταλιστικές χώρες χρειάζονταν νέες αγορές για να διοχετεύσουν τα προϊόντα τους, καθώς οι εργάτες στις καπιταλιστικές χώρες δεν μπορούσαν να απορροφήσουν την παραγωγή. Ο ανταγωνισμός μεταξύ των ιμπεριαλιστικών καπιταλιστικών χωρών για τη δημιουργία αγορών στις μη καπιταλιστικές χώρες οξυνόταν από το γεγονός ότι η νέα κυρίαρχη μορφή του κεφαλαίου, το χρηματιστηριακό, εύρισκε πολύ μεγαλύτερα περιθώρια κέρδους σε επενδύσεις στις αποικίες σε σχέση με τα περιθώρια κέρδους σε επενδύσεις στις καπιταλιστικές μητροπόλεις, και ο αυξημένος ανταγωνισμός εξαιτίας αυτών των δύο παραγόντων θα ήταν το αίτιο ενός επερχόμενου πολέμου.

Η Ρόζα Λούξεμπουργκ προχώρησε ένα βήμα παραπέρα, επισημαίνοντας ότι η ανάπτυξη της αποικιοκρατίας έθετε σε κρίση την ίδια την ερμηνεία του καπιταλισμού αποκλειστικά σύμφωνα με τους «*άτεγκτους νόμους της οικονομικής διαδικασίας*»:

> «Η άλλη όψη της συσσώρευσης του κεφαλαίου αφορά τις σχέσεις καπιταλισμού και μη καπιταλιστικών τρόπων παραγωγής που έχουν αρχίσει να εμφανίζονται σε διεθνές επίπεδο. Οι κυρίαρχες μέθοδοι του καπιταλισμού είναι η αποικιοκρατική πολιτική, ένα διεθνές σύστημα δανεισμού, μια πολιτική σφαιρών επιρροής – και ο πόλεμος. Η επιβολή μέσω της ισχύος, η απάτη, η καταπίεση, η λεηλασία ξεπροβάλλουν ανοιχτά, χωρίς καμία προσπάθεια συγκάλυψης και *απαιτείται πραγματικά τεράστια προσπάθεια ώστε μέσα σε αυτό το κουβάρι πολιτικής βίας και ανταγωνισμών ισχύος να ανακαλύψει κανείς τους άτεγκτους νόμους της οικονομικής διαδικασίας*».
>
> (Ρόζα Λούξεμπουργκ, *Η Συσσώρευση του Κεφαλαίου,* 1913)

Ενώ η Λούξεμπουργκ υπαινισσόταν ότι για την πλήρη κατανόηση του καπιταλισμού δεν επαρκούσαν οι άτεγκτοι νόμοι της οικονομίας, για τον Λένιν ήταν ακριβώς οι νόμοι της οικονομίας που οδηγούσαν στην αναπόφευκτη αιματηρή ενδο-ιμπεριαλιστική σύγκρουση η οποία θα προκαλούσε την κατάρρευση του καπιταλισμού:

> «Ο ιμπεριαλισμός είναι ο καπιταλισμός στο στάδιο εκείνο της ανάπτυξης, στο οποίο έχει διαμορφωθεί η κυριαρχία των μονοπωλίων και του χρηματιστικού κεφαλαίου, έχει αποκτήσει εξαιρετική σημασία η εξαγωγή κεφαλαίου, έχει αρχίσει το μοίρασμα του κόσμου από τα διεθνή τραστ και έχει τελειώσει το μοίρασμα όλων των εδαφών της γης από τις μεγαλύτερες καπιταλιστικές χώρες», «Ο ιμπεριαλισμός είναι η παραμονή της κοινωνικής επανάστασης του προλεταριάτου» (Β. Ι. Λένιν, *Ο ιμπεριαλισμός ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, 1917, στα ελληνικά Σύγχρονη Εποχή, 1976).

Το νέο δόγμα, «ο ιμπεριαλισμός ως ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού», είχε αποτυπωθεί σε ένα μικρό φυλλάδιο στο οποίο ασκούνταν δριμεία πολεμική ενάντια σε όλες τις υπόλοιπες αναλύσεις, οι οποίες δεν ήταν παρά προδοτικές. Η καταγγελία τους γινόταν χωρίς ουσιαστική επιχειρηματολογία, πέραν από δογματικές επικλήσεις στη μαρξιστική ορθοδοξία, την οποία προφανώς μόνο ο Λένιν και το κόμμα των μπολσεβίκων κατείχαν. Ο αντιιμπεριαλισμός μετατρεπόταν στο νέο θέσφατο, το οποία όφειλαν να υπηρετούν όλοι οι «πραγματικοί κομμουνιστές».

Την ίδια περίοδο ο «αποστάτης» Κάουτσκυ θεωρούσε ως πιθανότερη εξέλιξη τον «υπεριμπεριαλισμό», δηλαδή μια ειρηνική συμμαχία των ιμπεριαλιστικών χωρών με στόχο την «από κοινού εκμετάλλευση του πλανήτη από το διεθνικά - ενωμένο χρηματιστικό κεφάλαιο». Ο Λένιν κατακεραύνωσε τον Κάουτσκυ, λέγοντας πως «πριν την συγκρότηση ενός και μόνο παγκόσμιου τραστ, πριν τα καθέκαστα εθνικά κεφάλαια δημιουργήσουν μια παγκόσμια “υπέρ-ιμπεριαλιστική” ένωση, ο ιμπεριαλισμός αναπόφευκτα θα εκραγεί, και ο καπιταλισμός θα μετασχηματιστεί στο αντίθετό του» (Β. Ι. Λένιν, όπ.π.).

Είναι ενδιαφέρον ότι ο Λένιν, στην προσπάθειά του να κατακεραυνώσει τον Κάουτσκυ, για άλλη μια φορά και σε έναν ακόμη τομέα κατάφερε να προβλέψει ακριβώς το αντίθετο από αυτό που τελικά συνέβη με την τεχνοεπιστήμη και τη βιοτεχνολογία:

> «Είναι πιθανός “από καθαρά οικονομική άποψη” ο “υπεριμπεριαλισμός” ή πρόκειται για υπερανοησία; Αν, λέγοντας καθαρά οικονομική άποψη, εννοούμε μια “καθαρά” αφηρημένη έννοια, τότε όλα όσα μπορούμε να πούμε καταλήγουν στη θέση: η ανάπτυξη οδηγεί προς τα μονοπώλια, συνεπώς προς ένα παγκόσμιο μονοπώλιο, προς ένα παγκόσμιο τραστ. Αυτό είναι αναμφισβήτητο, μα και απόλυτα χωρίς κανένα περιεχόμενο, όπως η διαβεβαίωση ότι η “ανάπτυξη οδηγεί” προς την παραγωγή των ειδών διατροφής μέσα σε επιστημονικά εργαστήρια. Με την έννοια αυτή η “θεωρία” του υπεριμπεριαλισμού είναι η ίδια ακριβώς ανοησία, όπως θα ήταν η “θεωρία της υπεργεωργίας” (Β. Ι. Λένιν, όπ.π.).

Σε άλλα κείμενά του ο Λένιν άσκησε οξεία κριτική και στη θεώρηση της Λούξεμπουργκ ότι η διεκδίκηση της εθνικής ανεξαρτησίας ερχόταν σε σύγκρουση με τον ταξικό αγώνα. Η εργαλειακή χρήση των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων και των ενδοϊμπεριαλιστικών αντιθέσεων ήταν η νέα κατάκτηση του «επιστημονικού σοσιαλισμού».

4. Ο τακτικισμός ως απαραίτητο εργαλείο του αντιιμπεριαλισμού

Το 1918, στο 5ο πανρωσικό συνέδριο των Σοβιέτ ο Λένιν διατρανώνει πως «για τη σταθεροποίηση της Σοσιαλιστικής Δημοκρατίας η συμμαχία με τον ένα ιμπεριαλισμό ενάντια στον άλλο, από άποψη αρχών δεν είναι πράγμα απραγματο-

ποίητο» (Λένιν Β. Ι., «Το VIII Πανρωσικό Συνέδριο των Σοβιέτ», *Άπαντα*, τ. 42, σελ. 124-125, εκδ. Σύγχρονη Εποχή, 1988).

Στις 19 Ιούλη με 7 Αυγούστου 1920 πραγματοποιήθηκε το 2ο παγκόσμιο συνέδριο της Κομιντέρν. Εγκαθιδρύθηκε η απόλυτη κυριαρχία της «πρώτης σοσιαλιστικής πατρίδας» στο παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα: η Κομμουνιστική Διεθνής θα οικοδομούνταν κατ᾽ εικόνα και ομοίωση του ρωσικού κόμματος, που έφερε σε πέρας την «πρώτη επιτυχημένη προλεταριακή επανάσταση» στην ιστορία της ανθρωπότητας. Οι αποφάσεις του συνεδρίου περιείχαν κατευθυντήριες οδηγίες προς τους κομμουνιστές σε αποικιοκρατούμενες χώρες, σύμφωνα με τις οποίες έπρεπε να υποστηρίξουν τα «εθνικά-επαναστατικά» κινήματα στις χώρες τους, συμμαχώντας με τις εθνικές αστικές τάξεις και τις πατριωτικές τους οργανώσεις.[2] (Η τακτική αυτή, πέραν της επισημοποίησης του τακτικισμού και της «ρεαλιστικής πολιτικής», οδήγησε και σε εκατόμβες, όπως στη σφαγή των κινέζων κομμουνιστών από το μέχρι τότε σύμμαχο εθνικιστικό Κουομιτάνγκ, το 1927). [3]

Τον Σεπτέμβρη του 1920 πραγματοποιήθηκε το Συνέδριο των Λαών της Ανατολής στο Μπακού του Αζερμπαϊτζάν. Εκεί οι ρώσοι μπολσεβίκοι ηγέτες που πήραν το λόγο κάλεσαν «σε ιερό πόλεμο –τζιχάντ– ενάντια στον ιμπεριαλισμό»:

> «Συντρόφισσες και σύντροφοι, οι δύο πρώτες ημέρες του συνεδρίου μας επικεντρώθηκαν στη συζήτηση για το ποια πρέπει να είναι η στάση μας απέναντι στην Αντάντ, απέναντι στον ιμπεριαλισμό. Και για εμάς, εκείνη η στιγμή, όταν οι συγκεντρωμένοι εκπρόσωποι των λαών της Ανατολής ορκίστηκαν να αρχίσουν ιερό πόλεμο, εκείνη η στιγμή θα πρέπει να διατηρηθεί στις καρδιές μας ως ιερή εμπειρία. Αυτή είναι η βάση για όλα τα υπόλοιπα, αυτό είναι που μας ενώνει όλους. (...) Ο Καρλ Μαρξ, ο δάσκαλος όλων μας, διακήρυξε πριν από 70 χρόνια: “εργαζόμενοι όλων των χωρών, ενωθείτε!” Εμείς, οι μαθητές του Καρλ Μαρξ, οι συνεχιστές του έργου του, μπορούμε να επεκτείνουμε αυτήν τη διατύπωση, συμπληρώντας και διευρύνοντάς την, λέγοντας: “εργαζόμενοι όλων των χωρών και καταπιεσμένοι λαοί όλου του κόσμου, ενωθείτε!”

---

2. Σε αντιπαραβολή με τον τακτικιστικό εναγκαλισμό των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων από την Κομιντέρν, την ίδια περίοδο οι Γκούσταβ Λαντάουερ και Ρούντολφ Ρόκερ επεξεργάζονταν την κριτική ενάντια στον εθνικισμό και την απειλή που αντιπροσώπευε για το επαναστατικό κίνημα και την ανθρωπότητα συνολικά.

3. Θα μπορούσαμε να αντιπαραβάλουμε εδώ τον τρόπο με τον οποίο αναρχικοί συμμετείχαν σε αντιαποικιοκρατικούς αγώνες χωρίς να απομακρύνονται από τον στόχο και τα μέσα της κοινωνικής επανάστασης στην Αίγυπτο (1882), την Κούβα (1895), το Μεξικό (1910), την Κίνα και την Κορέα (κίνημα Quanzhou – 1927), αλλά θα απομακρυνόμασταν από τον στόχο του κειμένου. Βλ. Steven Hirsch, Lucien van der Walt (επιμ.) *Anarchism and syndicalism in the colonial and postcolonial world, 1870-1940: the praxis of national liberation, internationalism, and social revolution*, Λάιντεν/Βοστώνη 2010.

Συντρόφισσες και σύντροφοι, δεν μπορούμε παρά να μεταφέρουμε στην Κομμουνιστική Διεθνή και στους εργαζόμενους όλου του κόσμου την πιο χαρμόσυνη είδηση: μετά τη συνένωση των εργατών της Δύσης και της Αμερικής, ενώθηκαν και οι εργάτες όλης της Ανατολής! Ας θυμόμαστε μόνο ό,τι μας ενώνει. Ας πετάξουμε από τις καρδιές μας ό,τι θα μπορούσε να μας χωρίσει. Ας θυμόμαστε ότι έναν εχθρό έχουμε: τον βρετανικό και γαλλικό ιμπεριαλισμό. Ο καθένας μας ας αφιερώσει τη ζωή του –ακόμα και δεκάδες ζωές, αν τις είχαμε– στην υπόθεση της απελευθέρωσης των λαών της Ανατολής και όλου του κόσμου!

Ζήτω η Τρίτη Διεθνής!»

(Συνέδριο των Λαών της Ανατολής, καταληκτική ομιλία, Μπακού, 7 Σεπτέμβρη 1920)

Οι μπολσεβίκοι συμμάχησαν στο Καζαχστάν με το πανισλαμικό κίνημα *Ush Zhuz*, το οποίο το 1920 εντάχθηκε στο κομμουνιστικό κόμμα. Επίσης συμμάχησαν με τους πέρσες πανισλαμιστές αντάρτες *Τζενγκέλις* και τη σουφιστική αδελφότητα του σεΐχη Βαϊσόφ (ηγέτη του “θεϊκού καθεστώτος του Βαϊσόφ”). Στο Νταγκεστάν η σοβιετική εξουσία επικράτησε χάρη στη δράση των ανταρτών του μουσουλμάνου ηγέτη Ali-Hadji Akushinskii. Στην Τσετσενία οι μπολσεβίκοι συμμάχησαν με τον σεΐχη Ali Mitayev, επικεφαλής του Τσετσενικού Επαναστατικού Συμβουλίου (σ.σ. ο Mitayef μάλιστα έγινε μέλος του Κ.Κ., ωστόσο οι τακτικισμοί έχουν κοντά ποδάρια, ο Mitayef εκτελέστηκε το 1927 στις σταλινικές εκκαθαρίσεις). Στον Κόκκινο Στρατό συμμετείχαν δεκάδες χιλιάδες μουσουλμάνοι στα «τάγματα της σαρία», με επικεφαλής τον μουλά Katkakhanov.

Το 1923 ο Λέον Τρότσκι περιέγραψε τους πιστούς του Ισλάμ ως «επαναστάτες εθελοντές που μας χτυπάνε τη πόρτα» (βλ. Dave Crouch, «Bolsheviks and Islam», *Socialist Review* 280, 2003).

5. Ο ιμπεριαλισμός του κρατικού καπιταλισμού ολοκληρώνει την καπιταλιστική επέκταση σε όλο τον πλανήτη

Τόσο η άποψη του Λένιν ότι με κάποιον αποκαλυπτικό τρόπο «η αναπόφευκτη σύγκρουση μεταξύ των ιμπεριαλιστικών καπιταλιστικών χωρών θα οδηγούσε σε κατάρρευση του καπιταλισμού και έλευση του σοσιαλισμού», όσο και η άποψη του Κάουτσκυ περί «ειρηνικής εκμετάλλευσης του πλανήτη από το διεθνικά ενωμένο χρηματιστικό κεφάλαιο» σκορπίστηκαν στον αέρα στον μεσοπόλεμο και στον Β′ παγκόσμιο πόλεμο.

Δεν υπήρξε καμία «ειρηνική συμμαχία» των ιμπεριαλιστικών χωρών αλλά ούτε η μεταξύ τους σύγκρουση οδήγησε στην κατάρρευση του καπιταλισμού (μάλλον αποτέλεσε το μεγαλύτερο επενδυτικό πρόγραμμα που έσωσε τον καπιταλι-

σμό από την κρίση της δεκαετίας του 1930, έθεσε τις βάσεις για μια πρωτόγνωρη «ανάπτυξη» η οποία με τη σειρά της επέτρεψε το «κοινωνικό συμβόλαιο» του κράτους πρόνοιας που ενσωμάτωσε στο καπιταλιστικό φαντασιακό το σύνολο σχεδόν των πληθυσμών της Δύσης ενώ συγχρόνως ο σταλινικός ολοκληρωτισμός τραυμάτιζε βαρύτατα το απελευθερωτικό πρόταγμα). Ο «υπεριμπεριαλισμός» της παγκοσμιοποίησης ήταν ήδη όραμα καπιταλιστών κατά τον 2ο παγκόσμιο πόλεμο (βλ. Σημειώσεις της Στέπας #3, *Μαγικές Εικόνες*, σσ. 128-134) και οικοδομήθηκε κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου.

Από την άλλη μεριά του «σιδηρού παραπετάσματος» και μετά το τέλος του «αντιφασιστικού» «μεγάλου πατριωτικού πολέμου», οι «αντιιμπεριαλιστές» σοβιετικοί (και στη συνέχεια οι μαοϊκοί) μαρξιστές μετατόπισαν το επίκεντρο της σύγκρουσης για την «πλέρια ευτυχία της ανθρωπότητας» από την ταξική πάλη στην σύγκρουση μεταξύ κρατών. Υποστήριξαν ότι στον εικοστό αιώνα η κεντρική σύγκρουση δεν ήταν πλέον μεταξύ των καπιταλιστών και των εργαζομένων καθεαυτών, αλλά μεταξύ των αναπτυγμένων καπιταλιστικών κρατών του κέντρου και των εξαρτημένων χωρών της περιφέρειας – στη σταλινική εκδοχή, μεταξύ των Ηνωμένων Πολιτειών και της Σοβιετικής Ένωσης, στη μαοϊκή εκδοχή της «θεωρίας των τριών κόσμων» η έκβαση της μάχης εξακολουθούσε να εξαρτάται από τις συγκρούσεις ενάντια στην «ανισότροπη ανάπτυξη» (η «ανάπτυξη» φυσικά παρέμενε πάντα μια αναμφισβήτητα θετική έννοια) μόνο που στον «πρώτο κόσμο» των ιμπεριαλιστικών κρατών κατατάσσονταν οι «δύο υπερδυνάμεις» (ΗΠΑ και ΕΣΣΔ).

Επιπλέον, ο «αντιιμπεριαλισμός» επιτάχυνε την κυριαρχία του καπιταλισμού στο σύνολο του πλανήτη. Όπως σημειώνει κι ένας κατά τα άλλα κλασικός μαρξιστής: «στα πλαίσια της μαρξιστικής/κομμουνιστικής επαναστατικής παράδοσης, θεωρούνταν συχνά ότι ήταν αναγκαίο να οργανωθεί το ισοδύναμο της πρωταρχικής συσσώρευσης, προκειμένου να εφαρμοστούν προγράμματα εκσυγχρονισμού σ᾽ εκείνες τις χώρες που δεν είχαν περάσει από τη μύηση στην καπιταλιστική ανάπτυξη. (...) Πάλευαν εναντίον του καπιταλιστικού ιμπεριαλισμού, αλλά το έκαναν στο όνομα μιας εναλλακτικής νεωτερικότητας παρά στο όνομα της υπεράσπισης της παράδοσης. Μ᾽ αυτό τον τρόπο βρέθηκαν συχνά να είναι αντίθετα ή να αντιμετωπίζουν την αντίθεση εκείνων οι οποίοι επιδίωκαν να προστατεύσουν ή ακόμη και να αναζωογονήσουν παραδοσιακά συστήματα παραγωγής, παραδοσιακούς πολιτισμικούς κανόνες και παραδοσιακές κοινωνικές σχέσεις» (Π. Μαυροειδής, *Η πρόβλεψη της κρίσης από τους μαρξιστές – συζητώντας ξανά για τον ιμπεριαλισμό*, 2011).

Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, καθήκον των αντιιμπεριαλιστών κομμουνιστών ήταν η υλοποίηση «του ισοδύναμου της πρωταρχικής συσσώρευσης» και η «εθνική ολοκλήρωση» των χωρών της περιφέρειας, σύμφωνα με τις θέσεις του Στάλιν για το «εθνικό ζήτημα». Οι εξεγέρσεις των όπου γης θυμάτων του

καπιταλισμού δεν ήταν αγώνες ενάντια στην αποικιοκρατία αλλά «αντιιμπεριαλιστικοί» εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες, δηλαδή πόλεμοι με στόχο τη συγκρότηση εθνικής ταυτότητας, την ενσωμάτωση στο σοβιετικό ή στο κινέζικο μπλοκ εξουσίας και την οικοδόμηση του κρατικού καπιταλισμού. Αυτού του είδους ο «αντιιμπεριαλισμός» του κρατικού καπιταλισμού τελικά ενέταξε όλο τον πλανήτη στην καπιταλιστική σχέση (ακόμα και ως φτωχούς συγγενείς της Δύσης).

Όπως αναφέρει και ένας αφροαμερικανός επικριτής της ευρωκεντρικής ιδέας για την «εθνική απελευθέρωση»:

«Ποια ήταν τα πέντε κριτήρια τα οποία, σύμφωνα με τον Στάλιν, συγκροτούν ένα έθνος; Ότι τα μέλη του πρέπει να ζουν σε ένα κοινό έδαφος, να έχουν μια κοινή γλώσσα, μια κοινή οικονομική ζωή, μια κοινή ιστορία και μια κοινή ψυχοσύνθεση. (…) Αυτά τα πέντε κριτήρια για το τι αποτελεί ένα έθνος, διαμορφώθηκαν με στόχο να λύσουν το πρόβλημα της ενοποίησης όλων των εργαζομένων του κόσμου. Όμως οι "εργαζόμενοι όλου του κόσμου" δεν περιλάμβαναν τους ανθρώπους στις φυτείες καουτσούκ στο Κονγκό του Λεοπόλδου, δεν περιλάμβαναν τους ανθρώπους στην Ακτή του Ελεφαντοστού, χάρις στους οποίους οι Ευρωπαίοι αποκτούσαν ελεφαντόδοντο για τις μπάλες του μπιλιάρδου και τα πλήκτρα του πιάνου. Έτσι γίναμε εκεί το έθνος του ελεφαντόδοντου και μας αποκαλούν *Ivorians*. (…) Η ευρωπαϊκή συνείδηση συγκροτήθηκε μέσα από τη διαδικασία επέκτασης των λευκών ανθρώπων. Η λεγόμενη πρωταρχική συσσώρευση δεν εξύψωσε μόνο τη λευκή άρχουσα τάξη. (…) Το αίτημα για χειραφέτηση των λευκών ανθρώπων εδραιώθηκε κατά τη διαδικασία της επίθεσης ενάντια στους υπόλοιπους, ενάντια σε εμάς. Έτσι, ο Μαρξ μπορούσε να λέει ότι ο καπιταλισμός ήταν μια προοδευτική δύναμη ως προς την ανάπτυξη αυτού που ονομάζεται ανθρώπινη κοινωνία. Επειδή ο καπιταλισμός βελτίωσε τη ζωή όλων των λευκών ανθρώπων –των εργαζόμενων και της αστικής τάξης– σε βάρος των δικαιωμάτων, των πόρων και της ευημερίας των υπολοίπων. Φυσικά [οι ευρωπαίοι] έβλεπαν τον κόσμο αποκλειστικά από τη δική τους σκοπιά.

Το εθνικό ζήτημα αναδύθηκε στο εσωτερικό της Ευρώπης, εν μέρει επειδή είχε υπάρξει ιστορικά απλά ως ένας χώρος εμπόλεμων φυλών που δεν είχαν καν κοινή ταυτότητα ως ομάδες ανθρώπων. Η ιδέα της Ευρώπης δεν ήταν ευρέως ή κοινώς αποδεκτή μέχρι τον 17ο αιώνα. Τι ήταν, λοιπόν, αυτό που δημιούργησε στο μέρος του κόσμου που σήμερα ονομάζουμε Ευρώπη (και μεταξύ αυτών που σήμερα αποκαλούνται "λευκοί") την ενοποιητική έννοια η οποία ορίζεται πλέον ως εθνικότητα ή έθνος; Η έννοια της Ευρώπης διαμορφώθηκε κατά τη διαδικασία της λεηλασίας του κόσμου και της υποδούλωσης των Αφρικανών. Η έννοια της Ευρώπης και της ευρωπαϊκής ταυτότητας δημιουργήθηκαν μέσα από αυτή τη διαδικασία λεηλασίας των "άλλων"».

(Omali Yeshitela, πρωτεργάτης του «Κινήματος Uhuru», *Eurocentric nature of Stalin's definition of a nation and nation formation*, 2006, Marxist Update 2011)

6. Ο αντιιμπεριαλισμός στην εποχή της θεαματικής κυριαρχίας

Στα τέλη της δεκαετίας του 1970 και στις αρχές της δεκαετίας του 1980 τον ρόλο της πανταχού παρούσας απειλής που σήμερα ασκεί ο λεγόμενος τζιχαντισμός έπαιζε ο αντιιμπεριαλιστικός επαναστατικός μιλιταρισμός, έχοντας οδηγηθεί σε ένα απίστευτο συνονθύλευμα που περιελάμβανε με όρους αμοιβαίας αποδοχής τον IRA, την ΕΤΑ, τον Γκαντάφι, τη Στάζι, τη RAF, «μαρξιστικές» παλαιστινιακές οργανώσεις, τον «Κάρλος το τσακάλι» κ.ά., με τρόπο που θύμιζε περισσότερο κακό μυθιστόρημα αστυνομικής λογοτεχνίας παρά συνάντηση απελευθερωτικών πρακτικών και στοχεύσεων. Η μαοϊκή «θεωρία των τριών κόσμων» για την οποία δεκάδες χιλιάδες αντάρτες έχασαν τη ζωή τους σε ολόκληρο τον κόσμο (ας μην προσμετρήσουμε τους νεκρούς της Καμπότζης θεωρώντας τους Ερυθρούς Χμερ ως μια παρανοϊκή παρεκτροπή) τελικά μετατράπηκε σε διπλωματικό χαρτί διεθνών σχέσεων την περίοδο που το Κομμουνιστικό Κόμμα της Κίνας μετατρεπόταν σε αυτό που είναι σήμερα, έχοντας καταφέρει να αλλάξει μοντέλο ολοκληρωτισμού χωρίς να χρειαστεί καν να αλλάξει όνομα.

«MIR, MIR, Φενταγίν, Τουπαμάρος, Βιετκόνγκ» ήταν το σύνθημα που δονούσε τις πορείες δεκάδων χιλιάδων ατόμων (τι απέγιναν άραγε;) στην Ελλάδα της δεκαετίας του 1970.

Αν το παραδοσιακό ΚΚΕ μας διαβεβαίωνε ότι «Ήρωες τέτοιοι μπορούν μοναχά / Να βγούνε μέσα απ᾽ την εργατιά», οι ακροαριστερές οργανώσεις που αδυνατούσαν να ασκήσουν έμπρακτη κριτική στην εμπορευματική/θεαματική κοινωνία και στις νέες συνθήκες μοριακής/εθελούσιας υποδούλωσης στις οποίες είχαν περιέλθει οι πληθυσμοί της Δύσης, εξακολουθούσαν να φαντασιώνονται κόκκινους στρατούς, επαναστατικά επιτελεία κι επαναστατικά ταξικά υποκείμενα, μόνο που αυτή τη φορά τα τελευταία ήταν εμπλουτισμένα με εξωτικές τριτοκοσμικές εικόνες από ζούγκλες και καλάσνικοφ. Μας διαβεβαίωναν πως «από στόμια βγαίνει η δύναμη / κι όχι από τα στόματα», ενώ η εμβληματική μορφή του Τσε μεταμορφωνόταν σε θεαματική γοητεία της ισχύος: «Κι έβλεπε μέσα σου κανείς / Αγάπη, μίσος, ***μα ποτέ φόβο*** / Κομαντάντε Τσε Γκεβάρα».

Οι παραπάνω στίχοι είναι του Βολφ Μπίρμαν. Η μεγαλύτερη απόδειξη πως οι γκεβαρικοί και μαοϊκοί αντιιμπεριαλισμοί απευθύνονταν στη Δύση στους ανικανοποίητους καταναλωτές, ένα τμήμα των οποίων είχε καταναλώσει την αντικουλτούρα και ήθελε κάτι παραπάνω, είναι το γεγονός ότι ο Μπίρμαν στα τέλη της δεκαετίας του 1990 υποστήριξε τους ΝΑΤΟϊκούς βομβαρδισμούς στο Κόσοβο και αργότερα στο Ιράκ (και σήμερα δηλώνει ψηφοφόρος της Μέρκελ), ενώ ο έλλην μελωδός της αντιιμπεριαλιστικής επανάστασης τοποθετήθηκε το 1993 αναπληρωτής υπουργός Πολιτισμού στην τελευταία κυβέρνηση του Ανδρέα Παπανδρέου και ένα χρόνο αργότερα, το 1994, με τον θάνατο της Μελίνας Μερκούρη, ανέλαβε υπουργός Πολιτισμού, αξίωμα που διατήρησε μέχρι το 1996. Το γεγονός ότι ο αντιμπεριαλισμός αρκούνταν στον εκθειασμό της θυσί-

ας και του (επαναστατικού) μιλιταρισμού χωρίς να ασχολείται με λεπτομέρειες όπως οι κοινωνικές σχέσεις, η καθημερινότητα, η ανάλυση, τα μοντέλα οργάνωσης, οι δομές και το βιωμένο πρόταγμα, καθιστά μάλλον εύκολη υπόθεση την εξήγηση γιατί επιφανείς ακροαριστεροί ξεκίνησαν από «του γουρουνιού του αστισμού πρέπει να κόψουμε τα πόδια» και κατέληξαν στα γουρουνόπουλα με δαμάσκηνα της εποχής Σημίτη.

Την περίοδο της άνθησης του αντιιμπεριαλισμού και του «τριτοκοσμισμού», η Hannah Arendt ερμήνευσε στο έργο της *Imperialism* (Νέα Υόρκη, 1968) τον ευρωκεντρικό ιμπεριαλισμό του τέλους του 19ου αιώνα ως «το πρώτο στάδιο της πολιτικής κυριαρχίας της αστικής τάξης και όχι ως το τελευταίο στάδιο του καπιταλισμού». Όρισε τον ιμπεριαλισμό ως την «επέκταση για χάρη της επέκτασης». Σύμφωνα με την Arendt ο ιμπεριαλισμός είναι διακριτός από την πανάρχαια πρακτική της κατάκτησης καθώς δίνει μια εντελώς νέα διάσταση στην έννοια της πολιτικής: η αρχή της αναγκαιότητας για ολοένα αυξανόμενη επέκταση έχει τις πηγές της στην αδήριτη αναγκαιότητα της οικονομικής δραστηριότητας. Την ίδια περίοδο οι σιτουασιονίστ ανέπτυσσαν την κριτική θεωρία της αποικιοποίησης της καθημερινής ζωής από το εμπόρευμα και το θέαμα. Τα συμπεράσματά τους έχουν πλέον επαληθευθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε φαντάζουν σχεδόν αυτονόητα.

Συνοψίζοντας, ως προς τον ιμπεριαλισμό και τον αντιιμπεριαλισμό:

1. Η κατηγοριοποίηση των εκμεταλλευόμενων της περιφέρειας σε έθνη επιτάχυνε την πλανητική καπιταλιστική ολοκλήρωση, προωθώντας την έννοια της εθνικής ταυτότητας ως τοπικού μέσου ελέγχου των πληθυσμών. Ταυτόχρονα, η θεωρία περί «ανισότροπης ανάπτυξης» και η «λύση» που επέβαλε ο κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός (ο σοβιετικός/μαοϊκός κομμουνισμός) επέκτεινε την καπιταλιστική σχέση σε όλα τα μήκη και τα πλάτη του πλανήτη.
2. Το επιχείρημα της ιεράρχησης των χωρών σε αποικιοκρατούμενες και σε χώρες του καπιταλιστικού κέντρου και το «επαναστατικό καθήκον» της υπεράσπισης των πρώτων ενίσχυσε τις κρατιστικές και μιλιταριστικές δομές στην περιφέρεια.
3. Τέλος, το «επαναστατικό σχέδιο» της «μεταφοράς της σύγκρουσης στο εσωτερικό της Δύσης» σύμφωνα με το όραμα του «αντιιμπεριαλιστικού χτυπήματος στην καρδιά του κτήνους» μετέφερε τη σύγκρουση στο πεδίο του αντιπάλου, καθώς τη δεκαετία του 1970 τα κοινωνικά κινήματα (κυρίως σε Ιταλία και Γερμανία, δηλαδή τα σημαντικότερα τότε) υποτάχθηκαν στη δράση ένοπλων οργανώσεων που μετέτρεψαν την κοινωνική/πολιτική/πολιτισμική αμφισβήτηση σε ένοπλη αντιπαράθεση μηχανισμών, με εύκολα προβλέψιμο τον νικητή.

ενάντια στα πολεμικά κελεύσματα και τον μηδενισμό του κεφαλαίου, ενάντια στον οικονομισμό, τον μιλιταρισμό και τη γεωπολιτική λογική

Ενάμιση αιώνα μετά τις παρατηρήσεις του Μαρξ για τον καπιταλισμό και τον πόλεμο κι έχοντας την εμπειρία δύο παγκοσμίων πολέμων, περιφερειακών συγκρούσεων στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, κρυφών πολέμων στο πλαίσιο της νεοαποικιοκρατικής παγκοσμιοποίησης, ανθρωπιστικών πολέμων και συρράξεων στο όνομα του πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία, ο μηδενισμός του κεφαλαίου ξεπροβάλλει υπό τη μορφή των «τζιχαντιστών εθελοντών» και οι αντικαπιταλιστές αναζητουν αντιιμπεριαλιστικές συμμαχίες στο πλαίσιο της κρίσης.

Η θανατηφόρος κενότητα του καπιταλιστικού τρόπου ζωής, η οποία βρίσκεται πίσω από εκείνους κι εκείνες που επιλέγουν «να πάνε να γίνουν ‛μαχητές της ελευθερίας' και να τα τινάξουν όλα στον αέρα», είχε ήδη περιγραφεί στις αρχές του περασμένου αιώνα. Ο αμερικανός ιστορικός Will Durant, συνοψίζοντας τις σκέψεις του Νίτσε για τον πόλεμο, έγραψε ότι ο «στρατηγός που χρησιμοποιεί στρατιώτες στο πεδίο της μάχης, όπου έχουν την ευχαρίστηση του να πεθαίνουν κάτω από την αναισθησία της δόξας, είναι πολύ ευγενέστερος από τον εργοδότη που χρησιμοποιεί μέχρις εξόντωσης ανθρώπους στη μηχανή του κέρδους – προσέξτε με πόση ανακούφιση αφήνουν τα εργοστάσιά τους προκειμένου να μεταβούν στο πεδίο της σφαγής […] Ο Ναπολέων δεν ήταν ένας χασάπης, αλλά ένας ευεργέτης. Προσέφερε, στη θέση του θανάτου από οικονομική φθορά, τον θανάτο με στρατιωτικές τιμές. Μυριάδες υιοθέτησαν το θανατηφόρο πρόταγμά του επειδή προτίμησαν τους κινδύνους της μάχης από την αφόρητη μονοτονία του να δουλεύουν για να κατασκευάσουν άλλο ένα εκατομμύριο κουμπιά για γιακάδες» (Will Durant, *The Story of Philosophy*, 1924).

Όσοι αντικαπιταλιστές εξακολουθούν να ονειρεύονται αντιιμπεριαλιστικές συμμαχίες αναγκάζονται, στο όνομα της γεωπολιτικής, να αντιμετωπίζουν «αντιφάσεις» όπως οι ακόλουθες δηλώσεις του Μεσάαλ, αρχηγού της αντιιμπεριαλιστικής Χαμάς στο ετήσιο συνέδριο του κυβερνώντος Κόμματος Δικαιοσύνης και Ανάπτυξης (AKP) της Τουρκίας (Ικόνιο, 27 Δεκέμβρη 2014): «Μια ισχυρή Τουρκία σημαίνει μια ισχυρή Ιερουσαλήμ, μια ισχυρή Παλαιστίνη». Ο Μεσάαλ διατράνωσε την ελπίδα του «να απελευθερώσει την Παλαιστίνη και την Ιερουσαλήμ».

Κατά τη σύντομη παρέμβασή του, φωνές «Αλλάχ Ακμπάρ!» (Ο Θεός είναι μεγάλος!) και «Κάτω το Ισραήλ!» ακούγονταν από το πλήθος, που κουνούσε ταυτόχρονα τουρκικές και παλαιστινιακές σημαίες. Μιλώντας σχετικά με την τουρκική σημαία, ο τούρκος πρωθυπουργός Αχμέτ Νταβούτογλου δήλωσε: «Μάρτυράς μου ο Θεός (...) θα κάνουμε αυτή την κόκκινη σημαία σύμβολο του αθώου. Αυτή η κόκκινη σημαία θα κυματίζει δίπλα στις σημαίες της Παλαιστίνης, της ελεύθερης Συρίας και όλων των άλλων σημαιών του αθώου οπουδήποτε στον κόσμο».

Η επίκληση του αντιιμπεριαλισμού μπορεί άλλοτε να ανακαλύπτει «αντιφασισμό» στον Πούτιν, αδιαφορώντας για την αναβίωση στη Ρωσία του σταλινισμού, του νεο-βυζαντινισμού και του τσαρισμού, και άλλοτε να ανακαλύπτει συμμάχους στο Ιράν, στο PKK, στη Χεσμπολά ή... στην Κίνα.

Όταν δεν αντιμετωπίζουμε την «ολική επαναφορά» του αντιιμπεριαλισμού, βρισκόμαστε απέναντι σε «ταξικές αναλύσεις» εποχής Κομιντέρν, με τις οποίες επιχειρείται να αντικρουστεί μια μερίδα του κινήματος που μοιάζει να φωνάζει «ο εχθρός είναι στις τράπεζες και στη Γερμανία». Τελικά η εναντίωση στον πόλεμο εμφανίζεται συντριπτικά αδύναμη και δεν θα μπορούσε να είναι αλλιώς όσο δεν απαλλασσόμαστε από τα βαρίδια που μας κληροδότησε το παρελθόν: τον οικονομισμό, τον «επαναστατικό» μιλιταρισμό, τον δυτικοκεντρισμό και τη γεωπολιτική.

> Η ηθική δεν εγγυάται τη νίκη. Όμως μία πολιτική χωρίς ηθική εγγυάται την αποτυχία, διότι η ηθική είναι η μοναδική κληρονομιά που θα αφήσουμε όσοι και όσες θέλουμε να φτιάξουμε έναν καινούργιο κόσμο. Η ηθική είναι ο μοναδικός γενικός προσανατολισμός, ένα είδος πυξίδας το οποίο δεν μας προσφέρει μια ευθεία γραμμή. Όμως η ηθική είναι κάτι πολύ περισσότερο από μια πολιτική γραμμή. Μας λέει ποιους δρόμους δεν πρέπει να διασχίσουμε, γιατί αν το κάνουμε θα πάψουμε να είμαστε αυτό που είμαστε.
>
> (Raúl Zibechi, «Να αψηφήσουμε τη γεωπολιτική λογική», εφημ. *La Jornada*, 12/12/2014)

Ενάντια στην καπιταλιστική ενόρμηση θανάτου που σήμερα εκφράζεται τόσο από τους θαυμαστές του ISIL αλλά και από εκείνους οι οποίοι σπέρνουν την απογοήτευση και τη σύγχυση, να υπερασπιστούμε τις δυνάμεις της ζωής, της δικαιοσύνης και της ανθρωπιάς. Να μην ταχθούμε στην πλευρά καμίας ηλιθιότητας αλλά να προωθήσουμε τη συλλογική ευφυΐα και την ηθική, εναντιωνόμενοι πάντοτε σε κάθε νεκρόφιλη ηθικολογία. Ως προς τον καπιταλισμό και τον πόλεμο, ας ξεκαθαρίσουμε τα ακόλουθα τρία σημεία:

1) Ο πόλεμος δεν είναι μια παρεκτροπή στην ομαλή πορεία του καπιταλισμού όπως θεωρούσε ο Μαρξ, αλλά είναι κομμάτι του πυρήνα της ύπαρξής του, αφού ο καπιταλισμός δεν είναι παρά μια διαρκής εμπόλεμη επέκταση χάριν της επέκτασης.[4]

4. Αυτή η εσωτερική αδυναμία της μαρξιστικής ερμηνείας επιχειρήθηκε να προσπεραστεί από διάφορους μεταγενέστερους μαρξιστές, όπως π.χ. ο David Harvey, ο οποίος επινόησε τον μάλλον κακόηχο όρο «συσσώρευση μέσω της αποστέρησης» (Accumulation by Dispossession, 2004). Πολύ προτιμότερη η περιγραφή του καπιταλισμού από τους Caffentzis - Federici ως μιας «διαρκούς πρωταρχικής συσσώρευσης», δηλαδή διαρκούς λεηλασίας.

2) Η όποια ενδοκαπιταλιστική σύγκρουση δεν πρόκειται ποτέ να φέρει το τέλος του καπιταλισμού, όσο τουλάχιστον το φαντασιακό του καπιταλισμού παραμένει κυρίαρχο. Αντιθέτως, η απειλή του πολέμου επιφέρει την εσωτερική πειθαρχία ενώ ακόμα και η ακραία τελική επιλογή του πολέμου αποτελεί την μεγαλύτερη εγγύηση για μια νέα μεταπολεμική χρυσή εποχή «ανάπτυξης».
3) Όσοι επιχείρησαν να επιτεθούν στον καπιταλισμό εστιάζοντας αποκλειστικά στον έλεγχο της οικονομίας μέσω της κατάληψης της εξουσίας χωρίς να ασχολούνται με τις υπόλοιπες όψεις του καπιταλιστικού φαντασιακού, απλώς κατέληξαν να μετατραπούν σε φτηνά αντίγραφα του καπιταλισμού και συνέτειναν στην ολοκληρωτική του επικράτηση.

Δεν υπάρχει κανένας απολύτως λόγος να επαναληφθούν τα ίδια λάθη. Έχει ήδη καταβληθεί βαρύς φόρος αίματος στο όνομα της οικοδόμησης του σοσιαλισμού. Η αποδόμηση του καπιταλιστικού φαντασιακού απαιτεί έμπρακτη αντεπίθεση σε όλα τα πεδία του πολέμου που μας έχει κηρύξει το κόμμα του θανάτου. Και ο αντιμιλιταρισμός είναι από τους πιο ζωτικούς αγώνες για την απελευθερωτική αυτή αποδόμηση.

> *Δεν είναι αλήθεια ότι πρέπει να συμμετάσχουμε σε αυτήν τη θανατηφόρο αγορά. Δεν είναι αλήθεια ότι υπάρχουν μόνο επιλογές μεταξύ διαφορετικών ειδών πολέμου. Δεν είναι αλήθεια ότι πρέπει να ταχθούμε στο πλευρό της μίας ή της άλλης ηλιθιότητας.*[5]

5. *«Όχι!» στον πόλεμο στα Βαλκάνια*, Subcomandante Insurgente Marcos, 1999.

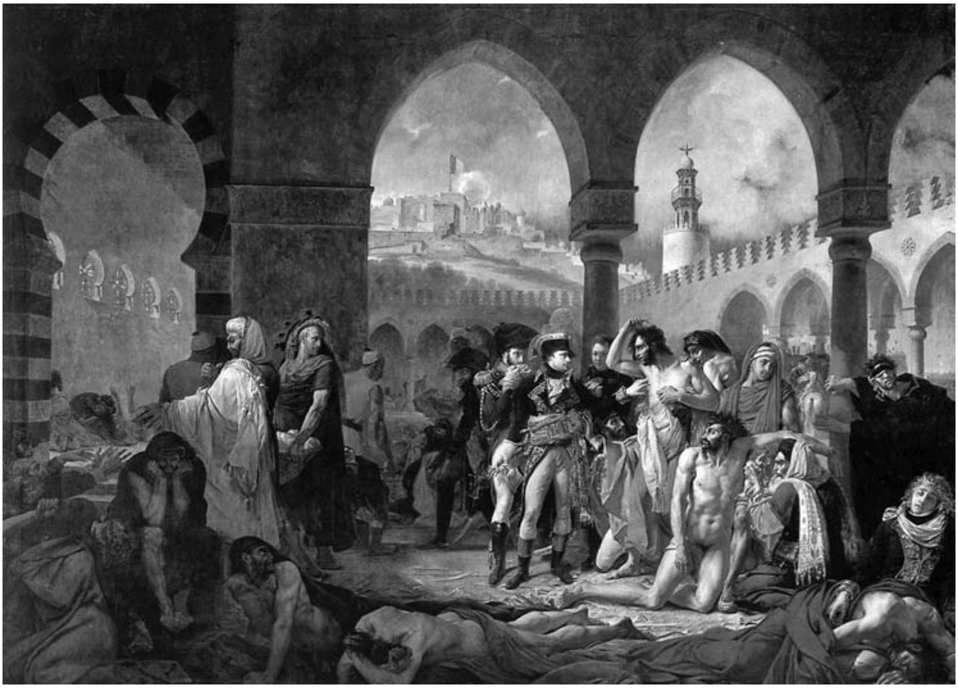
στρατολογία

εικονογραφημένες ιστορίες

1. ο πόλεμος-θέαμα μέσα στο αστικό υποκείμενο

Πολύ πριν την ανακάλυψη της φωτογραφίας, το πεδίο μάχης είχε γίνει μαζικό θέαμα. Από την εποχή των ναπολεόντειων πολέμων το όριο μεταξύ της παρακολούθησης και της άσκησης της βίας συνεχώς σχετικοποιείται.

Ο Ναπολέων είχε καταλάβει πολύ καλά ότι στον πόλεμο η προπαγάνδα είναι πιο αποτελεσματική από την όποια πραγματική αναμέτρηση. Οι στρατιωτικές του επιχειρήσεις μέχρι το 1815 έπρεπε να περιγραφούν με κάθε λεπτομέρεια, να διαδοθούν όσο ευρύτερα γίνεται και να εορταστούν ως νικηφόρες, ακόμη κι αν δεν μπορούσαν να κερδηθούν στο στρατιωτικό-τεχνικό επίπεδο. Είναι ο πρώτος ηγέτης που προσέδωσε στη λεγόμενη «πολεμική ανταπόκριση από το

Οι Πανωλόβλητοι της Ιόπης (1804, Λούβρο) του Antoine-Jean Gros, προπαγανδιστικός πίνακας που ωραιοποιεί την αποτυχημένη εκστρατεία του Ναπολέοντα στην Αίγυπτο το 1798. Η επίσκεψη στους αρρώστους δεν έγινε ποτέ, ωστόσο ο ρομαντικός αυτός πίνακας (με πολλά κλασικίζοντα στοιχεία και χρώματα που παραπέμπουν στον Ρούμπενς) δείχνει τον Ναπολέοντα με αυτοκρατορική στολή να αγγίζει τις πληγές τους ως θεραπευτής-απεσταλμένος του Θεού.

μέτωπο» και στις αφηγήσεις περί των πεπραγμένων στη μάχη τον κεντρικό ρόλο που θα αποκτούσαν στη συγκρότηση του δυτικού πολίτη.

Οι συρράξεις είχαν λάβει άλλωστε βιομηχανικές διαστάσεις και δεν μπορούσαν να καταγραφούν ολόκληρες από απλούς παρατηρητές και ζωγράφους. Με τις τεχνολογίες εξόντωσης που είχαν στη διάθεσή τους οι στρατοί, το σύνολο μιας μάχης έπρεπε να ανασυντεθεί από διάφορες παρατηρήσεις και μαρτυρίες, καθώς και από τη γνώση πολλών σταδίων τακτικής και τεχνικής προετοιμασίας.

Σταδιακά κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα, ο πόλεμος άρχισε να προσαρμόζεται στις απαιτήσεις της κατευθυνόμενης φαντασίας των θεατών του. Ο καθένας μπορούσε να έχει άποψη για το πώς πρέπει να διεξαχθεί μια επιχείρηση, πώς να ερμηνευθεί η τακτική της, πώς να αποτιμηθεί και πώς να επαναληφθεί. Το αποτέλεσμα ήταν ο πόλεμος να εισχωρήσει για τα καλά στην καθημερινότητα των καταναλωτών του αστικού κράτους. Ως φυσικός πλέον κανόνας της παγκόσμιας ισορροπίας, ο πραγματικός πόλεμος άρχισε να φαντάζει έως και ανιαρός.

Αυτή η αίσθηση του διχασμού μεταξύ ειρηνικής καθημερινότητας και απόμακρου πολέμου εκφράζεται με το δίπολο ειδήσεις – διασκέδαση (μία παραμορφωμένη του εκδοχή βρίσκουμε στη σημερινή επικοινωνιακή μορφή του infotainment) και αποτυπώνεται ανάγλυφα στην επινόηση της καθημερινής εφημερίδας μαζικής κυκλοφορίας στον δυτικό κόσμο.

2. «the real thing»

Ο πόλεμος και το θέαμα βαδίζουν χέρι χέρι από τη στιγμή που μπήκαν οι πρώτες ρίζες της σύγχρονης εποχής.

Στα τέλη του 19ου αι. ο κινηματογράφος ήταν μια δευτερεύουσας σημασίας ατραξιόν, δίπλα στην «ασώματη κεφαλή» και στη «γυναίκα με τα μούσια» στα περιοδεύοντα τσίρκο. Ο κινηματογράφος βγήκε από τα τσίρκο και τα λούνα-παρκ και απέκτησε ευρεία απεύθυνση κατά τον ισπανο-αμερικανικό πόλεμο στην Κούβα. Η εταιρεία *Vitagraph* παρουσίασε ως «ντοκουμέντο από το πεδίο της μάχης» τη γυρισμένη στα στούντιό της μικρού μήκους ταινία «Tearing Down the Spanish Flag» (1898), όπου οι δυνάμεις των ΗΠΑ καταλαμβάνουν κυβερνητικό κτήριο στην Αβάνα, υποστέλλουν την ισπανική σημαία και ανεβάζουν με ρίγη πατριωτισμού την αστερόεσσα. Την επιτυχία ακολούθησαν και άλλα «ντοκουμέντα», όπου παρουσιάζονταν ναυμαχίες γυρισμένες σε μπανιέρα.

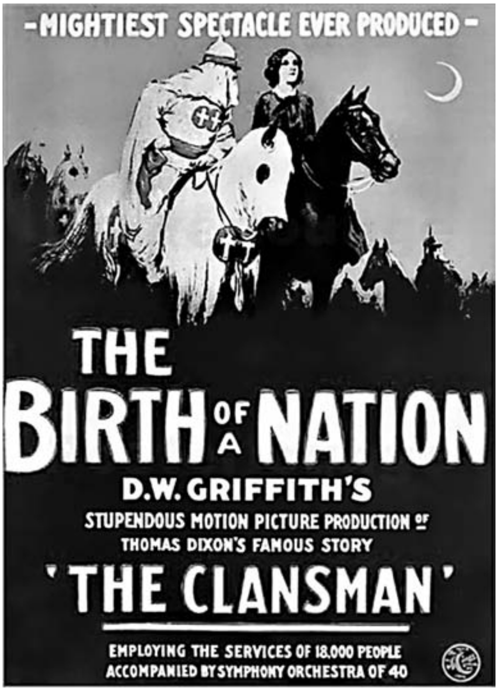
Οι θεατές του κινηματογράφου αυξάνονταν με γεωμετρικό ρυθμό, όπως και η απαίτηση για περισσότερα πολεμικά «ντοκουμέντα». Έτσι, με την έκρηξη της επανάστασης και του πολέμου στο Μεξικό το 1910, διάφορες αμερικάνικες εταιρείες προσέγγισαν τις διάφορες αντιμαχόμενες πλευρές, με σκοπό «αποκλει-

Ο αμερικανός κινηματογραφιστής L.M. Burrud σε φωτογραφία που δημοσιοποιήθηκε ευρέως και τον δείχνει σε «κινηματογράφηση σε δράση». Οι δύο μεξικάνοι «σωματοφύλακες» απεικονίζονται ημίγυμνοι, για να συμβαδίζουν με την εικόνα που είχε για τους ινδιάνους το αμερικάνικο κοινό.

στικές σκηνές». Μεγαλύτερη δημοσιότητα πήρε το συμβόλαιο που υπέγραψε ο Πάντσο Βίγια με την εταιρεία *Mutual*, γεννώντας και τον αστικό μύθο ότι ο μεξικάνος αντάρτης διεξήγε τις μάχες σύμφωνα με τις οδηγίες των σκηνοθετών. Από πουθενά δεν προκύπτει ότι το συμβόλαιο που είχε υπογράψει ο Βίγια ήταν διαφορετικό από εκείνο που είχε υπογράψει με άλλη εταιρεία ο αντίπαλός του στρατηγός Χουέρτα, όμως η μετατροπή του Βίγια σε καρικατούρα ήταν ζωτική για τον αμερικάνικο καπιταλισμό. «Θα σε κάνουμε σταρ, αλλά σύμφωνα με τα συμφέροντά μας». Σε κάθε περίπτωση, οι σκηνές που γύριζαν οι εικονολήπτες στο πεδίο της μάχης κρίθηκαν βαρετές από τους θεατές. Η κινηματογραφική βιομηχανία κατέληξε σε μια πολύ απλή απόφαση: γιατί να καταγράφει την πραγματικότητα αφού μπορεί να την κατασκευάζει και μάλιστα κατά βούληση; Βέβαια οι θεατές πρέπει να πιστεύουν ότι είναι θεατές της αλήθειας. Πράγματι, όσοι συνέρρεαν στους κινηματογράφους για να δουν τα κινηματογραφικά επίκαιρα του πολέμου στο Μεξικό (από τις πιο δημοφιλείς ταινίες της εποχής) είχαν λάβει τη διαβεβαίωση ότι θα έβλεπαν «*the real thing*».

3. κατασκευάζοντας το μέλλον

«Η γέννηση ενός έθνους – το ισχυρότερο θέαμα που παρήχθη ποτέ»: όταν οι διαφημιστικές αφίσες λένε την αλήθεια...

Το 1915 ο σκηνοθέτης D.W. Griffith πήγε ένα βήμα παραπέρα: κατέγραψε το παρελθόν με έναν τρόπο με τον οποίο ήθελε συνειδητά να διαμορφώσει το μέλλον. Η ταινία του «Η γέννηση ενός έθνους» (The Birth of a Nation) καταγράφει την ιστορία της πρώτης Κου Κλουξ Κλαν μέσα από πανοραμικές σκηνές μάχης του αμερικανικού εμφύλιου. Η ταινία γυρίζεται σε μια εποχή άγριου ταξικού πολέμου στις ΗΠΑ και συνειδητά συντελεί όχι απλά στον καθαγιασμό της πρώτης Κλαν (1865-1874) αλλά και στην κατασκευή της δεύτερης, μέσα από έντονα εντυπωσιακές (και ολότελα ανακριβείς ιστορικά) εικόνες: οι φλεγόμενοι σταυροί και οι ιππότες με τις λευκές στολές και τις μυτερές κουκούλες δεν είχαν υπάρξει ποτέ στο παρελθόν, θα υπήρχαν όμως στο άμεσο μέλλον σε μια Αμερική που επιστράτευε τον ρατσισμό ενάντια στους μετανάστες εργάτες στο εσωτερικό ενώ συγχρόνως περνούσε σε μια περίοδο στρατιωτικού επεκτατισμού στο εξωτερικό. Δεν είχαμε απλά μια αφήγηση που μετέτρεπε το περιεχόμενό της σε αντικειμενική ιστορία του παρελθόντος, αλλά μια εξιστόρηση του μέλλοντος που μετατράπηκε σε πραγματικότητα!

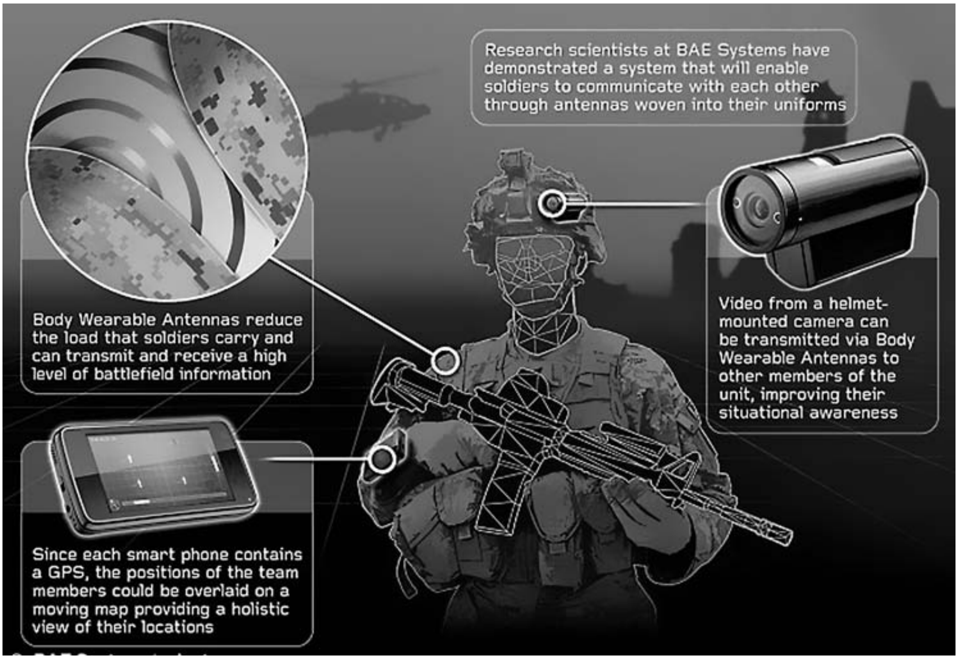
Το ταλέντο του Griffith επιστρατεύθηκε (κυριολεκτικά…) προκειμένου να πειστεί ο πληθυσμός των ΗΠΑ για την αναγκαιότητα εισόδου της χώρας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ταινία του Griffth «Καρδιές του κόσμου» (Hearts of the World, 1918) παρουσιάστηκε ως ντοκουμέντο από τα πεδία της μάχης στην Ευρώπη. Στην πραγματικότητα γυρίστηκε στη Σκωτία, με τη συνεργασία του Βρετανικού Πολεμικού Γραφείου και της γαλλικής κυβέρνησης. Από την ταινία απουσίαζαν οι βαρετές εικόνες των στατικών θανάτων στις λάσπες των χαρακωμάτων, έχοντας αντικατασταθεί από δυναμικές σκηνές εφόδων, με ηρωισμό και *δράση*.

4. η απόσταση προϋπόθεση για τον φόνο

Ο αμερικάνος στρατηγός S.L.A. Marshall στο βιβλίο του «Men Against Fire» (1978) αποδεινύει ότι «σε όλη την ιστορία το μεγαλύτερο ποσοστό των στρατιωτών στο πεδίο της μάχης δεν θα επιχειρήσουν να σκοτώσουν τον εχθρό, ακόμη και προκειμένου να σώσουν τη ζωή τους». Καταλήγει σε αυτό το συμπέρασμα με βάση δικές του μελέτες σχετικά με τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, αντιπαραβάλλοντάς τες με στοιχεία από τους Ναπολεόντειους πολέμους, τον αμερικάνικο εμφύλιο και άλλους πολέμους.

Στον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, μόνο το 15-20% των στρατιωτών πυροβόλησαν εναντίον του εχθρού. Στον πόλεμο της Κορέας, το ποσοστό των στρατιωτών που αποδείχθηκαν απρόθυμοι να πυροβολήσουν εναντίον του εχθρού μειώθηκε: το ποσοστό των στρατιωτών που χρησιμοποίησαν τελικά τα όπλα τους ανέβηκε στο 55%. Στον πόλεμο του Βιετνάμ, το ποσοστό αυτό έφτασε περίπου στο 95%, αλλά αυτό δεν σημαίνει και ότι οι στρατιώτες πυροβολούσαν προσπαθώντας να πετύχουν κάποιο στόχο. Στατιστικά, οι τακτικές μονάδες πεζικού για κάθε ένα θάνατο Βιετ-Κονγκ στο πεδίο της μάχης δαπάνησαν 52.000 σφαίρες!

Στην πραγματικότητα, το κριτήριο για την αύξηση της αποτελεσματικότητας της φονικότητας των στρατιωτικών σχηματισμών ήταν η *απόσταση*. Το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό θανάτων προήλθε είτε από το πυροβολικό είτε

από την αεροπορία. Η απόσταση μείωνε την πραγματικότητα του θανάτου και τη μετέτρεπε σε αριθμούς και γραφήματα.

Μελετώντας τα παραπάνω δεδομένα, οι στρατιωτικοί σχεδιαστές κατέληξαν ότι κλειδί για την αύξηση της φονικής αποτελεσματικότητας είναι η άρνηση της ανθρωπινότητας του εχθρού.

Η συναισθηματική απόσταση επιτρέπει σε έναν ένοπλο να σκοτώσει πολύ πιο εύκολα από κοντινή απόσταση καθώς μπορεί να αφομοιώσει πιο εύκολα το γεγονός του φόνου. Ο εχθρός είναι απο-ανθρωποποιημένος και αντιμετωπίζεται είτε ως αντικείμενο είτε ως κατώτερη μορφή ζωής (σε έναν πολιτισμό που καθημερινά διδάσκει ότι ο φόνος κατώτερων μορφών ζωής είναι δικαιολογημένος).

Στην επιχείρηση «Καταιγίδα της Ερήμου», η χρήση της «νυχτερινής όρασης» έκανε τον πόλεμο να μοιάζει όλο και περισσότερο με ένα παιχνίδι της Nintendo.

5. παιχνίδια πολέμου - σύγχρονοι πόλεμοι μέσω οθονών

Από το πιλοτήριο ενός F-16 στα 5.000 μέτρα δεν μπορείς ούτε να δεις ούτε να μυρίσεις ούτε να βαφτείς με το αίμα του «παράπλευρων απωλειών». Η αισθητηριακή πραγματικότητα του πολέμου έχει αποστασιοποιηθεί από την «παραγωγική» δραστηριότητα του στρατιώτη, όπως έχουν σβηστεί από τη γλώσσα των εκθέσεων του ΝΑΤΟ οι αναφορές σχετικά με τα λεγόμενα «λάθη».

Silvia Federici, Massimo De Angelis,
The war in Yugoslavia. On whom the bombs are falling, 1999

Τα ψηφιακά «παιχνίδια στρατιωτικής εκπαίδευσης» όπως το «Full Spectrum Warrior» –το οποίο αναπτύχθηκε από κοινού από πανεπιστημιακούς ερευνητές, προγραμματιστές της βιομηχανίας ηλεκτρονικών παιχνιδιών και στρατιωτικούς συμβούλους– έχουν ως αποτέλεσμα τη μετατροπή των πολέμων σε «ασήμαντες κοινοτοπίες» και την κατασκευή μιας υποκειμενικής ψυχικής κατάστασης όπου η διαρκής ετοιμότητα για πόλεμο γίνεται αποδεκτή ως μέρος της καθημερινής ζωής. Ο συνδυασμός των παιχνιδιών ψηφιακών πολέμων με την κατασκευή ψηφιακών κόσμων σε παιχνίδια «MMO» (Massively Multiplayer Online), όπως π.χ. το «World of Warcraft», εμπεδώνει τη σύνδεση της κοινοτοπίας του πολέμου με τη «φυσική» επεκτατικότητα του καπιταλισμού και τη φυλετική ανισότητα. Η στρατιωτικοποίηση και η φονική επεκτατικότητα του καπιταλισμού μετατρέπονται πλέον σε ένα ψυχαγωγικό εμπόρευμα. Φυσικά οι ψυχές άγονται απλά (και εκπαιδεύονται βαθιά) στην πλήρη απαξίωση της ζωής.

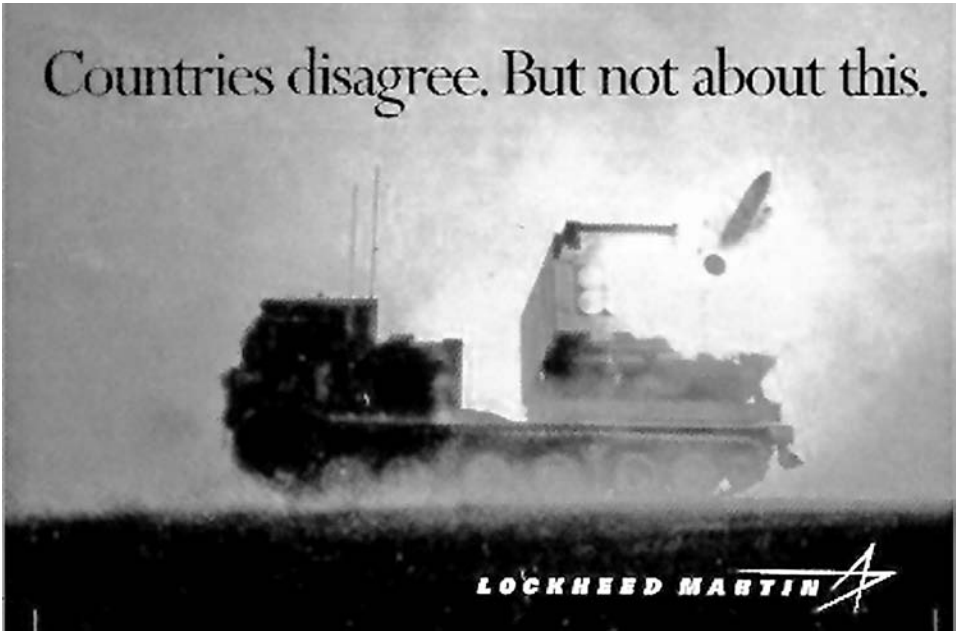

Τα όρια πραγματικότητας και αναπαράστασης του πολέμου, τα όρια μεταξύ φονικότητας των εικόνων και εικόνων της φονικότητας είναι δυσδιάκριτα: η περίπτωση του ρώσου στρατιώτη που ανέβαζε «selfies» στο Instagram από μια αμφιλεγόμενη περιοχή της σύρραξης για τον έλεγχο της ανατολικής Ουκρανίας τον Ιούλιο του 2014 είναι ένα ενδεικτικό παράδειγμα το οποίο θα μπορούσε να προκαλέσει ακόμα και γέλιο αν δεν συνέβαινε λίγες ημέρες αργότερα το περιστατικό όπου εθελοντής στο ISIL από την Αυστραλία ανέβασε στο Twitter φωτογραφία του 7χρονου γιου του όπου το παιδί πόζαρε χαμογελαστό κρατώντας ένα κομμένο κεφάλι.

6. ιδιωτικοποίηση του πολέμου και εμπόρευμα-πόλεμος

Σύμφωνα με τον P.W. Singer, συγγραφέα του *Corporate Warriors: The Rise of the Privatized Military Industry*, τη δεκαετία του 1990 η αναλογία ιδιωτικών και «κανονικών» στρατών στα πεδία των μαχών του πλανήτη ήταν 1:50 ενώ σήμερα είναι 1:10. Ο αριθμός του «προσωπικού» των ιδιωτικών εταιρειών πολέμου στο Ιράκ έφτασε στο απώγειό του, τον χειμώνα του 2006-2007, τους 100.000 μισθοφόρους (ένα παράπλευρο όφελος για τον βορειοαμερικάνικο κυρίως καπιταλισμό αυτής της εξαγωγής «πρόθυμων να σκοτώσουν για το χρήμα» είναι και η εκτόνωση της λεγόμενης εγκληματικότητας των συμμοριών στο εσωτερικό των ΗΠΑ, με παράπλευρη συνέπεια την υιοθέτηση από την αμερικάνικη αστυ-

νομία των μεθόδων των δυνάμεων κατοχής στο Ιράκ και τις συνεχείς δολοφονίες αφροαμερικανών).

Ταυτόχρονα, η πολεμική βιομηχανία αποτελεί έναν από τους πιο ανθηρούς κλάδους της παγκόσμιας οικονομίας. Τα τελευταία πέντε χρόνια, «τα χρόνια της κρίσης», έχει καταγραφεί σημαντική αύξηση κατά 16% στις παγκόσμιες εισαγωγές και εξαγωγές όπλων, όπως αναφέρει η έκθεση του Ινστιτούτου Ερευνών για την Ειρήνη SIPRI. Ο μεγαλύτερος εξαγωγέας όπλων με μερίδιο αγοράς 31% παραμένουν οι ΗΠΑ, οι οποίες αύξησαν τις εξαγωγές τους κατά 23% την περίοδο 2010 -2014 σε σχέση με την προηγούμενη πενταετία. Δεύτερη στον σχετικό πίνακα κατατάσσεται η Ρωσία με 27% των παγκόσμιων εξαγωγών, η οποία κατάφερε να αυξήσει τις εξαγωγές της κατά 37%.

Διαφημιστική καταχώρηση της βιομηχανίας όπλων Lockheed Martin

Υπολογίζεται ότι κάθε χρόνο πάνω από 1,5 τρισεκατομμύρια δολάρια δαπανώνται παγκοσμίως για στρατιωτικούς εξοπλισμούς. Το μεγαλύτερο ποσοστό αφορά μικρά όπλα, τα οποία κυρίως πωλούνται στις αναπτυσσόμενες χώρες. Πάνω από τα τρία τέταρτα των παγκόσμιων πωλήσεων όπλων γίνονται προς τον «αναπτυσσόμενο κόσμο». Αυτή τη στιγμή αντιστοιχεί ένα πυροβόλο όπλο σε κάθε δέκα κατοίκους του πλανήτη. Η χρήση αυτών των όπλων προς το συμφέρον των πολυεθνικών έχει αναπτυχθεί σε άλλο σημείο του κειμένου.

Αλλά και οι πωλήσεις σύγχρονων οπλικών συστημάτων και βαρέος οπλισμού δεν υστερούν. Ο παγκόσμιος δείκτης στρατιωτικοποίησης (Global Militarization Index - GMI) απεικονίζει το ειδικό βάρος του στρατιωτικού μηχανισμού ενός κράτους σε σχέση συνολικά με την κοινωνία. Υπολογίζεται με βάση μια σειρά από μετρήσεις, όπως η σύγκριση των στρατιωτικών δαπανών με το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν, η σύγκριση των στρατιωτικών δαπανών με τις δαπάνες για την υγεία, η σύγκριση των στρατιωτικών δυνάμεων με τον αριθμό του ιατρικού προσωπικού και τον συνολικό πληθυσμό, ο αριθμός του διαθέσιμου βαρέος οπλισμού σε σχέση με τον πληθυσμό. Δεν προκαλεί έκπληξη ότι το Ισραήλ βρίσκεται στην 1η θέση του παγκόσμιου δείκτη στρατιωτικοποίησης, το γέγονος όμως ότι η Ελλάδα (της κρίσης) βρίσκεται στην 9η θα έπρεπε να μας βάλει σε σκέψεις.

7. **…αμύνεσθαι περί πάτρης**

Πράγματι. Αν δεν μιλούμε για πλήρη ταύτιση μεταξύ τους, οι σχέσεις πολέμου και οικονομίας είναι πολλαπλές: Από τις πρώτες αγγλικές και κατόπιν γαλλικές και ολλανδικές εταιρείες του 16ου αιώνα, που επιτρεπόταν από τα κράτη τους να έχουν δικό τους στρατό, οι «εμπορικές-αναπτυξιακές» επιχειρήσεις συνδυάζονταν πάντοτε με τα αποικιακά σχέδια και τους πολέμους των κρατών. Οι χημικές βιομηχανίες του 19ου αιώνα έπαιξαν εξίσου σημαντικό ρόλο στον εκσυγχρονισμό του πολέμου, τον βασικό τους λόγο ύπαρξης, όσο και στην ανάπτυξη της μαζικής γεωργοκτηνοτροφίας και της παραγωγής ενέργειας και κατέληξαν να καθορίζουν την παραγωγή, την ποιότητα, τη διανομή, τις τιμές των βασικών διατροφικών ειδών και των καυσίμων. Οι ίδιες εταιρείες που παρασκευάζουν φάρμακα και καλλυντικά προσφέρουν «ερευνητικές καινοτομίες» στο ρεπερτόριο των βιολογικών όπλων μαζικής καταστροφής. Το πρώην «στρατιωτικοβιομηχανικό σύμπλεγμα» είναι πλέον ένα δίκτυο εργολαβιών πολέμου, ασφαλείας, υπηρεσιών πληροφοριών και προϊόντων εξατομικευμένης μαζικής κατανάλωσης, που προσανατολίζει, με το δικό της νομικό οπλοστάσιο, κάθε έρευνα προς την καθαρή τεχνοεπιστήμη. (Μοναδικό έρεισμα αυτών των οικονομικών ρυθμίσεων το καθαρά εικονικό, συμβατικό, εντελώς αφηρημένο χρηματοπιστωτικό σύστημα των τραπεζών.)

Ακόμη: Οι άνθρωποι που φτιάχνουν τα ρούχα μας, τα παιχνίδια, τις συσκευές, τα οικοδομικά μας υλικά, που στέλνουν τα δέματά μας και επισκευάζουν τους υπολογιστές εργάζονται σε εργοστάσια οργανωμένα και χτισμένα στο πρότυπο του στρατώνα. Στρατιωτικής έμπνευσης και μορφής είναι τόσο οι συνθήκες «κλασικής» δουλείας σε Αφρική, ΝΑ Ασία και λατινική Αμερική, όσο και

οι πλήρως αυτοματοποιημένοι χώροι μισθωτής εργασίας, όπως π.χ. η γιγάντια εταιρεία *delivery* amazon.com.

Στο *Σπασμένο Αυτί* της σειράς των κόμικς *Περιπέτειες του Τεν Τεν* του *Hergé*, ο Μπάζιλ Μπαζάροφ, έμπορος όπλων που πουλάει όπλα και στις δύο πλευρές μιας πολεμικής σύρραξης (αφού μάλιστα έχει βοηθήσει στην πρόκλησή της), είναι ο χαρακτήρας που παραπέμπει στον πραγματικό Ζαχάρωφ.

Η πιο κωμικοτραγική πλευρά της σχέσης πολέμου και οικονομίας ωστόσο παραμένει η μυστηριώδης συμβίωση χρήματος και ιδεολογίας. Ιστορικό της έμβλημα ένας επιχειρηματίας ελληνικής καταγωγής, ο «ευεργέτης» Βασίλειος Ζαχαρίας Ζαχάρωφ (1849-1936), ένας από τους πλουσιότερους άνδρες της εποχής του. Στο μεσουράνημα της καριέρας του, ο έμπορος όπλων Ζαχάρωφ ήταν ιδιοκτήτης εφημερίδων, πρακτορείου Τύπου και τράπεζας και προσπάθησε να επισπεύσει την είσοδο της Ελλάδας στον Α΄ παγκόσμιο πόλεμο (πουλώντας ταυτόχρονα σε Βρετανούς, Γερμανούς και Γάλλους εξελιγμένα οπλικά συστήματα), αφού τον συνέφερε να κυκλοφορεί το χρήμα και ο θάνατος προς όλες τις κατευθύνσεις. Εργαζόταν παράλληλα ως πολλαπλός πράκτορας. Πέθανε χρισμένος ιππότης στη Βρετανία, με παράσημο του ανώτερου ταξιάρχη της Λεγεώνας της Τιμής από τη Γαλλία και με τον Σταυρό του Σωτήρος από την Ελλάδα, έχοντας ανακατευτεί και με τους «αντιπάλους» όλων των παραπάνω… Στον ίδιο οφεί-

λονται παχυλές χορηγίες στο Ινστιτούτο Παστέρ, βοήθεια προς τους σεισμοπαθείς της Κορίνθου, χρηματοδότηση εδρών λογοτεχνικών σπουδών σε Οξφόρδη και Σορβόννη.

Να τον χαίρονται οι συμπατριώτες του.

8. το παζλ του αντιιμπεριαλισμού στη Μέση Ανατολή

Εορταστική αναπαράσταση της πτήσης της Air-France που επέστρεψε τον Χομεϊνί στο Ιράν.

Κατά τη διάρκεια του πρώτου παγκοσμίου πολέμου ο διαβόητος Λώρενς της Αραβίας, πράκτορας της βρετανικής αυτοκρατορίας, συγκροτεί τη σύγχρονη θεωρία του ανταρτοπόλεμου και μετατρέπει τα ψήγματα αραβικού εθνικισμού σε ρεύμα το οποίο κατευθύνεται σε μια εκτεταμένη σύγκρουση με την οθωμανική αυτοκρατορία. Με τη στροφή των καπιταλιστικών συμφερόντων στην οικονομία του πετρελαίου η Μέση Ανατολή αποκτά ιδιαίτερο ενδαφέρον, έτσι ήδη το 1949 το Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών των ΗΠΑ (πρόδρομος της CIA) οργανώνει το πρώτο πραξικόπημα στις πρόσφατα δημιουργημένες χώρες της περιοχής. Ο συνταγματάρχης Husni al-Za'im ανατρέπει τη συριακή κυβέρνηση, η οποία αποτελούσε μια «ομαλή μετάβαση» από την αγγλογαλλική αποικιοκρατία σε ένα κράτος-προτεκτοράτο της ευρωπαϊκών δυνάμεων, με δημοκρατικό-

τατο σύνταγμα αντίγραφο του αντίστοιχου γαλλικού. Στόχος η αποσταθεροποίηση, η αποτροπή των φιλελεύθερων κοινωνικά και πολιτικά μεταρρυθμίσεων και η υφαρπαγή του ελέγχου της περιοχής από τους ευρωπαίους. Στη συνέχεια η CIA υποστηρίζει τον αραβικό εθνικισμό και με την έγκρισή της ο Νάσερ αναλαμβάνει την εξουσία στην Αίγυπτο. Η CIA αποστέλει συμβούλους στον Νάσερ οι οποίοι υποδαυλίζουν τον αντισημιτισμό ενώ συγχρόνως η Δύση πριμοδοτεί τη στρατιωτικοποίηση του Ισραήλ. Καθώς τα εθνικιστικά αραβικά καθεστώτα στρέφονται προς την ΕΣΣΔ, η Δύση μετατρέπει το Ισραήλ σε μόνιμο παράγοντα πολέμου. Σταδιακά υποστηρίζει τα ισλαμιστικά κινήματα ώστε να αντικαταστήσουν τον αριστερόστροφο αραβικό εθνικισμό. Τον Φλεβάρη του 1979 ο γάλλος πρόεδρος Ζισκάρ ντ᾽Εσταίν, ο οποίος παρείχε άσυλο στον Αγιατολάχ Χομεϊνί σε βίλα στο Neauphle le Chateau έξω από το Παρίσι, τον μεταφέρει με ειδική πτήση στην Τεχεράνη για να αναλάβει τον έλεγχο της επανάστασης. Στη συνέχεια, σε όλη τη δεκαετία του 1980, οι μυστικές υπηρεσίες των ΗΠΑ υποστηρίζουν τους ισλαμιστές μουτζαχεντίν ενάντια στους σοβιετικούς στο Αφγανιστάν, και το ίδιο διάστημα υποστηρίζουν το Ιράκ εναντίον του Ιράν. Το 1991 το Ιράκ μετατρέπεται σε εχθρό και το 1992-1995 ιρανοί «φρουροί της επανάστασης» μάχονται στη Βοσνία στο πλευρό των ΝΑΤΟϊκών δυνάμεων ενάντιον των σέρβων παραστρατιωτικών. Μετά την πτώση του καθεστώτος Σαντάμ το ΝΑΤΟ συνεργάζεται με το Ιράν τόσο στο Αφγανιστάν όσο στο Ιράκ (πρακτικά σήμερα η Βαγδάτη ελέγχεται από το Ιράν). Το Ιράν στην Υεμένη συνεργάζεται με τους Χούθι που πολεμούν ενάντια στη σουνιτική κυβέρνηση που υποστηρίζεται από τη Σαουδική Αραβία την οποία υποστηρίζει η ιμπεριαλιστική Δύση η οποία στο Ιράκ συνεργάζεται με το σιιτικό Ιράν ενάντια στους σουνίτες φονταμενταλιστές και τα κατάλοιπα του Μπάαθ, ενώ στη Συρία συνεργάζεται με τους σουνίτες φονταμενταλιστές ενάντια στον Άσαντ και με το PKK ενάντια στους σουνίτες στη Συρία και το Ιράκ. Η Δύση συνεργάζεται με την τουρκική κυβέρνηση ενάντια στο PKK ενώ η τουρκική κυβέρνηση υποστηρίζει τη Χαμάς εναντίον του Ισραήλ, το οποίο πουλούσε όπλα στο Ιράν κατά τη διάρκεια του πολέμου ενάντια στο Ιράκ και προμήθευε με οπλισμό το Πακιστάν το οποίο διοχέτευε τα όπλα στους αφγανούς μουτζαχεντίν κατά τη διάρκεια του πολέμου ενάντια στους σοβιετικούς, όταν, καθ᾽ όλη τη δεκαετία του 1980, οι μυστικές υπηρεσίες των ΗΠΑ υποστήριζαν τους ισλαμιστές…

Το γεγονός ότι στο πλαίσιο αυτής της επιτομής του «διαίρει και βασίλευε» και της αέναης διαχείρισης του εμπόλεμου χάους και του θανάτου ορισμένοι ανακαλύπτουν απελευθερωτικές προοπτικές «στον αγώνα των λαών της Ανατολής» στην «ιρακινή αντίσταση», στη Χαμάς και τη Χεζμπολά, στον Αχμαντινετζάντ και τον Οτσαλάν αποτελεί αναπάντητο ερώτημα. Όσο και το γεγονός ότι ορισμένοι υποστηρίζουν το κράτος του Ισραήλ ως «τη μοναδική δημοκρατική δύναμη στην περιοχή»...

9. η «ανατολή της αυτονομίας»;

Για όσους θεωρούν ότι με την καλλωπιστική προώθηση του PKK ενισχύουν τον αγώνα της ανθρωπότητας ενάντια στους δυνάστες της ή –τουλάχιστον– υποστηρίζουν τον πληθυσμό στη Rojava, έχουμε να πούμε τα εξής: άλλο η κατανάλωση εικόνων (η χειμωνιάτικη κολεξιόν της H&M 2014-2015 «εμπνευσμένη από το Κομπάνι» δεν έχει τίποτα να ζηλέψει από όσες αφίσες κυκλοφόρησαν για τη Rojava από τον Α/Α χώρο, εικονογραφημένες με εύμορφες μαχήτριες), άλλο η καλλιέργεια του μιλιταρισμού, του μαρτυρολόγιου και της θανατολαγνείας (π.χ. «από όλες τις ανταποκρίσεις στο μυαλό μου καρφώθηκε κάτι που μας μετέφερε η Ντίνα Δασκαλοπούλου στην *Εφημερίδα των Συντακτών*, κάτι που της απάντησε μία κούρδισα αξιωματούχος όταν τη ρώτησε αν φοβήθηκε τους τζιχαντιστές: "Όταν μπορείς να τον σκοτώσεις, δεν τον φοβάσαι…"» http://alterthess.gr, 9 Μάρτη 2015), άλλο οι «πραγματιστικοί τακτικισμοί» του τύπου «ο ισλαμισμός είναι μια πραγματικότητα την οποία πρέπει να αποδεχθούμε και να τον χρησιμοποιήσουμε προς όφελός μας», και άλλο η υπεράσπιση του ανθρώπινου και η κοινωνική απελευθέρωση ή –τουλάχιστον– η υπεράσπιση της ζωής του πληθυσμού στη Rojava.

Το ελευθεριακό κίνημα θα μπορούσε οπωσδήποτε να επισημάνει ότι πλέον ως μόνες ρεαλιστικές υιοθετούνται, έστω και εργαλειακά, οι δικές του προσεγγίσεις. Σίγουρα η μεταστροφή (από άποψη ή από ανάγκη) της ηγεσίας του PKK προς έναν ελευθεριακό λόγο και δομές βελτιώνει αφάνταστα την καθημερινή ζωή του πληθυσμού. Όταν όμως οι ΗΠΑ θα κρίνουν ότι δεν αποτελεί πλέον τακτικό τους συμφέρον η υπεράσπιση της Rojava από το ISIL, ο πληθυσμός της περιοχής θα χρειαστεί σίγουρα την υπεράσπιση του παγκόσμιου ελευθεριακού κινήματος. Αλλά αυτό δεν θα μπορέσει να συμβεί με αποτελεσματικότητα όσο στο εσωτερικό του κινήματος θα αναπτύσσονται «ρομαντικές» απόψεις άκριτης υποστήριξης της ελευθεριακής μεταστροφής του Οτσαλάν… [1] Η καλύ-

1. Η κριτική εστιάζει στις ιεραρχικές δομές, τους τακτικισμούς της ηγεσίας και τη μιλιταριστική νοοτροπία. Δεν προσυπογράφει την κριτική που προέρχεται από τη σκοπιά της στενής ταξικής ανάλυσης, βλ. π.χ. το κείμενο του Gilles Dauvé *Kurdistan?*, DDT21, 30-1-2015 ή το κεί-

τερη υπεράσπιση είναι πάντοτε το προχώρημα και το βάθεμα των ελευθεριακών δομών – σε όλους τους τομείς της κοινωνικής οργάνωσης, την παιδεία, την υγεία, τη διατροφή, την ενέργεια... Μένει λοιπόν ανοιχτο το ζήτημα της αυτόνομης και διακριτής παρουσίας όσων επιλέγουν να δεσμευτούν στην υπεράσπιση των ανθρώπων στη Rojava.

10. Ο 4ος παγκόσμιος πόλεμος: το τέλος του διπολισμού, ο στρατιωτικός νεοφιλελευθερισμός και οι αόρατοι νεκροί

> Ο πόλεμος κατά της Γιουγκοσλαβίας αποτελεί την άλλη πλευρά της διαδικασίας της οικονομικής επαναποικιοποίησης η οποία πραγματοποιείται σε πολλά μέρη του κόσμου κατά την τελευταία δεκαετία, με την αυξανόμενη υποταγή της κάθε όψης της ζωής στην κυριαρχία του χρήματος. Μέσω της κυριαρχίας αυτής, οι αγορές έχουν επιβληθεί εκεί όπου προηγουμένως υπήρχαν κοινά, η κοινωνική πρόνοια έχει περικοπεί σε όλο τον κόσμο, τα δικαιώματα των εργαζομένων έχουν μειωθεί ή εξαλειφθεί, η φτώχεια έχει επιβληθεί παντού. Αυτός ο πόλεμος που διεξάγουν η Παγκόσμια Τράπεζα, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και οι άλλες οικονομικές ελίτ οι οποίες διαχειρίζονται την παγκόσμια οικονομία, χρειάζεται τελικά πυραύλους και άλλα θανατηφόρα όπλα, προκειμένου να διατηρήσει τους ανθρώπους στην επιθυμητή τροχιά ώστε να παράγουν για την παγκόσμια οικονομία σε πειθαρχία και ρυθμούς ευνοϊκούς για τη συσσώρευση του κεφαλαίου.
>
> Silvia Federici, Massimo De Angelis,
> *The war in Yugoslavia. On whom the bombs are falling,* 1999

Η δεκαετία που ακολούθησε την πτώση του διπολισμού σημαδεύτηκε από δύο «σωφρονιστικούς πολέμους», ο ένας στην αρχή και ο άλλος στο τέλος της. Έναν μόλις μήνα μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου, ο στρατός των ΗΠΑ εισέβαλε τον Δεκέμβρη του 1989 στον Παναμά για να συλλάβει τον στρατηγό Νοριέγκα, μέχρι πρότινος συνεργάτη της CIA στον κρυφό πόλεμο ενάντια στους Σαντινίστας ο οποίος χρηματοδούνταν από το εμπόριο ναρκωτικών. Το 1999, οι ΝΑΤΟϊκές βόμβες «ολοκλήρωσαν» τον πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Ο πιο γνωστός πόλεμος της δεκαετίας είναι φυσικά ο πρώτος πόλεμος του Κόλπου,

μενο των Il Lato Cattivo «Κουρδικό ζήτημα, Ισλαμικό Κράτος, ΗΠΑ και περίχωρα» (προδημοσίευση από το τεύχος 18 ΤΠΤΓ), το τελευταίο μάλιστα ψέγει τους ζαπατίστας γιατί υπερασπίζονται αμυντικά προκαπιταλιστικές δομές και τρόπους οργάνωσης!

ένας πόλεμος ο οποίος κατά γενική αποδοχή έγινε για (ή τουλάχιστον *και* για) τον έλεγχο του πετρελαίου.

Την ίδια δεκαετία ξεκίνησε κυρίως στην Αφρική μια σειρά «άγνωστων» πολέμων οι οποίοι αποσκοπούσαν πέραν κάθε αμφιβολίας στη λεηλασία φυσικών πόρων. Σε αυτό το νέο «scramble for Africa» δεν υπήρχε ανταγωνισμός εταιρειών γαλλικών, βρετανικών, γερμανικών, βελγικών, ολλανδικών συμφερόντων όπως συνέβη στα τέλη του 19ου αι. («ιμπεριαλισμός»), αλλά αμοιβαία κέρδη αγροχημικών και φαρμακευτικών πολυεθνικών, εταιρειών κατασκευής κινητών και εξορυκτικών εταιρειών, ενεργειακών εταιρειών και εταιρειών κατασκευής όπλων από τις χώρες των G7-G8.

Οι πιο αιματηροί πόλεμοι ήταν: στη Ρουάντα, ο οποίος ξεκίνησε το 1990 και έφτασε στο αποκορύφωμά του το καλοκαίρι του 1994 με τη σφαγή 500.000 - 1.000.000 Τούτσι, στη Σιέρρα Λεόνε (1991), ο οποίος κράτησε μια δεκαετία με 50.000-300.000 νεκρούς και 2.500.000 πρόσφυγες, στη Σομαλία (1991 μέχρι σήμερα) με 300.000-500.000 νεκρούς, στο Μπουρούντι (1993-2005) με 300.000 νεκρούς και ο πρώτος πόλεμος στο Κονγκό (1996-7) με 250.000 έως 800.000 νεκρούς. Αυτοί οι πόλεμοι δεν ήλξαν τα φώτα της δημοσιότητας, με εξαίρεση ίσως τη σφαγή των Τούτσι-Χούτου η οποία καταδείκνυε πόσο «κατώτεροι είναι οι Αφρικανοί» (όπως κατώτεροι είναι και οι Βαλκάνιοι οι οποίοι για κάποιους «ανε-

ξήγητους» για τη Δύση λόγους σφάζονταν την ίδια περίοδο στη Βοσνία). Ο πρώτος πόλεμος στο Ιράκ επισκίασε τους πολέμους «εκείνων των περίεργων Βαλκάνιων» και εξαφάνισε τελείως τους πολέμους στην περιφέρεια (καθώς οι Αφρικανοί πέθαιναν περίπου λόγω φυσικού προορισμού και νομοτέλειας). Ωστόσο το φως της δημοσιότητας που περιέβαλε τον πρώτο hi-tech πόλεμο στην ιστορία της ανθρωπότητας βύθισε τις επιπτώσεις του στο σκοτάδι, όπως π.χ. το γεγονός του 1,5 εκατομμυρίου νεκρών ιρακινών από τα περιοριστικά μέτρα της Δύσης που οδήγησαν σε λιμούς κι επιδημίες.

Η δεκαετία 2000-2010, η οποία είχε προαναγγελθεί ως η πρώτη δεκαετία του millenium και του ευρώ και για την οποία μας είχαν προετοιμάσει πολιτισμικά η trash-tv και τα reality, η τρομακτική απειλή του «ιού της χιλιετίας» για τα PC και η συνταρακτική υπόθεση Κλίντον - Μόνικας Λιουίνσκι, τελικά θα ήταν η δεκαετία του πολέμου ενάντια στην τρομοκρατία. Η εισβολή στο Αφγανιστάν το 2001 και στο Ιράκ το 2003 έκαναν όχι απλά αόρατο αλλά ολοκληρωτικά ανύπαρκτο το γεγονός ότι συνεχίζονταν, και μάλιστα με μεγαλύτερη ένταση, οι πόλεμοι για τις πρώτες ύλες στην Αφρική. Στις αρχές της δεκαετίας κορυφώθηκε ο δεύτερος πόλεμος του Κονγκό, ξέσπασε ο δεύτερος εμφύλιος στη Λιβερία (150.000-300.000 νεκροί) και ξεκίνησε η σύρραξη στο Νταρφούρ που διαρκεί μέχρι σήμερα, με 178.258 έως 461.520 νεκρούς και 2.850.000 εκτοπισμένους. Το 2008, οπότε έληξε ολοκληρωτικά ο πόλεμος στο Κονγκό, υπολογίστηκε ότι εξαιτίας του πολέμου και των συνεπειών του (ασθένειες και λιμοί) έχασαν τη ζωή τους 5.400.000 άνθρωποι.

Την ίδια περίοδο ξεκινούσε και ένας άλλος πόλεμος ο οποίος έμεινε για πολύ καιρό στο σκοτάδι: ο πόλεμος του μεξικανικού κράτους και παρακράτους ενάντια στον πληθυσμό, με πρόφαση τον πόλεμο ενάντια στα ναρκωτικά που κήρυξε ο πρόεδρος Felipe Calderón (2006-2012). Οι νεκροί των τελευταίων 8-9 χρόνων υπολογίζονται σε 100-150.000 και μόνο οι αντιδράσεις που ξεκίνησαν με την εξαφάνιση των φοιτητών της Αγιοτσινάπα (αντιδράσεις που περιλαμβάνουν συγκρότηση πολιτοφυλακών αυτοάμυνας σε διάφορες περιοχές και ανακηρύξεις αυτόνομων δήμων πέραν της Τσιάπας και στις πολιτείες Γκερέρο και Μιτσοακάν) φαίνεται πως βάζουν τελικά κάποιο φραγμό σε αυτή τη μέθοδο διακυβέρνησης μέσω της εξόντωσης.

Η «αραβική άνοιξη» το 2011 παρουσιάστικε μηντιακά ως η έμπνευση για την εξάπλωση του κινήματος των indignados / πλατειών / occupy. Από πολλές απόψεις, τα γεγονότα στον αραβικό κόσμο ήταν σημαντικότερα από τις πλατείες, γι᾽ αυτό κι αντιμετωπίστηκαν ανάλογα. Τα γεγονότα στην Τυνησία ήταν πράγματι ανησυχητικά καθώς τα αιτήματα ήταν κοινωνικά και η οργάνωση ήταν από τη βάση. Γεγονότα πρωτοφανή κι ελπιδοφόρα, σε μια περιοχή όπου οι πληθυσμοί έχουν επί δεκαετίες διδαχτεί πως οι εντάσεις διοχετεύονται μέσω των κάθετων και αυταρχικών μιλιταριστικών δομών του αραβικού εθνικισμού, του αντισημιτι-

σμού και του ισλαμισμού. Έτσι πολύ γρήγορα την άνοιξη ακολούθησε ο χειμώνας της στρατιωτικοποίησης και του φονταμενταλισμού. Πόλεμος και εμφύλιος πόλεμος στη Λιβύη, μετατόπιση της σύγκρουσης σε αντιπαράθεση με τους ισλαμιστές και στρατιωτικό πραξικόπημα στην Αίγυπτο, εμφύλιος πόλεμος στη Συρία.

Τη χρονιά που μας πέρασε, η μηντιακή αναπαράσταση των πολέμων σε Συρία και Ιράκ καθώς και των ισραηλινών βομβαρδισμών στη Γάζα ήταν η τελετουργική ταφόπλακα της αραβικής άνοιξης, ενώ η παρουσίαση των γεγονότων στην ανατολική Ουκρανία (μέσω μιας θεαματικής αναβίωσης φασισμού/αντιφασισμού, σφυροδρέπανων, βυζαντινών αετών και φιλοναζί/φιλοΕ.Ε. αντιιμπεριαλιστών) χρησίμευσε ώστε η καπιταλιστική περιφερειοποίηση να αναδειχθεί ως μόνη βαριάντα στην καπιταλιστική παγκοσμιοποίηση.

Ο αριθμός των μεταναστών που έχασαν τη ζωή τους στη Μεσόγειο το 2014-2015 (3.419 άνθρωποι το 2014, σχεδόν 1.800 το πρώτο τετράμηνο του 2015) ήταν μεγαλύτερος του αριθμού των απωλειών από τους ισραηλινούς βομβαρδισμούς στη Γάζα και αντίστοιχος των νεκρών στην Ουκρανία, αλλά ουδείς περιέγραψε την εκατόμβη ως «πόλεμο της πολιτισμένης Ευρώπης ενάντια στα θύματα των εταιρειών της Δύσης». Η κατά πολύ μεγαλύτερη ανθρωποθυσία στη Συρία κατέστη είδηση μόνο μετά την προέλαση του ISIL στο Ιράκ. Και όμως, μέσα στο 2014 υπήρξε ένας πόλεμος με ενδεχομένως περισσότερα θύματα από εκείνα του πολέμου στη Συρία, για τον οποίο δεν μιλά κανείς. Ο πόλεμος στο νότιο Σουδάν, που ξεκίνησε στα τέλη του 2013 (μετά την ειρήνευση στο Νταρφούρ), σύμφωνα με την International Crisis Group μόνο μέσα στο 2014 έχει αφαιρέσει τις ζωές έως και 100.000 ανθρώπων.

Οι πόλεμοι για τους οποίους δεν μιλά κανείς μπορούν άνετα να γίνονται κινηματογραφικές επιτυχίες (*Ο ράφτης του Παναμά, Ξενοδοχείο Ρουάντα, Ματωμένα Διαμάντια, Άρχοντας του Πολέμου, Επίμονος Κηπουρός* κ.λπ.). Ακόμα και όταν καταγράφουν «ενοχλητικές αλήθειες» για το παγκόσμιο σύστημα κυριαρχίας δεν κάνουν παρά εμπόριο συναισθημάτων και το μήνυμα που τελικά περνάνε είναι απλό: «μάθετε να ζείτε με τις νευρώσεις και τις ανασφάλειές σας, δείτε τι κάνουμε στον υπόλοιπο κόσμο».

11. επιστημονικές εκθέσεις της πολιτισμένης Δύσης

επιδεικνύοντας τα τρόπαια του πολέμου

Τα σημερινά τρόπαια μπορεί να είναι καλογυμνασμένοι αφροαμερικανοί παίκτες μπάσκετ ή οι φυλακισμένοι μετανάστες στην Αμυγδαλέζα (που ατενίζει μέσα από τα συρματοπλέγματα με φιλεύσπλαχνη ανωτερότητα δημίου ο Πανούσης), αλλά στην αυγή του σύγχρονου πολιτισμού, τα τέκνα του διαφωτισμού επιβεβαίωναν την ανωτερότητά τους με μια απλή βόλτα σε έναν από τους ζωολογικούς κήπους στην Ευρώπη και στις ΗΠΑ όπου εκτίθενταν ινδιάνοι, αφρικανοί και ασιάτες.

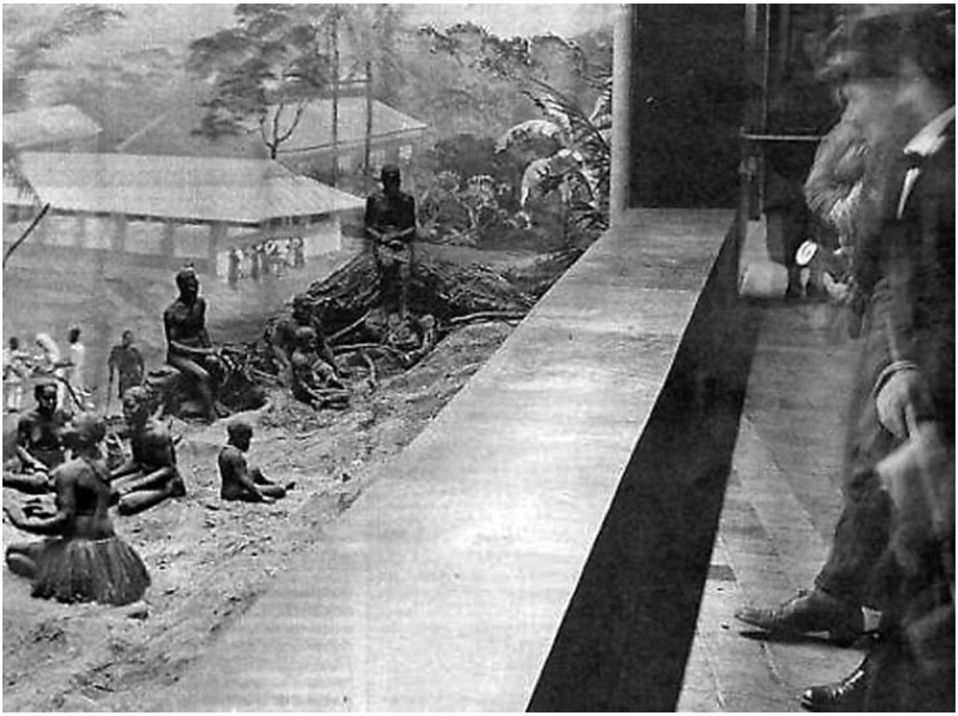
Οι πιο χοντροκομένοι μπορούσαν να απολαύσουν την Ότα Μπένγκα και την Ζιζί Μπαμπούλα να θηλάζουν μωρά χιμπατζήδων ή την «Αφροδίτη των Οτεντότων» να υφίσταται πορνογραφικές σαδιστικές χειρονομίες, αποδεικνύοντας τη «ζωώδη» σεξουαλικότητά της.

Η τελευταία επίσημη έκθεση ανθρώπων, (με κορυφαία στιγμή την έκθεση μικρού παιδιού το οποίο τάιζαν οι φιλοπερίεργοι θεατές μέσα από τα κάγκελα) έγινε στην έδρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στις Βρυξέλλες, το 1958.

Σομαλοί σκλάβοι στον ζωολογικό κήπο της «πόλης του φωτός», το Παρίσι, το 1892, «θέαμα των λαών» στην Στουτγάρδη, κατά τη σοσιαλδημοκρατική «Δημοκρατία της Βαϊμάρης», το 1928.

12. το στρατόπεδο μέθοδος διαχείρισης των αμάχων

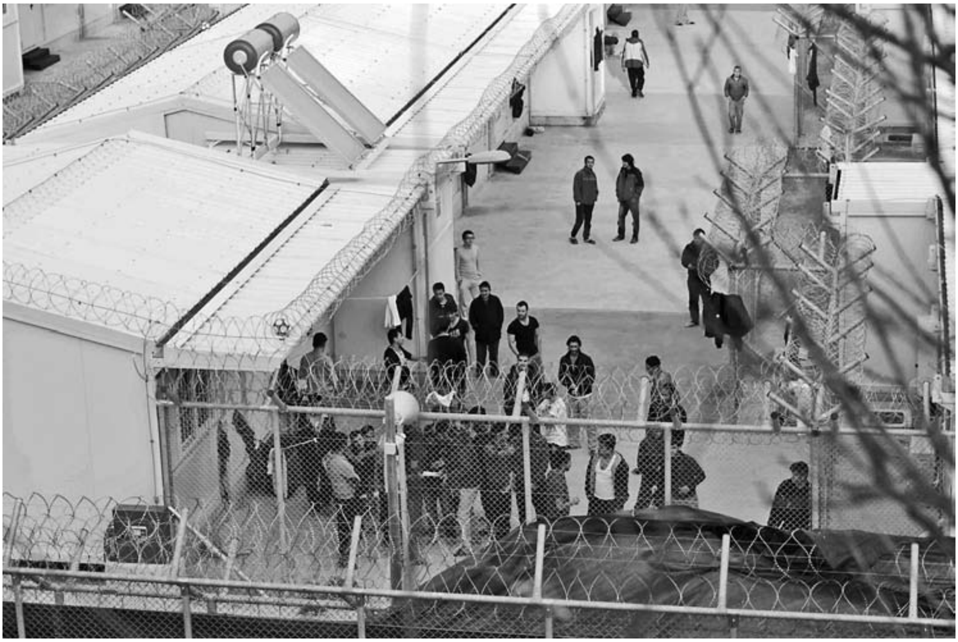
Η συνθήκη της Χάγης (1899) είναι η πρώτη που εισήγαγε τη σαφή νομική διάκριση μεταξύ στρατιωτών σε υπηρεσία, αιχμαλώτων και πολιτών και καθόρισε τις ακριβείς υποχρεώσεις της κάθε κατηγορίας. Όρισε και τα συγκεκριμένα όπλα που μπορούσε να χρησιμοποιεί ο στρατιώτης, αλλά κυρίως τόνισε τη σπουδαιότητα του λεγόμενου «διεθνούς δικαίου», ενός δικαίου που έχουν ιδρύσει «τα πολιτισμένα έθνη», όπως λέει και η διακήρυξη... Μπορούμε να φανταστούμε τι οδήγησε στην ίδια τη συνθήκη: Ένα λουτρό αίματος απ' άκρη σ' άκρη της Ευρώπης και των ΗΠΑ, του πολιτισμένου δηλαδή κόσμου, είχε αρχίσει να προβληματίζει τις κυβερνήσεις για την ίδια τους την αναπαραγωγή. Κυρίως όμως, επρόκειτο και για μια έκκληση των μεγάλων εταιρειών για λίγη «εργασιακή ειρήνη», αφού η «ηρεμία ωφελεί τις αγορές». Ούτε δύο χρόνια μετά, η ίδια η Βρετανία πρώτη ακύρωνε κατάφωρα τις δεσμεύσεις της Χάγης στήνοντας τα πρώτα μοντέρνα στρατόπεδα συγκέντρωσης στη Νότια Αφρική, στα οποία τα επόμενα χρόνια θα έχαναν τη ζωή τους δεκάδες χιλιάδες Μπόερς και Αφρικανοί.

Με τα πρώτα αυτά στρατόπεδα στο Τρανσβάαλ και την πολιτεία Orange Free, ακραίες μιλιταριστικές πρακτικές εντάχθηκαν μια για πάντα στην επίσημη κρατική πολιτική και φυσική στον λεγόμενο δημόσιο λόγο. Ήταν ταυτόχρονα και προπαγάνδα και πράξη.

Οι ΗΠΑ είχαν δώσει την αρχική έμπνευση στις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα με τη μαζική κράτηση (και τον αποδεκατισμό) σε καταυλισμούς των ινδιάνων Τσερόκι και αργότερα των Ντακότα. Μέχρι τις αρχές του επόμενου αιώνα στη Νότια Αφρική από τους Βρετανούς, ταυτόχρονα στην Κούβα από τους Ισπανούς, στις Φιλιππίνες από τους Αμερικανούς, κατόπιν στη δυτική Αφρική από τους Γερμανούς, στη Λιβύη από τους Ιταλούς, οι μέθοδοι του στρατού είχαν γίνει πλέον μέθοδοι διαχείρισης ολόκληρων πληθυσμών (στη διαχείριση αυτή συμπεριλαμβανόταν και η εξόντωση, όχι πάντοτε με την επιστημονική κτηνωδία των ναζί). **Ο πόλεμος ήταν πια το μοντέλο για την «ειρήνη» και ο εξειδικευμένος, επαγγελματικός στρατός το μοντέλο για τη «διακυβέρνηση».**

Οι λεγόμενες προσφυγικές κατασκηνώσεις σήμερα είναι συνυφασμένες με την παράδοση της στρατιωτικής διαχείρισης των αμάχων. Για το διεθνές δίκαιο θεωρούνται βέβαια ανθρωπιστική βοήθεια. Πρόκειται για πρόχειρους καταυλισμούς που μπορεί να στεγάζουν έως και δεκάδες χιλιάδες άτομα και φυσικά είναι συχνότατα ευάλωτα σε επιδημίες και αρρώστειες. Οι περισσότερες μεγάλες κατασκηνώσεις προσφύγων που διατηρούνται σήμερα από ΜΚΟ, τον Ερυθρό Σταυρό και τα Ηνωμένα Έθνη παρακολουθούνται συνεχώς από δορυφόρους.

Οι μεγαλύτερες τέτοιες κατασκηνώσεις-στρατόπεδα, αντίθετα με τον μύθο ότι ο δυτικός κόσμος επωμίζεται το βάρος των εκτοπισμένων πληθυσμών (οι

Απεργία πείνας κρατουμένων μεταναστών (Απρίλιος 2015) στο κέντρο προαναχωρησιακής κράτησης (πρώην στρατόπεδο) στο Παρανέστι Δράμας, ανακαινισμένο με πόρους του κράτους και της ΕΕ στις αρχές του 2015.

οποίοι τα τελευταία χρόνια προέρχονται από το Αφγανιστάν, το Ιράν, το Ιράκ, τη Λιβερία, τη Σομαλία, το Σουδάν, τη Συρία), βρίσκονται στην Αφρική και τη Νότια Ασία. **Ο πληθυσμός τους ξεπερνά το 1,9 εκατομμύρια, περίπου το 80% της παγκόσμιας εξαναγκασμένης μετακίνησης που λέγεται μετανάστευση.** Πολλά συγκροτήματα κατασκηνώσεων (π.χ. στο Νταντάαμπ στην Κένυα, στο Λίβανο ή στην Παλαιστίνη υπάρχουν εδώ και δεκαετίες. Στην Τανζανία, στην Ινδία (Ταμίλ Νάντου), στην Ούρφα και στην Γκαζιαντέπ της Τουρκίας, στο Πανιάν και το Παλαιό Σαμσατού του Πακιστάν, στο Μαφράκ της Ιορδανίας, στη Μελκαντίντα της Αιθιοπίας, στο Τσαντ, στο Νεπάλ, στην Ουγκάντα, στην Ταϊλάνδη, στην Υεμένη, στο Μπαγκλαντές, το Ντζιμπουτί, το Σουδάν είναι στοιβαγμένοι οι υψηλότεροι αριθμοί εκτοπισμένων ανθρώπων.

Από τις *εκδόσεις των ξένων* έχουν κυκλοφορήσει:

CRITICAL ART ENSEMBLE
Η μηχανή της σάρκας

ANDRÉA DORIA
Η εξαιρετική περίπτωση μιας συνηθισμένης ιστορίας

ANSELM JAPPE
Το τέλος της τέχνης στον Αντόρνο και τον Ντεμπόρ

Ομάδα RETORT
(IAIN BOAL, T J. CLARK, JOSEPH MATTHEWS, MICHAEL WATTS)
Καταπονημένες δυνάμεις.
Κεφάλαιο και θέαμα στη νέα εποχή του πολέμου

ΕΞΕΓΕΡΜΕΝΟΣ ΥΠΟΔΙΟΙΚΗΤΗΣ ΜΑΡΚΟΣ
Ιστορίες για τους ανθρώπους του καλαμποκιού

GRUPPE KRISIS, NORBERT TRENKLE, ANSELM JAPPE
Κείμενα για την εργασία και την κρίση

SILVIA FEDERICI
Ο Κάλιμπαν και η μάγισσα.
Γυναίκες, σώμα και πρωταρχική συσσώρευση

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΕΠΑΣ #1
κρίσεις για την εποχή

ΚΩΣΤΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ
Ο IX άνθρωπος και οι υποθαλάσσιες αρτηρίες του

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΕΠΑΣ #2
τέλος του καπιταλισμού ή κατάσταση εκτάκτου ανάγκης;

MASSIMO DE ANGELIS
Κοινά, περιφράξεις και κρίσεις

RAOUL VANEIGEM
Γράμμα στα παιδιά μου και στα παιδιά του κόσμου που έρχεται

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΤΕΠΑΣ #3
φασισμός και καθημερινή ζωή

ΛΟΥΚΗΣ ΧΑΣΙΩΤΗΣ (επιμ.)
Η κολεκτιβοποίηση στην Ισπανία, 1936-1939

E.Z.L.N.
SUBCOMANDANTE MARCOS, SUBCOMANDANTE MOISÉS
Οι λέξεις της σιωπής

υπό έκδοση:

ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΩΤΣΑΚΗΣ
Η δυναμική του κοινού
ταξικές αντιθέσεις και ηγεμονία στον κοινωνικό χώρο

(και σε ηλεκτρονική μορφή στον δικτυακό τόπο hotel.espivblogs.net)